

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 222

Yıl: 18

ARALIK 2012 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

7 TL (KDV Dahil)

Sumer'den Hitit'e Tevrat'tan Kur'an'a

DİN KADIN ÖZGÜRLÜK

Çiviyazılı Belge,
Ayet ve Hadislerle

Prof. Dr. İlhan ARSEL
Yıldız CİBİROĞLU
Pınar ÇAYLI
Binnur ÇELEBİ
Muazzez İlmiye ÇİĞ
Turan DURSUN

Sadık USTA:

Ütopya diyarına teorik yolculuk

Doç. Dr. Tamer AKÇA: Tıpta insana yapılan deneyler: Tüyler ürperici öyküler

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rante.org>

ANKARA KİTAP 2012

"Kitap Kurdunun Başkent'te Sonsuz Keşfi"

01-09 Aralık 2012

ANKARA TİCARET ODASI CONGRESIUM
ULUSLARARASI FUAR MERKEZİ
SÖĞÜTÖZÜ/ANKARA

Açılış: 10:00

Kapanış: 20:00

**Türkan Şoray'ı
Türkan Şoray'ın
anlattığı ilk kitap...**

*imza günü
Ankara'da*

**9 Aralık Pazar
Saat 15:00 - 17:00**

ORGANİZASYON

3V
FUARCILIK

cOngresium
ankara
International congress & exhibition centre

ENTV

ENTV
Medya Sponsoru

ENTV
Medya Sponsoru

CK

Cumhuriyet
Kitapları
Basın Sponsoru

TURKKIZILAYI

TURKKIZILAYI

TURKKIZILAYI

G

DK

DOĞAN
KİTAP

ORSAM

DE

Popüler
Bilim

Doğan Egmont

TÜRKİYE
Kültür Yayınları

TÜRKİYE
Kültür Yayınları

panc
cephe

Y

K

Y

ileri yayınları

Y

Y

Mithatpaşa Caddesi No: 39/1 Kızılay / ANKARA • Tel : 0 312 434 06 20 • Faks : 0 312 434 06 21

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <https://www.3vfuar.com> <https://www.3vfuar.com>

Emrah MARAŞO

Genel Yayın Yönetmeni

emrahmaraso@bilimveutopya.com.tr

Kadının özgürlüğü ve dini ideoloji

Köklerini tarihin derinliğinde alan ve günümüzde çeşitli biçimlerde devam eden kadının özgürlüğü sorunu toplumların sınıflara bölünüp eşitsizliklerin kurumsallaşmasıyla kuşaktan kuşağa aktararak çeşitli biçimlerde devam etti. Bir sınıfın diğer sınıfı boyunduruk altına alması aynı zamanda cinsel alanda da yansımaları buldu: Kadının türü devam ettiren bir üretim aracı olarak görülmesi, kadının cinsel istekleri tatmin etme aracı olarak görülmesi, kadının ev kölesi olarak görülmesi, kadının namus nesnesi olarak görülmesi özgürlük-kölelik ikileminin önemli başlıklarını oluşturdur.

Neden böyle olduğunun, kadın cinsine yönelik baskının hangi toplumsal süreçlerin sonunda ve nasıl bir ihtiyaçtan dolayı ortaya çıktığını kavramanın yolu ele aldığımız konuya tarihsel açıdan bakmaktan geçiyor. Böyle bir bakıştan yoksunluk, dini ideolojinin üstünden atlamak, iyi niyet çağrıları ya da hukuki tedbirlerle sorunu yüzeyselleştirmek anlamına gelmektedir. Oysa sorunun kökeni toplumun, tarihin ve çağların kendisinde yatıyor. Dinci gericiilik ile he-saplaşmadan, neoliberal özgürlükçülüğün sınırlarında dolaşarak yürütülecek bir özgürleşme mücadelesi yoktur. Özgürlük ve eşitlik öz-leminin gerçekleşmesi ancak laiklik bayrağı altında yürütülecek mücadelede mümkündür. Bu gerçek, kadını bağlayan zincirleri kıracağı gibi bir bütün olarak toplumun kendisini de özgürleştirecek ve gelecek kuşakların gericiiliğin boyunduruğundan kurtulmasının önünü açacaktır. Bilim ve Ütopya olarak din, kadın, özgürlük ve cinsellik ilişkisini konu ettiğimiz bu sayımızda sorunun kökenine büyük bir ışık tutarak bakmaya çalışıyoruz. Sınıflı toplumun gerici iktidarları, egemenliklerini aynı zamanda ideolojik alanı da kendi tekellerine alarak devam ettiriyor. Yüzyıllar boyu ve bugün de bu ideolojinin en önemli dayanak noktası dinci gericiiliktir, onun söz ve uygulamalarıdır. Bu nedenle dini ideolojiyle hesaplaşmak aydınlanma için, kadının ve bir bütün olarak toplumun özgürleşmesi için son derece önem taşıyor.

Ayet, Hadis ve belgelerle!

Dosya yazılarımız tarihöncesinden tek tanrılı dinlere ve günümüze kadar dinin ve onun biçimlendirdiği hukukun kadın özgürlüğüne, cinselliğine ve toplumsallığına nasıl yaklaştığını

çiviyazılı belgelerle, ayet ve hadislerle ortaya koyuyor. Dosyamızda söylenti yok, gerçek var! Bu gerçekle herkesin –günümüzün moda deyi-miyle- “yüzleşmesi” gerekiyor.

Dosya yazarlarımıza teşekkür ederiz.

Kapağımızda yer verdiğimiz Ütopya ve Teori ilişkisini, ülkemizin en yetkin ütopya teorisi uzmanı Sadık Usta kaleme aldı. Bu makalede ütopyanın ne olduğu, tarihsel ve devrimci rolü ve işlevinin yanında Türkiye'nin ütopyanın ne-resinde durduğunu da öğreneceksiniz.

Yine bu sayımızda tıp tarihinde insana yapılan korkunç deneyleri okuyacaksınız. Özellikle tıp ve etik ilişkisi tartışmalarının en önemli gün-dem maddelerinden biri olduğu günümüzde bu makale emin ki öğretici olacaktır.

Dergimiz dolu dolu bir sayı ile karşınızda...

Yeni yıl armağanı:
Bilim ve Ütopya Setleri

Okurlarımıza çok önemli bir haberimiz var. Bilim ve Ütopya'nın bugüne kadar çıkardığı **İnsan Evrimi, Fizik, Toplumsal Mücadele Tarihi ve Doğu'da Bilim ve Toplum** temalı setleri satışta... Her set 5 dergiden oluşuyor ve 1 set kargo dâhil 25 TL. Okurlarımıza önerimiz sınırlı sayıdaki bu setlerden almaları, yakınlarına yeni yılda armağan etmeleri ve kütüphanelerine koymalarıdır. Bilimin aydınlığının her-kese yayılması için bu fırsatı kaçırmayın.

Anti-Hurafe Dersleri

Hurafenin, dogmanın ve bilim düşmanlığının yükseldiği günümüzde hurafelere meydan okuyoruz! Bilim ve Ütopya sadece yayıncılık alanında değil yaptığı etkinliklerle de Türkiye'nin bilim birikimini halkımızla buluşturuyor. 22-23 Aralık (Cumartesi-Pazar) günlerinde Ankara'da yapacağımız **“Doğru Sanılan Yanlışlar – Anti-Hurafe Dersleri”** ile önemli bir işe imza atacağız.

Etkinliğimize kaydolmak, dergi setlerimizi edinmek ve Bilim ve Ütopya'ya katkı koymak için mutlaka bize ulaşın.

Yeni yılda bağımsız, aydınlık ve özgür bir Türkiye umuduyla...

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Emrah MARAŞO

Yazı İşleri: İlyas KARATEPE

Görsel Yönetmen: Ajane Reza

Dağıtım-Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt Akalın, Prof. Dr. Atilla Altunel, Dr. Bora Ataman, Dr. M. Kürşat Bozkurt, Dr. Neomi Dayday, Prof. Dr. Ercan Eng, Prof. Erbil Gözükürmüzoğlu, Prof. Dr. Çağatay Güler, Ete Can Gürcan, Erkan İldiz, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu, Prof. Dr. Zafer Kars, Doç. Dr. Çağatay Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray, Dr. Arda Ödabasi, Feyziye Özberk, Sarper Özsan, Ömer Özbeke, Dr. Hakan Seçkin, Prof. Dr. Kadri Yamaç, Prof. Dr. Osman Şadi Yenen, Onurcan Ütker.

Yönetim Yeri: İstiklal Cad. Deva Çıkmaızı No:7/2 34420 Beyoğlu/İST

e-posta: bilimveutopya@gmail.com

İnternet adresi: www.bilimveutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Konur 2 Sok. 69/1 Kızılay - Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

Malay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyükdere Çarşı İşhanı Kat:1 No:450 İskenderun
Tel: (0326) 613 41 33

İzmir Temsilcisi: Nural GÜRAN
Tel: (0537) 843 55 19

Avrupa Koordinatörü: Filiz KARABULUT
f.k@bilimveutopya.com.tr

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL BORAL
Frankenallee 39, 60327/Frankfurt
Tel: +4969-73918773 Faks: +4969-75009310

Belçika Temsilcisi: Ulaş SARITAS
Tel: +0484 130 819
ulas.saritas@gmail.com

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TÜRKKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: M. Ozan UYAR
Tel: +316 45556584

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilcisi: Gülay SINACI
Tel: +41 327245854 - +41 763023951

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
zeynep-gunes@merck.com

Abone Koşulları: 6 Aylık: 40.00 TL
Yıllık: 80.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık,
50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya
Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 0778251

İsviçre Hesap Numarası:
Gülay SINACI
Banque Cantonale Neuchâteloise comte
Hesap No: 1003.00.733
gulaysinaci@romandie.com
gulay_sinaci@hotmail.com

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4.5 Euro

Organizatör: Ulusal Haber Hız. Prod. Ort.
San. Tic. A.Ş.

Bastırıldığı Yer: Analiz Basım
2. Malbaacılar Sitesi 3 No: 22

Topkapı - Fatih / İstanbul

Dağıtım: Turkuvaaz Dağıtım Pazarlama A.Ş.

ISSN 1301-6717

Aylık Yaygın Süreli Yayın

BİLİM VE ÜTOPYA
UNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
atakanhatipoğlu@gmail.com
(0 555) 475 82 45
Ahi Evran Üniversitesi
Yarenkür ALKAN
alkanyaren@gmail.com
(0 537) 587 53 77
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr
(0 535) 852 74 15
Anadolu Üniversitesi
İsmail Eray ÇELEBİ
ieraycelebi@hotmail.com
(0 534) 831 39 69
Ankara Üniversitesi
Melih OKYAY
melihokyay@gmail.com
(0 554) 495 35 78
Bahçeşehir Üniversitesi
Azra Kardelen NAZLI
kardelennazli@gmail.com
(0 554) 566 19 37
Balıkesir Üniversitesi
Alican VARAN
alicanvaran@hotmail.com
(0 506) 919 28 96
Başkent Üniversitesi
Helin ÖZÇELİK
hell_ein91@hotmail.com
(0 507) 919 83 13
Bogaziçi Üniversitesi
Cenk ÖZDAĞ
oezdali@yahoo.co.uk
(0 534) 651 11 87
Cumhuriyet Üniversitesi
Furkan DEREÇİK
fderecik@hotmail.com
(0 541) 550 90 81
Çanakkale Onsekiz Martı
Hüsnâ SARI
husnasari@hotmail.com
(0 537) 386 63 40
Çukurova Üniversitesi
Samet ALTIN
sametalтин55@gmail.com
(0 533) 234 67 39
Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTCİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com
(0 505) 298 90 70
Ege Üniversitesi
Oytun Ozan KORKMAZ
oytunoymaz@hotmail.com
(0 536) 346 59 50
Erciyes Üniversitesi
Aykut Alp AVŞAR
mahrem_utoxia@hotmail.com
(0 542) 462 07 12
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Güney KARAGÖLLÜ
guneykaragollu@gmail.com
(0 506) 957 24 17
Gazi Üniversitesi
Nesimi Yiğit ERYILMAZ
yigitjazz@hotmail.com
(0 535) 311 81 05
Hacettepe Üniversitesi
Elvan KONUK
elvankonuk2368@gmail.com
(0 506) 971 74 50
Halay Mustafa Kemal Üniversitesi
Mehmet RUM
mehmetrum@gmail.com
(0 541) 414 14 31
İstanbul Üniversitesi
Uğurcan YARDIMOĞLU
ugurcanyardimoglu@hotmail.com
(0 539) 523 59 24
İstanbul Teknik Üniversitesi
Tekin KARATEPE
tekinaratepe@gmail.com
(0 505) 480 00 09
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yeliz DEDE
yelizdede_08@hotmail.com
(0 507) 764 08 12
Kırıkkale Üniversitesi
Can ALKAÇ
canalkac@gmail.com
(0 535) 788 62 68
Kırklareli Üniversitesi
Selçuk KILIÇ
selcuk.kic@gmail.com
(0 555) 368 82 63
Kocaeli Üniversitesi
Yeşim ÇAKMAK
yesim_cakmak.kou@hotmail.com
(0 538) 601 02 74
Malatya İnönü Üniversitesi
Kurtuluş AKKAYA
kurtulusakkaya@hotmail.com
(0 530) 870 71 56

Dinlerin “günah keçisi”: Kadın

■	Çiviyazısı	1
■	Kapak
Muazzez İlmiye ÇİĞ
“Sumer’de ataerki köleci topluma geçişle başladı”	4
■	Kapak
Binnur ÇELEBİ
Hitit hukukunda evlenme ve boşanma	7
■	Kapak
Pınar ÇAYLI
Tarihöncesinden tek tanrılı dinlere kadın	24
■	Kapak
Turan DURSUN
Tevrat’ta ve Kur’an’da kadın	30
■	Kapak
Prof. Dr. İlhan ARSEL
Şeriat’ta kadının yeri	37
■	Kapak
Derleme
İslâmcılar “kadın”a nasıl bakıyor?	49
■	Kapak
Yıldız CİBİROĞLU
Kadınların altı bin yıl süren ikinci sınıf vatandaşlığı	53
■	Sadık USTA
Ütopyalar diyarına teorik yolculuk	60

Tıp tarihinden tüyler ürpertici öyküler

■ Dr. Savaş Volkan GENÇ Eski Yunan'dan bir mezar taşı	75
■ Tıp: Öncesi ve Ötesi Doç. Dr. Tamer AKÇA Tıpta insana yapılan deneyler: Tüyler ürpertici öyküler	78
■ Parantez Prof. Dr. Remzi DEMİR Felsefe Sosyolojisi neden gereklidir	84
■ Bilimin Felsefesi ve Tarihi Semiha Betül BAYAM Bir dünya imparatorluğunun matematiğe bakışı	85
■ Doğa Tarihinden Notlar Prof. Dr. Nurdan İNAN Jeolojik zaman tüneline insan	88
■ Arkeo/İzlem Erkan İLDİZ "Tarihöncesi Dönemin Değişen Doğal ve Kültürel Çevre Ortamında İstanbul"	90
■ Kitap Kurdu/ Haz.: İlyas KARATEPE	92
■ Dilime Göre Kemal KIRAR Altından ev	94
■ Çetin Ceviz Problemleri/ Dr. Necmi DAYDAY	95
■ Ödüllü Sözcük Bulmacası/ Semra LARÇIN	96

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Erdem ÖZDEMİR
erdem_ozdemir@hotmail.com
(0 555) 519 43 07

Marmara Üniversitesi

Emrah ALAN
alanemrah@gmail.com
(0 551) 218 28 29

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Osman BAYRAM
osmanbayram1919@gmail.com
(0 555) 562 88 89

Mersin Üniversitesi

Mehmet AK
mehmetak_33@hotmail.com
(0 537) 788 18 98

Muğla Üniversitesi

Gözen SORGUÇ
gozen_sorguc@hotmail.com
(0 554) 370 84 19

Namık Kemal Üniversitesi

Emre Alican YÜCEL
emrealican_18@hotmail.com
(0 530) 292 50 75

Niğde Üniversitesi

Süleyman Açıkgoz
suleymanacikgoz51@hotmail.com
(0 532) 732 64 00

ODTU

Özge DİNÇ
ozgedinc19@yahoo.com
(0 505) 501 74 27

Pamukkale Üniversitesi

Behiye YARAŞCI
behiye_gs_07@hotmail.com
(0 543) 490 19 28

Sakarya Üniversitesi

Emre AKTAŞ
emreaktas89@hotmail.com
(0 536) 203 88 50

Selçuk Üniversitesi

Su ERK
suerk@hotmail.com.tr
(0 506) 958 83 36

Süleyman Demirel Üniversitesi

Serhat ÇIĞLA
serhat.1@hotmail.com
(0 506) 952 39 81

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Ali TATLI
alisesym1@hotmail.com
(0 506) 286 14 03

Trakya Üniversitesi

Gürol Bora ATEŞ
gurolbora@hotmail.com
(0 537) 386 63 40

Uludağ Üniversitesi

Veli ÇOLAK
velico83@hotmail.com
(0 505) 776 14 98

Yıldız Teknik Üniversitesi

Murat TAŞDEMİR
metasdemir@gmail.com
(0 535) 746 73 41

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

ABD

Philadelphia Üniversitesi

Tolga KARAYAYLA

E-posta: tlgkryt@yahoo.com

Almanya (Güney Bölgesi)

Ulm Teknik Yüksek Okulu

Hakan DAĞISTA NLI (hakan.d@gmx.net)

Almanya (Kuzey Bölgesi)

Münster Üniversitesi

Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)

Çin Halk Cumhuriyeti

Guangco Congfang Üniversitesi

Alican GÖKDENİZ

alican@bilmutopya.com.tr

İngiltere

Quenn Mary, University of London

Hatice BALLIKAYA

ballikaya18@hotmail.com

Polonya

Varşova Üniversitesi

Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl

Rusya Federasyonu

Saint Petersburg Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO

sotnik37@mail.ru

Suriye

Şam Üniversitesi

Canan Fatma CAN turkkan.turhan@gmail.com

"Sumer'de ataerki köleci topluma geçişle başladı"

Sumerlerin ilk döneminde anaerkillik vardı. İlk zamanlar Tanrıçalar çok fazlaydı. Bu da üremeye duyulan ihtiyaçtan kaynaklanıyor. Bu ihtiyaç sebebi ile cinsellik ve kadın doğurganlığı kutsal sayılıyor. İşte en önemli Tanrıçaları İnanna. Sonra yavaş yavaş Tanrıçaların yerini Tanrılar almaya başlıyor. Köleci topluma geçiş ile birlikte de mitoslarda da ön planda ölen dişil karakterler yerlerini eril karakterlere bırakıyor.

Sumerlilere göre Tanrılar şehirleri ve bütün kültür varlıklarını meydana getirmiş ve insanlara vermiştir. Aynı düşüncüyü Kur'an'da da buluyoruz. Mesela Kur'an'da Allah hem üçüncü şahıs olarak hem de birinci şahıs olarak konuşur. Yahudilerde ve Sumer dininde de bu aynıdır.

Muazzez İlmiye Çığ'ı, *Bilim ve Ütopya* okurları yakından tanıyor. 1914 doğumlu bir Cumhuriyet aydını, "Son Sumer Krallığı"... Çığ, günümüze ulaşan Sumer tabletlerinin çözülmesinde önemli roller üstlenmiş. Ve bu tabletleri inceleyerek yaptığı pek çok araştırma içerisinde, Sumer din ve inanışları ile Semavî dinler arasındaki koşutlukların saptanması da yer alıyor.

Kapak dosyamız kapsamında, Muazzez İlmiye Çığ ile Sumer dininde kadının yeri ve bu bağlamda, Sumer inanışlarının sonraki dinlere etkisi üzerine bir söyleşi gerçekleştirdik. Okurlarımızın yararlanacağını düşünüyoruz.

Sumer dini ve Semavî dinlerin ortak kökeni

Bilim ve Ütopya: Sumer dini ile Tevrat, İncil ve Kur'an arasında ne gibi benzerlikler ve ayrılıklar var? Elimizdeki bulgular, bütün bu inanışların ortak bir kökene sahip olduğunu açıklamak için yeterli midir?

Muazzez İlmiye Çığ: Yahudi, Hristiyan ve Müslüman dinleriyle Sumer dini arasındaki ortak noktalar var tabii... Bu ortaklıklar şöyle sıralanabilir: Tanrı'nın yaratıcı ve yok edici gücü; Tanrı korkusu; Tanrı yargılaması; kurbanlar, törenler, ilahiler, dualar ve tütsülerle Tanrı'yı

Muazzez İlmiye Çığ.

Sumerlerde kadının üzerine düşen görevleri yerine getiremediği durumda, yine kadının rızası olursa, erkek başka bir kadınla da evlenebiliyordu.

memnun etmek; iyi ahlâklı, dürüst ve haktanır olmak; büyüklere ve küçüklere saygı göstermek; sosyal adalet; temizlik. Temizlik Sumerlerde de çok önemli idi. Tapınağa gidip dua edenlerin vücutta temiz olmaları gerekliydi. Temizlik atasözlerine bile, "Yıkanmamış elle yemek yeme!" olarak girmiş. Sumerlilere göre Tanrılar şehirleri ve bütün kültür varlıklarını meydana getirmiş ve insanlara vermiştir. Aynı düşünceyi Kur'an'da da buluyoruz. Mesela Kur'an'da Allah hem üçüncü şahıs olarak hem de birinci şahıs olarak konuşur. Yahudilerde ve Sumer dininde de bu aynıdır. Ya da Hristiyanlıkta olduğu gibi Sumerlerde de günah çıkaran rahipler vardı. Bunun gibi daha birçok kural, ayet ve özellikle de efsaneler vardır. Tufan'dan, Âdem'in yaratılışına, Firavun'a kadar birçok efsane-nin kökeni Sumerler'e dayanır. Bunlarla ilgili yazılı tabletler de vardır Sumerlerde.

Sumer dininde kadının yeri

Bilim ve Ütopya: Peki, Sumer dininde kadının yeri nedir? Ve dinsel metinlerde kadın cinselliğine verilen önemin sebebi nedir?

Muazzez İlimiye Çığ: Sumerlerde Tanrıçaların büyük bir önemi vardır. Adını evrenin yaratıldığı sudan alan Nam-

mu, Yeryüzü Tanrıçası Ninki, Sağlık Tanrıçası Bau, Sosyal Adalet Tanrıçası Nanşe bunlardan sadece bir kaçı... Tabi en önemlisi de bereket koruyucusu İnanna, çünkü Sumer bir tarım ülkesiydi ve bütün ekonomisi tarıma dayanıyordu. Ürünlerin, hayvanların üremesi, çoğaltması gerekliydi ve bunun için de cinsellik ve dişilik çok önemliydi. Sumerlere göre İnanna aşkı, cinsel gücü ile insanlara ve doğaya yenilenme, çoğalma gücü vermiştir. İnanna ile "kutsal fahişelik" diye anılan mabetlerde yapılan törenlerle oluyordu. Özellikle rahibelerin kutsal görevi genel kadınlıktı. Bunlar Tanrı'ya hizmet sayılıyordu. Mesela Gilgameş Destanı'nda Gilgameş'e arkadaş yapılmak istenen kadın ona yemeyi, içmeyi, konuşmayı öğrettiği gibi cinsel ilişkiyi de öğretir. Bu da fahişe olarak adlandırılan rahibelerin acemilere cinsel ilişkide bir tür öğretmenlik görevi yaptıklarını gösteriyor. Ama evlenecek kadınlarda yine de bekâret aranıyor. Evlenen kadın bâkire değilse, boşanırken kocasından bâkire kadına göre daha az tazminat alıyor.

Sumerlerde tek eşlilik hâkim fakat evlilikte kadının üzerine düşen görevleri yerine getiremediği durumda, yine kadının rızası olursa, erkek başka bir kadınla da evlenebiliyor. Evlilikler ve boşanmalar belge ile mahkeme yoluyla oluyor.

Bunlar dışında kadın sosyal yaşamda da öne çıkıyor. Kadınlar iş yaşamında aktif rol alabiliyor, davalarda şahit ve kefil olabiliyorlar. Mal alıp satabiliyorlar, borç alıp verebiliyorlar, kocalarıyla ortak iş yapabiliyorlar.

Başörtüsünün kadının toplumsal yaşamına etkisi

Bilim ve Ütopya: Semavi dinlerde de yeri olan kadınların baş örtmesi geleneğinin Sumerlerdeki kökenini gösterdiniz ve bu büyük olay oldu; davalar açıldı. Sizce bütün bu dinsel inanışlarda yer alan baş örtme geleneği, kadının toplumsal yaşamdaki yerinin nasıl etkiliyor?

Muazzez İlimiye Çığ: Başörtüsünün, İslamiyet'le birlikte başladığı sanılır. Oysa başörtüsü bundan beş bin yıl önce Sumerlerde ortaya çıktı. Yasal yollardan seks yapacak kadar özgür olan Sumer mabet kadınlarının başlarını örtmeleri zorunlu idi. Hammurabi'nin başa geçme-

Gilgameş Destanı'nda

Gilgameş'e arkadaş yapılmak istenen kadın ona yemeyi, içmeyi, konuşmayı öğrettiği gibi cinsel ilişkiyi de öğretir. Bu da fahişe olarak adlandırılan rahibelerin acemilere cinsel ilişkide bir tür öğretmenlik görevi yaptıklarını gösteriyor. Ama evlenecek kadınlarda yine de bekâret aranıyor. Evlenen kadın bâkire değilse, boşanırken kocasından bâkire kadına göre daha az tazminat alıyor.

sinden sonra bu geleneğe son verildi. M.Ö. 1500 yılında, Asur Kralı'nın çıkar-
dığı bir yasa ile başörtüsü yeniden yü-
rürlüğe kondu.

Başörtüsü, kutsal sınıfa dâhil olan evli veya dul Sumer kadınlarıyla, yasal seks yapan mabet kadınları için zorun-
luydu. Yasal seks yapmayan sokak fahi-
şeleriyle genç kızların ve kölelerin ise başlarını örtmeleri yasaktı. Bundan şu anlam çıkıyor: Evli kadınlar, dullar ve ya-
sal seks yapan mabet kadınları "ahlâklı"; genç kızlar, yasal yollardan seks yapma-
yan sokak fahişeleri ve köle kadınlar "ahlâksız"... Yani, "örtünen 'ahlâklı', ör-
tünmeyen 'ahlâksız'dır" şeklindeki değer ölçüsü sanıldığı gibi İslamiyet'le birlikte ortaya çıkmadı. Kökleri ta Sumerlere, Assurlulara kadar gidiyor. Bugün bunu savunanlar, aslında İslamiyet'in değil, binlerce yıl önceki Sumerlerden Assurlu-
lardan, hatta Yahudilerden kalma değer yargılarını savunuyorlar. Görüldüğü üze-
re bu gelenek önce yasal fahişeleri top-
lumdaki ayırırken, sonrasında köle ve cariyeleri, genç kızları toplumdaki ayırı-
yor. Ve toplumsal ayrışmaya hatta sınıf-
laşmaya yol açıyor. Kadını toplumdaki izole ediyor ve hemcinsler arasında bile ayrışmaya yol açıyor.

Ataerkil topluma geçiş süreci

Bilim ve Ütopya: Âdem ve Havva efsanesinin, kadının erkeğin kaburga-
sından yaratılma hikâyesinin de kökleri-
nin Sumerlerde olduğunu söylüyor-
su-

Başörtüsü, kutsal sınıfa dâhil olan evli veya dul Sumer kadınlarıyla, yasal seks yapan mabet kadınları için zorunluydu. Yasal seks yapmayan sokak fahişeleriyle genç kızların ve kölelerin ise başlarını örtmeleri yasaktı.

Havva'nın yaratılış hikâyesinin benzeri Sumerlerde de vardır.

nuz. Bütün bu açıklamalarınız ışığında Sumer dininin, bir anlamda ataerkil top-
luma geçişi gösterdiği söylenebilir mi?

Muazzaz İlmiye Çığ: Evet, Tevrat'ta ve daha yüzeysel olarak da Kur'an'da anlatılan Âdem ve Havva hikâyesinin benzeri Sumerlerde de var. Buna göre Bilgelik Tanrısı Enki, Yer Tanrıçası'nın cennet bahçesinde yetiştirdiği sekiz bit-
kinin her birinden tattığı için, Yer Tanrı-
çası tarafından lanetleniyor. Enki'nin tat-
tığı her bir bitkiye karşılık bir organı has-
talanıyor. Diğer Tanrılar araya girip Yer
Tanrıçası'na Enki'yi iyileştirmesi için yal-
varıyorlar. Bunun üzerine, hasta olan
her organa karşılık, bunları iyi etsin diye
biri Tanrı yaratıyor Yer Tanrıçası. İşte
hasta olan bir organ da kaburga ve onu
iyileştirmesi için yaratılan Tanrıça da,
"kaburganın hanımı" anlamındaki Ninti.

Peki, buna bakarak Sumerler ataer-
kil denebilir mi? Sumerlerin ilk dönemin-
de anaerkillik vardı. İlk zamanlar Tanrı-
çalar çok fazlaydı. Bu da üremeye duyulan
ihtiyaçtan kaynaklanıyor. Bu ihtiyaç
sebebi ile cinsellik ve kadın doğurganlığı
kutsal sayılıyor. İşte en önemli Tanrı-
çaları İnanna. Sonra yavaş yavaş Tanrı-
çaların yerini Tanrılar almaya başlıyor.
Köleci topluma geçiş ile birlikte de mitos-

larda da ön planda ölen dişil karakterler
yerlerini eril karakterlere bırakıyor. Uzun
süre etkinliğini koruyan Tanrıça İnanna
da bu dönemde Sumerde "Kur" adı veri-
len ölüler ülkesine gönderilerek siyasal
etkinliğini yitirir. Erkeğin üretimdeki rolü-
nün artmasıyla ataerkil ailenin şekillen-
mesi ve ailenin oluşumu da bu döneme
dayanır. Fakat esas ataerkilliği Samiler
ve Akadlarda görüyoruz.

Anadolu uygarlıklarında kadın

Bilim ve Ütopya: Ortadoğu uygarlık
mirasının kadın sorununun eşitlik teme-
linde çözümü noktasında bugüne dönük
bir katkısı olabilir mi?

Muazzaz İlmiye Çığ: Olabilir. Hatta
esas katkısı Anadolu ve Türk uygarlıkla-
rı yapabilir bence. Çünkü Anadolu'da
bugüne kadar kadın ve erkek birlikteli-
de çalışmıştır hep. Kadın da en az erkek
kadar toplumsal üretim faaliyetinin içi-
ndedir. Bakıyoruz, kadın ve erkek tarlalar-
da beraber çalışıyor. İşte eşitlik burada
görülmüyor. Kadını özgürleştirecek, erkek-
le eşit haklar getirecek en önemli şey ka-
dının toplumsal üretim faaliyeti içerisin-
de aktif olarak yer almasıdır. Bu da Ana-
dolu uygarlıklarında açıkça görülür.

Eski Ahit, Yeni Ahit ve Kur'an'daki kutsal metinlerle benzerlikleri ve farklılıkları

Hitit hukukunda evlenme ve boşanma

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dininde evlilikler zinayı önlemek ve soyun devamı için en meşru seçenektir. Hititlerde olduğu üzere erkeklerin hem cinsel arzularının tatmini hem de soyun sürdürülmesi için meşru eşlerin yanı sıra hür ve köle sınıfından başka kadın almalarına dini açıdan yasak getirilmemiştir. Yahudilik ve İslam'da çok eşlilik yeni düzenlemeler ile sınırlandırılmıştır. Bütün bu düzenlemeler erkeklerin lehinedir.

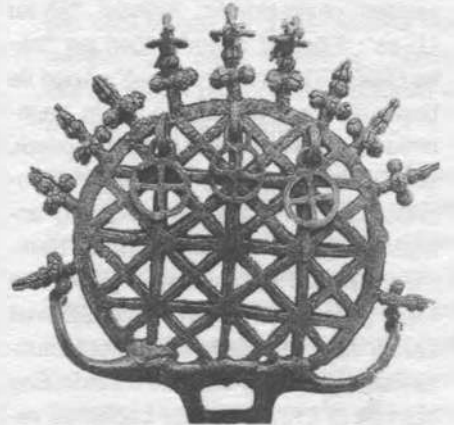
Giriş

X X. yüzyılın başlarında arkeolojik araştırmalarda bulunan çivi yazılı tabletler yaklaşık M.Ö. 4000 yıl öncelerine uzanan karanlık bir dönemi

de aydınlatmaya başlamıştır. Binlerce yıl toprak altında kalan ve unutulmuş bu ölü dillerin çözülmesi yalnızca Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki Mezopotamya bölgesinde yaşayan Sümer uygarlığının varlığını tanıtmakla kalmamış aynı zamanda Tevrat'taki kitapların Eski Yakındoğu ile büyük ölçüde benzerliğini de ortaya koymuştur.(1) Sümerlerin geriye bıraktıkları kültürel miras arasında en önemlilerinden biri de kendinden sonrakilere kaynak oluşturan (çivi yazısı ile yazılmış) hukuka sahip olmalarıdır. Mezopotamya bölgesindeki bu hukuk anlayışı yalnız Mezopotamya ile sınırlı kalmamış, yakın çevresindeki komşu kavimler olan Elamlılar, Hurriler, Hititler ve Ken'anlılara da geçmiştir. Özellikle Hitit kanunları birtakım hüküm ve uygulamalar bakımından

Mezopotamya'dakilerle esaslı noktalarda benzerlikler göstermektedir.(2) Ayrıca, Sümer kanunları şekil ve içerik açısından İbranî yasalarını etkilemiş,(3) daha sonra aynı alanda gelişen İslâm hukuk okullarına da tesir ederek yaşayışına devam etmiştir.(4)

M.Ö. 2. binyılın başlarında, Assur Ticaret Kolonileri zamanında Anadolu'da

Şimdiye kadar yapılan araştırmalardan Anadolu'da ilk "yazılı hukuk"un Hititlere ait olduğu bilinmektedir.

Hititler yaklaşık 600 yıllık bir zaman süresince Anadolu'nun siyasal ve kültürel gelişimine katkıda bulunmuştur. Bizlere bıraktıkları en önemli mirasları ise çivi yazılı belgelerdir.

Hitit ailesi, Eski Anadolu'da ve Akdeniz kültürlerinde hâkim olan anaerkil ailenin aksine ataerkildir.

varlıkları bilinen Hititlerin, genel olarak bu topraklara kuzeyden Kafkasya üzerinden geldikleri kabul edilmektedir.(5) Hititler yaklaşık 600 yıllık bir zaman süresince Anadolu'nun siyasal ve kültürel gelişimine katkıda bulunmuştur.(6) Bizlere bıraktıkları en önemli mirasları ise çivi yazılı belgelerdir. Mezopotamya'da M.Ö. 4. binde kullanılmaya başlanan çivi yazısı Anadolu'ya Assur Ticaret Kolonileri Çağında (yak. M.Ö. 1950-1750) Assurlu tüccarlarca getirilmiştir. Ancak, Hititler bu yazı biçimini değil, Eski Babil çivi yazısını kullanmışlardır.(7) Şimdiye kadar yapılan araştırmalardan Anadolu'da ilk "yazılı hukuk"un Hititlere ait olduğu bilinmektedir. Yasa diyebileceğimiz bu tabletlerin arkeolojik kazılar sonucunda çeşitli kopyaları günümüze ulaşmıştır. Birbirini tamamlayan yüzer maddenin yer aldığı iki seriden oluşmaktadır. Birincisi "tak-ku LU-as": "Eğer bir adam", diğeri ise "tak-ku GISGESTIN": "Eğer bir bağ" sözleri ile başlar.(8) Bazı maddelere ilişkin yaptırımlar için "eskiden (*karu*) şöyle yapılırdı, şimdi ise (*kinuna*) böyle yapılır" ifadelerinden bu metinlerin reforma uğradığı anlaşılmaktadır.(9) Hitit kanunlarında, Hamurabi ya da Roma kanunları gibi kısasa kısas (talion) prensibinin yerine tazminat cezası vardır. Bu nedenle Sümer kanunlarından etkilendiği düşünülmektedir. Baş kesmek (§ 173), tekerleğe bağlamak veya boyunduruğa koşturmak (§ 166), kazığa çakmak (§ 121) gibi önceleri çok ağır olan işkenceli ölüm cezaları hafifletilmiş-

tir. Ölüm cezaları; kralın emirlerine karşı gelmek, hayvanlarla cinsel suçlar (§ 187, § 200) ve büyü yapmak (§ 170) gibi ender hallerde verilmektedir. Ancak ölüme mahkûm edilen birini kral da affedebiliyordu. Adam öldürme suçlarına bile tazminat cezası uygulayan Hitit kanunları, zina yapan evli bir kadına genel olarak ölümden başka bir ceza tanııyordu (§ 197). Buna karşın kanun, kocanın başka hür kadınlarla veya cariyelerle evlilik dışı ilişkisine izin veriyordu (§ 194).(10)

Yukarıda Mezopotamya hukuk anlayışının birtakım hüküm ve uygulamalar bakımından özellikle Hitit kanunlarına yansıdığını, bununla kalmayıp İbrani yasalarını ve daha sonra da İslâm hukuk okullarına da tesir ettiğine değinmiştik. Genel olarak Hitit hukukundan kısaca bahsettikten sonra bu kanun maddeleri bağlamında Hitit aile hukukunda evlilik ve boşanma konuları incelenerek, Hitit kanunlarında kadına tanınan yasal hakların kutsal metinler olan Eski Ahit (Tevrat), Yeni Ahit (İncil) ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Hitit aile hukuku

Aile hukuku, aile kurumunu ve aileyi oluşturan kişilerin hak ve görevlerini düzenleyen medeni hukukun bir dalıdır. Aile hukuku, evlenme ve boşanma, karı-koca mallarının yönetimi, hısımlık, velayet ve veraset gibi konuları inceler.(11) Ancak

Hitit hukukunda modern hukukta olduğu gibi, veraset, ticaret hukuku, medeni hukuk ve ceza hukuku gibi bölümler mevcut değildir.(12) Medeni kanunla ilgili alanda intikal eden bilgiler ya kapsamlı değil ya da üstünkörü değinilmiştir.(13) Buna karşın özellikle aile hukukunu içeren maddelerin birçoğu ele geçmiştir.(14) Bu maddelerden, Hitit aile yapısı hakkında kısmen de olsa bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Hitit ailesi, Eski Anadolu'da ve Akdeniz kültürlerinde hâkim olan anaerkil ailenin aksine ataerkildir. Her ne kadar kanunun 171. maddesinde, annenin oğlunu evden kovma hakkının bulunması anaerkil aile geleneğine bağlanmak istenilmiş ise de, bu madde henüz tam açıklığa kavuşmuş değildir. Hitit kanun maddelerinin incelenmesinde; zina halinde, kocaya, hem karısını hem de erkeği öldürme hakkı tanınması (§ 197), babanın gerektiğinde çocuğunu satabilmesi (§ 48) ya da ölümüne sebebiyet verdiği birinin yerine tazminat olarak verebilmesi (§ 44 A), boşanma halinde bir çocuk hariç, diğer çocukların babaya bırakılması (§ 31) gibi hususlar Hititlerin ataerkil aile yapısına sahip olduğuna ilişkin yeterli birer kanıt olarak gösterilmektedir.(15)

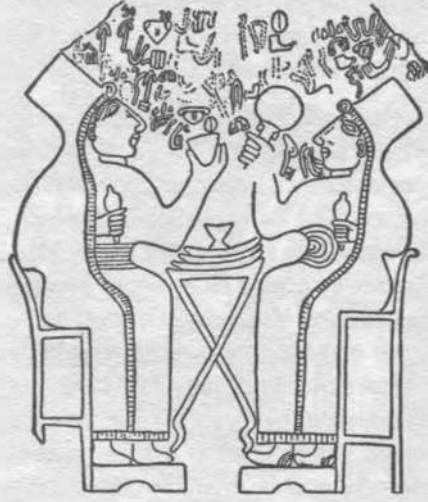
Zina halinde, kocaya, hem karısını hem de erkeği öldürme hakkı tanınması, babanın gerektiğinde çocuğunu satabilmesi ya da ölümüne sebebiyet verdiği birinin yerine tazminat olarak verebilmesi, boşanma halinde bir çocuk hariç, diğer çocukların babaya bırakılması gibi hususlar Hititlerin ataerkil aile yapısına sahip olduğuna ilişkin yeterli birer kanıt olarak gösterilmektedir.

Hitit toplumunda baba soyu üzerine kurulan hanelerin başında bulunan en yaşlı üye, en büyük otoriteyi teşkil etmekte ve ev ekonomisinin bütün nimetlerinden yararlanmaktadır. Bu kişinin ölmesi halinde evin idaresini varsa en büyük oğul, yoksa yine baba tarafından yaşlı bir akraba üstlenmektedir. Baba, bütün ailenin kaderini tayin etme hakkına sahiptir. Kızlarıyla evlenecek müstakbel damatları hakkında karar vermekte ve başlık parasını da kendisi almaktadır.(16)

HİTİT KANUNLARINDA EVLİLİK

Hitit toplumunun en küçük birimini oluşturan aile, bütün Hint-Avrupalı kavimlerde olduğu gibi, ataerkildi. Çünkü Hititlerde evlilik kurumu bütün ataerkil toplumlarda görüldüğü üzere kadının satın alınması esasına dayanıyordu. Bu tür evliliklerde erkek kadın için muayyen bir miktarda para vererek kadının üzerindeki babasının hâkimiyet hakkını satın almaktadır. Hitit evlilik anlaşmalarında damat kızın babasına “*kuşata*” denilen ağırlık parası veriyordu. Kıza ise, baba mirasına karşılık “*ivaru*” olarak adlandırılan çeyiz parası veriliyordu (§ 29).(17) Kuşata, Babil’de *tirhatum*, Assur’da ise *teirhatu* ile benzerlik gösterir. Baba evinden kıza evlilik hediyesi olarak verilen “*ivaru*”, Babil’de *şeriktum* ve Assur’da ise *şirku* âdeti ile aynıdır. Çeyiz, evlilik süresince kadının kendisinde kalmaktadır. Koca, çeyizden sorumlu olsa da yalnızca karısının kendinden önce ölmesi halinde bu çeyize sahip olabilmektedir. Ancak kadının, kendi babasının evinde ölmesi, diğer bir ifadeyle erkeğin içgüvey olması durumunda, eğer çocukları varsa, çeyizi koca alamamaktadır. Oysa Babil ve Assur yasalarında bu miras erkek çocuklarındır.(18)

Kanun maddelerinden (§ 28 A, B, C, § 29, § 30) (19) Hititlerde evliliğin söz, nişan gibi aşamalarının olduğunu anlamaktayız. Hititçe “*daranza*” söylemek, söz kesmek anlamına gelen “*dar*” fiilinden türetilmiştir. Anne ve babanın söz vermesinin ardından nişan dönemi baş-

Hitit kadınları.

lamaktadır. Nişanlılık, “*haminkanza*” kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu kelime, bağlamak anlamına gelen “*hamink-*” fiilinden türetilmiştir.(20) Muhtemelen kız ve oğlan tarafları arasında söz kesildikten sonra erkeğin, kızın babasına *kuşata* ödemesi ile resmi olarak “evlilik sözleşmesi” yapılmış oluyordu (§ 29). Erkeğin bu evlilikten vazgeçmesi halinde *kuşata* kız tarafına kalıyordu (§ 30). Kanun, sözlü bir kızın anne ve babasına, bu sözden vazgeçip, kızlarını başka birine verme hakkı da tanımaktadır (§ 28 B-C). Ancak, sözlü bir kızın başka bir erkek tarafından kaçırılması durumunda, ilk erkeğin verdiği başlık parasını kızı kaçıran kişi ödemeye mecburdu (§ 28 A). Şayet kızın anne ve babası bu evlilikten vazgeçerlerse erkek tarafına başlığın iki katını, başka

Hür kadının bir köle ile kaçması halinde eğer köle başlık bedelini ödemezse kadın köleliği kabullenmek zorunda kalıyordu. Sınıf kaybının olmaması için başlık bedelinin ödenmesi şarttı. Ayrıca, erkek bir köle, başlık parasını kendisi ödeyerek kızına içgüveysi bir damat da alabilmekteydi

bir metne göre de üç katını ödemek zorundaydılar.(21)

Evlilik hem hürler arasında, hem de köleler arasında olabilmektedir (§ 32, § 33, § 34, § 35, § 36).(22) Kanun maddeleri köle evliliklerinde de aynı hukuk kurallının geçerli olduğunu bildirmektedir (§ 32-§ 33).

Evlenen kız, koca evine gittiği gibi babasının evinde de (içgüveylilik) oturabilmektedir. Ancak bir köle, başlık parası ödemesi şartıyla özgür bir kadınla evlenme hakkına da sahip olabiliyordu (§ 34). Belki de bu yolla gelecekte doğacak olan çocukları özgür olabilmektedir. Hür kadının bir köle ile kaçması halinde eğer köle başlık bedelini ödemezse kadın köleliği kabullenmek zorunda kalıyordu (§ 35). Sınıf kaybının olmaması için başlık bedelinin ödenmesi şarttı. Ayrıca, erkek bir köle, başlık parasını kendisi ödeyerek kızına içgüveysi bir damat da alabilmekteydi (§ 36).(23)

Kimi araştırmacı, Hitit anlayışına göre erkeğin *kuşata* vermesinin kadını satın alması değil, caydığı takdirde kız tarafının elinde bir teminat olarak verilen para olduğunu ileri sürmektedir.(24) Kimi ise, sözleşme çerçevesinde yapılan bu tür evlilikleri, mülk bağıışı ya da transferi gibi iki taraf arasında yapılan iş anlaşmalarına benzetmektedir. Bir kız, bir adama söz verdiği zaman, tam anlamıyla söz kesmeden önce, damadın gelecekteki karısına ya da onun ailesine bir hediye verilmesinin adetten sayıldığını, resmen söz kesildiğinde ise gelinin ailesine muhtemelen çok daha değerli bir “hediye”, olarak “başlık bedeli” olan *kuşatanın* verildiğini belirtmektedir.(25)

Yukarıda verilen görüşler neticesinde; eğer *kuşata* “gelinin satın alınması değil” de bir tür hediyeleşme ya da cayma durumunda kız tarafına bırakılan bir teminat ise, 29. maddede belirtildiği üzere kız tarafı vazgeçtiğinde, neden başlığın iki ya da üç katını vermek mecburiyetindedir? Oysa buna karşılık erkek tarafı sözden dönerse yalnızca verdiği başlık parasını kızdan geri almamakta, yani kıza tazminat olarak bırakmaktadır.(26)

Tevrat'a göre bir erkek, nişanlı olmayan bir kızı aldatıp onunla yattığı takdirde başlık parasını ödeyerek onunla evlenebilmektedir. Ancak babası kızını vermek istemezse, adam kızlara verilen normal başlık parası neyse onu vermek mecburiyetindedir. Yani bu bedel bakireliğin bozulması karşılığında alınan bir tür tazminattır.

Vazgeçme durumunda kız tarafı ile erkek tarafına eşit bir hak tanınmamaktadır. Üstelik başlık parasının kız tarafına iki ya da üç misli ödeme zorunluluğu getirilerek, böylece kız tarafı adeta nişan sonrasında evliliğe mecbur tutulmaktadır. Erkek için böyle bir durumun söz konusu olmadığı gibi ekonomik yönden kıza oranla fazla bir kaybı da yoktur. Öte yandan eğer bu karşılıklı bir hediyeleşme ise getirilen hediyein aynı oranda geri verilmesi gerekmez mi? Burada vazgeçme durumunda miktarın artırılması kadının satın alındığı görüşünü doğrular niteliktedir.

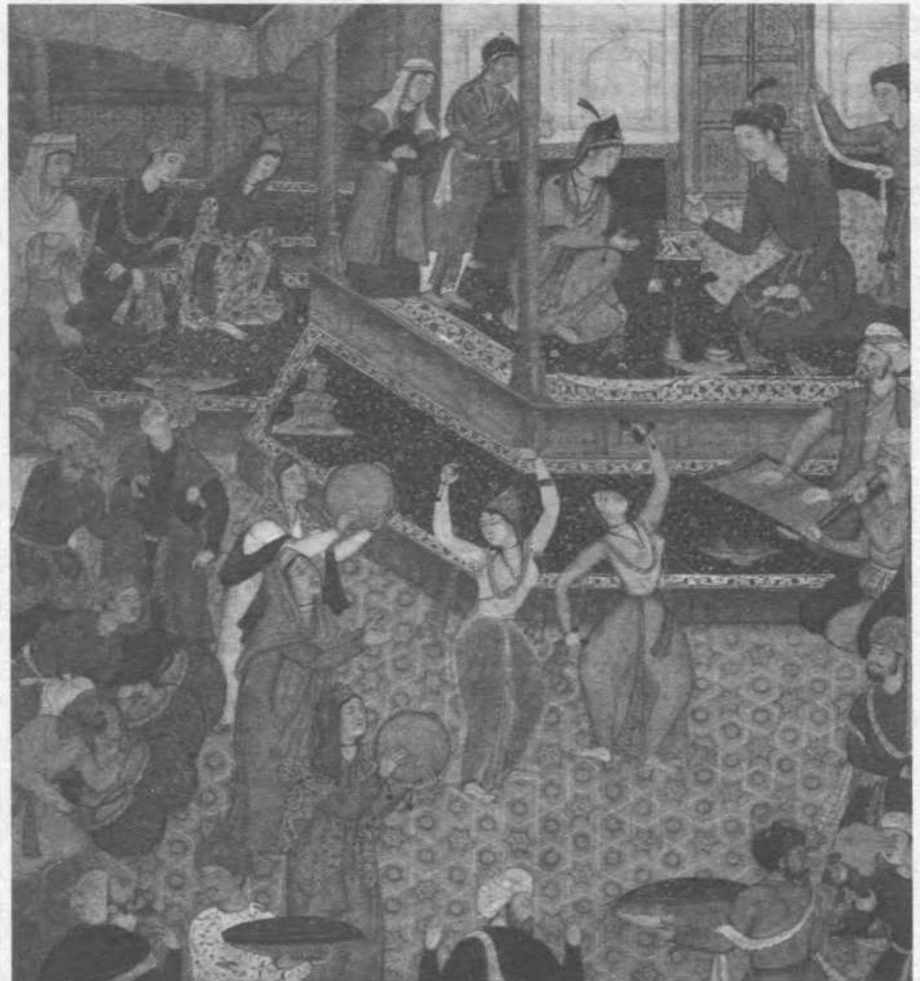
Başlığı ödenmiş bir kızın kaçırılması-na ilişkin 28 A maddesinde, anne ve babanın rızası olmadan gerçekleşen bu kaçırılmaya kızın gönüllü olarak iştirak ettiği(27) anlatılmak istenmiş ise de, bu görüşe katılmak güçtür. Çünkü kanunun 35. maddesinden de anlaşılacağı üzere, hür bir kadının bir köle tarafından kaçırılması durumunda, kaçırılan kişi başlık bedelini ödenmediği takdirde kadın üçüncü yılda köleliği kabullenmek zorundadır. Bu kaçırılma olayında da kadının arzusundan ziyade kadına ödenecek bedel söz konusudur. Başlık ödenirse hür bir kadının, kendisini kaçırılan bir köle dahi olsa evlenmesinde sakınca yoktur. Kanun maddelerinden kızlar kendi hür iradeleri ile evlenecekleri kişiyi seçememekte, kimi durumda kaçma ya da kaçırılma yoluyla is-

tedikleri kişiyle evlenebilmekte, bu da ancak başlık bedelinin ödenmesi koşuluyla mümkün olabilmektedir.

Hitit kanunlarının 28. ve 29. maddelerinde görülen aile reisince evliliğin onaylanması ve başlık parasının alınması Yahudilikte de karşımıza çıkmaktadır. Tevrat'ta baba kızını cariyeye olarak satabilmekte ve oğluna da eş seçimi yapabilmektedir.(28) Yine istediği oranda ağırlığa ve şartlara karşılık kızını istediğiyle evlendirebilmektedir.(29) Ayrıca bir erkek, nişanlı olmayan bir kızı aldatıp onunla yattığı takdirde başlık parasını ödeyerek onunla evlenebilmektedir. Ancak babası kızını vermek istemezse, adam kızlara verilen normal başlık parası neyse onu vermek mecburiyetindedir.(30) Yani bu bedel bakireliğin bozulması karşılığında alınan bir tür tazminattır. Üstelik evliliğin olup olmasına ka-

rar vermeye de yine baba yetkilidir. Ancak bu durum Talmut'ta değişmiş ve rızası olmadan kadının evlenmesine izin verilmemiştir.(31)

İslam dinine göre yapılan evlilik anlaşmalarında kadına verilen değer in sembolü olarak erkeğin eşine ödemekle yükümlü olduğu para ya da mal ifade eden mehir verilmekteydi.(32) Ancak söz konusu mehri kadının ana babası ya da velisinin almadığı, evliliğin bir garantisi olarak kadının kendisine verildiği, dolayısıyla bunun da kadının satılması anlamına gelmediği belirtilmektedir.(33) Mehir nikâh esnasında belirlendiği gibi kadının emsaline göre sonradan da belirlenebilmektedir. Bir kısmı veya tamamı peşin olarak ya da sonradan verilmesi kararlaştırılan mehir çeşitleri vardır.(34) Kadın isterse sonradan mehir alacağından da vazgeçebilecektir. Muhammed'in "on dir-

İslam'a göre yapılan evlilik anlaşmalarında kadına verilen değer in sembolü olarak erkeğin eşine, para ya da mal ödemekle yükümlüydü.

hemden az mehir olmaz” şeklinde buyurduğu, fakat mehirin üst sınırının belirlenmediği ifade edilmektedir.(35) Ayrıca peygamberin Hatice ile nikâh akdi işlemleri görüşülürken mehir olarak 500 altın vereceği rivayetler arasındadır.(36) Kuran’da Nisâ Sûresi’nin 24. ayeti(37) ve Maide Sûresi’nin 5. ayetinde(38) mehirlerinin verilmesi koşuluyla, zina etmemek üzere iffetli kadınlarla nikahlanmak uygun görülmektedir.

Hitit kanunlarının 28. ve 29. maddeleri gereğince evlilik sözleşmesi yapılmış olsa da evlilik hayatı henüz fiilen başlamış sayılmamaktadır. Bunun için kızın çeyizi ile beraber erkeğin evine yerleşmesi gerekmektedir.(39) Kanunun 30. maddesinde eğer erkek, kızla cinsel bakımdan birlikte olmamışsa başlık parasından vazgeçerek evlilikten cayabilmektedir. Fakat gencin, evine gelip yerleşmiş kızla bedensel ilişkisi olması halinde, artık onu reddedemiyordu.(40) Vazgeçme durumunda “kuşata” kız tarafına bir tür tazminat olarak bırakılmaktaydı.

Hitit kanunlarının 30. maddesi Kuran ayetleri ile benzerlik göstermektedir. Bakara Sûresi’nin 237. ayetinde,(41) mehir tespiti yapıldıktan sonra erkek kadına el sürmeden onu boşamak isterse kadının ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın paylarından) vazgeçmesi hariç tutularak tespit edilen mehrin yarısı kadına bırakılmaktadır. Fakat erkeğin payından

Yakup ve Rahel.

vazgeçmesi daha uygun bulunmaktadır. Ahzâb Sûresi’nin 49. ayetinde(42) ise cinsel ilişkide bulunmadan nikâhlı eşten ayrılma halinde onlar üzerinde erkeğin şiddet hakkının olmadığı, ancak mut’a (koca tarafından, boşadığı eşine verilen para veya maldır) verilerek güzel bir şekilde ayrılması gerektiği buyrulmaktadır.

Evlilikteki amaç: Soyun devamı

Ataerkil ailede soy babadan geçmektedir. Bu nedenle sözleşme kapsamında yapılan evlilikler ile doğacak çocuklar meşruluk kazanmakta ve soyun devamını sağlamaktadır. Ataerkil yapıya sahip olan Hititlerde de soy zincirini devam ettirecek olan erkek çocuk aynı zamanda tahtın da varisidir. Her ne kadar Eski Hitit Devleti döneminde, kadının soyundan gelen erkek çocukların hükümdar olmasına imkân tanınmış olsa da bu gelenek Hitit Kralı Telipinu tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Hitit Kralı Telipinu fermanına(43) göre, meşru eş sayılan kraliçenin oğulları tahtın ilk adaylarıdır. Ancak, meşru eşten erkek çocuk olmayınca ikinci kadından (E-ŞER-TU) doğan erkek çocuk kral olabiliyordu.(44) Kral çiftinden sonraki en

yüksek unvan sayılan tuhkanti ancak bir kral oğluna verilebiliyor ve veliaht prens anlamını taşıyordu.(45) Kralın haremindedir bulunan NAPTARTU ve SUHUR.LAL denilen alt statüdeki cariyelerden olan erkek çocuklar tahta varis olamıyordu. E-ŞER-TU ise hür doğmuş kadınlardan olabiliyordu. Hitit Kralı Muvattalli’nin meşru bir oğlu olmadığından, bir E-ŞER-TU kadından olan oğlu Urhi-Teşup’un (saltanat adı III. Muşşili) kısa bir süre Hitit tahtına geçmiştir.(46)

Ayrıca, çocuğu olmayan kadınlar, kocalarına çocuk temini için cariyeye satın almak zorunda bırakılmaktadır.(47) Öte yandan, kanunda levirat evliliği olarak adlandırdığımız, kocası ölen dul kadının, soy zincirinin devamı için kayınbiraderi ya da kayınbabası ile evlendirilmesine izin veriliyordu (§ 193).

Gerek Telipinu fermanındaki tahta varis olacak erkek çocuğun belirlenmesinden, gerek meşru eşe, çocuk temini için kocasına ikinci bir kadın alması şartının konmasından, gerekse levirat evliliğinden dolayı ataerkil aile yapısına sahip olan Hititlerde evliliklerdeki temel amaç cinsel hazdan öte soyun sürdürülmesine yöneliktir. Çünkü Hitit kanunlarının 194. maddesi erkeklerin cariyelerle ya da fahi-

Hitit kanununda, çocuğu olmayan kadınlar, kocalarına çocuk temini için cariyeye satın almak zorunda bırakılmaktadır. Öte yandan, kanunda levirat evliliği olarak adlandırdığımız, kocası ölen dul kadının, soy zincirinin devamı için kayınbiraderi ya da kayınbabası ile evlendirilmesine izin veriliyordu.

Hristiyanlıkta ilk cinselliğe pek de sıcak bakılmamış ve bakirelik kutsal sayılmış, Meryem ise Hristiyanlığın bir sembolü olmuştur. Pavlus'a göre, kadın aldanarak suça düştüğü için ancak çocuk doğurması ile kurtulacaktır. Pavlus, kadına dokunmamanın iyi olacağını bildirmiş ise de zinanın önlenmesi için evliliği tavsiye etmiştir.

şelerle cinsel birlikteliklerine müsaade etmektedir.

Tevrat'ta "...semereli olun, çoğalın ve yeryüzünü doldurun"(48) ve "...erkek olsun kadın olsun sizin aranızda ve hayvanlarınız arasında kısır olmayacak."(49) buyruğu ile soyun devamı için çoğalma amaçlanmaktadır. Evlilik dini bir görev sayılmaktadır. Ayrıca ismin yaşatılması ve soyun devamı için levirat evliliği adeta teşvik edilmekte ve bu evliliği istemeyen erkek toplum önünde küçük düşürülmektedir.(50) Öte yandan İsrail soyunu devam ettirecek olan kadınlar için kısırılık en büyük acıdır. Soyun sürdürülmesi görevi kadına yüklenmiştir. Yakup'un karısı Rahel'in "bana çocuklar ver yoksa ölürüm"(51) sözü çocuk doğurmanın bir onur meselesi haline getirildiğini göstermektedir.(52)

Tıpkı Hitit kadını gibi kısır olup kocasına çocuk veremeyen Yahudi kadını da soyunun devamı için kocasının başka bir kadın almasına izin vermektedir. İbrahim'in karısı Saray (Sare), cariyesi Hacer'i(53), Rahel, cariyesi Bilha'yı, Lea ise cariyesi Zilpa'yı kocasına çocuk doğurması için vermiştir.(54)

Hristiyanlıkta ilk cinselliğe pek de sıcak bakılmamış ve bakirelik kutsal sayılmış, Meryem ise Hristiyanlığın bir sembolü olmuştur.(55) Pavlus'a göre, kadın

aldanarak suça düştüğü için ancak çocuk doğurması ile kurtulacaktır.(56) Pavlus, kadına dokunmamanın iyi olacağını bildirmiş ise de zinanın önlenmesi için evliliği tavsiye etmiştir.(57) Yeni Ahit'teki evlilik, İsa ve Kilise birliğini sembolize eden karı ve koca birlikteliği olup, çoğalma ikinci derecede önem taşımaktadır.(58)

Kur'an'da "Allah size kendi cinsinizden eşler var etti. Eşlerinizden de oğullar ve torunlar verdi"(59) ayeti, İslam dininde evliliğin amaçlarından birinin soyun devamına yönelik olduğunu bir göstergesidir. Muhammed, zinadan sakınmak, if-feti korumak ve çoğalmayı sağlamak için evlenmeyi buyurmuş, kendisi evlendiği gibi evlenmeyi teşvik etmiştir. Birden fazla evlilik yapan Muhammed, nikâhın kendi sünneti olduğunu bildirmiş, insanın kendini hadım etmesini haram saymıştır.(60)

İslam'daki kısır kadın ne Hitit kadının dan ne de Yahudi kadından farklı değildir. "Kadın kısırsa erkek, çocuk sahibi olmak için ya o zavallı, günahsız kadını bo-

şayacak yahut da çocuksuz kalmaya katlanıp bedbaht olacaktır. Hâlbuki kısırlığı-nı bilen bir kadın, kendisini ihmal etmeyeceğine, yüz üstü bırakmayacağına inandığı erkeğinin evlenip çocuk sahibi olmasına razı olabilir. Hem yuva yıkılmaz, hem de erkek mes'ud olur. İki kadın da Allah'ın emrine razı olup kardeş kardeş geçinirler".(61) Oysaki kısır kadını bedbaht durumdan kurtaracak olan diğer kadın evliliği süresince ona kardeş değil hep rakip olacaktır.

Kadın kısır olsun veya olmasın ya erkeğin şehveti için ya da onun soyunun devamı için erkeğini bir başka kadınla paylaşma durumundadır. Yukarıda belirtildiği üzere Hititlerden tanık olduğumuz cariyeden çocuk temin edilmesi ve satılması Yahudi ve İslam geleneğinde de vardır. İslam'a göre efendisinden çocuğu olan cariyelerden (ümmü veled) doğan çocuklar babaları tarafından nesepleri tanındığı takdirde çocuk hür olurdu. Çocuk doğuran bu cariyenin de satışı yasaklanır, ancak efendinin ölümünden sonra hürriyetini kazanırdı.(62) İslam'ın ilk devirlerinde ümmü veled satışına ce-

Hititlerden tanık olduğumuz cariyeden çocuk temin edilmesi ve satılması Yahudi ve İslam geleneğinde de vardır.

vaz verilmiş, bu uygulama daha sonra Muhammed tarafından yasaklanmıştır. Muhammed'in cariyesi olan Mariye, Peygamberin oğlu İbrahim'i dünyaya getirince hürriyetini kazanmış ve peygamberin vefatından sonra da satılmamıştır.(63)

Çok eşli evlilik ve cariyeler

Hitit kanunlarda evliliğin tek eşli olduğu hususunda kesin bir hüküm yoktur. Fakat resmi bir sözleşme ile evlenen erkek, meşru eşin yanı sıra hür ve cariyeye sınıfından başka kadınlar da alabilme hakkına her zaman sahiptir. Zaten Hitit kanunlarında levirat evliliğinin olması (§ 193) ve köle kadınlarla cinsel birlikteliğe yasak konulmaması (§ 194) Hititlerde çok eşliliğin uygun görüldüğünün birer göstergesidir.(64) Hitit toplumunda evlilik bağında her ne kadar hür kadınlarla aynı statüde olmasa da cinsel hazların giderilmesi için tercih edilen cariyeye kadınlar çok eşliliğin ikinci versiyonudur.

Yazılı belgelerden Hitit kralının haremünde, meşru eş sayılan kraliçeden sonra E-ŞER-TU, NAPTARTU ve SU-HUR.LAL gibi çeşitli sınıflardan cariyelerin olduğu anlaşılmaktadır.(65)

Hitit dönemine ait "kurban listeleri" ve "mühür baskıları"nda yer alan isimlerden, Büyük Kral I. Şuppiluliuma'nın Duhuhea (Daduhea), Hinti (Henti-Enti) ve Tavananna (III) adını taşıyan üç eşinin olduğu,(66) yine Kral Muvattali'nin de, meşru eşinden başka bir "E-ŞER-TU" kadın aldığı bilinmektedir.(67)

Hitit toplumunda bir erkeğin çok eşli olması olağan bir durum olmalıydı ki, Hitit kralları kendileri ikinci bir kadın alabildikleri gibi, kızlarını ya da kız kardeşlerini evli olan erkeklere ikinci bir eş olarak göndermekte sakınca görmüyorlardı. Hitit Kralı Şuppiluliuma kız kardeşini Hayaşa Kralı Hukkana ile evlendirirken yaptığı anlaşmanın 33. maddesine eskiden aldığı kadını kuma olarak koruyabileceği, fakat onu eş yapmaması ve başka bir kadın almaması şartını koyar.(68) Şuppiluliuma, ayrıca Tuşratta'nın oğlu Mattiwaza ile kızının evlilik anlaşmasında, Mitanniye kraliçe olacak olan kızını kumaların

Bakire olarak İsa'yı doğuran "Meryem", aseksüel kadın olarak Hristiyanlıkta model olmuş ve pek çok kadın bakireliği tercih etmiştir.

iyi karşılaması ve hiçbir kadının kızıyla eşit veya kızından üstün olmaması koşulunu hükme bağlar.(69) Çok evliliklere en çarpıcı örnek ise dedeleri yaşındaki Mısır Kralı II. Ramses'in haremine kuma olarak gönderilen III. Hattuşili'nin kızlarıdır. Mısır'ın o tarihte ana kraliçesi Naptera'nın olması nedeniyle bu kızların kraliçe olma şansları yoktur.(70) Her ne kadar Ramses'in esas karısı olacak şekilde anlaşmalar yapılmış olsa da II. Ramses'in haremünde Hititli prenesten başka Babil ve Zulabi (ülkesi) kökenli prenestelerin de olduğu bilinmektedir.(71) Üstelik daha sonra Ramses'e Hattuşili'nin

Hitit toplumunda bir erkeğin çok eşli olması olağan bir durum olmalıydı ki, Hitit kralları kendileri ikinci bir kadın alabildikleri gibi, kızlarını ya da kız kardeşlerini evli olan erkeklere ikinci bir eş olarak göndermekte sakınca görmüyorlardı.

diğer kızı aynı saraya gelin olarak gönderilmiştir.(72)

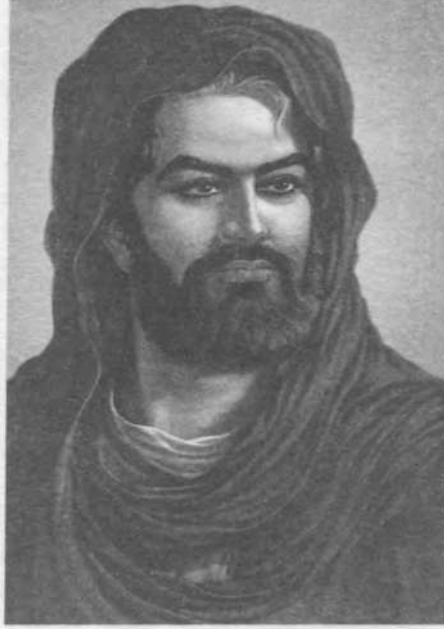
Yahudilikte tek eşliliğin kabul gördüğü, çünkü başlangıçta Adem'e Allah'ın tek eş verdiği, Nuh peygamber ve oğlu İshak'ın tek eşli oldukları belirtilmektedir. Ancak Yahudi toplumunda başlangıçta hâkim olan bu tek eşli evlilik anlayışı zamanla çok eşliliğe dönüşmüş ve bununla ilgili yasada yeni düzenlemeler ve sınırlamalar getirilmiştir. İbrahim, Yakup, Davud ve Süleyman peygamberin, Samuel'in babası Elkanah'ın iki ya da daha fazla eşleri olduğu gibi bunların dışında cariyeleri de vardır.(73) Eski Ahit'tin hiçbir yerinde çok eşliliği yasaklayıcı bir buyruk bulunmamasına karşın peygamberlerin, soyun devamı ya da sırf beğendikleri veya çekici buldukları için köle ya da hür sınıftan birçok kadına sahip olmaları çok eşliliğin bir göstergesidir.

İbrahim peygamber ilk önce Saray adlı bir kadınla evlenmiş, daha sonra Saray'ın cariyesi Hacar'ı(74) ve Ketura adlı bir başka bir kadını almıştı.(75) Yakup, güzel bakışlı ve endamlı Rahel'i dayısı Laban'dan istemiş, fakat dayısı küçük olduğu için büyük kızı Lea'yı vermiştir. Bekleme süresi dolunca Hattuşili'nin kızları gibi Rahel'de kız kardeşi Lea'nın üstüne kuma olarak satılmıştır. Ancak iki kız kardeş birbirlerini kıskanmaları sonucu cariyelerini Yakup'a erkek çocuk doğurması için vermişlerdir.(76)

Tevrat kitaplarında Davud'un çok eşli evliliğine tanık olunmaktadır. İlk olarak Kral Talut'un kızı Mikal (77) ile evlenir. Ayrıca, Abigail ve Ahinoam, Makaa, Hagit ve Eglal(78) adlı kadınlarla evlenen Davud'un Hebron'dan ayrıldıktan sonra da birçok cariyeye ve kadın almıştır.(79) Bunlar içinde en bilineni, yıkanırken görüp beğendiği ve hamile bıraktığı Hititli Uriya'nın karısı Bat-Şeba'dır. Bu kadından da Süleyman peygamber doğmuştur.(80) Süleyman ise en fazla eşe sahip olan peygamberdir. Mısır Firavununun kızından başka Moabiler, Amonniler, Edomiler, Saydahlar ve Hititlerden birçok yabancı kadın almıştır. Tevrat'ta, Süleyman'ın kral kızlarından yedi yüz karısı ve üç yüz cariyesi olduğunu, ancak kadınların onu yolundan saptırdığı anlatılmaktadır.(81)

Tevrat'taki peygamberlerin çok eşliliğine karşın, Hristiyanlıkta İsa'nın evlendiğine ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Bakire olarak İsa'yı doğuran "Meryem", aseksüel kadın olarak Hristiyanlıkta model olmuş ve pek çok kadın bakireliği tercih etmiştir.(82) Dolayısıyla Hristiyanlık çok evlilikten ziyade evlenmemeyi kutsallık saymıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Pavlus da evlenmemeyi tercih etmiş, ancak fuhşun olmaması için evliliği tavsiye etmiştir.(83) Yeni Ahit'te de çok evliliğin yasaklandığına dair herhangi bir hüküm yoktur. Matta İncil'inde bir damat ve beşi akıllı, beşi akılsız on kızın konu edildiği hikâye,(85) çok kadınla evlenmenin meşru olduğunu akla getirmektedir. Ayrıca Pavlus'un, nazır olacak adam için kursuz bir kadın kocası(85) olmasını tavsiye etmesinden, tek kadın almanın nazır olacak kişilere şart koşulduğu, ancak diğer insanların çok kadın almasında bir sakınca görülmediği şeklinde de yorumlanabilmektedir.(86)

Kur'an'da birçok ayetin çok eşliliğe yönelik olması, bu hususun o dönemin en belirgin gerçeğini de ortaya koymaktadır. Ahzâb Sûresi'nde 50, 51 ve 52. ayetleri(87) sadece Muhammed'e hitaben bazı hükümler taşımakla birlikte çok eşli evliliğin de bir göstergesidir.(88) Ayrıca, Kur'an'da çok eşliliği sayısal olarak düzenleyen ayetler de vardır. Nisâ Sûresi'nin 3. ayetinde;(89) adaleti yerine getirmek koşuluyla dörde kadar eş alınmasına müsaade edilmekte, ancak, adaletin yerine getirilmesinden korkulacaksa tek eş alınması uygun görülmektedir. Çok eşliliğin dörtle sınırlandırılması ise, Yahudi kültürüne dayandırılmaktadır.(90) Kur'an, en fazla dört kadınla evlenmeye izin vermiş ise de, Nisâ Sûresi'nin 25. ayetinde(91) hür ve mümin kadınla evlenmeye güç yetiremeyen erkeğin dilediği kadar cariyeye alabilmesi mümkün kılınmıştır.(92) Ayrıca, peygamberin mehirleri verilen eşleri, savaş esiri cariyeler, helal kılınan yakın akraba kızları, kendisini peygambere bahşeden kadınlar ile diğer müminlere değil de yalnızca peygambere hak tanınan, kendisinin almak istediği inanmış kadınların da helal sayıldığı Ah-

Ali, Muhammed'in kızı ve karısı Fatıma'nın ölümüne kadar başka bir kadınla evlenmemiş, ancak cariyeye kadınlarla birlikte olmuştur.

zâb Sûresi'nin 50. ayeti zaten Peygamberin çok eşliliğini meşru kılmaktadır.(93)

Çeşitli araştırmalarda farklı sayılar yer almakla birlikte Muhammed'in 9 veya 12 evlilik yaptığı belirtilmektedir.(94) Kadınların bazılarını nikâhlamış, bazılarını nikâhı altına almadan ilişki kurmuş (cariyeler ve kendisini hibe edenler), bazılarını da cinsel beraberliği olmaksızın muha-

Kur'an'da birçok ayetin çok eşliliğe yönelik olması, bu hususun o dönemin en belirgin gerçeğini de ortaya koymaktadır. Ahzâb Sûresi'nde 50, 51 ve 52. ayetleri sadece Muhammed'e hitaben bazı hükümler taşımakla birlikte çok eşli evliliğin de bir göstergesidir. Ayrıca, Kur'an'da çok eşliliği sayısal olarak düzenleyen ayetler de vardır.

fazası altına almıştır.(95) Muhammed, 25 yaşında iken, ilk evliliğini dul bir kadın olan Hatice ile yapmıştır. Hatice'nin ölümünden sonra 50 yaşlarında olan Sevede'yi daha sonra da dokuz on yaşlarında bakire bir kız olan Aîşe'yi eş olarak almıştır.(96) Muhammed'in çeşitli eleştirilere yol açan manevi oğlu Zeyd'in karısı Zeynep ile evlenmesi(97) ile ilgili Ahzâb Sûresi'nin 37. ayeti(98) inmiştir. Ayrıca, Muhammed'in torunu Hasan'ın da bir anda dört kadın bulundurmamak şartıyla iki yüzden fazla kadınla evlendiği rivayet edilmektedir.(99)

Hitit kanunlarında olduğu gibi Eski Ahit ve Kur'an'da erkeğin meşru eşlerinin dışında cariyeye kadınlarla birliktelikle her hangi bir yasak ya da sınırlama getirilmemiştir. İslam'da gayri meşru birleşme, gizli dostluklar zina ve haram sayıldığı için erkek neslin bozulmaması için ya tek kadınla yaşayacak, yahut tek kadınla doymuyorsa nikah ile başka kadın alacaktır. Ya da Nisâ Sûresi'nin 25. ayetinde belirtildiği üzere hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenlerin de sahip oldukları cariyeleri alabilecektir. Bu ayetin o dönem toplumu için cariyelerin yararına olduğu, zira onların da birleşme ihtiyacının olduğu, ancak yalnızca malikleriyle birleşme hakları olduğundan bu hakkın ellerinden alınmasının onlara zulüm olacağı belirtilmekte ve söz konusu ayet ile artık cariyenin de zevce sayıldığı ifade edilmektedir.(100) Ancak peygambere oğul veren müstesna bir kadın olarak anılan Mariye'nin "cariye kadın" imajı silinmemiştir.(101)

Nüfuz sahibi erkekler kendilerine birden fazla kadın almayı hak görürken kızlarının üstüne kuma getirilmesine gönülleri pek de razı olmuyor. Tıpkı Hitit kralları gibi Eski Ahit'te Laban, kızlarını Yakup'a verirken Allah'ı şahit göstererek, onların üzerine başka kadın almaması ve incitmemesi hususunda şart koşmuş(102) ise de, kızı Lea'nın üstüne kendisi diğer kızı Rahel'i kuma olarak vermiştir.

Muhammed'de kızı Zeynep'in Ebu-las-i İbn-i Rebî'a ile nikâhını kıyarken üzerine evlenmeyeceğine dair damadın-

dan söz almıştır.(103) Ayrıca diğer da-
madı Ali, Fatıma'nın üzerine kuma getir-
meye kalkışınca, Fatıma ağlayarak ba-
basına; "Babacığım senin, kızların hak-
kında öfkelenmez olduğun konuşuluyor,
işte bak Ali Ebu Cehil'in kızıyla nişanlanı-
yor" diye yakınmıştır.(104) Muhammed
camide halka verdiği hutbede; Ali'nin
başka bir kadın almasına izin vermeye-
ceğini, kızı Fatıma'yı boşaması halinde o
kızla evlenebileceğini, Fatıma'yı üzüntü-
ye sokacak olan her şeyin kendisini de
üzeceğini söylemiş ve bunun üzerine Ali
evlilikten vazgeçmiştir. Ali, Fatıma'nın
ölümüne kadar başka bir kadınla evlen-
memiş, ancak carie kadınlarla birlikte
olmuştur.(105)

*İsa'nın, kocası ölen kadının soyun devamı
için bir miras olarak kayınbiraderine
geçmesine karşı çıkmadığı anlaşılmaktadır.*

Çok evlilikte levirat örneği

Hitit hukukunda yakın akrabalar ara-
sındaki evliliği yasaklayan düzenlemeler
vardır. Bir erkeğin annesi veya kızı ve ka-
rısının annesi, kız kardeşi ve önceki evli-
likten olma kızı veya babasının bir başka
evlilikten olma karısı veya erkek kardeşi-
nin karısıyla yaşadıkları sürece cinsel iliş-
kide bulunması yasaklanmıştır.(106) Bu-
na karşın 193 madde hükmünde,(107)
bir erkek ölürse dul kalan kadını, en üst
sıradaki kayınbiraderi, o öldüğü takdirde
kayınbabası, onun da ölmesi halinde ilk
kocanın erkek kardeşinin oğlu (ölenin ye-
ğeni) alabilmekte ve suç sayılmamakta-
dır.(108) Assurlularda(109) ve Hurrililerin
iskân ettiği Nuzi'de görülen bu tür birlikte-
likler, Eski Ahit'teki levirat evliliğine ben-
zetilmektedir. Kanun hükmüyle uygula-
maya sokulan levirat evliliği zaten Hititler-
de çok eşliliği tabii kılmaktadır.(110)

Bu maddenin İbranî yasalarındaki gi-
bi ölen adamın isminin ve soyunun sür-
dürülmesi ve mülkünün aile içinde kal-
masına yönelik bir amaç taşıdığı zanne-
dilmektedir. Ancak Hitit kanununda ölen
adamın çocuğunun olup olmadığı husu-
sunda bir ibare yoktur. Bu maddenin ya-
saklanmış olan cinsel ilişkilerin çiğnen-
meden yerine getirilebilmesi için konul-
duğu muhtemeldir.(111) Zira kanunun
195 A maddesinde (112) erkek kardeşi
hayatta iken onun karısıyla cinsel birlik-
telik lanet edilecek bir eylemdir.

Hititlerdeki 193. madde; Eski Ahit'te
yasal bir koşul olan Tesniye 25:5-10, Tek-
vin 38:8-25 (Yahuda-Tamar) ve Rut 4
(Rut-Boaz)'de anlatılanlara büyük ölçüde
benzerlik göstermektedir.(113) Tesni-
ye'de; birlikte oturan kardeşlerden biri
oğlu olmadan öldüğü takdirde, dul kalan
kadını eğer kayınbiraderi almak istemez-
se, dul kadın şehrin kent kapısında ihti-
yarların -ileri gelenlerin- yanına gideceği
ve kayınbiraderinin İsrail'de kardeşinin
adını yaşatmak istemediğini söyleyeceği,

Hitit hukukunda bir erkek ölürse
dul kalan kadını, en üst sıradaki
kayınbiraderi, o öldüğü takdirde
kayınbabası, onun da ölmesi
halinde ilk kocanın erkek
kardeşinin oğlu (ölenin yeğeni)
alabilmekte ve suç
sayılmamaktadır. Asurlularda ve
Hurrililerin iskân ettiği Nuzi'de
görülen bu tür birliktelikler,
Eski Ahit'teki levirat evliliğine
benzetilmektedir.

onların da bu birlikteliğe erkeği ikna ede-
medikleri takdirde, dul kadın herkesin
önünde kardeşine soy yetiştirmek iste-
meyen kayınbiraderinin ayağındaki çarı-
ğı çıkararak yüzüne tüküreceği yazıl-
maktadır.(114) Yahuda ve gelini Tamar
hikayesinde ise; Yahuda ölen oğlunun
karısı Tamar'ı diğer oğlu Onan ile evlen-
mesini ister. Ancak Onan kardeşinin so-
yunu devam ettirmek istemeyince, Tanrı
onu öldürerek cezalandırır. Yahuda oğlu
Şela, büyüyünceye kadar gelini babası-
nın evine gönderir ve dul olarak bekle-
mesini ister. Bu arada Yahuda da dul ka-
lır. Şela büyür, fakat Tamar ile evlendiril-
mez. Bunun üzerine Tamar, dul giysisini
çıkartır ve yüzünü bir fahişe gibi peçe ile
örtür. Yahuda gelinini tanımaz ve onu fa-
hişe sanıp birlikte olur. Bu birliktelikten
Tamar Yahuda'dan hamile kalır. Rut-Bo-
az örneğinde de ölenin adını mirası üze-
rinde sürdürmek için Mahlon'un dul karı-
sı Moablı Rut'u yakın akrabası Boaz'ın
kendisine karı olarak alması konu edil-
mektedir.

Hristiyanlıkta Matta(115), Markos
(116) ve Luka(117) İncil'inde; Musa'nın,
çocuğu olmadan ölen bir adamın karde-
şinin onun karısını alacağını ve onun so-
yunu sürdüreceğini söylediğini, kendileri-
nin de yedi kardeş olduklarını, yedincisi-
ne kadar bütün erkeklerin kadınla nikâh
yaptıklarını, ancak adamların öldüğünü
ve en sonunda kadının da öldüğünü söy-
leyerek, kıyamette o kadının kimin karısı
olacağı İsa'ya sorulmaktadır. İsa'nın ise;
"Bu dünyanın çocukları evlenirler, koca-
ya verilirler"(118) sözünden kocası ölen
kadının soyun devamı için bir miras ola-
rak kayınbiraderine geçmesine karşı çık-
madığı ya da yasaklanması yönünde
herhangi bir hükümde bulunmadığı anla-
şılmaktadır.

İslam öncesi Cahiliye devrinde bir ki-
şinin yakını öldüğünde, o kişi ölenin
geriye kalan kadınla evlenme hakkına
varis olmaktadır. Bu durumda erkek is-
terse o kadınla mehir vermeden evlene-
bilir, isterse de onu başka biri ile evlendi-
rebilir ve mehrini de kendisi alırdı. Ya da
yakın akrabasının verdiği mirasa kon-
mak için kadının ölünceye kadar başka

erkeklerle evlenmesine izin verilmezdi. Bazı Kur'an yorumcularına göre kadınların malına ya da kendi bedenine zorla varis olma âdetinin Nisâ Sûresi'nin 19. ayeti(119) ile yasaklandığı bildirilmektedir. Yani erkeğin ölmesiyle evlendiği kadından faydalanma hakkının da sona ereceği, bunun da diğer eşyalarda olduğu gibi mirasçılara intikal etmeyeceğidir.(120) İslam'da Yahudi ve Cahiliye devri uygulamalarında olduğu gibi ölen kardeşin karısının ve kayınbiraderinin birbiriyle evlenme mecburiyeti yoktur. Ancak her iki taraf dilerlerse karşılıklı rıza ile böyle bir evliliği yapmakta serbesttirler.(121)

HİTİT KANUNLARINDA BOŞANMA

Hitit toplumunda hem hürler hem de köleler arasında yapılan evlilikler boşanma ile sonlanabilmektedir. Ancak Hitit kanunlarında boşanmaya ilişkin açık bir madde bulunmamaktadır. Metinlerde geçen "*kadın kocayı reddederse*" ve "*erkek kadını kovarsa*" ifadelerinden boşanmayı her iki tarafın da başlatabildiği anlaşılmaktadır. Kanunun 26 A ve B maddeleri ise şartlı boşanmayı düzenlemektedir. Eğer kadın kocasını reddederse, kadın tohumu için bir ücret alacaktır. Oysa kocası karısını boşarsa, onu 12 gümüş şekel(122) veren herhangi birine satabilecektir.(123) Bu madde kocanın karısının

Eski Ahit'te kadının evlenmeden önce babanın, evlendikten sonra da kocanın malı olma mantığı yatmaktadır. Kadın cinselliği yasa ile kontrol altına alınmaktadır. Kadın boşanma davasını başlatamadığı gibi önemli bir sebep olmadıkça boşanamaz. Boşanma hakkı yalnızca kocaya tanımıştır.

Eski Ahit'e göre kadın, evlendiğinde bakire olmadığı kanıtlanırsa taşlanarak öldürülecektir.

aşığıyla tazminat karşılığında yapılan anlaşma(124) olarak yorumlansa da çivi yazılı tabletin çok kırık olması nedeniyle kesin bir yargıda bulunmak güçtür. Karşılıklı anlaşma çerçevesinde yapılan boşanmaya en iyi örnek 31. maddedir.(125) Bu maddede; hür bir koca ile kölenin bir arada yaşayıp daha sonra kavga edip ayrılmaları halinde, evin ya da eve ait malları eşit olarak aralarında bölüşüldüğü, kadına yalnızca bir çocuk verilirken, diğer çocukların ise babaya bırakıldığı anlaşılmaktadır. Kanun sosyal açıdan karı kocanın eşit şartlarda olmadığını gördüğünden yalnızca bir çocuğu anneye bıraktığı da varsayılmaktadır. Çünkü erkek hür kadın ise bir köledir.(126) Elimizde hür insanların boşanmaları yönünde fikir verebilecek başka bir madde olmadığından 31. maddede yer alan hükümlerin hür insanlar arasındaki boşanmalarda da geçerli olacağı sanılmaktadır. Bu konuda daha çok kocanın isteğinin hâkim olduğu ifade edilmektedir.(127)

Hitit toplumunda soylu sınıfın boşanmalarına ilişkin belgeler de mevcuttur. Hitit Prensesi Ehli-Nikal'ın, Ugarit Kralı Ammurapi tarafından boşanması buna örnektir. Nedeni bilinmeyen bu boşanma, bir anlaşma çerçevesinde yapılmış ve Kargamış'taki Kral Naibi Talmi-Teşub tarafından karara bağlanmıştır.(128) Bir diğeri ise III. Hattuşili'nin kızı Gaşşulavya

ile Amurru Kralı Benteşina'nın kızının boşanmasıdır. Kraliyet ailesine ait ilk resmi boşanma davası olması itibarıyla diplomatik önem taşımaktadır. Ugarit Kralı Ammiştamru ile evli olan prenses aynı zamanda tahtta bulunan III. Hattuşili'nin torunu IV. Tuthaliya'nın da yeğenidir. Çoğu araştırmacı kocasından kaçarak ağabeyi Amurru Kralı Şauşgamuwa'ya sığınan prensesin zina suçu işlediği görüşünde olsa da belgelerde buna ilişkin kesin bir ipucu yoktur. Hitit İmparatorluk mahkemelerine taşınan bu boşanma davasında(129) bütün hakların kocaya ait olduğu görülmektedir. Çünkü Ammiştamru, Ugarit'e velayet olan oğlu Utri-Şaruma'nın annesi ile gitmesi halinde başka oğlunu velayet yapacak, eğer ölümünden sonra oğlu annesini kraliçe olarak Ugarit'e getirmeye kalkarsa tahtından olacaktır. Üstelik boşanma sonrasında, oğulları, kızları ve damatları üzerinde hiçbir hak iddiasında bulunmayacaktır. Zaten Ammiştamru'nun diğer oğlunu velayet yapacağı yönündeki tehdidinden prensesin dışında başka eşinin de olduğu anlaşılmaktadır.

Ammiştamru Hitit Kralı IV. Tuthaliya'ya prensesi göndermesi için Hititlerin egemenliği altındaki Amurru Kralı'na baskı yapmasını istemiş, bunun üzerine prenses geri gönderilmiş ve sonra da öldürülmüştür.(130)

Eski Ahit'te kadının evlenmeden önce babanın, evlendikten sonra da kocanın malı olma mantığı yatmaktadır. Kadın cinselliği yasa ile kontrol altına alınmaktadır. Kadın boşanma davasını başlatamadığı gibi önemli bir sebep olmadıkça boşanamaz. Boşanma hakkı yalnızca kocaya tanımıştır. Boşanmalarda erkek tarafından düzenlenen "boşanma belgesi" kadına verilir. Eğer kocası, evlendiğinde kadının bakire olmadığını kanıtlarsa, taşlanarak öldürülecektir.(131) Ayrıca, kadın ayrıldıktan sonra başka biriyle evlenirse ve o kişiden boşanırsa ya da kocası ölürse kirlenmiş sayıldığından ilk kocasının onunla yeniden evlenmesi iğrenç bir durumdur.(132)

Yeni Ahit'te, Matta(133) ve Markos(134) İncil'lerinde, "Ferisilerin her ne

sebeple karısını boşamak caiz midir?" sorusunu İsa; başlangıçta yaratanın insanı erkek ve dişi olarak yarattığını ve bunun için insanın anasını, babasını bırakacağını ve karısına yapışacağını ve ikisinin de artık tek bir beden olacağını, bu nedenle Allah'ın birleştirdiğini insanın ayırmaması gerektiği şeklinde yanıtlamıştır. Hristiyanlıkta evliliğe kutsal bir birliktelik olarak bakıldığı ve boşanmanın onaylanmadığı anlaşılmaktadır. Erkek, ancak zina yapan bir kadını boşayabilirdi. İsa; zina dışında başka nedenle karısını boşayan ve başka biri ile evleneni dahi zina yapmış(135) olarak değerlendirmiş ve böylece boşanan kimsenin yeniden evlenmesi de önlenmek istenmiştir. Pavlus ise, karı kocanın ayrılmamasını, kadının kocasına bağlı kalmasını, eğer ayrılırlarsa da kadının başkasıyla evlenmemesini tavsiye etmiştir.(136)

İslam hukukunda boşanma iki tarafın karşılıklı rızalarına dayanmakla birlikte erkeğin iradesine ağırlık verilmiştir.(137) Koca evlilik süresi içinde isterse "boş ol" diyerek eşini boşayabilir. Ancak evlilik süresi içinde erkeğin boşanma (talak) hakkı iki defadır.(138) İkinci boşamadan sonra kadın kocasına haram olur. Kadın, boşandığı kocasına ancak başka biri ile nikâhlandıktan ve ondan da boşandıktan sonra ya da o kişinin ölümü halinde dönebilmektedir.(139) Koca isterse, "ilâ" denilen boşanma yemini ile 4 ay süreyle karısına cinsel olarak yaklaşmamaktadır.(140) Koca kararından vazgeçmesi halinde tekrar karısını geri almada daha fazla hak sahibidir.(141) Sonradan yasaklanan bir diğer boşanma ise, kocaların eşlerini annelerine benzeterek cinsel birlikteliğin olmadığı zihardır.(142) Her ikisi de erkeğin inisiyatifinde olan boşanma şeklidir. Erkeklerin genellikle birden fazla eşi sahip olduğu bu dönemdeki söz konusu uygulama kadın için psikolojik ve sosyolojik bir işkencedir. Boşanan kadın "iddet" bekleme döneminde, hala kocasının inisiyatifinde kalmakta, erkek istediğinde herhangi bir formaliteye gerek kalmadan karısına dönebilmektedir.(143) Evliliklerde erkeğin karısına boşanma yetkisi verebildiği gibi, kadın da akid esnasında kendisine boşanma hak-

Hititlerde evli erkeğin cinsel birlikteliklerine fazlaca hak tanıyan kanun buna karşın kadının bir başka erkekle beraberliğini ölümle cezalandırmaktadır.

kı tanınmasını şart koşabilmektedir. Öte yandan, kadın, erkeğin iktidarsız oluşu, erkeklik organının olmaması gibi fiziksel kusurlarından ötürü kocasından boşanabilmektedir.(144) Evlilik anlaşması genellikle erkek tarafından düzenlenmiş olduğu için, kadınların boşanma hakkı nadiren uygulamaya geçilmiştir. Kur'an kadına boşanma (muahale'a) hakkı verirken mihrinden vazgeçmesini istemiştir.(145) Bunlar içinde en önemlisi ise zinadan dolayı karısını boşama şekli olan li'an'dır.(146)

Elimizdeki mevcut kanun maddelerinden Hitit erkeğinin ilk eşinin yanı sıra bir veya birkaç eş hatta nikâhsız cariye sınıfından kadınlar alma hakkına sahip olduğu ve kadının buna itiraz hakkının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Üstelik erkeğin özgür, köle ve fahişe olmak üzere her tür kadınla cinsel ilişkisine de göz yumulmuştur.

Muhammed'in akıllarını başlarına almaları için bir ay süreyle zevcelerine yaklaşmadığı rivayet edilmektedir.(147) Bununla ilgili ayet inmiştir.(148) Ayrıca vücudunda lekeler olduğunu gizleyen Esmâbintü'n-Nu'mâ'ı, gerdeğe girdiği zaman "Senden Allah'a sığınırım" diyen Âliye bintü Zabyân'ı mehirlerini ve ikiye elbise vs. vererek boşamıştır.(149) Muhammed'in kızları; Rukiyye ile Ümmü Gülsüm de kocalarından boşanmıştır. Muhammed'in isteği ile her ikisi de Osman ile evlendirilmiştir. Ancak, Ümmü Gülsüm'ün evliliği kız kardeşi Rukiyye'nin ölümünden sonra olmuştur.(150)

Evliliğe ihanet: Zina

Elimizdeki mevcut kanun maddelerinden Hitit erkeğinin ilk eşinin yanı sıra bir veya birkaç eş hatta nikâhsız cariye sınıfından kadınlar alma hakkına sahip olduğu ve kadının buna itiraz hakkının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Üstelik erkeğin özgür, köle ve fahişe olmak üzere her tür kadınla cinsel ilişkisine de göz yumulmuştur (§194).(151) Ancak kanun erkeğin bu rasgele ilişkisini ailenin korunması esasına göre düzenlemiş ve kadın cinselliğini dizginlemiştir.

Levirat evliliğinde belirtildiği üzere, kocası ölen bir kadını, kayınbiraderi ya da kayınbabası alabilmekte iken (§193), eğer kardeş hayatta ise lanet edilecek iğrenç (*hurkel*) bir eylem sayılmaktaydı (§195 A). Aynı şekilde karısının kız kardeşi veya onun annesiyle cinsel ilişkisi de büyük bir suçtu (§195 B, §195 C).(152) Oysa erkek, farklı yerlerde oturmaları şartı ile aralarında yakın kan bağı bulunan anne ve kızlarıyla da özgürce ilişki kurabilmekteydi.(153)

Evli erkeğin cinsel birlikteliklerine fazlaca hak tanıyan kanun buna karşın kadının bir başka erkekle beraberliğini ölümle cezalandırmaktadır (§197).(154) Eğer evli bir kadın, dağda tecavüze uğramışsa, kadının kendini koruyacak hiçbir araca sahip olmadığı ve yerin ıssız olması dolayısıyla yardım da isteme olanağı olmadığı düşünülerek adam suçlanır. Ancak bu olay bir evin içinde gerçekleşmiş

ise, bu durumda kadının yardım isteme olanağı olduğu halde bunu yapmamış ve dolayısıyla kadın bu ilişkiye rıza göstermiştir. Bu nedenle kadın suçludur ve öldürülmesi gerekmektedir. Koca, karısını zina halinde yakalamışsa, o anda hem karısını hem birlikte olduğu adamı öldürme hakkına sahiptir. Kadının ve aşığının yazgısı kocanın elindedir. Eğer isterse her ikisini de affedebilmektedir (§198).(155) Yalnız, kocanın karısını affetmesi durumunda zina yapan adamın da sağ kalacağı, ancak utanç simgesi olarak başının örtüleceği, aksi halde ise tekerleğe diz çöktürülerek kralın ölüp ölmemelerine karar vermesi gerekmektedir.(156)

Oysa zina yapanlar köle ise bunlar ölüm cezası ile cezalandırılma yerine her ikisi de başka kente sürgün edilmektedir (§196).(157) Suçluların yerine koyun kurban edilmesi, bu suça önceleri ölüm cezası verildiğini düşündürmektedir.(158)

Yahudilikte ise zina, "On Emir" içinde sayılmış ve kesinlikle yasaklanmıştır. Çünkü zina, aile kurumuna zarar vereceği için en büyük günah kabul edilmiştir. Eğer evli bir kadınla ya da komşusunun karısıyla bu suçu işlerse hem kadının hem de erkeğin cezası ölümdür.(159) Hititlerdeki 197. maddede belirtilen zina suçunun hem işleyiş biçimi hem de cezalandırma şekli Eski Ahit ile büyük benzerlik taşımaktadır. Eğer olay kırdaysa, kız

bağırmissa da onu kurtaran olmadığı için suçlu değildir. Ancak eğer olay kentte olmuş ve kadın bağırıp yardım istemediği için suçludur ve taşlanarak öldürülecektir.(160) Oysa Eski Ahit'te zinanın yasaklamasına rağmen bir tezatlık söz konusudur. Daha önce değindiğimiz üzere Davud peygamber damda gezerken yakanırken görüp beğendiği Hititli Uriya'nın karısı Bat-Şeba'yı yanına getirip onunla birlikte olmuş ve kadını hamile bırakmıştır. Üstelik bu eyleminden dolayı da suçlanmamıştır.(161)

Hitit kanunlarındaki gibi Eski Ahit'te kayınbabanın geliniyle(162) veya bir erkeğin kardeşinin karısıyla(163) ya da hem kadınının kendisiyle hem de o kadının annesiyle(164) zina yapması lanet edilecek bir eylem olup, bu suçu işleyenler ya yakılarak ya da taşlanarak öldürüleceklerdir. Görüldüğü üzere eğer oğul ya da kardeş hayatta ise onun karısıyla cinsel ilişki büyük suç kabul edilmekte, fakat daha önce levirat evliliğinde açıklandığı üzere ölen adamın karısıyla kayınbiraderinin ya da kayınpederinin ölünün soyunu sürdürmek için evlenmesi yasal koşul olarak emredilmekteydi.

Eğer zina eylemi azat edilmemiş cariye bir kadın ile işlenmişse, her ikisi de cezalandırılacak ama ölmeyeceklerdir.(165) Çünkü aile bütünlüğünü bozacak bir tehlike yaratmamaktadır. Zinanın özgür bir kadın değil de köle bir kadınla işlenmiş olması tıpkı Hitit kanunlarının

Hristiyanlığın Kutsal Kitabı

Yeni Ahit'te de zina yasaklanmakta, hatta bir kadına şehvetle bakılması dahi zina sayılmaktadır. Yalnızca evli olmak şartıyla cinsellik uygun görülmektedir.

196. maddesindeki gibi erkeğin lehine bir durumdur.

Hristiyanlığın Kutsal Kitabı Yeni Ahit'te de zina yasaklanmakta, hatta bir kadına şehvetle bakılması dahi zina sayılmaktadır.(166) Yalnızca evli olmak şartıyla cinsellik uygun görülmektedir. İncil'de, zina yapan bir kadın ortaya getirilerek, Musa'nın böyle kadınların taşlanmasını emrettiğini belirterek, İsa'ya "Sen ne dersin?" diye sormuşlardır. İsa'nın, "İçinizden kim günahsızsa, önce taşı o atsın", demesi üzerine, başta ihtiyarlar olmak üzere birer birer hepsi dışarı çıkmış ve kimse kadına taş atmamıştır. İsa da artık bundan sonra günah işleme diyerek kadını affetmiştir.(167) Hristiyan inanışta da zina suçunu işleyenin taşlanması gerektiği yönünde Yahudi geleneğinin etkisinin hâlâ sürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak İsa, zina suçunu direk kadına yüklememiş, bu eylemde erkeklerin hiç de günahsız olmadıkları düşüncesiyle kadını korumuş ve kadının lehine bir tutum sergilemiştir.

İslâm'da ırz, namus ve neslin korunması amacıyla zina haram ve günah kabul edilerek yasaklanmıştır. Zina suçunu işleyenlere dayak atma, eziyet etme, düzelinceye kadar hapsedme, taşla öldürme (recm) ve sürgün gibi cezalar öngörülmektedir.(168) Kur'an'da taşlanarak öldürme (recm) cezasına ilişkin bir ayet bulunmamaktadır. Zina fiilini işleyenin her birine yüz değnek vurulması(169), zina yapan kadını ise ölüncüye kadar ya da Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar evde hapsedilmesi emredilmiştir.(170) Fakat Muhammed'in "Benden öğrenin, benden öğrenin. Gerçekten Allah kadınlara bir çıkar yol halketti. Bekâr-

İslâm'da, zina suçunu işleyenlere dayak atma, eziyet etme, düzelinceye kadar hapsedme, taşla öldürme (recm) ve sürgün gibi cezalar öngörülmektedir.

la bekkir (zina ederse) yüz celde ve bir sene sürgün; evli ile evliye yüz celde ve recm var.”(171) şeklindeki hadisinden peygamberin döneminde evli olanlara recm cezasının uygun görüldüğü sanılmaktadır. Ayrıca, camide Muhammed'in yanına gelip zina suçunu itiraf eden bir adamın, peygamberin emriyle taşlanarak öldürüldüğü yazılmaktadır.(172) Muhammed'in emri ve uygulaması ile recm, evliler için zina cezası kabul edilmiştir.(173)

Kur'an'da zina suçunu işlendiğinin kanıtlanması için dört şahit istenmiş(174) ve zina isnadında bulunup da bunu ispatlayamayana ise seksen değnek vurulması emredilmiştir.(175) Kur'an'da savaş esirleri zina kapsamı dışında tutulmuştur.(176) Müslüman olmayan carie kadınların evlendikten sonra zina yaptıkları takdirde hür kadınlara verilen cezanın yarısı uygulanmakta(177), cezai sorumlulukları tam olmadığından recm yerine dayak cezası verilmekteydi.(178) Ayrıca farklı görüşler ileri sürülse de(179) bu fiili işleyenler Hitit kanunlarının 196. maddesine benzer şekilde sürgün cezası ile cezalandırılmaktaydılar.

Sonuç

Hitit kanunlarının incelenmesinde evliliklerin resmi bir sözleşme çerçevesinde yapıldığı görülmektedir. Bütün Yakındoğu toplumlarında olduğu gibi başlık parası ödenerek satın alınan kadın bu evlilikle kocasının mülkiyetine geçmektedir. Doğal olarak evlenmeden önce kadının bekâretinin ve namusunun korunması babaya aitken evlilik sözleşmesi ile kocaya devredilmektedir. Erkeğe meşru eşinin yanı sıra hür ve carie sınıfından başka kadınlar da almasına hak tanıyan bir hukuk sistemi mevcuttur. Çocuğu olmayan bir kadına eşine çocuk doğurması için bir carie satın almasını sağlayan düzenlemeler ve dul kadının kayınbira-der veya kayınbaba ile evlendirilmesi evliliğin temel amacının cinsellikten öte, so-yan devam ettirilmesidir.

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dininde evlilikler zinayı önlemek ve soyun devamı için en meşru seçenektir. Hititlerde olduğu üzere erkeklerin hem cinsel arzu-

Yahudilikte başlık parasını kız babası almakta ve kadın bir mal olarak baba elinden kocaya geçmektedir.

larının tatmini hem de soyun sürdürülmesi için meşru eşlerin yanı sıra hür ve köle sınıfından başka kadın almalarına dini açıdan yasak getirilmemiştir. Yahudilik ve İslam'da çok eşlilik yeni düzenlemeler ile sınırlandırılmıştır. Bütün bu düzenlemeler erkeklerin lehinedir. Nitekim gerek Hitit hukukunda gerekse din yasalarında kadın tek kocalı kalacak, eğer ihanet ederse öldürülecektir.

Hristiyanlıkta ilk günahın sorumlusu kadın görülse de İsa'ya göre zina suçun-

Her ne kadar kültürden kültüre değişim göstermekte ise de Hitit hukukundaki evlilik ve boşanma konusundaki bir takım uygulamalar dini yasalarda benzerlik göstermektedir. Erkek egemen bir zihniyet çerçevesinde konulan kuralların erkeklerin lehine olduğu, kadın cinselliğinin denetlemeye çalışıldığı sonucuna varılmaktadır.

nun işlenmesinde erkekler hiç de günahsız değildi. Bu suçun oluşmasına erkekler neden olduğu için kadın korunmuştur. Levirat evliliğinde Yahudilikte bir baskı söz konusuysa İslam'da bu isteğe bırakılmış ancak kadınların malları için zorla alınmaları önlenmeye çalışılmıştır. Yahudilikte başlık parasını kız babası almakta ve kadın bir mal olarak baba elinden kocaya geçmektedir. İslam'da ise bu paranın veya biçilen değer olan mehir ücreti evliliğin güvencesi olarak kadına verilmektedir. Ancak kadının kabul etmesi halinde erkek bu mehri borçlanabilmektedir.

Hitit toplumunda boşanma her iki tarafa tanınmış olsa da hâkim karar kocanınındır. Yahudilikte haklı bir sebep olmadıkça boşanma mümkün görülmemekte, Hristiyanlıkta ise boşanma zina olarak kabul edilmektedir. İslamiyet'te ise durum çok farklı değildir. Boşanma hakkı her iki tarafa da tanınmış gibi görünse de aslında erkeğin iradesi altındadır.

Hititlerde çağdaşı toplumlara oranla evlilik ve boşanmalarda kadının korunduğu kimi araştırmacılar tarafından kabul görse de, bu çalışmada Hititlerde tam anlamıyla kadın-erkek eşitliğinin olduğuna dair bir görüş bildirmek doğru olmayacaktır. Her ne kadar kültürden kültüre değişim göstermekte ise de Hitit hukukundaki evlilik ve boşanma konusundaki bir takım uygulamalar dini yasalarda benzerlik göstermektedir. Erkek egemen bir zihniyet çerçevesinde konulan kuralların erkeklerin lehine olduğu, kadın cinselliğinin denetlemeye çalışıldığı sonucuna varılmaktadır.

Aşağıda verilen Hitit atasözü de bu düşüncemizi onaylar niteliktedir. Akı ve mantığı yerinde bir kadın başkalarının buyruğundan kendisini kurtarmış olsa dahi kocasının buyruğunu mutlaka yerine getirmek zorundadır.

“(İyi) kadının akı ve mantığı yerinde olur; o kendini diğer insanların buyruğundan kurtarmasını bilir, ama tanrı iradesine de sıkı sıkıya bağlıdır. Bir kadının olgunluğuna ulaşmıştır ve kocasının sözlerini asla geri çevirmez.”(180)

Dipnotlar

- (1) Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, (Çev.) Muazzez İlmiye Çığ, TTK, Ankara, 1999, s. 122.
- (2) Emin Bilgiç, "Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi", *DTCF Dergisi*, XXII/3-4, Ankara, 1963, s. 119.
- (3) Mevrure Tosun, "Sumer, Babil ve Assurlularda Hukuk, Kanun ve Adalet Kavramları ve Bunlarla İlgili Terimler", *Belleken*, XXVII/148, TTK, Ankara, 1973, s. 562.
- (4) Bilgiç, a.g.m., s. 119.
- (5) James G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, (Çev.) Esra Davutoğlu, Arkadaş Yay., Ankara, 2001, s. 27.
- (6) Turgut Yiğit, "Hitit Krallığı'nda Yönetim Sistemi Üzerine Bir Not", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 35, Cilt 22, Ankara, 2004, s. 220.
- (7) Metin Alparslan, "Bir Bilim olarak Hititoloji", (Haz.) Metin Alparslan, *Hititolojiye Giriş*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İLA I, İstanbul, 2009, s. 13.
- (8) Sedat Erkut, "Hititlerde Hukuk", (Ed.) Argun Bozkurt, *Eskiçağlarda Anadolu'da Hukuk 1: Asur- Hitit- Sümer*, Ankara Barosu Yay., Ankara, 2008, s. 60.
- (9) Belkis Dinçol, *Eski Ön Asya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yay., İstanbul, 2003, s. 10.
- (10) Füzün Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK, Ankara, 1987, s. 153-154.
- (11) Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milli-yet Yay., (Cilt: 1), İstanbul, 1986, s. 229.
- (12) Kinal, a.g.e., s. 150.
- (13) Trevor Bryce, *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Dost Kitapevi, Ankara, 2002, s. 52.
- (14) Kinal, a.g.e., s. 150.
- (15) Sedat Alp, "Hitit Kanunları Hakkında", *DTCF Dergisi*, VI/5, Ankara, 1947, s. 472.
- (16) Jak Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi-Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, (Çev.) S. H. Riegel, Homer Kitapevi, İstanbul, 2007, s. 59.
- (17) Kinal, a.g.e., s. 150-151.
- (18) Ephraim Neufeld, *The Hittite Laws*, London, 1951, s. 141-145.
- (19) § 28 A: "Eğer bir kız bir adama nişanlanmış<sa> <ve> bir başkası onu kaçırsa, onu kaçırdığı anda, birinci adam <ona> ne [verdiyse], o zaman, o <=diğeri> ona tazmin etsin; baba ve anne tazmin etmezler."
- § 28 B: "Eğer baba ve anne onu başka bir adama verilerse, o zaman baba ve anne tazmin etsinler."
- § 28 C: "Eğer baba ve anne reddederlerse, o zaman o (=kadın) ondan ayrılın."
- § 29: "Eğer genç bir kadın bir adama bağlanmış<sa> ve onun için <o> başlık ödemişse ve ondan sonra baba ve anne buna karşı çıkarlarsa o zaman onu adamdan ayırırlar, ama başlığın iki katı tazminat verirler"
- § 30: "Eğer erkek kızı hala almadıysa, o zaman kendisi için onu reddedebilir, ama başlıktan o zaman vazgeçer."
- (20) Sedat Alp, *Hitit Güneşi*, TÜBİTAK Yay., Ankara, 2003, s. 57.

(21) Neufeld, a.g.e. s. 143-145; Alp, 1947, a.g.m., s. 472-473; Kinal, a.g.e., s. 151.

(22) § 32 "Eğer bir erkek köle bir kadını karısı olarak alırsa, hukuk kuralı onlar için aynı şekildedir."

§ 33 "Eğer bir erkek köle bir kadın köle alırsa, hukuk kuralı onlar için aynı şekildedir."

§ 34: "Eğer bir erkek köle, bir kadın için başlık öderse, ve onu kendisi için karısı olarak alırsa, o zaman onu (= kadını) kimse dışarı çıkarmaz."

§ 35: "Eğer özgür bir kadını bir yönetici ya da bir çoban k[açır]ır[sa], <ve> onun için başlık ödemezse, o zaman o (=kadın) üçüncü [yıl]da [köle olur]".

§ 36: "Eğer bir erkek köle, özgür bir genç için başlık öderse ve onu evlenmiş damat olarak evine alırsa, o zaman onu [kim]se dışarı çıkaramaz."

(23) Alp, 1947, a.g.m., s. 473-474; Bryce, a.g.e., s. 136-139.

(24) S. Alp, 1947, a.g.m. s. 473.

(25) T. Bryce, a.g.e. s. 135.

(26) Muazzez İlmiye Çığ, *Ortaoğu Uygarlık Mirası*, Kaynak Yay., İstanbul, 2006-a, s. 201.

(27) Alp, 1947, a.g.m. s. 473.

(28) Çıkış 21:7-9. Bkz. *Kitabi Mukaddes*, Eski ve Yeni Ahit, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2010.

(29) Tekvin 34/11-17.

(30) Çıkış 22:16 "Ve eğer bir adam nişanlı olmayan bir kızı aldatır, ve onunla yatarsa, kendi karısı olmak üzere mutlaka onun için ağırlık verecektir. "17" Eğer babası, ona kızı hiç vermek istemezse, kızlara verilen ağırlığa göre para verecektir."

(31) Jacoba. Kuikman, "Women in Judaism", (Ed.) Leona M. Anderson and Pamela Dickey Young, *Women and Religious Traditions*, Oxford University Press, Canada, 2004, p. 53.

(32) Hayretin Karaman, "İslamın Getirdiği Aile Anlayışı", Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Ankara, 1992, s. 391.

(33) Lynda G. Clarke, "Women in Islam", (Ed.) Leona M. Anderson and Pamela Dickey Young, *Women and Religious Traditions*, Oxford University Press, Canada, 2004, p. 205.

(34) Mehir nikah esnasında belirlenmiş olursa mehri müsemma, akitten sonra kadının emsali göz önüne alınarak belirlenirse mehri-i misil adı verilmektedir. Peşin olarak verilmesi şart koşulan mehre, mehri-müeccel, sonradan verilmesi kararlaştırılana ise mehri-i müeccel denir. Mehri-i müeccel için belirli bir zaman tayin edilmemişse, boşanma yahut kocanın ölümü halinde mutlaka verilmesi gerekmektedir. Anlaşmaya göre mehri bir kısmı muacel, bir kısmı müeccel de olabilmektedir. Bkz. Asife Ünal, *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslam'da Evlilik*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998, s. 181.

(35) Hamza Aktan, "İslam Aile Hukuku", Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Ankara, 1992, s. 406.

(36) Ali Hikmet Berki-Osman Keskoğlu, *Hâtemü'l-Enbiyâ, Hazret-i Muhammet ve Hayatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2010, s. 49.

(37) Nisâ Sûresi:24 "(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) is-

temeniz size helal kılındı. Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günahtır. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." Bkz.

Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006.

(38) Mâide Sûresi: 5 "Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mümin kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlara da, mehirlerini vermenizi kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardır."

(39) Alp, 1947, a.g.m., s. 472.

(40) Fiorella Imparati, *Hitit Yasaları*, İtalyan Kültür Heyeti Yay., Ankara, 1992, s. 204.

(41) Bakara Sûresi: 237 "Eğer onlara mehri tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının, ya da nikah bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka. Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarını zı hakkıyla görendir."

(42) Ahzâb Sûresi: 49 "Ey iman edenler! Mümin kadınlar nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mu'ta verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın."

(43) Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, TÜBİTAK Yay., Ankara, 2002, s. 59-64.

(44) Alp, 1947, a.g.m., s. 475.

(45) Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın*, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul, 1984, s. 23.

(46) Bryce, a.g.e., s. 42-44.

(47) Alp, 1947, a.g.m., s. 476.

(48) Tekvin 1:28.

(49) Tesniye 7: 14.

(50) Tesniye 25: 5 "Eğer kardeşler birlikte otururlarsa, ve onlardan biri ölürse, ve onun oğlu yoksa, ölenin karısı dışarıda yabancı bir adama varmayacaktır; kocasının kardeşi ona yaklaşacak, ve kendisini karı olmak için onu alacak, ve ona kayınbiraderlik vazifesini yapacaktır." 6 "Ve vaki olacak ki, kadının doğuracağı ilk oğul, ölen kardeşinin adı ile onun yerini tutacaktır ve onun adı İsrail'den silinmeyecektir." 7 "Ve eğer o adam kardeşinin karısını almak istemezse, o zaman kardeşinin karısı kapıya, ihtiyarların yanına çıkacak ve diyecek: Kayınbiraderim İsrail'de kardeşinin adını durdurmaktan çekiniyor; bana kayınbiraderlik vazifesini yapmak istemiyor." 8 "O zaman şehrin ihtiyarları onu çağırıp kendisine söyleyecekler ve eğer durup: Onu almak istemem, derse;" 9 "O zaman ihtiyarların önünde kardeşinin karısı onun yanına gelecek ve onun ayağından çarışını çıkaracak ve onun yüzüne tükürecek ve cevap verip diyecek: kardeşinin evini bina etmeyen adama böyle yapılır."

(51) Tekvin 30:1.

(52) Ünal, 1998, a.g.e., s. 51.

(53) Tekvin 16: 1 "Ve Abramın karısı Saray ona çocuk doğurmadı ve Sarayın bir cariyesi, bir Mısırlı vardı, ve onun adı Hacar'dı." 2 "Ve Saray Abrama dedi: İşte, RAB beni doğurmaktan alıkoymdu; rica ederim, cariyemin yanına gir, belki ondan çocukların olur. Ve Abram Sarayın sözünü dinledi." 3 "Ve Abramın karısı Saray, Cariyesi Mısırlı Hacar'ı aldı ve onu kocası Abrama, karısı olmak üzere verdi; Abram Kenan diyarında oturduktan on sene sonra idi." 4 "Ve Hacar'ın yanına girdi ve o gebe kaldı ve gebe kaldığını görünce kendi hanımı gözünde küçüldü." 5 "Ve Saray Abrama dedi: Bana olan tecavüz senin üzerine olsun; cariyemi senin koynuna ben verdim; gebe kaldığını görünce, onun gözünde ben küçüldüm, seninle benim aramda Rab hükmetsin." 6 "Fakat Abram Saraya dedi: İşte cariyem senin elindedir; gözünde iyi olanı kendisine yap. Ve Saray ona cefa etti ve Hacar onun yanından kaçtı."

(54) Tekvin 29: 16 "Ve Laban'ın iki kızı vardı; büyüğünün adı Lea, ve küçüğünün adı Rahel'di." 17 "Ve Lea'nın gözleri zayıftı, ve Rahel güzül endamı ve bakıştı güzeldi." 18 "Ve Yakup Rahe'li sevdi, ve dedi: Küçük kızın Rahel için sana yedi sene hizmet ederim." 19 "Ve Laban dedi: Onu sana vermek, onu başka bir adama vermemden iyidir; benimle kal." 20 "Ve Yakup Rahel için yedi sene hizmet etti; ona olan sevgisinden dolayı gözünde birkaç gün gibi idi." 21 "Ve Yakup Laban'a dedi: Karımı ver, çünkü günlerim doldu ve onun yanına gireyim." 22 "Ve Laban o yerin bütün adamlarını topladı ve bir ziyafet yaptı." 23 "Ve vaki oldu ki, akşamlayın kızı Lea'yı alıp ona götürdü ve onun yanına girdi." 24 "Ve Laban cariyesi Zilpa'yı, kızı Lea'ya carie olarak verdi." 25 "Ve vaki oldu ki, sabahlayın işte, o Lea idi. Ve Laban'a dedi: Bana yaptığın bu nedir? Senin yanında Rahel için hizmet etmedim mi? Öyle ise, beni niçin aldattın?" 26 "Ve Laban dedi: Küçük kızı büyüğünden evvel vermek, bizim yerde böyle olmaz." 27 "Bunun haftasını tamamladı ve yanımda edeceğin başka yedi sene daha hizmete karşılık, onu da sana veririm." 28 "Ve Yakup öyle yaptı ve onun haftasını tamamladı ve kızı Rahel'i ona karı olarak verdi." 29 "Ve Laban cariyesi Bilha'yı, kızı Rahel'e carie olarak verdi." 30 "Ve Rahel'in de yanına girdi ve Rahel'de Lea'dan ziyade sevdi ve Laban'ın yanında başka yedi sene daha hizmet etti."

Tekvin 30: 1 "Ve Rahel Yakup'a çocuk doğurmadığını görünce, kız kardeşini kıskanıp Yakup'a dedi: Bana çocuklar ver, yoksa ölürüm." 2 "Ve Rahel'e karşı öfkesi alevlenip Yakup dedi: Ben rahmin sevmesini senden esirgeyen Allahın yerinde miyim?" 3 "Ve Rahel dedi: İşte, cariyem Bilha, onun yanına gir; ta ki, dizlerinin üzerinde doğursun da, ondan çocuklarınız olsun." 4 "Ve cariyesi Bilha'yı karı olarak ona verdi ve Yakup onun yanına girdi." 5 "Ve Bilha gebe kaldı, ve Yakup'a bir oğul doğurdu." 6 "Ve Rahel dedi: Allah davamı gördü, ve sesimi de işitip bana bir oğul verdi; bunun için onun adını Dan koydu." 7 "Ve Rahel'in cariyesi Bilha yine gebe kaldı ve Yakup'a ikinci bir oğul doğurdu." 8 "Ve Rahel dedi: kız kardeşimle gayet büyük güçleş yaptım, hem de yendim; ve onun adını Naftali koydu." 9 "Ve Lea doğurmaktan kalmış olduğunu gördüğü zaman, cariyesi Zilpayı alıp Yakup'a karı olarak verdi." 10 "Ve Lea'nın cariyesi Zilpa Yakup'a bir oğul doğurdu." 11 "Ve Lea: Uğurlu dedi, ve onun adını Gad koydu." 12 "Ve Lea'nın cariyesi Zilpa Yakup'a ikinci bir oğul doğurdu."

(55) Pamela Dickey Young, "Women in Christianity", (Ed.) Leona M. Anderson and Pamela Dickey Young Women and Religious Traditions, Oxford University Press, Canada, 2004, p. 164 -168.

(56) 1. Timoteosa 2: 13-15. Bkz. Kitabi Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2010.

(57) 1. Korintoslulara, 7: 1-2/8-9 "İmdi yazdığınız şeylere gelince: Adam için kadına dokunmamak iyidir." 2 "Fakat zinalardan dolayı herkesin kendi karısı olsun ve her kadının kendi kocası olsun." 8 "Fakat evlenmemişlere ve dul kadınlara diyorum: Benim gibi kalsalar, onlar için iyidir." 9 "Eğer imsakleri yoksa evlensinler; çünkü yanmaktan ise, evlenmek daha iyidir."

(58) Ünal, 1998, a.g.e., s. 79.

(59) Nahl Süresi: 72.

(60) Ali Osman Ateş, İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetler, Beyan Yay., İstanbul, 1996, s. 304-305.

(61) Süleyman Ateş, "Kur'anı Kerim'de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Ayetlerin Tefsiri", A.Ü.İ.F.D., XXIII, Ankara, 1978, s. 230.

(62) Servet Armağan, İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006, s. 60.

(63) Ateş, 1996, a.g.e., s. 410-411.

(64) Kinal, a.g.e., s. 152.

(65) Yakar, a.g.e. s. 45.

(66) Muhibbe Darga, "Anadolu Tarihi Çağlarında Kadın" Çağlar Boyu Anadolu'da Kadın, Anadolu Kadınının 9000 Yılı, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993, s. 29.

(67) Kinal, a.g.e., s. 150.

(68) "Azzi ülkesinden bir kadını eş olarak almal.... Eskiden aldığın kadını kuma olarak (koruyabilirsin). Sana buna izin var. Fakat onu eş yapamazsın." Bkz. Alp, 2002, a.g.e., s. 99.

(69) "Hatti ülkesinin kralı, ben Büyük Kral, kızım için Mitanni ülkesine hayat verdim. Tuşratta'nın oğlu Mattiwaza'yı elimde tuttum ve kızımı ona zevceliğe verdim. Prens Mattiwaza, Mitanni ülkesinde kral olsun. Ve Hatti ülkesi kralının kızı, Mitanni ülkesinde kraliçe olsun. Kumalar, sen Mattiwaza için hoş karşılan. Fakat hiçbir kadın benim kızımın daha büyük olmasın. Sen hiçbir kadının onunla eşit olmasına izin verme. Ve hiç kimse onun yanından eşit bir şekilde durmasın. Sen benim kızımı ikinci dereceye indirme. Mitanni ülkesinde o, kraliçeliğe alsın. Mattiwaza'nın oğulları ve benim kızımın oğulları, onların oğulları ve torunları, gelecekte Mitanni ülkesinde eşit olsun. Gelecekte Mitanniler, Prens Mattiwaza'ya karşı, kızım kraliçeye karşı, oğullarına karşı ya da torunlarına karşı ayaklanmayı planlamasın. Gelecekte Prens Mattiwaza, benim oğullarıma eşit ve kardeş olsun. Ve Prens Mattiwaza'nın oğulları, onun çocukları ve torunları benim torunlarımla eşit ve kardeş olsun..." Bkz. Güngör Karağuz, Boğazköy ve Ugarit Yazılı Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hittî Devletinin Siyasi Anlaşma Metinleri, Çizgi Kitabevi, Kon-ya, 2002, s. 210.

(70) Ahmet Ünal. "Eski Anadolu'da Feminizmin Öncülerinden Bir Kraliçe Portresi: Kizzuwatnalı Puduhepa", Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Yay., İdol Dergisi, Sayı 24, Ankara, 2005, s. 10.

(71) Bryce, a.g.e., s. 140-141.

(72) "Hatti kralı, Hatti ülkesinden birçok savaş kazancı getirdi. Kaska ülkesinden birçok savaş kazancı, Arzawa ülkesinden birçok savaş kazancı getirdi... Öyle ki yazmakla bitmez. Ondan başka birçok at sürüsü, birçok büyükbaş hayvan sürüsü, birçok koyun sürüsü Ramses'e gönderdiği ikinci kızının önünde yürüyordu" Bkz. Ekrem Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, TÜBİTAK Yay., Ankara 2002, s.99.

(73) The Jewish Encyclopedia, I-XII, ed. Isidore,

New York and London, 1901, c. X, p. 120.

(74) Tekvin 16: 1-5.

(75) Tekvin 25:1.

(76) Tekvin 30:1-12.

(77) I. Samuel 25: 44 "Ve Saul, kızı Mikal'ı, Davud'un karısını, Galimli Laiş oğlu Patli'ye vermişti."

(78) II. Samuel 3: 2 "Ve Hebron'da Davud'a oğullar doğdu ve ilk oğlu Yizreeli Ahinoam'dan olan Amnon idi; 3 "ve ikincisi Karmeli Nabal'ın karısı Abigail'den olan Kileab idi ve üçüncüsü Geşur Kralı Talmay'ın kızı Maaka'nın oğlu Abşalom'du; 4 "ve dördüncüsü Hagitt'in oğlu Adoniya idi ve beşincisi Abitalın oğlu Şefatya idi; 5 "ve altıncısı Davud'un karısı Egla'dan olan İtream idi. Bunlar Hebron'da Davud'a doğdular."

(79) II. Samuel 5: 13 "Davud Hebron'dan geldikten sonra Yeruşalim'den yine kendine cariyeler ve karılar aldı..."

(80) II. Samuel 11: 2-5 /14-17/26-27

2 "Ve akşamlayın vaki oldu ki, Davud yatağından kalktı ve kral evinin damı üzerinde geziniyordu ve yıkanmakta olan bir kadını damdan gördü ve kadının bakışları çok güzeldi." 3 "Ve Davud gönderip kadın hakkında soruşturdu. Ve biri dedi: Bu kadın Hitti Uriya'nın karısı Eliam'ın kızı Bat-şeba değil mi?" 4 "Ve Davud ulaklar gönderip onu getirtti ve kadın onun yanına geldi ve murdarlığından tathir edilmiş olduğundan Davud onunla yattı ve kadın evine döndü." 5 "Ve kadın gebe kaldı ve gönderip Davud'a bildirildi ve: Ben gebe kaldım, dedi." ...14 "Ve sabahlayın vaki oldu ki, Davud Yoab'a mektup yazdı ve Uriya'nın eliyle gönderdi." 15 "Ve mektupta: Uriya'yı şiddetli cenkte ön diziye koyun ve onun yanından çekilin ki, vurulsun da ölsün, diye yazdı." 16 "Ve vaki oldu ki, Yoab şehri muhasara altında tutarken yiğit adamların bulunduğunu bildiği yere karşı Uriya'yı koydu." 17 "Ve şehrin adamları çıkıp Yoab'la cenk ettiler ve kavmdan, Davud'un kullarından düşenler oldu ve Hitti Uriya da öldü." ...26 "Ve Uriya'nın karısı, kocası Uriya'nın öldüğünü işitti ve kocası için dövündü." 27 "Ve yası geçince, Davud gönderip onu evine aldı ve onun karısı oldu ve ona bir oğul doğurdu. Fakat Davud'un yaptığı şey Rabbin önünde kötü idi."

(81) I. Kıralları 3: 1 "Ve Süleyman Mısır kralı Firavun'la hisim oldu ve Firavun'un kızını aldı..." 1. Kıralları 11: 1 ve 3; 1 "Ve Kral Süleyman Firavunun kızı ile beraber Moabiler, Amonniler, Edomiler, Saydalılar ve Hittiler'den çok ecnebi kadınlar sevdi." 3 "Ve onun yedi yüz karısı kral kızı olup, üç yüz de cariyesi vardı ve karıları onun yüreğini saptırdılar."

(82) Pamela, a.g.m., s. 168-169.

(83) I. Korintiler 7:1-2 ve 8-9.

(84) Matta 25:1-12.

(85) I. Timoteosa 3:2-12.

(86) Ünal, 1998, a.g.e., s.117.

(87) Ahzâb Süresi: 50 "Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helal kıldı. Ayrıca, diğer mü'minlere değil de, sana olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü'min kadını da (sana helal kıldı.) Mü'minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışla-

yticıdır, çok merhamet edicidir." 51 "Ey Muhammed! Bunlardan (hanımlarından) dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın. Uzak durduklarından dilediklerini yanına almanda da sana bir günah yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olması, üzülmeleri ve hepsinin de kendilerine verdiği razı olmaları için daha uygundur. Allah kalplerinizdekini bilir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir. (Hemen cezalandırmaz, mühlet verir.) 52 " Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile, başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helal değildir. Ancak sahip olduğun cariye/beyler başka. Şüphesiz Allah her şeyi gözetleyendir."

(88) Hidayet Şevkatlı Tuksal. *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Gelenegindeki İzdüşümleri*, Kitabiyat Yay., Ankara, 2000, s. 42-43.

(89) Nisâ Sûresi: 3 "Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."

(90) Hafsa Fidan, *Kur'an'da Kadın İmgesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı, (basılmamış doktora tezi), Ankara, 2005, s. 166-167.

(91) Nisâ Sûresi: 25 "Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç kızlarınızdan (cariyelerinizden) alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamalara, zina etmemelere ve gizli dost tutmalarına halinde/sahiplennin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten sonra bir tuhaf yapıp, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır. Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

(92) İlhan Arsel, *Şeriat ve Kadın*, TÜMDA, İstanbul, 1993, s. 152.

(93) Fidan, a.g.e. s. 156-157.

(94) Clarke, a.g.m. s. 189.

(95) Fidan, a.g.e. s. 157-158.

(96) Clarke, a.g.m., s. 190.

(97) Geoffrey Parrinder, *Dünya Dinlerinde Cinsel Ahlak*, (Çev.) Niran Elçi, Say Yay., İstanbul, 2003, s. 219-221.

(98) Ahzâb Sûresi:37 "Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, "Eşini nikahında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın" diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha layıktı. Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirmeye (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir."

(99) Arsel, a.g.e., s. 302.

(100) Ateş, 1978, a.g.e., s. 231-232.

(101) Fidan, a.g.e., s. 92.

(102) Tekvin 31:50 "Eğer kızlarımı incitirsen, ve eğer kızlarımın üzerine karı alırsan, seninle benim aramızda adam yok; bak, seninle benim aramızda Allah şahittir."

(103) Oral Çalışlar, *İslamda Kadın ve Cinsellik*, AFA (kadın) Yay., İstanbul, 1991, s. 120-121.

(104) Beyza Bilgin, *İslam'da Kadının Rolü Türkiye'de Kadın*, Sinemis Yay., Ankara, 2005, s.110.

(105) Arsel, a.g.e., s. 282-284.

(106) Oliver Robert Gurney, *Hititler*, Dost Yay., Ankara, 2001, s. 89.

(107) § 193: "Eğer bir adam <karısı olarak> bir kadına sahipse, ve adam ölürse, karısını onun <= kocanın> erkek kardeşi alır, sonra onun babası <onu> alır. Şayet sonra onun babası da ölürse ve <karısı olarak> sahip olduğu kadını onun erkek kardeşinin oğlu alsın, cezaya değer bir eylem değildir."

(108) Harry Angier Hoffner, *The Laws of The Hittites*, (diss., Brandeis University 1963), s. 277

(109) Söz konusu levirat evliliğine Orta Assur kanunlarının 31. ve 33. maddelerinde rastlamaktayız. Bkz Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, TTK, Ankara, 2002, s. 250-251.

(110) Alp, 1947, a.g.m. s. 474-475.

(111) Bryce, a.g.e., s. 147.

(112) § 195 A "Eğer bir adam erkek kardeşinin karısı ile yatarsa, ama onun erkek kardeşi hayatta <ise>, lanet edilecek bir eylem<dir>."

(113) Gurney, a.g.e., s. 89 ; Hofner, a.g.e., s. 277.

(114) Tesniye 25: 5-9.

(115) Matta 22:24-30.

(116) Markos 12:19-26.

(117) Luka 20: 28 "Ey Muallim, Musa bize yazmıştır: Eğer bir adamın kardeşi evli olarak ölür, ve çocuksuz olursa, kardeşi onun karısını alıp kardeşine zürriyet yetiştirsin." 29 "Şimdi yedi kardeş vardı; birincisi bir karı aldı ve çocuğu olmadan öldü." 30 "İkincisi ve üçüncüsü de o kadını aldı; 31 ve böylece yedisi de çocuk bırakmadan öldüler." 32 "Ondan sonra kadın da öldü." 33 "Öyle ise, kıyamette kadın bunlardan hangisinin karısı olacaktır? Çünkü yedisi de onu aldılar." 34 "İsa da onlara dedi: Bu dünyanın çocukları evlenirler, kocaya verilirler..."

(118) Luka 20:34.

(119) Nisâ Sûresi: 19 "Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkırtmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur."

(120) Fidan, a.g.e., s. 139-143.

(121) Ateş, 1996, a.g.e., s. 315-316.

(122) Hititlerde hesap birimi ölçüsü 1 şekelin bugünkü karşılığı 12,5 gram gümüştür.

(123) Hoffner, a.g.e., s. 30; s. 296-297.

(124) Bryce, a.g.e., s. 144

(125) § 31 "Eğer özgür bir adam ve bir kadın köle....<iseler> ve bunlar birlikte yaşıyorlarsa,ve onu kendisi için karısı olarak <o> alırsa ve kendisi için bir ev ve çocuk yapıp, ve sonradan onlar ya anlaşamaz ya da ayrılırlarsa ve evi bölüşürlerse, adam çocukları alsın, kadın kendisi için bir çocuk alsın."

(126) Hoffner, a.g.e., s. 33-34. ; Alp, 1947, a.g.m., s. 474.

(127) Alp, 1947. a.y.

(128) Bryce, a.g.e. s. 145-146.

(129) Ugarit ülkesindeki Utri-Şaruma'ya (gelince) o veliahttır. Eğer Utri-Şaruma: "Ben annemin peşinden gideceğim derse tahttaki düzenini yapsın (haklarından tamamen feragat etsin), ondan sonra gitsin! O zaman Ugarit Kralı Ammiştamru başka bir oğlunu Ugarit'e veliahtlık için koyacak. Eğer Ammiştamru'nun ölümünden sonra Utri-Şaruma kendi annesini (yanına) alırsa ve (bu karar) onu Ugarit Ülkesi'nde (tekrar) kraliçliğe döndürecek! Utri-Şaruma giysisini tahtın üzerine koymalı ve her nereye gitmek isterse gitmelidir. Daha sonra majesteleri şimdi Ammiştamru'nun öbür oğlunu Ugarit'e krallığa oturtacak! Ve gelecek günlerde Benteşina'nın kızı, kendi oğulları, kendi kızları ve damatları için herhangi bir hukuki hak iddia edemeyecektir. Karar verme yetkisi Ugarit Kralı Ammiştamru'ya aittir. Bu belge onun davayı kazandığının belgesidir. Bkz. İlkur Taş,"Ugarit Kralı Ammiştamru ile Amurru Prentes arasındaki Boşanma Davası ve Diplomatik ve Hukuksal Sonuçları" (Ed.) S. Batmaz-H. A. Şahin, *Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önasya'da Barış*, Erciyes Üniversitesi Kapadokya Araştırma Merkezi, Nevşehir, 2007, s. 115-121.

(130) Çığ, 2006-b, a.g.e. s. 218.

(131) Tesniye 22: 20 "Fakat bu şey, genç kadında kızlık nişanları bulunmadığı, hakikatte; 21 o zaman genç kadını babasının evinin kapısına çıkaracaklar ve şehrinin adamları onu taşla taşılayacaklar ve ölecek, çünkü babasının evinde zina etmiş olmakla İsrail'de alçaklık etmiştir ve aranızdan kötülüğü kaldıracaksın."

(132) Tesniye 24: 1 "Bir adam bir kadın alıp onunla evlendiği zaman vaki olacak ki, onda utarılacak bir şey bulduğu için, kadın onun gözünde lütful bulmazsa, onun için boş kağıdını yazacak ve onun eline verecek ve onu evinden gönderecektir. 2 Ve evinden ayrıldıktan sonra kadın gidip başka erkeğin karısı olabilir. 3 Ve sonra ki adam da ondan nefret ederse ve onun için boş kağıdını yazarsa ve onun eline verip onu evinden gönderirse yahut onu kendisine karı olarak almış olan sonraki adam ölürse; 4 onu göndermiş olan evvelki kocası, kadın murdar edildikten sonra, onu karı olarak kendisine tekrar alamaz; çünkü RABBİN önünde bu mekrup bir şeydir..."

(133) Matta 19: 3-7.

(134) Markos 10: 6-9.

(135) Matta 19: 9 "Ve ben size derim: Kim zinadan ötürü olmayıp karısını boşar ve başkasıyla evlenirse, zina eder; boşanmış olanla da evlenen zina eder."

(136) 1. Korintoslulara 7: 10 "Fakat evli olanlara ben değil, ancak Rab emrediyor: Karı kocasından ayrılmasın." 11 (fakat eğer ayrılırsa da, kocasız kalsın yahut kocası ile barışsın); ve koca karısını bırakmasın." Hristiyanlıkta boşanma için ayrıca Bkz. Ateş, 1996, a.g.e. s. 356-358; Ünal, 1998, a.g.e., s. 123-132.

(137) Ahmet Akgündüz, *İslâm'da İnsan Hakları Beyânnâmesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., No:15, İstanbul, 1997, s. 36-37.

(138) Bakara Sûresi: 229 ("Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçülerini koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçülerini gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bun-

lar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir."

(139) Bakara Sûresi: 230 "Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikahlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçülerini gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir."

(140) Bakara Sûresi: 226 "Eşlerine yaklaşmamağa yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." 227 "Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali ve temizlenme süresi beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa Allah'ın rahimlerinde yarattığını saklamaları onlara helal olmaz. Kocaları, bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almada (başkalarından) daha çok hak sahibidirler. Onların lehine de, aleyhlerindeki maruf hakka denk bir hak vardır. Yalnız erkekler için onlar üzerinde bir derece var. Allah Aziz'dir. Hakim'dir."

(141) Bakara Sûresi: 228 "Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(142) Mücadele Sûresi 58: 2 "İçinizden kadınlarına zihar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır." 3 "Kadınlarından zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." 4 "Kim (köle azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce art arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. Bunlar Allah'a ve Resûlüne hakkıyla iman edesiniz diyer. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kâfirler için elem dolu bir azap vardır."

(143) Tuksal, a.g.e., s. 45-46.

(144) Aktan, a.g.m., s. 414-415.

(145) Bilgin, a.g.e., s. 104.

(146) Aktan, a.g.m., s. 412-413.

(147) Berki-Keskioğlu, a.g.e., s. 404-409.

(148) Ahzap Sûresi: 28 "Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım." 29 "Eğer Allah'ı, Resûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır." 30 "Ey Peygamber'in hanımları! İçinizden kim apaçık bir çirkinlik yapsa onun cezası iki kat verilir. Bu Allah'a göre kolaydır."

(149) Ateş, a.g.e., 1996, s. 334-335.

(150) Berki-Keskioğlu, a.g.e., s. 51.

(151) § 194 "Eğer özgür bir adam... kadın kölelerine ve onların annelerine cinsel olarak sahip olursa, cezaya değer bir eylem değil-dir. Eğer özgür bir <kadın>la bazı erkek kardeşler yatarlarsa, cezaya

değer bir eylem değil-dir. Eğer bir kadın köleyle ya da fahişeye bir baba ve onun oğlu yatarlarsa cezaya değer bir eylem değil-dir."

(152) § 195 B "Eğer bir adam özgür bir kadına (karısı olarak) sahipse ve onun <=kadının> kızıyla da cinsel ilişkisi varsa, Lanet edilecek bir eylem-dir."

§ 195 C "Eğer <bir adam> onun <=kadının> kızına <karısı olarak> sahipse ve onun <=kadının> annesiyle ya da onun <=kadının> kız kardeşiyle cinsel ilişkisi varsa lanet edilecek bir eylem-dir."

(153) § 191 "Eğer öz[gür] bir adam özgür...<kadınlarına> ve onların annelerine cinsel olarak sahip olursa, bu bir ülkede ve onlar başka bir ülkede, cezaya değer bir eylem değil-dir. Eğer her ikisinin yerinde <bu olursa>, ve <o> bunu biliyorsa, lanet edilecek bir eylem-dir."

(154) § 197 "Eğer bir adam bir kadını dağda alırsa, suç adamın-dir> ve o ölsün. Ama eğer onu evde alırsa, suç kadının-dir> < ve> kadın ölsün. Eğer adam <=koca> < onları> bulursa ve onları öldürürse, onun eylemi cezaya değer değil-dir."

(155) § 198 "Eğer Sarayın kapısına onları götürürse ve derse: 'Benim karım ölmesin', o zaman karısını hayatta bırakır ve zina yapan erkeği <de> hayatta bırakır ve onun <=zina yapan erkeğin> başını örter. Eğer derse: 'İşte tam ikisi de ölsün', o zaman tekerleğe diz çöksünler, kral onları öldürür, kral onları yatar."

(156) İmparati, a.g.e. s. 279-281; Hoffner, a.g.e., s. 121-122.

(157) § 196 "Eğer onun erkek köleleri <ve> onun kadını köleleri [lanet edilecek] bir ey[lem] yaparlarsa, o zaman onları alıp götürsünler ve birini bir kente ve diğerini başka bir kente yerleştirsünler; bunun yerine bir koyun ve onun yerine bir koyun alın<sın>."

(158) İmparati, a.g.e., s. 278.

(159) Levililer 20: 10 "Ve başka birinin karısıyla zina eden, komşusunun karısıyla zina eden adam, hem o, hem de kadın mutlaka öldürülecektir."

(160) Tesniye 22: 22 "Eğer bir adam, başka bir adamın karısı olan bir kadını yatmakta olarak bulunursa, o zaman kadını yatan adam ve kadın, onların ikisi de öleceklerdir; ve kötülüğü İsrail'den kaldıracaksınız. 23 "Eğer bir kız olan genç kadın bir adama nişanlı ise ve adam onu şehirde bulup onunla yatarsa; 24 o zaman onların ikisini de o şehrin kapısına çıkaracaksınız ve onları, şehirde olduğu halde bağırması için, kadını ve komşunun karısını alçalttığı için erkeği taşla taşılayacaksınız ve ölecekler ve kötülüğü aranızdan kaldıracaksınız. 25 Fakat adam nişanlı genç kadını kırdı bulursa ve onu yakalayıp kendisiyle yatarsa; o zaman yalnız onunla yatmış adam ölecektir; 26 fakat genç kadına bir şey yapmayacaksınız; genç kadında ölüme müstahak suç yoktur; çünkü bir adam komşusuna karşı nasıl kalkar, ve onu öldürürse, bu şey de öyledir; 27 çünkü onu kırdı buldu, nişanlı genç kadın bağırması, ve onu kurtaran olmalıdır."

(161) II.Samuel 11: 2-27.

(162) Levililer 20: 12 "Ve bir adam gelinle yatarsa, mutlaka ikisi de öldürüleceklerdir; rezalet ettiler; kanları kendi üzerlerinde olacaktır."

(163) Levililer 20: 21 "Ve bir adam kardeşinin karısını alırsa murdarlıktır; kardeşinin çıplaklığını açmıştır; çocuksuz olacaklardır." (§ 195 A)

(164) Levililer 20: 14 "Ve bir adam bir kadını beraber anasını alırsa, alçaklıktır; aranızda alçaklık olmasın diye kendisi ve kadınlar ateşle yakılacaktır." (§ 191)

(165) Levililer: 19: 20 "Ve her kim bir kadına yaklaşırsa ve o kadın cariye ise, bir adama nişanlı ise ve fidyesi verilmemiş yahut azat edilmemişse, cezalandırılacaklardır; öldürülmeyecekler, çünkü kadın azatlı değildir."

(166) Matta: 5: 27-28.

(167) Yuhanna: 8: 3 "Yazıcılar ve Ferisiler, zinada tutulmuş bir kadın getirdiler; onu ortaya koyarak, 4 İsa'ya dediler: Muallim, bu kadın zina işlemekte iken tutuldu. 5 Bu gibilerin taşlanması Musa şeraitte bize emretmiştir; sen ise, ne dersin? 6 İsa'yı suçlu çıkarmak için kendisini deneyerek bunu dediler. Fakat İsa eğilip parmağı ile yere yazı yazıyordu. 7 Ve kendinden sormakta devam etmeleri üzerine, doğruldu ve onlara dedi: Kadının üzerine sizden günahsız olan önce taş atsin. 8 Ve yine eğilip yere yazı yazıyordu. 9 Bunu işittikleri zaman, ihtiyarlardan başlayıp sonuncusuna kadar birer birer çıktılar. İsa'yı yalnız bıraktılar, kadın da ortada idi. 10 İsa doğrulup ona dedi: Kadın onlar nerede? Kimse sana hükmetmedi mi? 11 Kadın: Kimse, ya Rab, dedi. İsa: Ben de sana hükmetmem; git, bundan sonra artık günah işleme, dedi."

(168) İbrahim Çalışkan, "İslam Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası", AÜİF Dergisi, Sayı 33, Ankara, 1992, s. 61-100.

(169) Nûr Sûresi: 2 - Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini(n) koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.

(170) Nisâ Sûresi: 15 - Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürmeye veya Allah onlar hakkında bir yol açmıyaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).

(171) Çalışkan, a.g.m., s. 91.

(172) Parrinder, a.g.m., s. 235.

(173) Ünal, 1998, a.g.e., s. 227.

(174) Nisâ Sûresi: 15.

(175) Nûr Sûresi: 4 - Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsik kimselerdir.

(176) Nisâ Sûresi: 24 "(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı. Onlardan (nikahlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(177) Nisâ Sûresi: 25.

(178) Armağan, a.g.e., s. 67.

(179) Çalışkan, a.g.m., s. 94-95.

(180) Ahmet Ünal, Hititler Devrinde Anadolu 2, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2003, s. 186.

Kadının toplumsal kimliği

Tarihöncesinden tek tanrılı dinlere kadın

Erken medeniyetlerin gelişiminde, toprağın denetim altına alınmasındaki ivmeyle, kadının cinsel kimliğinin kontrol altında tutulması aynı hızda paralellik göstermiş, tohum ve toprak sembolizmasıyla beslenen bu ataerkil anlayış gerek Doğu'da gerekse Batı'da tek tanrılı dinlere gidilen sürece altlık oluşturmuştur.

Organize tarımla birlikte değişmeye başlayan ekonomik modeller, toplum hayatında cinsiyetler arası rolleri de değiştirmeye başlamıştır. Kadını salt doğurganlığa indirgeyerek maddeleştirme eğilimine götüren bu yapılanma, güç odaklı savunma mekanizmalarının oluşmasıyla erkek modelini öne çıkarmıştır.

Soyut anlamıyla kimlik, bireyin kim olduğunu tanımamıza yardımcı öğedir. Toplumsal kimlik ise, bireyin kendini toplum karşısında nasıl tanımladığı, toplum tarafından nasıl tanımlandığıdır. Bu kimlik, her toplumun ve kültürün cinsiyet farkına yüklediği rollerle kazanılır. Cinsiyetlere yüklenen bu anlamlar, evrimin özüne aykırı biçimde insanoğlunun yakıştırmaları niteliğinde karşımıza çıkar ve her dönemde güncelliğini korur.

Bu yazının amacı, günümüzde hâlâ üst kimliği tanımlanırken tartışma konusu olan kadınların, yazısız dönemlerden tek tanrılı dinlere kadar geçen süreçte "toplumsal cinsiyetlerinin"(1) hangi rollerle biçimlendiğini anlamaya çalışmaktır.

YAZISIZ DÖNEMLERİN KADINLARI

Doğurganlık-Bereket-İnanç üçgeni

Kadın kimliğine yüklenen en eski rol yaratıcılıktır. Kadının doğurganlığı, yaşamın devamı anlamında bereketi, kutsallığı (Ana) aynı zamanda iktidar sembolü

olarak da yüceliği, gücü (Tanrıça) temsil etmiştir. Tamamen biyolojik bir özellik olan doğurganlığa atfedilen bu iki üst başlığın farklı coğrafya ve kültürlerde karşımıza çıktığını, o dönemin koşulla-

Willendorf tarafından bulunan Venüs heykelciği.

rında karşı cins tarafından da yüceltilip benimsendiğini söylemek mümkündür. Özellikle erken Mezopotamya ve Anadolu kültürlerinden bildiğimiz bu kimlik rollerinin, tek tanrılı dinlere gidilen sürece dek kabul gördüğünü, Batı mitolojisinde ise tüm yaratıcılık (Zeus) misyonunun erkek sembolizmasıyla tanımlandığını söyleyebiliriz. Organize tarımla birlikte değişmeye başlayan ekonomik modeller, toplum hayatında cinsiyetler arası rolleri de değiştirmeye başlamıştır. Kadını salt doğurganlığa indirgeyerek maddeleştirme eğilimine götüren bu yapılanma, güç odaklı savunma mekanizmalarının oluşmasıyla erkek modelini öne çıkarmıştır.

Çatalhöyük'te bulunan ana tanrıça heykelciği.

gili araştırma yapan arkeologların genel yorumudur. Arkeolog Mellaart, Çatalhöyük'te yerleşmeyi çağdaşlarından farklı kılabacak bir ayrıntıyı yakalamıştır. "Çatalhöyük figürinleri, kabartma heykelleri ya da duvar resimlerinin hiçbirinde, temsil ettikleri figürlerin cinsiyet organları gösterilmemiştir". Anadolu dışındaki Üst Paleolitik ve Neolitik kültürlerde sık sık tasvir edilmiş olmaları nedeniyle, Çatalhöyük'te erkeklik ve kadınlık organlarının belirtilmemesinin çarpıcı olduğunu düşünür. Bu durum Mellaart'a göre "sanattaki cinsiyet vurgusunun değişmez bir şekilde erkek dürtüsü ve arzusuyla ilişkilendirilmesi nedeniyle, Çatalhöyük'teki tanrıça kültürünü erkeklerin değil kadınların yönettiğidir".(7) Mellaart, Çatalhöyük'ün anaerik bir toplum olduğunu düşünür ve "Kadınlar tarım süresi, hayvanların evcilleştirilmesi ve beslenmesi, çoğalma, bolluk ve verimlilik kavramlarıyla bağdaştırılır. Bu nedenle aynı tutuculuğu hayatın tüm oluşumlarında sürdürmeyi amaçlayan, yayılması ve törenlerinin gizemleri yaşam ve ölüm, doğum ve yeniden dirilmeyle bağlantılı olan bir din, bu alanın erkekten çok kadına ait olduğunu göstermektedir"(8) der. Ana tanrıça inancının Çatalhöyük kazılarıyla kadını yücelten bu tonlamaları, 1960'lı yıllarda feminist akımın dikkatini çekerek benimsenirken, bilim çevresinde tartışmaların odak noktası olmuştur. Neolitik insana ait bu inanç sisteminin biçimlendirdiği toplumsal yapının

yerini, günümüz erkek egemen toplumlarının aldığı, görüşü de tartışmaların en temel konusu olmuştur.(9) Mellaart'ın Çatalhöyük sembolizmasını açıklamaya çalışan, erkeklik-dişilik, tanrıçalar-boğalar, kültür-atalar gibi verilerle ana tanrıça teorileri üretmesine karşın, Çatalhöyük ikinci dönem kazılarının başkanı Ian Hodder, betimlemeleri insan ve doğa ilişkisinin yansımaları olarak görür. Bu yansımalarda özellikle toplumsal hayatta köklü değişikliklere neden olan hayvan evcilleştirilmenin öne çıktığını vurgular.(10) Tartışmalar süregelirken, bir dünya görüşüne dönüşen bu inanç sistemi günümüzde dünyanın dört bir yanında alternatif inanç sistemleriyle ilgilenen insanları Çatalhöyük'e çekmektedir.

İş bölümü-Üreten kadınlar

Tarihöncesi çağlardan bilinen en eski kimlik tanımlamaları Paleolitik Çağ'da karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgilere, yaşadıkları yerler, yaptıkları aletler, mağara duvarlarına yapılmış av sahneleri, küçük heykelcikler gibi arkeolojik kanıtlarla ulaşmaktayız. Bu belgelere dayanarak bir cinsin diğer cinse üstünlüğünden bahsetmek oldukça zordur.(11) Paleolitik insanının cinsiyete göre iş bölümü tanımlandığında, erkeğin avcı, kadının ise toplayıcı olduğu, aynı zamanda kamp yerini

Erkek sembolleriyle, Neolitiğin çanak üretimi bilinmezden önceki erken evrelerinde karşılaşmaktayız.(3) İlk Neolitik sembolizmasındaki erkek merkezîyetçiliğinin göstergesi olarak kabul edilen,(4) ereksiyon halindeki phalloslar ve bunları temsil eden insan biçimli "heykeller", yukarı Mezopotamya kültürlerinde ana tanrıça düşüncesi henüz yokken ortaya çıkmıştır. Bu betimlemeler üzerine yapılan yorumlar, döllenmede erkeğin rolünün öne çıkması şeklindedir.(5) Ancak ne var ki dönemin başından itibaren sayıca az görülen phalloslar, bir baba tanrı kültüne dönüşmeden Çanak Çömlekli Neolitiğin en erken evresinde ortadan tamamen kaybolmuştur.(6)

İlk üretimci toplumların, hasadın bolluğu, bereketi ve devamlılığı için kutsal saydıkları figürlerden, tanrı ya da tanrıçadan yardım beklmeleri, o dönemle il-

Tarihöncesi çağlardan bilinen en eski kimlik tanımlamaları Paleolitik Çağ'da karşımıza çıkmaktadır. Bu bilgilere, yaşadıkları yerler, yaptıkları aletler, mağara duvarlarına yapılmış av sahneleri, küçük heykelcikler gibi arkeolojik kanıtlarla ulaşmaktayız. Bu belgelere dayanarak bir cinsin diğer cinse üstünlüğünden bahsetmek oldukça zordur.

bekleyerek koruyucu, birleştirici bir rol üstlendiği düşünülmektedir.

Aykırı bir örnek olarak karşımıza çıkan, avcı toplayıcı ekonomisiyle Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a tarihlenen Göbekli Tepe'de ise erkeğin avcı, kadının toplayıcı olduğunu kesin çizgilerle ayırt etmek oldukça güçtür. "Toplu tapınma geleneği olan sayısız avcı toplayıcı grubun başarılı organizasyonu ile inşa edilen bir tapınak alanı" olarak tanımlanan bu yerleşmede, cinsiyete bağlı toplumsal rollerin eridiği düşünülmektedir. Böyle bir organizasyonun, belli bir beceri ve motivasyon gerektirdiği, iş kollarının tanımlı olduğu, ortak bir amaç için hareket eden kadın ve erkek kimliklerinden oluşan toplumsal bir yapılanmayla gerçekleşeceğini söylemek abartılı olmayacaktır.(12)

İnsanların tarım yapmaya, hayvan evcilleştirmeye ve köy toplumları kurmaya başladığı Neolitik Çağ devrimlerin atası olarak tanımlanır.(13) Günümüz uygarlığının temellerinin atıldığı bu süreçte, sadece teknolojiye değil sosyal hayatta da değişimler yaşanmıştır. Avcı toplayıcı bir ekonomiden üreten ekonomiye geçilen dönemde iş bölümü ve uz-

manlık alanları çeşitlenmiş, toplumun cinsiyetler üzerine biçtiği roller daha kesin ve tanımlı hal almıştır. Bu devrimin kat ettiği aşamalar, kadının ve erkeğin toplumsal rollerini yeni formlara dönüştürmüştür. Süregiden avcılık ve toplayıcılık geleneğine çapa ile yapılan tarımın eklenmesi, çanak çömlek üretiminin başlaması, dokumacılık ve sepet örücülüğü bu aşamalardandır. Toplayıcılıktan üreticiliğe nasıl geçildiği ve bu yeni iş kollarının neden kadının işi olduğu sorusu bugün de bilinmezliğini korumakta ve konu üzerinde varsayımlar üretilmektedir. Özellikle tarımsal faaliyetlerin Neolitiğin ilk evrelerinde neden kadınların işi olduğu üzerine, akla en yakın şu yorum karşımıza çıkmaktadır. "Erkek avla uğraştığına göre evcilleştirme yönündeki ilk başarılı deneyler besin toplayıcı kadınlar tarafından yapılmış olmalıdır".(14) Karasabanın kullanılmaya başlandığı Tunç Çağlarında ise, kadının tarladaki rolünü erkeklere bırakmasının nedeni, iş bölümünü fiziksel gücün şekillendirmesi olarak düşünülebilir. Bunun aksine, Neolitik Çağ Köşk Höyük çanak çömleği üzerinde yer alan buğday biçim kabartma erkek betimlemeleri, bu yeni iş kolunun, tarımcılığın başlarından itibaren erkekler tarafından da icra edildiği görüşüne kanıt sunmaktadır.(15)

Özel mülkiyetin olmadığı, biriktirme ve saklama gibi geleceğe yönelik yatırımların yapılmadığı avcı ve toplayıcı kültürlerde sınıf farkından ya da sömürden bahsetmek mümkün değilken, insanoğlunun ikinci büyük devrimi kabul edilen Endüstri Devriminin altlığını hazırlayan Neolitik süreçte, artı ürünün artı değere dönüşmeye başlamasıyla, kadın kimliği, sınıf farkı ve sömürünün hedefinde biçimlenmiştir.(16)

Erken Mezopotamya'dan kadın kimlikleri

Bu bölümün konusunu, Mezopotamya'da yaşamış erken medeniyetlerin kadın sembolleri oluşturacaktır. Toplumun büyüklüğü, bölümlerinin sayısı ve özellikleri, uzmanlaşmış toplumsal rollerin çeşitliliği ve bunları uyumlu ve işler bir bütün halinde bir arada tutacak mekaniz-

Uruk Vazosu (Oates, 1976: 115)

manın varlığıyla(17) tanımlayabildiğimiz bu erken medeniyetlerin oluşumunda kadının aktif rol aldığını görmekteyiz. Mezopotamya'da insanoğlunun, ırmakları yararına kullanması,(18) toprağı, suyu ve artı ürünü kontrol altına alarak sürdürülebilir bir geçim ekonomisi sağlaması, insanı denetleyen, cinsiyet rollerinin kurumsallaştığı bir mekanizma da oluşturmuştur. Toprağı ve tohuma yüklenen kutsal anlamlar erkeklik ve dişilik sembolleriyle ifade edilmiş; tapınak, rahip, rahibe, tanrı ve tanrıça figürleri yüceltilip, kurumsallaştırılmıştır.

Mezopotamya yaratılış efsanelerine bakıldığında, üç farklı imge kullanıldığı görülmektedir. İlki, tanrılar arasındaki cinsel ilişkinin; ilahları, doğal bitkileri ve mevsimleri oluşturduğu yönündedir. İkinci, insanın, bir ana tanrıça ya da tanrı tarafından kilden heykelcikler şeklinde

Tekvin'de yer alan iki yaratılış öyküsüne baktığımızda birbirine ters düştüklerini, birinde

"Tanrı Havva'yı Adem'in kaburga kemiğinden yarattı", diğesinde ise "Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı" ifadelerini görürüz.

Bu ifadelerden ikincisinin, Sumer yaratılış efsanelerinin ardılı olduğunu ve kadının yaratıcılık kimliğini erkekle eşit paylaştığını söylemek yerinde olacaktır.

elde biçimlendirilmiştir. Üçüncüsü ise, tanrının emriyle yaratılışın gerçekleştiği imgesidir.(19) Bu imgelemelerden anlaşılan kadının yaratılışta erkekle beraber rol aldığıdır. Tekvin'de yer alan iki yaratılış öyküsüne baktığımızda birbirine ters düşüklerini, birinde "Tanrı Havva'yı Adem'in kaburga kemiğinden yarattı" (Bap 2: 18-25), diğesinde ise "Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı" ifadelerini görürüz.(20) Bu ifadelerden ikincisinin, Sumer yaratılış efsanelerinin ardılı olduğunu ve kadının yaratıcılık kimliğini erkekle eşit paylaştığını söylemek yerinde olacaktır. Eski Mezopotamya inanç sisteminde yaratılışın temel sembollerini oluşturan tohum ve toprağın kutsallığını vurgulayan birçok şiir ve şarkı belgelenmiştir. Bu belgeler, ilahlar arasındaki evliliğin, yaratılışı açıklamanın bir yolu olarak kullanıldığını anlamamıza yardımcı niteliktedir.(21)

Tarım ve hayvancılığa dayalı ülke ekonomisinde, ürünler ne kadar bol olursa halkın zenginliği ve rahatı o kadar çok olacaktır. Ürünlerin bolluğu toprağın verimliliğiyle doğrudan ilişkilidir.(22) Burada toprağın verimini, kadının dölyatağı, tohumu ise erkeğin cinsel istek ve gücü tayin edecektir. Bu bağlamda karşımıza çıkan kutsal evlenme sahneleri ve tapınak fahişeliği de hep bu kutsal mite (bolluk, bereket, soyun devamı) hizmet eder. Buna örnek olarak İnanna ve Dumuzi'nin birleşmeleri öyküsünü verebiliriz. İnanişa göre, bitki ve hayvanların bereketi, insanların refahı, tanrılaştırılmış bir insan olan Çoban Tanrı Dumuzi'yle Tanrıça İnanna'nın kutsal evliliğine bağlıdır.(23)Tevrat'ta yer alan "Süleyman'ın şarkılar şarkısı" bölümünde çok sayıda açık saçık şiir vardır. Bu şiirler, İsrail'deki bereket kültürüne dikkat çekmektedir. Hristiyanlar arasında İsa'nın yeryüzüne çıkması, bereket getirmesi inancına dayanan ve yumurtalarla kutlanan, Almanya'da Ostern, İngiltere'de Easter yontusu, halkımız arasında ise Hz. Hızır ile Hz. İlyas Peygamberlerin bir araya geldiği düşünülen Hıdırellez şenliklerinin kutsal evlenmenin bir uzantısı olduğu da varsayılmaktadır.(24)

*Tanrıça İnanna-İştâr
(Moortgat, 1967: Relief 212)*

Kadına biçilen kutsal rollerde birisi de tapınaklarda rahibelik yapmaktır. Bu görev tapınak fahişeliği olarak, tanrı adına yapılan kutsal bir görevdir. Halk kadınlarından ayrılmaları için başları örtülmektedir. Fahişelik, evliliğin yasal bir sözleşme olduğu Eski Mezopotamya'da

Sumerler her ne kadar ataerkil bir sistemi yaşatsa da tanrıçalara yüklenen anlamlarla kadın sembolünü kutsayışları hep ön planda olmuştur. Bu durum, Sami toplumlarıyla karışincaya kadar devam etmiştir. Erkeğin statüsünün yüceltildiği bu dönemde, Mezopotamya toplumlarının mutlak eşitlikçi olmayan, hiyerarşik yapılandırılmış düzenlerinde cinsiyetler arası roller de farklılaşmaya başlamıştır.

sıkça sözü edilen bir konudur ve fahişeler az çok dini aktivitelerle uğraşan çok çeşitli kadın gruplarıyla bir arada görülmektedir. İnanna, fahişelerin koruyucu tanrıçası olarak temsil edilmiştir. Fahişeliğin, ebelik ya da sütannelik gibi birtakım kadın aktivitelerini de üstlendiği ve bu görevlerin tapınak organizasyonu sayesinde yönlendirildiği düşünülmektedir.(25) Kutsal fahişeliğe güzel bir örnek olan Şamhat, Uruk kentinin kralı Gilgameş'in yol arkadaşı ve sağ kolu olan Enkidu'yu, bir yaban insanı iken eğiterek bir şehir erkeğine dönüştürmüştür.(26) Enkidu, yabani hayvanların yoldaşı ve doğanın bir parçası olarak yaşamaktadır. Onu görüp korkuya kapılan insanlar, bir tapınak fahişesini, Enkidu'yu eğitmesi için görevlendirirler. Şamhat'la cinsel ilişkiye giren Enkidu, artık doğadaki yaşamından uzaklaşmış, insana özgü duygular taşıyan bilge bir kişiye dönüşmüştür. Burada kadın cinselliği kutsanmış ve bilgelikle özdeşleştirilmiştir.(27)

Mezopotamya tanrı/tanrıçalarının bazıları Sumer, bazıları da Sami (Akkad, Babil, Assur) soyundan gelmekte ve her toplumda öne çıkan ilah/ilaheler bulunmaktadır. Bunlardan bazılarının farklı coğrafya ve kültürlerde yeni formlarıyla karşımıza çıktığını görüyoruz. "Mezopotamya'daki kadın sembollerinden en tanınmış şüphesiz aşk ve savaş tanrıçası İnanna'dır. Sumercede İnanna, Akkad dilinde İştâr olarak bilinen bu tanrıça, bütün dönemlerde Eski Mezopotamya'nın en önemli dişi ilahı olmuştur.(28) Musevilerde Astarte, Eski Yunan'da Aphrodite, Roma'da Venüs adıyla çeşitli toplumların efsanelerinde yaşamıştır. Sanatta, İnanna genellikle bir savaş tanrıçası olarak resmedilmiş, çoğunlukla kanatlı ve tamamen silahla donatılmış, bazen de bir yıldız halesiyle çevrelenmiştir. Assur ve Babil sanatında, ön tarafı ya da belden aşağısı çıplak olarak gösterilen, kanatları olan ve tanrısallığı temsil eden boynuzlu başlığa sahip bir kadındır".(29)

Sumerler her ne kadar ataerkil bir sistemi yaşatsa da tanrıçalara yüklenen anlamlarla kadın sembolünü kutsayışları hep ön planda olmuştur.(30) Bu durum, Sami toplumlarıyla karışincaya kadar de-

vam etmiştir. Erkeğin statüsünün yüceltil- diği bu dönemde, Mezopotamya toplum- larının mutlak eşitlikçi olmayan, hiyerar- şik yapılandırılmış düzenlerinde cinsiyet- ler arası roller de farklılaşmaya başla- mıştır. Bu sistem içinde, erkek tanrıların çoğaldığı görülmektedir. Arazi, iş gücü ve kaynaklar üzerinde otoriteyi temsil eden erkek sembol-kral, aynı zamanda tanrı tarafından tayin edilmiş kutsal bir kimlik de taşımaya başlamıştır.(31) Hükümdar eşlerine kraliçe yerine saray kadını denil- mesi, kadının hükümdara eş olmanın ötesinde, oğullar doğuran ve soyun de- vamlılığını garanti altına alan bir kimliğe bürünmesi ve erkeğin hakkı olarak görü- len çok eşli bir düzenin parçası olma- sı,(32) M.Ö. 2. binyılda kral eşleri hakkın- da bilginin neden az olduğunu belki de açıklayıcı niteliktedir. Diğer taraftan, M.Ö. 7. yy.'de aynı coğrafyada saray ka- dınına "kraliçeyi" bir zafer kutlamasında kralla birlikte aynı sahnede betimlenirken görebilmekteyiz. Bunun en güzel örneği Ninova Sarayı'ndaki anıtsal bir frizin üze- rinde yer alan Assur Kralı Asurbanipal'in zaferinin kutlandığı "Asma Çardağı Altın- da Şölen" sahnesidir.(33) Birbirlerinin mi- rasçısı olarak aynı coğrafyada, farklı za- man dilimlerinde yaşanan bu çelişkili du- rum, değişen güç dengelerinin kadına bakış açısını da yansıtmaktadır. Halk ka- dınları ise, özellikle Sumerlerde kendi başına ticaret yapabilen, mal sahibi ola- bilen, hukuksal haklara sahip, meslek sahibi insanlar olarak tasvir edilmiştir. Sami toplumlarında ise kadınlar erkekle- re bağlı yaşayan varlıklardı. Ev, tarla, sü- rü gibi kadın da erkeğin malıydı.(34)

Eski Yunan'da kadın kimdi?

Tek tanrılı dinlere gidi- len süreçte Avru- pa'da kadının top- lumsal kimliğini anlamak için dö- nemin kadın olgu- suna yönelik dü- şünce sistemine bak- mamız gerekecek. Yunanla- ra göre evren tanrıları yaratmıştı. Bir erkek figürü olarak karşı- mıza çıkan tanrılar tanrısı

Zeus da kadını, cezalandırma aracı ola- rak "erkeklerin yeryüzüne" indirmişti. Bu aşağılama güdülerıyla yaratılan kadın da, Eski Yunan filozoflarının bir türlü ob- jektif tanımlayamadıkları bir nesneye dö- nüşmüştü. Bu dönemin (~M.Ö. 10. yy. – M.Ö. 4. yy.) yayılımcı politikaları ve ken- di kültürlerini egemenlikleri altına aldıkla- rı yerlere kültürlerini yayma çabaları, hep "öteki"ni merak etme eğilimini getirmiş ve bu süreçte kadını da "öteki"leştirmeyi ih- mal etmemiştir. Bu durum, demokrasi te- mellerinin atıldığı bu coğrafyada yüzyıllar boyu değişmemiştir.

Antik Yunan filozoflarının cinsiyet fel- sefelerine bakıldığında,(35) Aristoteles ve Galenos'un ileri sürdüğü gibi "dişi ek- sik ve alt konumda bir erkek miydi, dişi- nin cinsel organları tersyüz edilmiş erkek organları mıydı, erkekle birlikte gebeliğe tohum katkısı bulunmakta mıydı, yoksa sadece cenini mi besliyordu?" gibi soru- larla karşılaşmaktayız.(36) Diğer taraftan

Venus'un Doğumu, M.S. 15. yy. (Spence 2001: 7)

Avrupa'da İlk Çağ'ın sonlarına doğru ortaya çıkan Hristiyanlık, Aristoteles'in felsefesinden izler taşır. Kişilerin muhakeme yeteneklerini cinsiyetlerine ve toplumsal statülerine göre değerlendiren filozof, erkeklerde bu özelliği mükemmel olarak tanımlarken, duygusal ve yaradılıştan "eksik" olmaları nedeniyle kadınları eksik muhakemeli olarak niteler.

kadının cinsel kimliğinin kategorize edil- miş halini Demosthenes'in bir söylemin- de buluyoruz: "Zevk için fahişelerimiz, iyi bakılmamız için nikâhsız karılarımız, bize meşru çocuklar vermeleri için de eşleri- miz vardır".(37) Bu tartışma konuları mik- roskop, sperm ve yumurtaları açığa çık- arıncaya dek tüm Avrupa'da önemini koru- muş, M.S. 18. yy.'nin sonuna gelindiğin- de nihayet kendi organlarıyla eksiksiz bir kadın imgesi ortaya çıkmıştır.

Birçok şehir devletinden oluşan Eski Yunan kültüründe, demokrasi kadın için her yerde aynı işlememiştir. Demokratik Atina'da kadının durumu, Isparta ve Gi- rit'te olduğundan daha da geride görü- lüştür. Demokrasi, Atinalı anne ve ba- badan olan özgür insanların oluşturduğu ayrıcalıklı bir azınlığın elindedir.(38) Aris- toteles'in, "erkeği dölleyen erkektir" sö- züyle, kadının yaratıcı gücünden ve say- gınlığından eser kalmayacaktır. Eşini seçmekte dahi hakkı olmayan kadın; ba- basının, kocasının ve erkek çocuğunun himayesi altında hayatı boyunca özgür- leşemeyecektir. Özgür sayılan kadınların bile hiçbir yasal yetki ve mülkiyet hakkı bulunmamakta, kendilerini ev içindeki uğraşlarla sınırlayıp, çocukları, köleleri ve evde yapılması gereken işleri yönet- meleri gerekmektedir .

Avrupa'da İlk Çağ'ın sonlarına doğru ortaya çıkan Hristiyanlık, Aristoteles'in felsefesinden izler taşır. Kişilerin muhakeme yeteneklerini cinsiyetlerine ve toplumsal statülerine göre değerlendiren filozof, erkeklerde bu özelliği mükemmel olarak tanımlarken, duygusal ve yaradılıştan "eksik" olmaları nedeniyle kadınların eksik muhakemeli olarak niteler.(39). Başta kadınların durumunu düzeltme durumundaki bu tek tanrılı din işte bu dogmatik temeller üzerine inşa edilmiştir.(40)

Avcı toplayıcı toplumlardan başlayarak Neolitik Çağ boyunca, kadının doğurganlığı ayırt edici bir özellik olarak öne çıkarılıp, dönemin inanç sistemini oluşturmuştur. Erken medeniyetlerin gelişiminde, toprağın denetim altına alınmasında ki ivmeyle, kadının cinsel kimliğinin kontrol altında tutulması aynı hızda paralellik göstermiş, tohum ve toprak sembolizmasıyla beslenen bu ataerkil anlayış gerek Doğu'da gerekse Batı'da tek tanrılı dinlere gidilen sürece altlık oluşturmuştur.

Dipnotlar

- (1) **Toplumsal Cinsiyet:** Belirli bir zamanda belirli bir toplumda cinsler için uygun olduğu varsayılan davranışların kültürel tanımı. Bkz. Berktaş, 2006: 29.
- (2) Schmidt, 2007: 271
- (3) Hauptman, 2007: 131-Fig. 25
- (4) Hauptman, 2007: 144-146
- (5) Taninli, 2006: 15
- (6) Nergiz, 2008: 122-124
- (7) Balter, 2008: 45-46
- (8) Bkz. Mellaart, 1967
- (9) Bkz. Gimbutas 2001
- (10) Cutting, 2007: 470-471
- (11) Taninli, 2006: 12
- (12) Schmidt, 2007: 116; 2007: 276-277
- (13) Özdoğan, 2011: 56
- (14) Güvenç, 1994: 173
- (15) Öztan, 2007: 227- Fig. 26
- (16) Güvenç, 1994: 165-178
- (17) Bkz. Tainter 1995
- (18) Braidwood, 1995: 202-207
- (19) Black, 2003: 225-226; Kramer, 2001: 134-141
- (20) Berktaş, 2009: 55
- (21) Kramer, 2001: 88-89
- (22) Uruk Vazosu üzerindeki betimlemeler için bkz. Oates, 1976: 115.
- (23) Black, 2003: 139
- (24) Çığ, 2003: 152-160
- (25) Black, 2003: 79
- (26) Çığ, 2004: 24-25

- (27) Berktaş, 2009: 69
- (28) İstar-Aphrodite benzerliği için bkz. Kılıç, 2011
- (29) Çaylı, 2008: 140
- (30) Çığ, 2003: 177
- (31) Kirschbaum, 2004: 130
- (32) Kirschbaum, 2004: 133
- (33) Bottéro, 2006: 30
- (34) Bottéro, 2006: 79
- (35) Duby-Perot, 2005a: 66-98
- (36) Duby-Perot, 2005b: 252
- (37) Taninli, 2006: 17
- (38) Estin-Laporte, 2005: 38
- (39) Berktaş, 2009: 60-86-87
- (40) Taninli, 2006: 20

Kaynakça

- Balter, M.:
2008 **Tarıca ve Boğa Çatalhöyük Uygarlığı Doğuşuna Arkeolojik Bir Yolculuk**, (çev.) Selen Hırçın Riegel, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Berktaş, F.:
2009 **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın Hristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme**, Metis, İstanbul.
- Black, J. – A. Green:
2003 **Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar İfritle Semboller**, İstanbul.
- Bottéro, J.
2006 **Kültürümüzün Şafağı Babil**, İstanbul.
- Braidwood, R. J.:
1995 **Tarih Öncesi İnsan**, (çev.) Bilgi Altınok, Arkeoloji ve Sanat Tarih Yay, İstanbul.
- Cutting, M.:
2007 "Anadolu Neolitik Duvar Resimleri ve Kabartmaları: Çatal Höyük Resimleri" In: **12.000 Yıl Önce Anadolu İnsanlığın En Eski Anıtları**, Almanya, 467-472.
- Çaylı, P.:
2008 "Prehistoryadan Günümüze Kadın Sembolünün Sanata Yansıması", **Colloquium Anatolicum VII, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 137-155.
- Çığ, M. İ.:
2003 **Ortadoğu Uygarlık Mirası-2**, İstanbul.
- Çığ, M. İ.:
2004 **Gilgamesh, Tarihte İlk Kral Kahraman**, İstanbul.
- Duby, G. – M. Perrot:
2005a **Kadınların Tarihi I, Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere**, İstanbul.
- Duby, G. – M. Perrot:
2005b **Kadınların Tarihi III, Rönesans ve Aydınlanma Çağı**, İstanbul.
- Estin, C. – H. Laporte
2005 **Yunan ve Roma Mitolojisi**, İstanbul.
- Gimbutas, M.:
2001 **The Language of the Goddess**, Thames and Hudson.
- Güvenç, B.:
1994 **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hauptman, H.:
2007 "Nevalı Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem: Genel Bir Bakış". In: M. Özdoğan - N. Başgelen (eds) **Türkiye'de Neolitik Dönem. Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı**. Yeni kazılar, yeni bulgular (Text and Tables). İstanbul, 131-164.
- Kılıç, Y.:
2011 "Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi (İstar-Aphrodite Örneği)", **History Studies**, Vol: 3/1, 183-201.
- Kirschbaum, E. C.
2004 **Asurlular; Tarih, Toplum, Kültür**, İzmir.
- Kramer, S. N.:
2001 **Sumer Mitolojisi**, Kalcı, İstanbul.
- Mellaart, J.:
1967 **Çatal Höyük: A Neolithic Town in Anatolia**, McGraw-Hill.
- Moorrtgat, A.
1967 **Die Kunst des Alten Mesopotamien**, Verlag M. DuMont Schauberg, Köln.
- Nergiz, Ş.:
2008 **Yakındaki Neolitik'te Phallous Sembolü Sorunu**, İÜ Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Oates, D., J. Oates
1976 **The Making of the Past The Rise of Civilization**, ISBN 07290 0015 X, Elsevier, Phaidon, Oxford.
- Özdoğan, M.:
2011 **"Neolitik Çağ"**, Arkeo Atlas 1, İstanbul.
- Öztan, A.:
2007 "Köşk Höyük". In: M. Özdoğan - N. Başgelen (eds) **Türkiye'de Neolitik Dönem. Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı**. Yeni kazılar, yeni bulgular (Text and Tables). İstanbul, 223-235.
- Schmidt, K.:
2007 **Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe En Eski Tapınağı** Yapanlar, (çev.) Rüstem Aslan, Arkeoloji ve Sanat Yay, İstanbul.
- Schmidt, K.:
2007 "Göbekli Tepe". In: M. Özdoğan - N. Başgelen (eds) **Türkiye'de Neolitik Dönem. Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı**. Yeni kazılar, yeni bulgular (Text and Tables). İstanbul, 115-129.
- Spence, D.
2001 **Michelangelo, Rönesans**, İstanbul.
- Tainter, J. A.:
1995 "Introduction: prehistoric societies as evolving complex systems". In: **Evolving Complexity and Environmental Risk in the Prehistoric Southwest**, eds. J. A. Tainter and B. B. Tainter. pp 1-23 Santa Fe Institute, Studies in the Sciences of Complexity, Proceedings Volume XXIV. Reading: Addison-Wesley.
- Taninli, S.:
2006 **Ne Olursa Olsun Savaşıyorlar- Kadın Sorununun Neresindeyiz?**, Alkim, İstanbul.

Tevrat'ta ve Kur'an'da kadın

Kur'an'da, Ahzab Suresi'nin 38. ayetinde de genellikle Peygamberlerin çok karılı oluşlarının, "Tanrı'nın bir yasası" gereği ("Sünnetu'llah") olduğu anlatılır. Hatta Kur'an yorumcuları, bu ayette Davud Peygamber'e de "işaret" bulunduğunu açıkça yazarlar. Söz gelimi Nisaburî Tefsiri'nde bu ayetin yorumu yapılırken, "pek çok sayıda karıları olan Peygamberler" örnek gösterilir.

İlk cinayet ve kadın

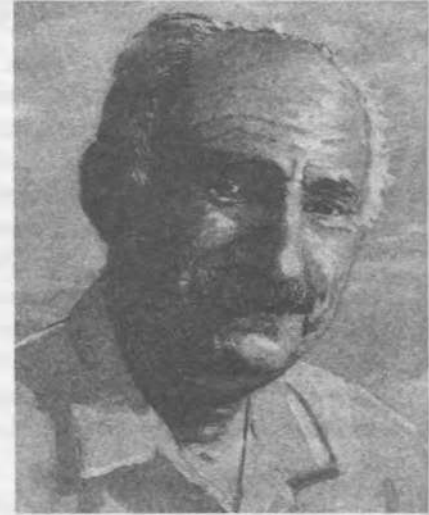
Gerek Tevrat'ta, gerek Kur'an'da, "Âdem'in "iki oğlu"ndan söz edilir. Kâin ve Hâbil. Adları Kur'an'da geçmez, ama Tevrat'ta geçer. Kâin'e, Müslümanlar "Kâbil" derler.

Tevrat'ta ve Kur'an'da âdem'in iki oğlundan birinin öbürünü, yani Kâin'in (Kâbil'in) Hâbil'i öldürdüğü anlatılır.(1) Ama niçin öldürdüğü anlatılmaz. Niçin öldürdüğü, Tevrat ve Kur'an yorumlarında açıklanır. İslâm Ansiklopedisi'nde şöyle anlatılıyor konu:

"Bu hikâye, zayıf ve kuru görüldüğünden, Tevrat tefsirleri gibi Kur'an tefsirleri de bu hareketin ruhi saiklerini keşfetmeye çalışmışlar. Kur'an tefsirine göre: Âdem'in oğulları hep, birer kız kardeş ile birlikte ikiz olarak doğmuşlardır. Kâbil'in kız kardeşinin adı Aklîme (İklime) ve ondan iki yaş küçük olan Hâbil'in kız kardeşinin adı da Labune idi.

(...) Âdem, her erkek kardeşin diğer erkeğin kız kardeşiyle evlenmesini emretmişti. Kâbil ise, kendi ikiz kardeşini almak istiyordu. Çünkü o daha güzeldi. İki kız kardeşten daha güzelini kimin alacağı, kurban kesmek suretiyle tayin edilecekti. (...) Kurbanın kabul edilmemesinden öfkelenen Kâbil, 20 yaşındaki kardeşini (Hâbil'i) öldürdü."(2)

Hâbil'in kız kardeşinin güzelliği, Kâbil'i baştan çıkarmasaydı, Hâbil'i öldürmeyecekti, Tevrat ve Kur'an yorumcularına göre. Bu yoruma göre, "ilk cinayet", "dişi" ve dişinin güzelliği yüzünden işlenmiş oluyor.

Turan Dursun (1934-1990).

Demek ki, Hâbil'in kız kardeşinin güzelliği, Kâbil'i baştan çıkarmasaydı, Hâbil'i öldürmeyecekti, Tevrat ve Kur'an yorumcularına göre. Bu yoruma göre, "ilk cinayet", "dişi" ve dişinin güzelliği yüzünden işlenmiş oluyor. Konumuz yönünden ilginç bir yorumdur bu.

İbrahim Peygamber, güzel karısı Sara ("Sare") ve Mısır hükümdarı

"Ve vaki oldu ki ülkede kıtlık oldu. İbrahim (Abram) misafir olmak üzere Mısır'a gitti. Çünkü ülkede kıtlık ağırdı. Ve vaki oldu ki, Mısır'a gitmesi yaklaştığı za-

Hacar, Sare ve İbrahim Peygamber.

man, karısı Sare'ye dedi ki, sen, güzel bir kadınsın. Ve olur ki, Mısırlılar seni görünce, bu, onun karısıdır derler ve beni öldürürler, fakat seni sağ bırakırlar. Senin için bana iyi davranılsın ve senin sebebinle canım bağışlansın diye; onun kız kardeşiyim, de! Ve vaki oldu ki İbrahim Mısır'a girdiği zaman, Mısırlılar kadının (Sare'nin) çok güzel olduğunu gördüler ve kadın, Firavun'un sarayına alındı."(3)

Tevrat'ta daha sonra anlatıldığına göre: "Firavun'un sarayına" alındıktan sonra güzel Sare için İbrahim'e "çok iyi davranıldı." Canı bağışlandıktan başka, birtakım olanaklar da sağlandı. "Koyunlar'a, "sığırlar'a, "dişi eşekler'e, "develer'e ve "cariyeler'e kavuştu İbrahim Peygamber.(4) İbrahim'in istediği de bu değil miydi? Bunun için karısı Sare'yi "kız kardeşim!" diye tanıtmamış mıydı? Ne var ki Firavun, sonradan gerçek durumu anladı. O yüzden de şöyle çıkıştı İbrahim'e: "Bana yaptığın nedir? Bunun senin karın olduğunu bana niçin bildirmedin? Niçin, 'Bu benim kız kardeşimdir!' dedin, ben onu karı olarak aldım? İşte karın, al ve git!"(5)

Bu öykünün, Tevrat'tan Hz. Muhammed'in sözlerine ("hadislere") de geçtiği görülüyor. Ancak biraz değiştirilerek aktarıldığı anlaşılıyor. Böyle olması da doğaldır. Çünkü, Tevrat'tan Kur'an'a ve hadislere olan aktarmalar, her zaman aynen olmaz. Kimi zaman, hatta çoğu zaman biraz değiştirilerek aktarılır.

Bu öykü, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih'in 1017. hadisinde yer alır. Aynı öyküye, Tecrid-i Sarih'in 1380. hadisinde de değinilir. Bu hadiste, İbrahim Peygamber'in üç yalan söylediği ve karısı Sare (Sara) için dediği "bu, benim kız kardeşimdir!" sözünün, bu "üç yalandan biri" olduğu açıklanır. İbrahim'in bu yalanı, İbni Cevzi gibi İslâm düşünürlerinden kimilerinin "zihni"ni oldukça yormuştur.(6)

İbrahim, karısı Sare (Sara) ve Sare'nin Mısır hükümdarının sarayına alınışına ilişkin öykü, Müslümanlar katında sağlam hadis kitaplarından sayılan "Sahihu'l-Müslim'de de yer almıştır. Tecrid-i Sarih'in 1017. ve 1380. hadisleri, Müslim'de, "Kitabu'l-Fedail'de, İbrahim Peygamber'le ilgili "Bab"da, 154. hadis olarak yer alıyor.(7)

Demek ki, karısı Sare'nin (Sara'nın) güzelliği ve dişiliği olmasaydı, İbrahim Peygamber canını kurtaramayacaktı Firavun ve adamlarının elinden. Sare, güzelliği ve dişiliğiyle hem kocasının canını bağışlattı, hem de, kocasına birtakım olanaklar sağladı.

İyi ama Peygamber, ölümden kurtulma amacıyla bile olsa, nasıl yalan söyleyebilir? Daha önemlisi, kendi kurtuluşu için karısının güzelliğini ve dişiliğini nasıl bir araç olarak kullanabilir? Yani, İbrahim Peygamber bu yola nasıl gidebildi?

Bu öyle bir sorudur ki, İslâm'ın en usta "tevilci"leri bile, buna doyurucu bir karşılık bulamamışlardır. Denebilir ki, Hz. Muhammed konunun böyle kafaları kurcalayacağını bilseydi belki de Tevrat'tan aktarmayacaktı bu öyküyü. Gerçi hadiste, hükümdarın Sare'yle cinsi birleşmede bulunmadığı, Tanrı'nın buna izin vermediği anlatılıyor. Ama bu bile, akla gelen soruları yok etmeye, İbrahim'in tutumunu açıklamaya yetmiyor.

Tevrat'ın anlattıklarına bakılırsa, Sare, kocasına oldukça ödün vermişti. Kocasına kendi cariyesi olan Hacar'ı sunmuştu. Kocasını, yani İbrahim Peygamber bu cariyeye yatmıştı.(8) Ancak, sonraları kadınlık kıskançlıkları baskın geldi. Sare, kocasını sıkıştırdı, kocası da zavallı cariyeye dilediği kötülüğü yapması için

izin verdi ona. Konunun bu kesimi, Tevrat'ta şöyle açıklanır: "Fakat İbrahim Sare'ya dedi: İşte cariyen senin elindedir; gözünde iyi olanı kendisine yap. Ve Sare ona cefa etti. Ve Hacar onun yanından kaçtı. Ve rabbın meleği, Şur yolunda olan pınarın, çölde sular pınarının başında buldu. Ve dedi: Ey Sare'nin cariyesi Hacar, nereden geldin? Ve nereye gidiyorsun? Ve dedi: Ben hanımım Sare'nin yanından kaçıyorum."(9)

Yakup Peygamber, karıları ve cariyeleriyle ilişkisi

"Ve İshak Yakup'u çağırdı, onu mübarek kıldı ve tembih edip ona dedi: Kanan kızlarından kadın almayacaksın. Kalk, Paddan-arama, ananın babası Betuel'in evine git ve orada ananın kardeşi Laban'ın kızlarından kendine kadın al..."(10)

Yakup, babası İshak'ın öğüdüne uyarak dayısı Laban'ın "kızlarından almak" üzere yürür, "şark oğullarının memleketi"ne doğru yola koyulur. Vara vara, yoneldiği ülkenin yakınlarında bir kuyu, kuyunun çevresinde de üç koyun sürüsü bulur. O yörenin halkı sürülerini bu kuyudan "suvarmak" zorundaydı. Kuyunun üzerinde büyük bir taş vardı. Taşın kaldırılması büyük bir güç gerektirdiği için sürülerini getirenler birbirlerine yardım ederler, taşı birlikte kaldırırlardı kuyunun üzerinden. Sürüler suvarıldıktan sonra da yine elbirliğiyle taşı kuyunun üzerine kapatırlardı. Yakup, kuyunun yanında sürülerini suvarmak üzere gelenlerle karşılaşır, konuşurken dayısını ve dayısının kızlarını sorar. Oradakiler de "işte, kızla-

Peygamber, ölümden kurtulma amacıyla bile olsa, nasıl yalan söyleyebilir? Daha önemlisi, kendi kurtuluşu için karısının güzelliğini ve dişiliğini nasıl bir araç olarak kullanabilir? Yani, İbrahim Peygamber bu yola nasıl gidebildi?

rından Rahel, koyunlarla geliyor!" derler ve kızı gösterirler. Rahel koyunlarıyla gelir kuyunun başına. Yakup ister ki sürüle-re su içirme işi bitsin de, kızla konuşma-ya sıra gelsin. Acele eder. Ne var ki, ora-dakiler herkesin gelmesini beklemek zo-runda olduklarını, yoksa kuyunun ağzın-daki taşı kaldıramayacaklarını söylerler. Yakup olağanüstü bir güce sahiptir. O ko-caman taşı tek başına kaldırdığı gibi yu-varlar bir kenara. Ve hemen ardından kı-za yaklaşır. Dayısının kızı, Rahel'i öper. Sonra kendisini tanıtır.

Laban, yani Yakup'un dayısı, kız kar-deşinin oğlunun geldiğini duyunca çok sevinir, karşılamaya çıkar, karşılaşıncı sarılır, sevgisini, coşkusunu dile getirir.

Yakup, dayısı Laban'ın yanında kalır, sürüsüne çobanlık eder. Ama Laban, Ya-kup'un aynı zamanda kendisine damat olmasını ister. Bu isteğini dolaylı yoldan anlatmayı uygun görür, şöyle konuşur: "Kardeşimin (kız kardeşimin) oğlusun di-ye karşılıksız mı hizmet edeceksin? Ol-maz bu. Söylesene hizmetine karşılık ne istersin?"(11)

Yakup, karşılık olarak Rahel'i istediği-ni ve bu kız için kendisine "7 yıl"(12) hiz-met edebileceğini söyler.

Ancak Laban'ın, Rahel'den başka bir kızı daha var: Büyük kızı Lea. Laban is-ter ki önce Lea evlensin. Çünkü gelenek-ler bunu, yani büyük kızın önce evlenme-sini gerektirir. Bununla birlikte Laban, Ya-kup'un Lea'yı değil, Rahel'i sevdiğini bilir. Onun için Yakup Rahel'i isteyince "hayır!" demez. Bir plan düşünür, planının uygu-lar ve "Rahel" diye Lea'yı verir Yakup'un koynuna. Lea'ya bir de "cariye" armağan eder: Zilpa.

Laban'ın Yakup'a oynadığı oyun, "zi-faf gecesi" ortaya çıkar. Hatta o gecenin sabahı, yani Yakup Lea'yla yattıktan son-ra... Yakup üzüntüsünü şöyle anlatır La-ban'a:

"Bana bu yaptığın nedir? Senin ya-nında Rahel için kalmadım mı, Rahel için hizmet etmedim mi? Beni niçin aldat-tın?"(13)

Laban'ın da karşılığı şu olur:

"Küçük kızı, büyüğünden önce ver-mek, bizim yörede olmayacak şeydir. Sen şimdi bu evlenmenin haftasını ta-mamla. Sonra yanında kalır ve yedi yıl daha hizmet edersen öbür kızı da sana veririm."(14)

Yakup, ister istemez Laban'ın öneri-sini kabul eder. Yedi yıl daha çobanlık

Rahel, ablasının sürekli çocuk doğurduğunu, kendisininse hiç çocuğu olmadığını düşünür, ablasını kıskanır, içini kocasına döker. Kocasını Yakup çaresiz şu karşılığı verir: "Ben ne yapabilirim? Döl yatağının meyvesini senden esirgeyen Rabb'in yerinde miyim ben?"

eder. Ve sonunda sevdiği kızı, yani Ra-hel', de alır.(15) Laban, kızı Rahel'e de, düğün armağanı olarak bir cariye verir. Bu cariyenin adı da, Bilha.

"Ve Rab Lea'nın sevilmediğini gördü, onun rahmini açtı. Ama Rahel kısır kaldı. Ve Lea gebe kalıp bir oğul doğurdu, onun adını Ruben (bir oğul) koydu... Ve yine gebe kaldı, bir oğul daha doğurdu ve dedi: Sevilmediğimi Rab işittiği için bana bunu verdi. Lea, bu çocuğun adını da Şimeon (işitme) koydu. Ve yine gebe kaldı, bir oğul daha doğurdu. Ve dedi: Bu kez kocam bana bağlanacak. Çünkü ona üç oğul doğurdum. Onun için çocuğun adını Levi (bağlanma) koydu. Ve yine ge-be kaldı, bir oğul daha doğurdu. Ve dedi: Bu kez Rabb'e hamd edeceğim (Rabb'i öveceğim!). Onun için bu çocuğun adını da Yahuda (övlümüş=Muhammed) koy-du."(16)

Tevrat'ın bu ayetlerine göre, "Rab", yani Tanrı, acıdığı için Lea'dan yana ol-muştu. Onun için Lea'nın "rahmini aç-mış", onu doğurgan kılmıştı. Rahel'iyse "kısır" yapmıştı.

Rahel, ablasının sürekli çocuk doğur-duğunu, kendisininse hiç çocuğu olmadı-ğını düşünür, ablasını kıskanır, içini ko-casına döker. Kocasını çaresiz şu karşılığı verir: "Ben ne yapabilirim? Döl yatağının meyvesini senden esirgeyen Rabb'in ye-rinde miyim ben?"(17) O zaman Rahel, kocasını şu öneride bulunur: "İşte cari-yem Bilha. Onun yanına gir. Gir de (gebe kalıp) dizlerimin üzerine doğursun ve on-

Yakup Peygamber Laban'la konuşurken, Rahel ve Lea onları izliyor.

dan çocuklarım olsun.”(18) Rahel böylece, cariyesini kocasına sunar, onunla cinsel ilişkide bulunmasını ister. Yakup kaçırır mı bu fırsatı? Girer Bilha'nın koyuna ve onu gebe bırakır:

“Ve Bilha gebe kaldı, Yakup'a bir oğul doğurdu. Ve Rahel dedi: Tanrı davamı gördü, sesimi işitip bana bir oğul verdi. Rahel bunun için çocuğun adını Dan (hükmetti) koydu. Ve Rahel'in cariyesi yine gebe kaldı, Yakup'a ikinci bir oğul doğurdu. Ve Rahel dedi: Kız kardeşimle büyük güçleş yaptım, onu yendim. Rahel bu çocuğun adını da Naftali (güleş) koydu.”(19)

Rahel cariyesini kocasına sunar da, Lea durur mu? O da kendi cariyesi Zilpa'yı sunar Yakup'a. Tabii Yakup'un yine canına minnet! Yakup Zilpa'yla da yatar. Birkaç çocuk da Zilpa'ya doğurtur. Bundan da Lea mutlu olur. Lea birkaç kez de kendisi doğurur. Daha önce doğurduklarından başka... Neden sonra Tanrı “Rahel'i de hatırlar.”(20) Rahel'in de bir çocuğu olur: Yusuf.

Yani ünlü Yusuf Peygamber... İleride Firavun'un kumandanlarından Mısırlı Polifar'ın güzel karısı Zeliha'nın gönlünü tutuşturacak olan Yusuf...

Yakup'un dayısı Laban'ın kızlarıyla ilgili öyküsü, Kur'an'a da yansımıştır. Ama oldukça değişik biçimde... Kur'an'da Yakup yerine Musa Peygamber geçiyor öyküde. “İki kız”dan söz ediliyor, “su”dan (kuyudan), “davarlar”dan ve sürüye bu sudan içirilişinden söz ediliyor. “İki kız”ın bir yaşlı babalarının bulunduğu ve kişinin, “kızını vermesi karşılığında” söz konusu delikanlıyı çoban tuttuğu da anlatılıyor. Ama “baba”nın kim olduğu anlatılmıyor. Delikanlının kızı alma karşılığında yapacağı çobanlık süresi de değişik gösteriliyor; “...8 hacc...” (8 yıl) deniyor.(21)

Anlaşıyor ki, öykü, Tevrat'tan olduğu gibi alınmamış. Belki de Tevrat'a hiç başvurulmadan, halk arasında söylendiği biçimiyle alınıp geçirilmiş Kur'an ayetlerine ve bu öykünün, Tevrat, Çıkış, Bap: 2, ayet: 16-21; Bap: 3, a.:1'de geçen Musa'nın öyküsü ile karıştırıldığı anlaşıyor. Bu konuda daha başka şeyler de söylenebilir. Ama asıl konumuz bu değil. Onun için geçiyoruz.

Tevrat, Davud'dan, iyi bir çalgıcı ve yürekli, yakışıklı bir yiğit olarak söz eder.

Davud Peygamber ve çok kadınla ilişki

Daha önce İbrahim, Yakup (İsrail) Peygamberlerin ve karılarının cariyeleriyle ilişkileri anlatılırken de görüldüğü gibi, Tevrat, “çok kadınla evlilik ilişkisi”ne karşı değildir. Üstelik ayrıca “cariye”lerle de cinsel ilişki kurmayı sakıncasız görmüştür. Onun için Peygamberlerin de “bir”den çok karıları olduğu gibi, ayrıca cariyeleri de vardı ve böylece Peygamberler de “çok sayıda” kadınla cinsel ilişki kurabiliyorlardı. Tıpkı İslâm Peygamberi Hz. Muhammed gibi...

Davud Peygamber de birçok Peygamber gibi, tek kadınla kalmayıp birçok kadınla ilişki kurmuştur. Kimi Kur'an yorumcularına göre, Davud Peygamber'in 100 karısı, 300 de cariyesi vardı.(22)

Davud Peygamber de birçok Peygamber gibi, tek kadınla kalmayıp birçok kadınla ilişki kurmuştur. Kimi Kur'an yorumcularına göre, Davud Peygamber'in 100 karısı, 300 de cariyesi vardı.

Kur'an yorumcuları, Davud Peygamber'in karılarının 100 tane olduğunu, Sâd Suresi'nin 21 ve 22. ayetlerinden ve bu ayetlerle ilgili hadislerden çıkarıyorlar. Sâd Suresi'nin bu ayetlerinin alındığı Tevrat'ın İkinci Samuel bölümündeki 12. Babin 1. ve 7. ayetlerinden de Davud'un pek çok sayıda karısı ve cariyesi olduğu anlaşıyor.

Tevrat'ın anlattıklarına bakılırsa Davud, oldukça yakışıklıydı. Şöyle deniyor Tevrat'ta: “Kendisi kızıl, gözleri güzel ve bakılışı hoştu.”(23) Ayrıca ondan şöyle söz ediliyor: “Beyt-lehemli Yesse'nin oğlu iyi cenk çalar, yürekli bir yiğit, savaş eri, akıllı sözlü ve yakışıklı bir adamdır.”(24)

Davud'un çok karısı ve çok cariyesi oluşunda, onun kadınlara düşkünlüğünün ve krallığının yanında bu özelliklerinin de büyük payı olsa gerek. Yani yakışıklı, iyi bir çalgıcı, yiğit bir savaşçı oluşunun... Ama o denli kadınları toplayışında en büyük etken, onun kral ve Peygamber oluşuydu kuşkusuz. Kur'an'da, Ahzab Suresi'nin 38. ayetinde de genellikle Peygamberlerin çok karılı oluşlarının, “Tanrı'nın bir yasa” gereği (“Sünnetullah”) olduğu anlatılır. Hatta Kur'an yorumcuları, bu ayette Davud Peygamber'e de “işaret” bulunduğunu açıkça yazarlar. Söz gelimi Nisaburî Tefsiri'nde (Garaibu'l-Kur'an ve Reğaibu'l-Fur'kan'da) bu ayetin yorumu yapılırken, “pek çok sayıda karıları olan Peygamberler” örnek gösterilir. Öteki “tefsir”lerin çoğunda da aynı örneğin verildiği görülür. Ahzab Suresi'nin bu ayeti, Hz. Muhammed'in oğulluğu Zeyd'in karısı Zeyneb'i sevip aldığı zaman ortaya çıkar; dedikoduları kapatma ve bunun “Tanrı'nın yasa” (Sünnetullah) olduğunu amacına yöneliktir. Yani Davud Peygamber ve başkaları, aldıkları karıları nasıl Tanrı'nın yasa gereği aldılarsa, Muhammed de aynı yasanın gereği olarak almıştır Zeyd'in karısını. “Muhammed, çok karı alırken eski Peygamberlerin uyduğu yasa uymuştur. Onun için kınanmaması gerekir”, demek isteniyor.

H. Muhammed'de neden çok kadın vardı?

İslamcılara bakarsanız şöyle açıkla-
nabilir:

- "Peygamber", kimi kadınlara "acı-
mıştı" da o nedenle almıştı onları.

Önce bunun hiç olamayacağını, ger-
çeklerle hiçbir biçimde bağdaşmadığını
belirtelim. Yoksul, çaresiz kadın mı topl-
mıştı Muhammed? Hangisi bu durum-
daydı? O çağda, o yörelerde sayıla-
yacak kadar yoksul, çaresiz kadın vardı.
Muhammed onların hangi birini alacaktı?
Bu amaca yönelseydi başa çıkabilir mi-
ydi? Sonra "yoksul"un, "çaresiz"in sorunu
çözme yolu; onunla Muhammed'in ev-
lenmesi miydi?

- "Peygamber", kimileriyle de "siyasi
sebepler"le evlenmişti.

Bunu diyen İslamcılara şunu sormak
gerekir: Muhammed bir "Peygamber"
idiyse, böyle "siyasi sebepler"e neden
gerek duyuyordu? "Tanrı"sının yardımı
yeterli değil miydi? Bu yardım yeterli de-
ğil miydi de, bir sürü kadın topladı? Hem
de bir kesimi genç, körpe... Ve bu kadın-
ları, kimseyle evlenmeleri mümkün olma-
yan birer "ebedî dul" olarak bıraktı kendi-
sinden sonra. Bu kadınlar ondan sonra
kimseyle evlenememeye hükümlüydüler.
Çünkü hepsi de "müminlerin anaları" ola-
rak Kur'an'a geçirilmişti.(25) Bunlardan
kimi, Âişe, Cüveyriyye gibi 18-19 yaşın-
da "dul" kalmışlardı. "Çocuk yaşta dullar."
İleri sürülen "siyasi sebepler" bunu da mı
gerektirmişti?

H. Muhammed'in eşleri,
ondan sonra kimseyle
evlenememeye hükümlüydüler.
Çünkü hepsi de "müminlerin
anaları" olarak Kur'an'a
geçirilmişti. Bunlardan kimi,
Âişe, Cüveyriyye gibi 18-19
yaşında "dul" kalmışlardı.
"Çocuk yaşta dullar."

Kur'an'ın "Tanrı"sı, hep "eril" sözcüklerle anlatılır.

Muhammed'in çok karı ve cariye al-
masında, o dönemlerde, Araplarda ge-
çerli olan neydiyse oydu etken: Cinsel is-
tek ve onun gereği. En azından, başta bu
geliyordu. "Bir taşla birkaç kuş vurmalar"
da oluyordu kuşkusuz. Ama temel etkeni
gözden kaçırmamak gerekir.

İslamcılar, "Peygamberimiz nefsanî
arzularına göre davranmıyordu, hanım-
ları da nefsanî arzularla alınmamıştı" di-
yedursunlar; ayetler, hadisler ve de ger-
çekler ortada.

İslam'da kadının yeri

Tekvîr Suresi'nin 8. ve 9. ayetlerinde
bir değinme. Bu ayetleri, Hamdi Yazır, bi-
raz duygusal olarak, dilimize şöyle çevirir:

- "Ve o diri gömülen, hangi günahla
öldürüldü? Sorulduğu vakit."(26)

Diyanet'in resmi çevirisinde de ayet-
lerin anlamı şöyle:

- "Kız çocuğun, hangi suçtan öldürül-
düğü kendisine sorulduğu zaman."

İslam'ın "kadın"a nasıl "üstün yer ve
değer verdiği"ni anlatan İslamcılar, ikide
bir de şöyle derler:

- "Cahiliyet (İslam öncesi) dönemin-
de, kadına değer verilmediği için, kız ço-
ukları diri diri gömülürdü. İslam gelince,
kadına üstün yerini verdi ve kız çocukla-

rını diri diri gömme geleneğini de ortadan
kaldırdı..."

Bir kez İslam Şeriatı, "kadına üstün
yeri verdiği"nden, "kadın hakları"ndan
söz edemez. Edemez çünkü:

1) Kur'an'ındaki "kadın"la ilgili ayetler,
hep kadının zararına, kadını küçültücü
doğrultudadır, örnek:

- Bakara Suresi'nin 228. ayetinde:
"Erkeklerin, kadınların zararına, onlardan
üstünlüğü (derece) vardır." deniyor.

- Kur'an'ın "Tanrı"sı, hep "eril" söz-
cüklerle ("huvelle-hu..." gibi) anlatılır.
Sözcükler, bu "Tanrı"nın "erkekliliği"ni an-
latır niteliktedir. Onun için de "erkek"lerin
"üstün" ve "kadın"ların "aşağı" (dahası
aşağılık) görülmesi doğaldır.

- "Erkek"lerin "derece"lerinin, "kadın-
ların zararına" olacak biçimde "üstün" ol-
duğunu anlatan "ayet"le ne demek isten-
diğine ilişkin "tefsir"lerin, "fıkıh"ların yaz-
dıkları, gerçeği çarpıcı biçimde sergiler:

Örneğin Fâhrüddin Râzî şöyle der:
"Erkeklerin derece üstünlükleri. Erkekle-
rin kadınlara karşı birçok üstünlükleri
vardır: Birincisi: Erkek, akıl yönünden üs-
tündür. İkincisi: Diyetle (öldürme olayın-
daki kurtulmalıkta) erkeğin üstünlüğü
vardır. (Kadın için ödenecek diyet, erkek
için ödenecek diyetin yarısı kadardır.
Üçüncüsü: Miras konularında erkeğin
üstünlüğü vardır. Dördüncüsü: Devlet

Belgeler ortaya koyuyor ki, İslam öncesinde Araplarda "kadın çokluğu" vardı.

başkanı ve kadı (yargıç) olmaya elverişlilikte ve tanıklıkta erkeğin üstünlüğü vardır. Beşincisi: Erkek, kadının (karısının) üstüne evlenebilir, cariye alabilirken kadının böyle bir hakkı yoktur. Kocasının üstüne evlenemez, kocanın cariye alıp kullanması türünden köle alıp kullanmaz. Altıncısı: Kocanın mirastaki payı, kadının mirastaki payından çoktur. Yedincisi: Koca, karısını boşayabilir, boşadıktan sonra da dönüş yapabilir. Kocasının bu eylemi, kadın istemese de gerçekleşir. Kadınsa, kocasını boşayamaz. Boşandıktan sonra da, dönüş yapamaz... Sekizincisi: Ganimette, erkeğin payı, kadının payından çoktur. Erkeğin kadına karşı üstünlüğü böylece ortaya çıkınca, kadın, erkeğin elinde güçsüz bir tutsak gibidir..."(27)

Öteki tefsirlerde de benzer açıklamalar yer alır ve kiminde, kadına karşı erkeğin daha başka ayrıcalıkları sıralanır. (28)

- Hiçbir hukuk sisteminde, ilkel hukuklarda bile olmayan bir şey var: Nisa Suresi'nin 34. ayetinde, karılarının kendilerine başkaldıracaklarına ilişkin kuşkuya, kaygıya düşen kocalara şu yol gösterilmekte: "O kadınları dövün!" Ortada "suç" olmadan "ceza" verilmesi, hangi hukuk sisteminde bulunabilir? "Onları dövün!"deki ilkellik de ayrı...

Kur'an'daki "kadın"ların zararına olan "hüküm"leri sıralamaya buradaki yerimiz el vermez. Mirasta oğlana 2, kıza 1 pay verilmesi eleştirilirken, İslamcılar, İslam

öncesi dönemde, "kadın"a bu kadar da pay verilmediğini, kadının, mirasta hemen hiçbir hakkı olmadığını ileri sürerler. Bunun, "gerçek"le hiçbir ilgisi yoktur. Kur'an'da, hadislerde, "kadın"a "yeni hak"lar verilmek şöyle dursun, İslam öncesi haklarının birçoğunu da elinden almıştır kadının. Bu, ayrı bir yazı konusu olabilir.

2) "Hadis"lerde, "kadın" son derece aşağılanır. Hor görülen şeylerle bir tutulur, uğursuz görülür. Bu konudaki hadisleri genişçe görmek için, her bir kitabıyla karanlığın belini kıran ve aydınlara, bilim adamlarına örnek olan Prof. Dr. İlhan Arsel'in "Şeriat ve Kadın" adlı kitabı mutlaka okunmalıdır. Bu kitapta, kaynaklar da açık seçik gösterilmiştir. Kitabın sonunda bir de "indeks" vardır ve konular, kitapta kolaylıkla bulunabilir.

İslam öncesi dönemde kız çocuklar "diri diri gömüldü" mü?

Şimdi gelelim "kız çocuklarını, İslam öncesi dönemde diri diri gömüldükleri" yalanına.

Kız çocuklarının neden "diri diri gömüldükleri", Kur'an yorumlarında, hadislerde anlatılırken değişik ve çelişkili "neden"ler ileri sürülüyor:

- Kız çocukları, "yoksulluk yüzünden diri diri gömülüyordu."

- Kız çocukları, "ailelerine leke sayıldığı için diri diri gömülüyordu."

- Kız çocukları, "meleklerle katılınsınlar diye diri diri gömülüyordu. Çünkü melekler de Tanrı'nın kızları diye niteleniyordu."

Tefsirlerde yer alan "neden"ler böyle. (29) Sonuncu nedenin komikliği ortada. Çelişkisi de. Düşünün, "melek"lere "Tanrı'nın kızları" diye inanılıyor olacak, hem de kız çocuğu, "ailesi için leke" sayılacak. "Melek" son derece "kutsal bir varlık" görüldüğüne göre, kız çocuğu ailesi için "leke, utanç verici" olamaz. Tersine, son derece "övünç kaynağı" sayılması gerekir "kız"ın. Ayrıca, "meleklerle katılınsınlar" diye diri diri gömmeye niye gerek gö-

rülsün? Bunun için "ölmek" ile de gerekli görülüyorduydu "diri diri toprağa gömmek" niye? "Ölme"nin başka türlü yok muydu? Tüyler ürpertici cinayet niçindi?

İleri sürülen "neden"lerin "gerçek" olduğu varsayılmış olsa, "kız çocuğu diri diri gömmek" geleneğinin çok yaygın olduğunu düşünmek gerekir. "Kız"ın ailesi yoksulsa, "yoksulluk"tan; zenginse "âr" (leke, kınama konusu) olmasından; ayrıca "meleklerle katılınsın" diye; yani her durumda uğrayacağı sonuç aynı: Diri diri gömülmek. Bu "gerçek" olsaydı, Araplarda "kız" kalır mıydı? Ve "kadın" olur muydu? Oysa belgeler ortaya koyuyor ki, Araplarda "kadın çokluğu" vardı.

Araplarda, "kız çocuklarını diri diri gömmek" geleneği bulunsaydı, İslam öncesinin Arap şairlerinde de dile getirilirdi. Hem de yaygın olarak yer alırdı şiirlerde. Oysa bu yok.

Ve kadına dayak...

Nisa Suresi'nin 34. ayetinin, Diyanet çevirisindeki anlamı şöyle:

"Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin, mallarından sarf etmelerinden dolayı, erkekler, kadınlar üzerine hâkimdirler. İyi kadınlar, gönülden boyun eğenler ve Allah'ın korumasını emrettiğini, kocasının bulunmadığı zaman da koruyanlardır. Serkeşlik etmelerinde endişelendiğiniz kadınları öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet DÖVÜN! Size itaat ediyor-

Mirasta oğlana 2,

kıza 1 pay verilmesi

eleştirilirken, İslamcılar,

İslam öncesi dönemde,

"kadın"a bu kadar da pay

verilmediğini, kadının,

mirasta hemen hiçbir hakkı

olmadığını ileri sürerler.

Bunun, "gerçek"le hiçbir

ilgisi yoktur.

larsa onların aleyhine yol aramayın. Doğrusu Allah Yüce'dir, Büyük'tür."

Çeviride geçen "serkeşlik", ayetteki "nuşûz"un karşılığıdır. "Serkeşlik", Türkçe Sözlük'te şu anlamdadır: "Kafa tutma, başkaldırma."

Kur'an'ın "Tanrı"sı erkeklere şunu diyor:

- "Eğer karılarınızın size başkaldırmalarından, kafa tutmalarından kaygılanıyorsanız, bu tutumu göstereceklerinden kuşkulaniyorsanız, şunu, şunu yapın, sonra da dövin onları."

"İslam'da kadını dövmenin bulunmadığını" savunanlar, ayetteki bu hükmü görmelidirler. Ayeti okuyup, "...ve sonunda karılarınızı dövin!" buyruğunu unutmamalıdır. Ve ayrıca "karılar"ın hangi "suçtan" dolayı dövülmelerinin buyrulduğunu da hak-hukuk ve adalet ilkeleri içinde değerlendirmelidirler.

Düşünün: "Kocaya baş kaldırma suçu" (!) daha işlenmemiş. Koca yalnızca bir "kaygı" ve "kuşku" içindedir. Yani, "karısının kendisine başkaldıracağından kuşkulaniyor." İşte bu, ayetin hükmüne göre, "karıyı cezalandırmak" için yeterli görülüyor. Dünyanın hangi hukuk sisteminde olursa olsun, "suç"la "ceza" ilişkisi önemlidir. "Suç"a göre "ceza" verilir. "Suç" azsa, "ceza" da azdır. Ve "ceza", yalnızca "suç işlendikten sonra" verilir. En ilkel hukukta bile, işlenmedik bir suçtan dolayı ceza hükmü yoktur. Kur'an'daki bu ayetteyse son derece açık ve seçik olarak bu var.

"İnsan Hakları"na ilişkin "evrensel bildirim"lerin kabul edilip benimsendiği bir dünyada, İslam Şeriatı'nı savunma çabası içinde olanlar, bu ayet hükmü karşısında da bocalıyor ve durumu kurtarmaya çalışıyorlar. Kuşkusuz, bunu yaparken son derece gülünç durumlara da düşüyorlar, örneğin diyorlar ki:

- "Kur'an'da kadını dövme var, ama bu dövmenin bir koşulu da var: İncitmeden (eza vermeden) dövme."(30)

Ayette sözü edilen "koşul" (şart) yok. Ayrıca, "incitmeden dövme" nasıl olabi-

Nisa Suresi'nden: "Serkeşlik etmelerinde endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dövin!"

lir? "Ceza" için başvurulması istenen "dövme", ceza verilen kimseyi "hiç incitmeyecekse", bir anlamı kalır mı?

"Kadının incitilmeden dövülebileceğini" savunanlar, ayetteki "dövme"nin gerekçesini anlatırken, bunun bir "ilaç" olduğunu da savunurlar. "Kadını yola getirmenin bir ilacının da DÖVME olduğunu" yazarlar.(31)

Ve düşünün Şeriat savunucuları, illerdekenden daha ilkel olan hukuklarıyla uygar dünyanın karşısına çıkıp "biz de varız" diyebiliyorlar. Kur'an'larında, kocaya, daha suç işlememiş olan kadını göstererek, "döv, onu dayakla yola getir!" denip dururken bile...

(*) Bu yazı, Turan Dursun'un "Din ve Seks" (Berfin Yay., 2. Basım, 2002) ve "Tabu Can Çekişiyor: Din Bu İ" (Kaynak Yay.,

"Kocaya baş kaldırma suçu" (!) daha işlenmemiş. Koca yalnızca bir "kaygı" ve "kuşku" içindedir. Yani, "karısının kendisine başkaldıracağından kuşkulaniyor." İşte bu, Nisa Suresi 34. ayetin hükmüne göre, "karıyı cezalandırmak" için yeterli görülüyor.

13. Basım, 1994) adlı yapıtlarından derlenmiştir. Ana başlık ve bazı ara başlıklar "Bilim ve Ütopya" tarafından konulmuştur.

Dipnotlar

- (1) Tevrat, Tekvin, Bap: 4, ayet 1-15; Kur'an, Mâide Suresi, ayet: 27-31.
- (2) İslam Ansiklopedisi, c. 5, 1, s. 10.
- (3) Tevrat, Tekvin, Bap: 12, ayet: 10-15.
- (4) Tevrat, Tekvin, ayet: 16.
- (5) Tevrat, Tekvin, ayet: 18-19.
- (6) Bkz.: Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi (K. Miras), İst., 1939, c. 6, s. 643-644.
- (7) Bkz.: Sahihu'l-Müslim, Beyrut, 1972 (Tabatüssa-niye), Daru İhyâi'l-Türasî'l-Arabi, c. 4, s. 1840-41. Ayrıca bkz.: İbni Melek, Mebariku'l-Ezhar Fi Şerhi Meşariki'l-Envâr, İst., 1309, c. 2, s. 152-153.
- (8) Bkz.: Tevrat, Tekvin, Bap: 16, ayet: 2.
- (9) Tevrat, Tekvin, Bap: 16, ayet: 6-8.
- (10) Tevrat, Tekvin, Bap: 28, ayet: 1-2.
- (11) Tevrat, Tekvin, Bap: 29, ayet: 15. Karş.: Kur'an, Kasas Suresi, ayet: 25-28. Ayrıca bkz.: Muhammed Ahmed Cadu'l-Mevla-Ali Muhammed El Beccavi-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kasasu'l-Kur'an, Mısır, 1969, s. 80-81.
- (12) Öykü Kur'an'a değişik biçimde geçtiği için "yıl" sayısı da değişik olmuş, "7 yıl" yerine "8 hacc" (8 yıl) denmiştir. Bkz.: Kasas Suresi, ayet: 27.
- (13) Tevrat, Tekvin, Bap: 29, ayet: 25.
- (14) Tevrat, Tekvin, Bap: 29, ayet: 26-27.
- (15) Demek oluyor ki, o zaman iki kız kardeşi birlikte alıp karı yapmakta bir sakınca görülüyordu. Bkz.: Kasasu'l-Kur'an, s. 80.
- (16) Tevrat, Tekvin, Bap: 29, ayet: 31-35.
- (17) Tevrat, Tekvin, Bap: 30, ayet: 2.
- (18) Tevrat, Tekvin, Bap: 30, ayet: 3.
- (19) Tevrat, Tekvin, Bap: 30, ayet: 5-8.
- (20) Tevrat, Tekvin, Bap: 30, ayet: 22.
- (21) Bkz.: Kur'an, Kasas Suresi, ayet: 22-29.
- (22) Bkz.: Ruhul-Beyan ve Alusî Tefsirleri; Ahzap Suresi, ayet: 38'in tefsiri.
- (23) Tevrat, Birinci Samuel, Bap: 16, ayet: 12.
- (24) Tevrat, Birinci Samuel, Bap: 16, ayet: 18.
- (25) Bkz.: Ahzap Suresi, ayet: 6.
- (26) Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1962, 8/5593.
- (27) F. Râzî, e't, Tefsiru'l-Kebîr, 6/95.
- (28) Bkz.: Taberî, Câmi-u'l-Beyân, 2/275-276; İbn Kesîr, 1/271; Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 1/237; Kasîmî, Mehasinu't-te'vml, 3/585; Tefsiru'l-Merâğî, 2/167. Ayrıca bkz.: Dr. Kâmil Mûsâ, Kâmusu'l-Mer'e Derece, Beyrut, 1987, s. 15-26.
- (29) Bkz.: Râzî, 31/69.
- (30) Dr. Kâmil Musa, Me-sail fi'il-Hayat'il-Zevciyye, Beyrut, 1985, s. 126)
- (31) Muhammed Ali e's-Sabuni, Revaiyu'l-Beyan Tefsiru Âyatil-Ahkâm, 1/474-475.

Kapak

“Kötü, fitneci, uğursuz, hilekâr, şeytan, aklen ve dinen eksik”...

Şeriat'ta kadının yeri

Kadının kötülük kaynağı olduğuna ve insanlığın başına gelen tüm felaketlerin kadından gelme bulunduğuna dair olan inanış Yahudiliğin getirdiği bir inanıştır ki, “Erkekten gelme kötülük, kadından gelme iyilikten çok daha hayırlıdır” kanısına dayatılmıştır. Bu inanışı daha sonra Hristiyanlık üstlenmiş ve milâdi 7. yüzyıldan itibaren de İslamiyet en doruk noktasına ulaştırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin anayasal organlarından biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı 12 ciltlik *Sahih-i Buhari Muhtasarı*

Tecrid-i Tercemesi ve Şerhi adlı bir yapıt vardır ki, yıllar boyu halkımız tarafından kâğıtlağelir. 1985 yılında 9'uncu baskısı yapılan bu yapıt, Muhammed'in Kur'an olmayarak söylediği sözleri (Hadis'leri) kapsar. Çeşitli bölümlerinde kadınlarla ilgili hükümler yer almıştır. Gerek bu hükümlerden ve gerek Kur'an'ın aynı konu ile ilgili ayetlerinden İslam'ın kadın hakkındaki temel değerlendirmesini öğrenmek mümkündür. Hemen belirtelim ki bu değerlendirme müspet düşünce sahibi her insanı şaşırtacak kadar olumsuzdur.

Örneğin söz konusu yapıtın 1'inci cildinin 223. sayfasında yer alan ve Ebû Saîd-i Hudrî'nin rivayetine dayalı bir Hadis'ten anlaşılmaktadır ki, Muhammed “kadın”ın tanımını şöyle yapmıştır:

“Kadınlar aklen ve dinen dün (eksik) yaratıklardır.”

Yaparken de, Kur'an'ın şu ayetine dayanmıştır:

“İki kadının tanıklığı, bir erkeğin tanıklığına bedeldir.” (Kur'an 2 Bakara 282)

Sadece tanıklık bakımından değil ve fakat mirastan pay alma bakımından da kadını erkeğin yarısı saymış ve yine Kur'an'a yerleştirdiği şu hükümle bu insafsızlığını ortaya vurmuştur:

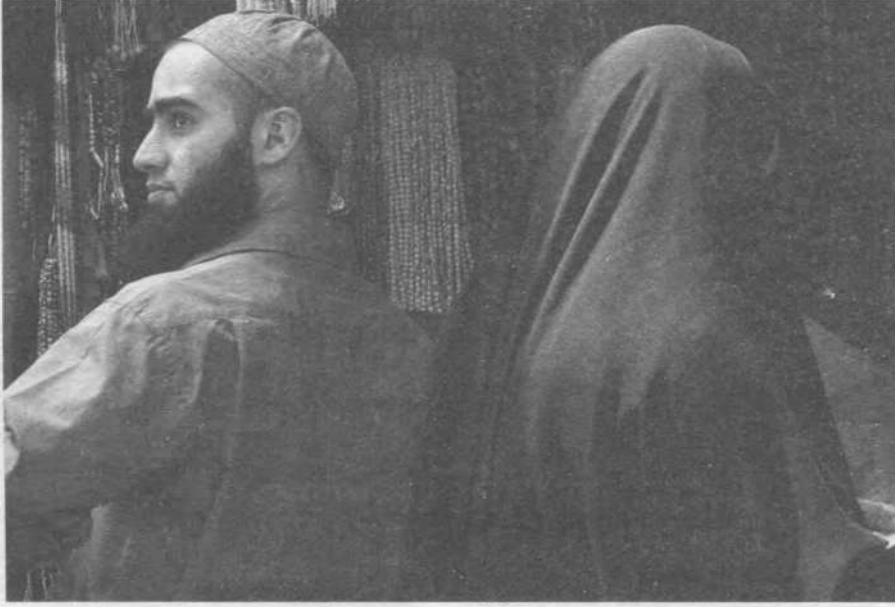
“...erkeğe iki dişinin hissesi kadar vardır.” (Sure: 4 Nisâ, Ayet 11 ve 176)

Kadınların niteliklerine gelince, bunları da genellikle, “*fitneci, küfürbaz, nankör, şeytan, uğursuz, kötü* vs.” gibi sözcüklerle belirtmiştir.

Kur'an'a göre “iki kadının tanıklığı, bir erkeğin tanıklığına bedeldir.”

Gerek Hâdis'lerden ve gerek Kur'an'ın ilgili ayetlerinden İslam'ın kadın hakkındaki temel değerlendirmesini öğrenmek mümkündür. Hemen belirtelim ki bu değerlendirme müspet düşünce sahibi her insanı şaşırtacak kadar olumsuzdur.

Şeriat, erkeği "seyyid/efendi", kadını ise "tâbi/köle" olarak değerlendirir.

Örneğin Câbir'in rivayetine göre Muhammed, "Kadınlar insanın karşısına şeytan gibi çıkarlar", demiş ve Ebû Hüreyre'nin rivayetine göre de şöyle eklemiştir:

"Kadınlar arasında sâlih kadın, yüz tane siyah karga arasında alaca karga gibidir."

Kadınların "kötü" ve "islah olmaz" nitelikte olduklarını dile getirmek için ise Ebû Hüreyre'nin rivayetine göre şöyle konuşmuştur:

"Kadın eğe kemiği gibidir; onu doğrultmak istersen kırarsın. Onu kendi haline bırak ve eğriliğiyle ondan faydalanmaya bak."

Öte yandan Müslim'in İbn Ömer'den rivayetine göre, "Uğursuzluk üç şeyde vardır: Karı'da, ev'de ve at'ta" demiş ve Usâme b. Zeyd'in rivayetine göre, "Benden sonra erkekler için kadınlardan daha zararlı fitne bırakmadım" diye eklemiştir. Fakat *Sahîh-i Buhârî*.. 'de (c. II, sh. 440) aktarıldığı üzere, kadınlara karşı biraz daha incitici bir dil ile, "(Namaz kılan kim-senin) önünden köpek ya da eşek ya da domuz ya da kadın geçerse, namaz kat'edilmiş (bozulmuş) olur" demekten geri kalmamış (bu nedenle namaz kılanın önünde "harbe" ya da "sütire" bulundurulmasını emretmiş) ve daha buna

benzer nice sözleriyle ve Kur'an'a yerleş-tirdiği nice ayetlerle kadınların niteliklerini hep bu olumsuz ölçülere göre sergilemiştir. Nihayet cehennemlerin çoğunluğunun kadınlardan oluştuğunu belirterek, bir de ayrıca, "...siz kadınların çoğu cehennem kütüğüdür" diye konuşmuştur.

Şeriat'ta kadın, erkeğin "eşiti" mi?

İslam dünyasının yüzyıllar boyunca en büyük bilgin diye bildiği ve örneğin "hüccet-ül İslam" lakabıyla yücelttiği İmam Gazali gibi düşünürler, İslam'da kadın-erkek eşitliğinin söz konusu olmadığını ve "erkeklerin" mutlak şekilde üstün, kadınların ise mutlak şekilde "tâbi" durumunda kıldıklarını ve çünkü kadınların "doğuştan kötü, fitneci, şeytan vs." tiynette olup, Tanrı tarafından "aklen ve dinen dîn" yaratıldıklarını ve erkeklerin emrine bırakıldıklarını belirterek, erkeğin "efendi/seyyid", oysaki kadının "köle" rolünde olduğu inancını güçlendirmişlerdir.

Her ne kadar kadın sınıfını yatıştırmak ve uyutmak maksadıyla "erkeklerin kadınlarla olan hakları kadar, kadınların da onlar üzerinde hakları vardır" ya da "kadınlarla iyi geçinmek ve onlara iyi davranmak erkekler için gerektirir" şeklindeki hükümleri öne sürmekle beraber,

bunu yaparken, erkeklerin kadınlar üzerinde "kaim" bulunduklarını ve çünkü kadınların "hilesi büyük, kötülükleri büyük ve ekseriyetle ahlakları bozuk ve akılları yarım" yaratıklar olduğunu savunmaktan geri kalmamışlardır.(1)

Savunurlarken de bir yandan Kur'an'ın çeşitli ayetlerini ve örneğin, "erkekler kadınlar üzerinde hâkimdirler" (K. 4: 34); "iki kadının tanıklığı bir erkeğin tanıklığına bedeldir" (K. 2: 282); "erkeğe iki dişinin hissesi kadar pay verilir" (K. 4: 176); "karılar tarlalarınızdır, tarlalarınıza dilediğiniz gibi girin" (K. 2: 223) şeklindeki hükümleri ve diğer yandan da Muhammed'in, "Akıl sahipleri içerisinde aklen ve dinen (siz kadınlardan) daha noksanını görmedim. ...Erkekler kadınlar üzerinde hâkimdirler. O sebeple ki (Allah) erkekleri kadınlara üstün kılmıştır. (Kadınlar) erkeklerin elinde hürriyetlerini terk etmişlerdir. ...eğer erkek tepeden tırnağa cerahat olsa, kadın da dili ile yalasa, yine de erkeğin hakkını ödeyemez. ...Nikâh kadınlar için bir nevi köleliktir. ...Tanrı erkeği üstün yarattı, kadını da erkeğin emrine verdi; (Allah) 'erkekler kadınlar üzerinde kaimdirler' diye buyurmuş ve erkeğe 'seyyid/efendi' adını vermiştir" şeklindeki ya da bunlara benzer nice Hâdis'lerini zikretmişler ve Muhammed'in buna uygun düşen yaşamlarından örnekler getirmişlerdir.(2)

İmam Gazali gibi düşünürler kadınların "doğuştan kötü, fitneci, şeytan vs."

tiynette olup, Tanrı tarafından "aklen ve dinen dîn"

yaratıldıklarını ve

erkeklerin emrine

bırakıldıklarını belirterek,

erkeğin "efendi/seyyid",

oysaki kadının "köle"

rolünde olduğu inancını

güçlendirmişlerdir.

İslam'da kadının ibadeti kocasının iznine bağlanmıştır.

Erkeğin "seyyid/efendi", kadının ise "tâbi/köle" durumunu simgeleyen bu zihniyet (ki bugün dahi İslam'ın özünü oluşturur), Müslüman kişinin temel inançlarını yoğurmuştur. Daha başka bir deyimle, Şeriat'ın kadını bu aşağılık kerteğe indiren yönü, kadın haklarını ya da kadının insanlık haysiyetini incitir nitelikte görünmemiştir.

Bundan dolayıdır ki geçen yüzyılın ortalarından itibaren İslam'ın kadın haklarına yer verdiğini ve eşitlik getirdiğini savunmaya kalkışanlar, yukarıdaki zihniyeti karşılarında bulmuşlardır. Örneğin Mısırlı Kasım Emin, 1928 yılında yayınladığı "Tahriru'l-Mer'e" adlı kitabında İslam'ın kadın haklarını yücelttiğini ve erişilmez noktalara getirdiğini söylerken (3) kendisini kâfirlikle suçlayan ve İslam'da kadın-erkek eşitliğinin bulunmadığına ve erkeğin üstün yaratıldığına inanan Şeriatçı zihniyeti bulmuştur.

Yine aynı şekilde Tunuslu bir yazar, kadına hak ve özgürlük sağlamanın Şeriat'a uygun düşüğünü belirtirken Şeriatçıların saldırılarına maruz kalmıştır. Örneğin Şeyh İbn Murad adındaki bir muarız, İslam dininin kadın-erkek eşitsizliği üzerine bina olduğunu, evlilik yaşamında erkeğin mutlak üstünlüğüne dayana-

tıldığını ve bu üstünlüğün insanlık hayrına olduğunu söylerken, kadın hakları tezini savunanları "Batı'nın parayla tuttuğu uşaklar"a ve "İslam'ı yok etmek isteyen Katolik papazları"na benzetmiştir.(4)

Şeriat'ın aldatmacası

Şeriat'ın kadınlarla ilgili hükümleri arasında kadın hak ve özgürlüklerine ve eşitlik ilkelerine yer verir gibi görünenleri vardır. Örneğin Ahzâb Suresi'nde "sabreden, oruç tutan, iyi" Müslüman kadınlara büyük mükâfatlar vaat edilmiştir (K. 33 al-Ahzâb 33, 35). Nisâ Suresi'nde "inanmış olarak yararlı iş gören" kadınların cennete gidecekleri belirtilmiştir (4 Nisâ 24). Nahl Suresi'nde, "... kadın, erkek inanmış olarak kim iyi işlerse, onu temiz bir hayat ile ihyâ eder yaşatırız" diye yazılmıştır (16 Nahl 97).

İşte bu ya da buna benzer hükümlerle bakılarak İslam'ın cinsiyetler arası ayırım yapmayıp kadın-erkek eşitliğine yer verdiği sanılır.

Yine bunun gibi Kur'an'daki, "... ana, babanın ve yakınlarının bıraktıklarından erkeklere hisse vardır. ... kadınlara da hisse vardır." (4 Nisâ 7) şeklindeki ayetlerden mülk edinme ve mülkten yararlan-

ma bakımından kadın-erkek eşitliğinin öngörüldüğü savunulur.

Oysaki bu hükümlerin hemen her birinin gerisinde, kadını hak ve özgürlükten yoksun eden, küçültlen ve erkeğin hizmetine ve sömürsüne terk eden gizli amaçlar yatar. Kadın lehinde gibi görünen hükümler ve cazip formüller, gerçek anlamda kadına hak ve saygılık kazandırmak için düşünülmemiştir. Aksine, kadına reva görülen itaatkârlık, hizmetkârlık ve aşağılık durumu, hiç sezdirmeden ona kabul ettirmek ve hazmettirmek için düşünülmüştür.

Kadın kocasından izinsiz ibadet edemez!

Örneğin, "mü'min kadınların, tıpkı mü'min erkekler gibi cennete alınacaklarına" ya da "anaların ayakları altından cennetler geçtiğine" dair hükümlerin özünde, gerçek olarak kadına ne kadın olarak ne de ana olarak hak ve değer tanıyan bir anlam vardır.

Çünkü bir kere, kadının cennete girebilmesi, her şeyden önce kocasının hizmetlerini en iyi şekilde görmesine, onu memnun etmesine, ona mutlak şekilde itaat etmesine ve onun şehvetini, yine onun dileğine ve zevkine göre gidermesine bağlıdır. Bütün bu işleri kusursuz denemek şeklinde yapmış olsa dahi, cennete girebilmesi yine de kocasının iznine bırakılmıştır. Bir kere kocası, karısının kendisine iyi hizmet etmediğini söyleyerek ya da buna benzer bahanelerle cenneti

Kadının cennete girebilmesi, her şeyden önce kocasının hizmetlerini en iyi şekilde görmesine, onu memnun etmesine, ona mutlak şekilde itaat etmesine ve onun şehvetini, yine onun dileğine ve zevkine göre gidermesine bağlıdır.

onun yüzüne kapayabilir. Bakınız nasıl: Bilindiği gibi İslâm'ın şartları arasında namaz kılmak, oruç tutmak vs. gibi ibadet usulleri vardır ve bunları yerine getirmeyen kişi cennetlik olamaz. Kadınların bu tür ibadeti yerine getirebilmeleri ise kocalarının iznine bağlanmıştır. Nitekim İbn Hanbal'ın rivayetine dayalı bir Hâdis'inde Muhammed şöyle demiştir:

"Kocasının iznini almadan hiçbir kadın oruç tutamaz." (5)

Ve bunu derken düşündüğü şey kadını erkeğe itaat ettirmek ve özellikle şehvet aracı haline getirmek olmuştur. Gerçekten de yukarıdaki Hâdis'in yerleşmesine vesile olan olay şöyledir: Saffan b. Mu'attal'ın karısı bir gün Muhammed'e giderek kocasından şikayetçi olduğunu söyler ve şöyle der:

"Ey Tanrı elçisi, ibadet etmek istediğim zamanlar kocam beni yatağa çağırıyor (ve benimle cinsî münasebette bulunmak istiyor); oruç tuttuğum sıralarda da (aynı maksatla) bana orucumu bozdurup yemek yedirtiyor..."

Bunun üzerine Muhammed derhal Saffan'ı çağırır ve bu tür davranışlarının nedenini sorar. Saffan şu yanıtı verir:

"Ey Tanrı elçisi, karım ibadet etmek, oruç tutmak istiyor. Fakat ben çok gençim, (kabaran şehvetim yüzünden) sabredemiyorum ve (bu yüzden) karıma oruç tutma ve ibadette bulunma olanağı tanımlıyorum..."

Saffan'ın söylediklerini "çok haklı" bulan Muhammed, tüm Müslümanlara şunu emreder:

"Bu andan itibaren hiçbir kadın, kocasının izni olmadan oruç tutmasın (ibadette bulunmasın)..." (6)

Görülüyor ki Muhammed, kadınlar bakımından "kocanın şehvetini tatmin etme görevini", Tanrı'ya karşı "ibadet" görevinden de öne almış ve cennete ulaşma şartını yine buna göre ayarlamıştır.

Erkeğe cennet, kadına azap

Öte yandan cennete alınan kadın için mutluluk ya da huzur söz konusu değil-

Muhammed'in bildirdiğine göre hurîler ebediyen bâkire kalmak üzere yaratılmışlardır.

dir. Çünkü cennetler, sadece erkeklerin mutluluğu ve saltanatı için öngörülmüş ve bu maksada yarar şekilde hazırlanmıştır. Örneğin Kur'an'da, özellikle e'n Nebe' ya da el-Vâkıa ve e'd-Dehr surelerindeki cennet tanımlamaları bunun böyle olduğunu açıkça göstermeye yeterlidir. e'n Nebe' Suresi'nde, "... çekinenlere bir kurtuluş ve murada eriş (yeri)" olarak belirtilen cennette "... memeleri yeni sertleşmiş yazıt kızlar ve dopdolu kadeh" (K. 78; 33, 34) olduğu yazılıdır. el-Vâkıa Suresi'nde, cennete giren mü'minlere "kara

gözlü hurîler" vaat edilmiş ve bu hurîlerin "kız oğlan kız olarak" halk edildikleri ve "cılveli ve şirin sözlü" olup "eşlerine âşık ve onlarla yaşıt" kılındıkları eklenmiştir (K. 56 el-Vâkıa 15-38). Hatırlatalım ki bu hurîler ve kara gözlü dilberler, mü'min erkeklerin "asıl ve gerçek" eşleridir. Bu itibarla mü'min erkeklerin yeryüzündeki eşlerine her bakımdan üstünlük ve öncelik arz ederler.

Öte yandan bu hurîler, Muhammed'in bildirdiğine göre, yüz ve beden güzelliği bakımından olduğu kadar ruh inceliği bakımından da farklı yaratılmışlardır. Örneğin yeryüzü kadınları, erkeğin "kürek kemiğinden" yaratıldıkları halde (tabii Âdem ve Havva'nın uzantılı kuşağı olarak), cenneteki hurîlerin hamuru çok daha "iyi malzemeden" yoğrulmuştur. İbn Mes'ud'un "Ahvalu'l-Kiyamet" adlı yapıtında yer alan Hadis'lerden anlaşıldığına göre bu hurîler, ayak parmaklarından dizlerine kadar "safran"dan, diz kapağından memelerine kadar "misk"ten, memelerden boyun kısmına kadar "kehribar"dan ve boyundan baş kısmına kadar da "kefur"dan yapılmışlardır; tenleri öylesine beyaz ve şeffaftır ki, üzerlerine 70 kat elbise giyseler bile kemiklerindeki ilikleri görmek mümkündür. Her birinin sümbülden yapılmış 70 yatağı ve bundan ziyade hizmetçisi vardır. Her birinin göğsünde Tanrı'nın "yüce adlarından biri" ve ayrıca kocalarının adları yazılıdır.

Yine Muhammed'in bildirdiğine göre bu hurîler ebediyen bâkire kalmak üzere yaratılmışlardır; eşleriyle ne kadar çok cinsî münasebette bulunurlarsa bulunsunlar, her defasında bikirlerini korurlar. Bu nedenle âdet görmeyenler, hastalık nedir bilmezler, öksürmezler, aksırmazlar, tükürmezler, hiddetlenmezler, kötü laf etmezler ve hiçbir şekilde erkekleri rahatsız etmezler. Kocalarına sadece iç açıcı şeyler söylerler ve şöyle derler:

"Biz ebediyetler boyunca yaşarız; hiçbir zaman ölmeyiz, asla ıstırap çekmez ve çektirmeyiz; hastalık nedir bilmez; mutlak şekilde itaat eder, her zaman için her şeyden hoşnutluk besler ve hiçbir zaman asabileşmeyiz." (7)

Muhammed, cennete erişen her mü'min erkeğin, geceleri en azından yüz hurî ile koyun koyuna yatacağını da bildirir. Her Müslüman erkeğin şehvet gücü, tek bir gecede yüzlerce hurî ile cinsî münasebette bulunmaya yetecektir.

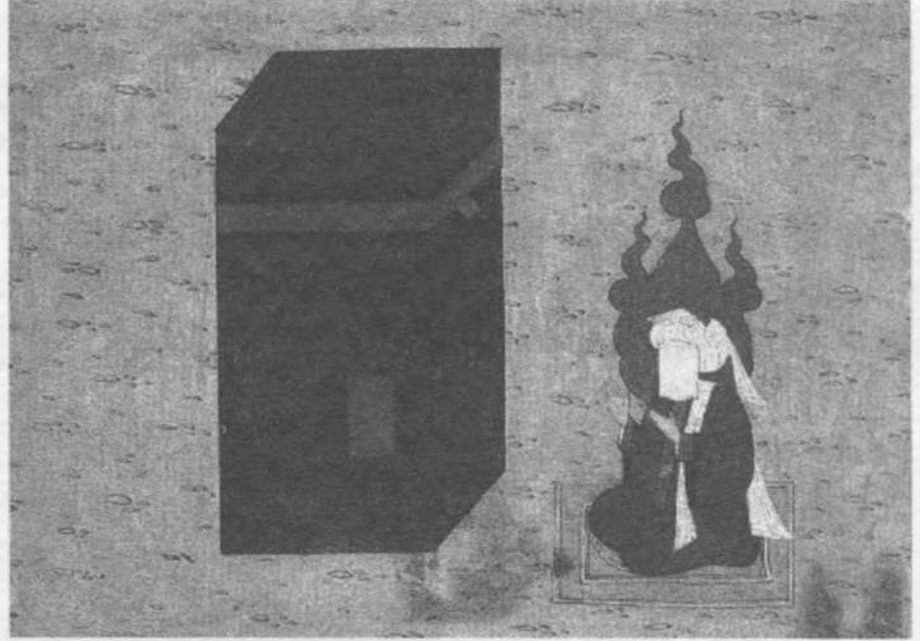
Muhammed, cennete erişen her mü'min erkeğin, geceleri en azından yüz hurî ile koyun koyuna yatacağını da bildirir. Her Müslüman erkeğin şehvet gücü, tek bir gecede yüzlerce hurî ile cinsî münasebette bulunmaya yetecektir.(8) Her erkeğin bir ay içerisinde bin hurî ile evlenmesi mümkündür ve bunlarla yatağa girdiği her defasında, bâkire bir kızla sevişmiş olacaktır. Bu hurîlerden her biriyle yapacağı cinsî münasebet 70 yıllık bir süreye denk olacaktır. Her cinsî münasebet sonunda, koynundaki hurî bir köşeye çekilecek ve orada erkeğini sabırla bekleyecektir.

Cennetlik mü'min, hurîlerden olan her bir karısı ile içki içecek fakat ne kadar içerse içsin asla sarhoş olmayacaktır. Cennette uyku uymak diye bir şey olmadığı için mü'min kişi, hiç bitmeyecek olan ömrünü, sevgili hurîleriyle cinsî münasebet yaparak geçirecektir.

Öte yandan hurîler bakımından gebe kalmak diye bir gâile de söz konusu değildir; fakat eğer kocaları çocuk yapmak isterlerse, bir saatlik bir süre içerisinde çocuk doğurmaları da mümkündür.(9)

Bütün bunlar gösteriyor ki, yeryüzü kadınlarının "iyi ve inanmış Müslüman" olarak cennete girmiş olmalarının kendilerine mutluluk ve huzur sağlaması söz konusu değildir. Aksine cennete girmek

Kur'an'ın çeşitli surelerinde (ve örneğin e't-Tevbe) farklı inançtaki anaya (ya da babaya ve yakınlara) karşı yakınlık ve bağlılık gösterilmesi yasak edilmiştir. Bundan dolayıdır ki, Muhammed kendisi bile, kendi öz anası Emine'yi, Müslüman olarak ölmedi diye, kendisine yabancı saymış ve ona Tanrı'dan mağfiret dilemekten kaçınmıştır.

Muhammed, Müslüman olarak ölmedi diye, öz anası Emine'ye Tanrı'dan mağfiret dilemekten kaçınmıştır.

onlar için bir bakıma azap olacaktır; çünkü girdikleri an görecekları şey, kocalarının hurîleriyle sarmaş sevişir oldukları manzaradır.

Cennet hangi "ana"ların ayakları altında?

Yine aynı şekilde Şeriat hükümleri arasında anaları saygınlığa layık imiş gibi gösterenler vardır. Örneğin el-Ahkâf Suresi'nde, "... ve biz insana, anasına ve babasına iyilik etmesini emrettik, anası onu zahmetle taşımıştır ve zahmetle doğurmuştur" (46 el-Ahkâf 15) şeklindeki ayetler yanında, "Cennet annelerin ayakları altındadır" şeklindeki Hâdis hükümleri yer almıştır. Ve bunlara bakılarak İslam'ın kadını "ana" olarak yücelttiği sanılır. Oysaki bu hükümlerin kadını, "ana" olarak gerçek anlamda değer bilen bir yönü yoktur; sadece "Müslüman topluluğun çoğalmasına araç olması" bakımından önemi vardır. Çünkü bütün bu hükümler, analara karşı "iyi ve saygılı" davranmayı, ananın Müslüman olması şartına bağlamıştır. Müslüman olmayan "ana" için böyle bir saygı öngörülmemiştir.

Nitekim Kur'an'ın çeşitli surelerinde (ve örneğin e't-Tevbe) farklı inançtaki anaya (ya da babaya ve yakınlara) karşı

yakınlık ve bağlılık gösterilmesi yasak edilmiştir. Bundan dolayıdır ki, Muhammed kendisi bile, kendi öz anası Emine'yi, Müslüman olarak ölmedi diye, kendisine yabancı saymış ve ona Tanrı'dan mağfiret dilemekten kaçınmıştır. Eğer "ana"lık durumu kadını şeref ve değere erıştiren ve evlatlarının mağfiretine layık kerteğe yükselten bir şey olmuş olsaydı, herkesten önce Muhammed'in örnek olması ve anası Emine için duada bulunması gerekirdi. Oysaki anasının adını ağzına almadıktan (ve örneğin Kur'an'da başka kadınların -İsa'nın anası Meryem-adını zikrettiği halde Emine'nin adına yer vermedikten) gayrı ona mağfiret dilemeyi dahi çok görmüş ve "Tanrı bana anam için hayır dua etmeme izin vermedi" demiştir. Bu vesile ile Kur'an'a şu ayeti yerleştirmiştir:

"... Akraba bile olsalar müşrikler lehine mağfiret dilemek Peygamber'e ve mü'minlere yaraşmaz." (9 Tevbe 113)

Gerçekten de İbn-i Sa'd'ın Kitabı't-Tabakat adlı kitabında şöyle yazılıdır:

"(Tanrı elçisi) anasının viran mezarını ziyaret etti. Halk etrafından toplanmıştı. Ağlayarak onlara şunu söyledi: 'Bu benim anamın mezarıdır. (Bu mezarı ziyaret etmek için) Tanrı'dan izin istedim.

Muhammed'in yerleştirdiği hükümler, herhangi bir sataşma olayı vesilesiyle konmamıştır. Doğrudan doğruya kıskançlık duygularından doğma itişle konmuştur. Maksat kadını erkeğin malı bilip başka erkeklerin "nazarından ve temasından" uzak tutmaktır.

Tanrı bana bu izni verdi. Fakat anam için mağfiret dilemek üzere izin istediğimde, Tanrı bana bu izni vermedi (reddet-ti)'...'(10)

Hatırlatalım ki, "mağfiret" dilemek demek, "Tanrı'dan, kullarının günahlarını bağışlayarak onları cennetlere almasını dilemek" demektir. Ve işte Muhammed'in söylemesine göre Tanrı, Emine lehine böyle bir dilekte bulunma iznini kendisine vermemiş ve daha başka bir deyimle, Emine'nin cennete girmesini istememiştir.

Böylece Muhammed, nasıl ki kendi öz babası Abdullah için, *"Benim babam da... cehennemdedir"* dedi ise, yukarıdaki sözleriyle aynı şeyi anası için de sarf etmiş görünmektedir. (11)

Bilindiği gibi Muhammed'in babası Abdullah, daha Muhammed ana karnında iken, annesi Emine ise Muhammed altı yaşında iken dünyaya gözlerini kapamışlardır. Bu itibarla her ikisi de İslam'ın gelişine tanık olamamışlar ve Muhammed'in yerleştirdiği inançlardan yoksun olarak öbür dünyaya geç etmişlerdir.

Her ne kadar Muhammed, kendisinden önce İbrahim Peygamber'in ilk Müslüman peygamber olarak gönderildiğinden ve İbrahim'den sonra İsa'ya kadar hep Müslüman peygamberler (örneğin İsmail, Musa vs.) yollandığından ve Tevrat ve İncil'in Kur'an'dan önce İslamî emirleri kapsayan kitaplar olarak indirildiğinden ve hatta bunun sonucu olmak üzere hanif dininden söz etmiş ise de,

her ne hikmetse ana ve babasını hanif dahi kabul etmeyerek Tanrı'nın onlar için mağfiret dilemeyi gerekli görmediğini söylemiştir.

Görülüyor ki cennete girmenin şartı "ana" (ya da "baba") olmak değil, fakat her şeyden önce "Müslüman" olmak, Tanrı'ya ve Muhammed'e boyun eğmek, onların her emrine (velev ki bu emirler akla ve vicdana aykırı olsa da) uymaktır. Kadınlar bakımından bu emirler, kocalarına hizmet etmek ve böylece "kendilerini kocalarından razı etmek" anlamına geldiğine göre, her Müslüman kadın için cennete girmek "anne" olmakla değil, fakat bu şartı yerine getirmekle mümkündür.

Mirastan kadına düşen pay

Mal edinme konusunda kadın-erkek eşitliğini sağlar görünen hükümler açısından da gerçek anlamda eşitlik diye bir şey söz konusu değildir. Örneğin Nisâ Suresi'nin 7. ayetinde "ana, baba ve yakınların bıraktıklarında mü'min erkeklerle ve kadınlara pay" olduğu açıklanmıştır. Aynı surenin 32. ayetinde, "Erkeklerle kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır" diye yazılmıştır. Oysaki bu aynı ayetin başında, "Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyi özlemeyin" (K. 4 Nisâ 32) şeklindeki hüküm gereğince bu alanda eşitlik gözetmemeye icazet verilmiştir; nitekim aynı surenin 11. ayetinde de "dişinin" payının erkeğinkinin yarısı olduğu belirtilmiştir.

Kıskançlığa dayalı bir hüküm: Örtünme

Kadınları, hiç tanınmayacak şekilde örtünmeye zorlayan Kur'an ayetlerinden birinde şöyle denmiştir:

"Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına, dışarı çıkar-ken üstlerine örtü almalarını söyle; bu onların tanınmasını ve bundan dolayı İNCİTİLMEMELERİNİ sağlar..." (33 Ahzâb 59).

Görülüyor ki örtünme gereği kadının incinmesini önleme nedenine dayatılmış

ve bununla sanki kadın, korunmak isteniyormuş havası yaratılmıştır. Oysaki maksat, kadını korumak değil, erkeğin kıskançlığına çözüm bulmaktır. Çünkü bütün vatandaşlar gibi kadınların da güvence içerisinde yaşamalarını sağlamak ve incitilmelerine engel olmak devlete düşen bir iştir ki bu işi devlet, toplum düzenini sağlamaya matuf tedbirlerle kolaylıkla yapabilir. Kadını koruyacağım diye onu zindana sokmaya çalışması, yani çarşafa tıkmaması ve evden dışarı çıkarmaması, akla ve mantığa ve ahlâka sığan bir şey sayılamaz.

Öte yandan Muhammed'in yerleştirdiği hükümler, herhangi bir sataşma olayı vesilesiyle konmamıştır. Doğrudan doğruya kıskançlık duygularından doğma itişle konmuştur. Maksat kadını erkeğin malı bilip başka erkeklerin "nazarından ve temasından" uzak tutmaktır. Hatırlatmak yerinde olacaktır ki Muhammed, kıskançlık denen şeyi frenlemek değil, fakat dinsel fazilet şeklinde bilmek ve bunu erkeğin karakterinde güçlendirmek ve herkesten önce kendisini örnek vermek suretiyle kişisel ve toplumsal yaşamlara yön çizmiştir. Kendisini insanların en kıskancı bilerek övünürken, Tanrı'yı da kendisi gibi, hatta daha da kıskanç gösterirdi. Örneğin Sa'd b. Ubâ-

Örtünmede maksat, kadını korumak değil, erkeğin kıskançlığına çözüm bulmaktır.

de'nin, son derece kıskanç bir insan olduğunu öğrendiğinde, *"Sa'd'ın kıskançlığı sizi şaşırtıyor, değil mi? Hayır, şaşırtmasın; çünkü Tanrı ve ben, her ikimiz de ondan çok daha kıskancız ve Tanrı benden de daha kıskançtır"*, demiştir.(12)

Bu sınırsız kıskançlığı nedeniyle ki herkesten önce kendi karılarını giyim kuşam özgürlüğünden, başkalarıyla teması yoksun kılmakla ve evin duvarları arasına kapamakla işe başlamış ve aynı şeyin tüm Müslüman kadınlara uygulanması yolunu açmıştır.

Kadınların, hiç tanınmayacak şekilde yüzlerini ve her yerlerini kapamaları ve erkeklerle temastan kaçınmaları ve zaruret olmadıkça evden çıkmamaları konusunda Kur'an'da yer alan ayetlere *"Hicâb ayetleri"* adı verilir ki bunlar genellikle Ahzâb Suresi'nin 33, 53 ve 59. ayetleriyle, Nûr Suresi'nin 31. ayetleridir. Bunlara eklenebilecek diğer ayetler yanında pek çok Hâdisler vardır.

Bu emirler, hem Peygamber eşlerine ve hem de tüm Müslüman kadınlara şamildir. Bu itibarla kimselerin "Kur'an'da kadınların örtünmesi emredilmemiştir" ya da "Örtünme emirleri sadece Peygamber eşleri için getirilmiştir" şeklindeki iddiaları temelsizdir.

İkincisi, kadınlarla erkekleri birbirlerinden uzak kılan, her türlü temastan yasaklayan ayetlerdir ki, "harem ile selamlığı" ayırmak anlamında olmak üzere *"İr-hâ-yı hicâb"* diye anılır. Ahzâb Suresi'nin 53. ayeti buna örnektir:

"Ey inananlar!... Peygamber eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin..." (K. 33 Ahzâb 53).

Üçüncüsü ise kadınların zaruret olmadıkça evlerinden çıkmamalarını ya da başkalarına bakmamalarını ya da ziynetlerini ve süslerini kendi yakınlarından gayrı kişilere göstermelerini yasaklayan ayetlerdir. Örneğin Nûr Suresi'nde şöyle yazılıdır:

"Mü'min kadınlara da söyle: gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler. ... Süslerini ... açmasınlar. Başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar. Süslerini ko-

Muhammed'e göre, bâkire kızlar, kocalarına karşı daha itaatkâr olacaklardır.

caları veya babaları veya kayınpederleri veya oğulları ... veya cariyeleri veya erkekliliği kalmamış hizmetçiler veya kadınların mahrem yerlerini henüz anlamayan çocuklardan başkalarına göstermesinler..." (24 Nûr 31).

Muhammed, Müslüman erkeklere bâkire kadınlarla evlenme gereğini öngörürken, bunun gerekçesini, *"... Çünkü (bâkire kızlar) ... daha tatlı dilli, dudaklıdır. Aldatma (ve cinsel arzularınızı erteleme) yetenekleri daha azdır. Cinsel ilişkilerde ve harcamalarda çok daha kanaatkârdırlar. ... Cinsel organları daha eylemli ve daha çok haz vericidir"* şeklinde konuşmuştur.

Ahzâb Suresi'nin 33. ayetinde de şöyle denmiştir:

"Evlerinizde oturun, eski Cahiliye'de olduğu gibi açılıp saçılmayın." (K. 33: 33).

Dahası, Muhammed, kendisini Peygamber ilan ettikten sonra on beş yıl boyunca örtünme zorunluluğu koymak diye bir şey akıl etmemiştir. Kadının örtünmesi, Hicret'in 5. yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Hatırlanacağı üzere Hendek Gazası Hicret'in 5. yılına rastlar. Ne ilginçtir ki Muhammed'in Zeyneb'e (yani oğulluğu Zeyd'in eşine) âşık olup onunla evlenmesi de bu tarihlere aittir. Muhammed, Zeyd'i ziyaret vesilesiyle evine gittiğinde kapıyı Zeyneb açmış ve Zeyneb'i libasız şekilde görmek Muhammed'in aklını başından almıştı. Ve buna benzer olaylar vesilesiyle yaptıklarının muhtemelen kendi başına gelmesini önlemek maksadıyla tedbir almayı düşünmüştür.

Bekâret "namus" için mi, erkek için mi?

Verilebilecek bir diğer örnek "bâkirelik" konusundadır. Bâkirelik kavramı, İslam'ın dinsel kutsallıkta saydığı bir şeydir. Çünkü Muhammed, "Bâkire ile evlenin" diye konuşmuş ve Müslüman kişiyi bâkire ile evlenmeye zorlamıştır.(13) Bundan dolayıdır ki, Müslüman kızının şeref ve haysiyeti "bekâretini" korumakla kâimdir ve yaşam kaderi de adeta bununla çizilmiştir. Ve sanılmıştır ki "bekâret" in namus simgesi olarak benimsenmesi, kadının çıkarına ve ahlâkiliğe uygun bir şeydir. Oysaki aslında "bekâretin" ne kadının çıkarlarıyla ve ne de ahlâkiliikle ilgisi vardır. Sadece ve sadece erkeğin mutluluğunu, huzurunu ve rahatını sağlamak amacıyla ilgisi vardır. Nitekim Muhammed, Müslüman erkeklere bâkire kadınlarla evlenme gereğini öngörürken, bunun gerekçesini, *"... Çünkü (bâkire kızlar) ... daha tatlı dilli, dudaklıdır. Aldatma (ve cinsel arzularınızı erteleme) yetenekleri daha azdır. Cinsel ilişkilerde ve harcamalarda çok daha kanaatkârdırlar. ... Cinsel organları daha eylemli ve*

daha çok haz vericidir şeklinde konuşmuştur.(14) Bâkire kızların kocalarına karşı daha itaatkâr olacaklarını ve daha önce başka bir erkekle evli olmadıkları için eski kocalarını düşünmeyeceklerini belirtmekten de geri kalmamıştır.(15)

Söylemeye gerek yoktur ki bütün bunlar erkek sınıfının çıkarları için düşünülmüş şeylerdir. Böylece "bekâret" ögesi sanki kadın bakımından meziyet ve faziletmiş gibi gösterilmek suretiyle erkeğin çıkarları teminat altına alınmak istenmiştir.

"Aklen ve dinen eksik", "cehennemlik" yaratık

Bilindiği gibi Bakara Suresi'nin 282. ayeti şöyle der:

"İki erkeği de bu muameleye tanık tutun. İki erkek bulunmazsa ... bir erkekle iki kadın tanık olsun."

Ayette adı geçen "muamele" sözcüğü "borç yazdırma" muamelesidir. Ve sanılır ki bu sözlerde kadını küçülten herhangi bir şey yoktur. Çünkü Şeriatçı çevreler kadınların, erkeklere nazaran genellikle "daha duygusal" olduklarını ve işte bu nedenle şahadet ederlerken duygusallığa kapıldıklarını ve buna bir çare olmak üzere yukarıdaki tedbirin ittihaz edildiğini iddia ederler.(16) Oysaki, bu böyle değildir ve Muhammed'in açıklamalarından anlaşılmaktadır ki söz konusu ayet, kadınların duygusal olmaları nedenine değil, fakat "akıllarının eksikliği ve dinen dahi eksik yaratılmış olmaları (örneğin hayızlı iken [regl] oruç tutmamaları vs. gibi)" nedenlerine dayandırılmaktadır. Gerçekten de Ebû Sâid'in rivayeti gereğince Buharî ve Müslim gibi kaynakların bildirdiği şudur:

Bayram günlerinden birinde Muhammed, kadınların yanından geçerken onlara hitaben, "Kadınlar sadaka verin; zira bana cehennem gösterildi, çoğu sizler idiniz" diye seslenir. Kadıncağızlar şaşırırlar ve, "Ya Resûlallah, neden?" diye sorarlar. Muhammed cevap verir: "Çünkü siz ötekine berikine çokça lanet eder, zevcelerinize karşı küfran-ı nîmet gösterirsiniz. (Ne acayiptir ki kendini zapt eden, tam

Kadınların "aklen eksik" bulunduklarını anlatan çok sayıda Hâdis mevcuttur.

akıllı ve dininde) hazımlı kimsenin aklını sizin kadar eksik akıllı, eksik dinli hiç kimsenin çelebildiğini görmedim."

Kadınlar biraz daha şaşırılmış olarak yine sorarlar: "Aklınızın, dinimizin eksikliği nedir, ya Resûlallah?" Bu soru üzerine Muhammed onlara Kur'an'ın Bakara Suresi'nin 282. ayetini hatırlatır: "Kadının şahadeti, erkeğin şahadetinin yarısı değil midir?" Kadınlar, "Evet" diye yanıt verirler. Onların doğrulaması üzerine Muhammed tekrarlar: "İşte bu aklınızın eksikliğindendir."

Kadınların aklen eksik bulunduklarını ve bu nedenle erkeğin kadına itaat etmemesi gerektiğini anlatmak maksadıyla bıraktığı Hâdisler arasında şu şekilde olanlar da çoktur: "Tanrı erkekleri kadınlardan üstün yarattı ve kadını erkeğin emrine verdi. Kadının emrine giren kimse şeytana itaat etmiş olur; amir mevkiinde olan kadın değil erkektir."

Bunu söyledikten sonra yine kadınlara sorar: "Kadın hayız gördüğü zaman da namaz kılmaz, oruç tutmaz, değil mi?" Kadınlar buna da "Evet" derler. Bunun üzerine Muhammed, "İşte bu da didininiz eksikliğinden(dir)" diyerek sözlerini tamamlar.(17)

Görülüyor ki Muhammed'in açıklamasına göre Tanrı, kadını bilhassa "ek-sik" akıllı yaratmıştır ve bunu kanıtlamak üzere de kadının şahadetinin, erkeğinkinin yarısı değerinde olduğunu anlatmış ve ayet yollamıştır.

Hatırlatalım ki İslam tarihi boyunca yazar ve bilginler (belki İbn Sina ve İbn Rüşd gibi birkaçı hariç) Muhammed'in yukarıdaki sözlerini başlarına taç etmişler ve kadını erkeğin emrinde ve sömürsünde tutmak için malzeme edinmişlerdir. Örneğin Gazali, "Nasihatu'l-Mülk" adlı kitabında Muhammed'in malûm görüşlerini tekrarlamaktan usanmaz: "*Kâmil erkeğin yapacağı şeylerden biri de kadınlara tahammül göstermektir, çünkü (kadınlar) zekâ bakımından eksiktirler. Onların bu eksikliğine işaretle Peygamberimiz şöyle buyurmuşlardır: 'Kadınlar aklen ve dinen dîn yaratıklardır'... ʾ(18)*

Kadınların aklen eksik bulunduklarını ve bu nedenle erkeğin kadına itaat etmemesi gerektiğini anlatmak maksadıyla bıraktığı Hâdisler arasında şu şekilde olanlar da çoktur: "Tanrı erkekleri kadınlardan üstün yarattı ve kadını erkeğin emrine verdi. Kadının emrine giren kimse şeytana itaat etmiş olur; amir mevkiinde olan kadın değil erkektir; erkek seyyid (efendi), kadın ise tâbidir; erkek tâbi değil metbudur."

Bu söylediklerini daha da pekiştirmek için, "Kadınlara danışmak lazım, fakat dediklerinin tersini yapmak şarttır"(19) şeklindeki Hâdisler yanında, "Kadının sözü ile hareket edenler için yeryüzünün altı, üstünden daha evladır"(20) şeklinde olanları vardır.(21)

Kısaca belirtelim ki Muhammed'in, kadınları aklen ve dinen eksik telakki eden görüşü, hangi alanda olursa olsun, karar verme işlerine kadının katılmaması sonucunu oluşturmuştur. Çünkü bu görüş-

şünü uygulama alanına sokarken bir yandan kamu işlerinde, kadının iradesine ve sözüne yer verilmemesini İslamî bir gerek bilmiştir.

Evlilik yaşamlarında kadının görevinin, erkeğin isteklerine ve kararına mutlak şekilde itaat gereği bundan doğar. Kadın “evi süpürmek, kapları temizlemek, yatak sermek, yemek pişirmek gibi ev işleriyle” ve çocuk emzirmek ya da kocasının şehvetini gidermek gibi aile gâileleriyle uğraşmak zorunluluğunda bırakıldığından,(22) esasen karar verme olasılığı dışında, yani kocasının kararlarına uyma durumunda bırakılmıştır.

Evlilikte olduğu gibi toplum yaşamlarında da kadının karar alıcı rollerde görünmesi, örneğin halifelik, kadılık ya da imamlık gibi işler yapması önlenmiştir. Yine bundan dolayıdır ki Muhammed, Kur'an'a, Tanrı'nın kadınlardan peygamber göndermediğini, meleklerini dahi dişilerden değil erkek cinsinden seçtiğini ve çünkü eksik akıllı olarak yarattığı kadınları bu görevlere ve mevkilere layık görmediğini belirten hükümler koymuştur.(23)

“Kötülük ve fitne kaynağı”

Kadının kötülük kaynağı olduğuna ve insanlığın başına gelen tüm felaketlerin kadından gelme bulunduğu dair olan inanış Yahudiliğin getirdiği bir inanıştır ki, “Erkekten gelme kötülük, kadından gelme iyilikten çok daha hayırlıdır” kanısına dayatılmıştır.(24) Bu inanışı daha sonra Hristiyanlık üstlenmiş ve milâdi 7. yüzyıldan itibaren de İslamiyet en doruk noktasına ulaştırmıştır.

Muhammed'e göre Müslümanlar için iki büyük tehlike, iki azılı düşman vardır ki bunlar “kâfirler” ve “kadın”lardır. Kâfirler, İslâm'ın emirlerini ve peygamberlerini kabul etmedikleri için savaşılmak gereken düşmanlardır. Kadınlara gelince, kadınlar “aklen ve dinen dûn” olmak bir yana fakat aynı zamanda “kötü ruhlu, fitneçi, hilekâr, düzenbaz, nankör ve şeytanî karakterde” yaratıklardır.

Ve Tanrı kadının bu yönlerini her vesileyle ortaya vurmuştur. Örneğin

İslâm'a göre kadınların “düzeni büyük”tür.
(K. 12: 28)

Kur'an'ın Yusuf Suresi'nde, “...Siz kadınların düzeni büyüktür.” (K. 12: 28) diye yazılıdır. Hele cinsel bakımdan erkekler için tuzak kurmakta kadınlar çok ustadırlar ve bu tuzağa karşı erkek sınıfını, toplum düzeni ve huzuru bakımından korumak şarttır.(25)

Öte yandan kadının iyisi olmadığı gibi, kadın sınıfını iyi yapma olanağı da yoktur.

Bu düşüncelerini Muhammed çeşitli vesilelerle ve usullerle ortaya vurmaktan bıkmamıştır. Bir yandan kadınların, “...hilesi büyük, kötülükleri açık, boşboğaz ve genellikle ahlâkları zayıf” olduğunu

Muhammed, bir Hâdis'inde, “... Dünyadan ve kadınlardan sakının, zira Beni İsrail'de ilk fitne kadın yüzünden çıktı” derken, diğer bir Hâdis'inde, “... Benden sonra erkeklere, kadınlardan daha zararlı fitne ve fesat (âmili) olarak hiçbir şey bırakmadım” diye eklemiştir.

söylerken,(26) diğer yandan felaket getirci düzenlere girişmekte usta olduklarına parmak basmaktan ve “sır tutmazlar, kocalarının her şeyini ortaya vurmaktan kaçınmazlar” diye suçlamaktan geri kalmamıştır.(27)

Nitekim Muhammed, bir Hâdis'inde, “... Dünyadan ve kadınlardan sakının, zira Beni İsrail'de ilk fitne kadın yüzünden çıktı”(28) derken, diğer bir Hâdis'inde, “... Benden sonra erkeklere, kadınlardan daha zararlı fitne ve fesat (âmili) olarak hiçbir şey bırakmadım”(29) diye eklemiştir.

Bundan dolayıdır ki kadını aynı zamanda “uğursuzluk” kaynağı olarak ilan etmiştir. Bu görüşünü de çeşitli Hâdis'lerinde şu şekilde dile getirmiştir:

“... Uğursuzluk üç şeyde: 'At'ta, 'kadın'da, 'ev'de hâsıl olur.”(30)

Öte yandan, kadınları “hilekârlıkları, düzenbazlıkları, fitnecilikleri ve uğursuzlukları” yanında, bir de kocalarına fazla küfretmeyi ikinci bir tabiat haline getirmekle ve nankörlükle damgalamıştır. Bununla ilgili Hâdis'lerden biri şöyledir:

“Kadınlar üstelik küfurbazdırlar, nankördürler ve onları bu kötülükte geçecek başka yaratık yoktur.”(31)

Bu görüşünü bir başka Hâdis'inden şöyle belirtmiştir:

“(Kadınlar) küfrederler... Kocalarına karşı küfrederler, ihsana karşı küfrederler. Birisine dünya, dünya oldukça ihsan etsen de sonradan senden (hoşuna gitmeyen) bir şey görse: 'Ben senden hiçbir hayır görmedim'... der.”(32)

“Kadın kılığında şeytan”

Câbir'in rivayetine dayalı bir Hâdis şöyledir:

“(Peygamber) bir kadın gördü ve hemen hanımı Zeyneb'in odasına giderek onunla halvet oldu ve çıktıktan sonra 'kadınlar insanın karşısına şeytan gibi çıkarlar. Bir kadını görüp heves ettiğiniz vakit, hemen kendi ailenize müracaat edin'... dedi.”

Cüneyd-i Bağdadî de bunu, Muhammed'in, “Kadın görmekle şehveti uyanan

kimse, hemen ailesiyle münasebette bulunsun" şeklindeki diğer bir Hâdis'iyle teyit etmiştir.(33)

Öte yandan, kadının "namahrem" olduğunu ve dışarı çıktığını zaman şeytanın onu takip ettiğini ve ne zaman ki bir kadın bir erkekle bir arada bulunacak olursa, orada mutlaka şeytanın yer alacağını belirtmiş ve "Bir kadınla bir erkeğin baş başa bulundukları yerde şeytan üçüncü kişi olarak yer alır" diyerek bu gibi hallerde şeytanın kadını araç edinerek erkeğe oyunlar oynamakla görevli olduğunu bildirmiştir.(34)

Ve işte kadın denilen bu düşmana ve onun tuzaklarına karşı erkeği korumak lazımdır. Çünkü erkek, Muhammed'in bildirdiğine göre, Tanrı tarafından pek aciz ve irade gücü bakımından pek zayıf yaratılmıştır.(35) Bu itibarla Tanrı erkeğe iki yol göstermiştir; bu yollardan birisi Tanrı'ya sığınmak ve dua etmektir ki şu şekilde olmalıdır:

"... Allah'ım kadınların cinsel tuzaklarını benden uzaklaştır; eğer sen onların tuzaklarını benden uzaklaştırmayacak olursan onlara gönül verir ve cahillerden olurum." (K. 12 Yûsuf 33).

Fakat bu yeterli değildir; Müslüman erkeğin bir de ayrıca Tanrı'dan cinsel organının şerrine karşı teminat alması ve bunun için de, "Allah'ım... cinsel organımın şerrinden sana sığınırım" diyerek dua etmesi gerekir.(36)

Muhammed, fazla sayıda kadınla evlenmenin "fazilet" sayılacağı inancını yerleştirmiştir. Bizzat kendisi iki düzineye yakın kadınla evlenmek ve aynı anda 11 kadınla evli bulunmak ve buluşmak, ayrıca cariyelere sahip olmak suretiyle "faziletli" bir Müslüman görünmenin en kesin örneğini vermiştir.

Kur'an, Müslüman erkeğin dörde kadar kadınla evlenebilmesini sağlamıştır.

Gusül abdesti: Kadına dokunup "kirlenen" erkeği arındırma yolu

Kadınlarla cinsî münasebette bulunan erkeklere yıkanma zorunluluğu yüklerken dahi Muhammed, kadınların pis oldukları gerekçesinden hareket etmiştir. Her ne kadar kadın ve erkeğin yıkanmasını öngören Hâdisler bulunmakla beraber ve örneğin Ebû Hüreyye'nin rivayetine göre "(Erkek) kadının dört şubesi arasına (kolları ve bacakları arasına) oturup da dokundurdu mu (her ikisine) gusül vacip olur" demiş ise de(37) ve yine İbn-i Ömer'in, Ömer b. El-Hattâb'tan rivayetine göre, "Herhangi biriniz abdest aldıktan sonra (canı isterse) cünüp iken (de) yatsın" diye eklemiş olmakla beraber şu muhakkak ki esas itibarıyla pislik kaynağı olarak gördüğü kimseler kadınlardır. Erkekler bakımından yıkanma gereğini de bundan dolayı öngörmüştür. Nitekim Kur'an'a koyduğu şu hüküm, cinsî münasebetten sonra (duhul olsun veya olmasın) yıkanma külfetinin erkeğe yüklendiğini göstermektedir:

"Kadınlara yaklaşmışsanız ve bu durumda su bulamazsanız bir toprağa teyemmüm edin." (K. 4 Nisâ 43).

Eğer münasebetten sonra erkek tekrar şehvete gelerek kadına duhul etmek isterse, mutlaka abdest almalıdır, çünkü Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayetine göre Muhammed şöyle emretmiştir:

"... şayet içinizden biri karısıyla cinsî münasebette bulunduktan sonra bu işi tekrarlamak isterse bu iki fasıl arasında abdest almalıdır."(38)

Görülüyor ki muhatap edilen kişi "erkektir"; yıkanma ve temizlenme emri ona verilmiştir. Çünkü Muhammed'e göre erkeğin tenasül uzvu bile kadının rahmine nazaran daha temizdir, daha kutsaldır ve bu nedenle pislikten ve "şerden" korunmalıdır.(39)

Çok karılı evlilik (Taaddüd-ü Zevcât)

Müslüman erkeğin dörde kadar kadınla evlenebilmesini sağlamak üzere Muhammed, Kur'an'a şu hükmü koymuştur:

"Hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz." (4 Nisâ 3).

Bu hükmü daha da etkili kılabilmek amacıyla, fazla sayıda kadınla evlenmenin "fazilet" sayılacağı inancını yerleştirmiştir. Gerçekten de İbn Abbâs'ın rivayet ettiği bir Hâdis'e göre, bir gün Sa'd bin Cubayr'e Muhammed, "Evli misin?" diye sormuş ve ondan "Hayır" cevabını alınca, "Evlenmeye bak; çünkü inananlar arasında en makbul kişi fazla sayıda kadınla evli olan kişidir" diye konuşmuştur.(40)

Koca için önemli olan şey karısını yıldırım, korkutmak ve “kadınların düzenlerinin büyük olduğunu” (12 Yûsuf 28-29) düşünüp onların kötülüklerine karşı her şeyi yapmaktır. Yaparken de Muhammed’in, “Kadına karşı yumuşak davranırsak ondan sana ihanet gelir. Sert davranırsan iyilik gelir” şeklindeki sözlerini unutmamaktır.

Fakat bununla da kalmamış, bizzat kendisi iki düzineye yakın kadınla evlenmek ve aynı anda 11 kadınla evli bulunmak ve buluşmak, ayrıca cariyelere sahip olmak suretiyle “faziletli” bir Müslüman görünmenin en kesin örneğini vermiştir. Taberî’nin belirtmesine göre Muhammed’in ömründe evlendiği kadınların sayısı 23’ü bulunmaktadır. Altmış yaşında iken öldüğü zaman dokuz kadınla evli bulunmaktaydı.

Çok karılı evliliğin “meşrû” ve “yararlı” olduğunu izaha çalışan bazı yazarlar, Muhammed’in eşlerinin çok karılı evliliğe “cânı gönülden razı oldukları” ya da her türlü kıskançlığı ve üzüntüyü göze alıp sırf onun eşi olmak maksadıyla ve sırf onun hayatını başka kadınlarla paylaşmaktan şeref duymak için onunla evlendiklerini iddia ederler. Bu iddialar temelsizdir. Zira Arap kaynaklarının bildirdiğine göre Muhammed’in evliliklerinden pek çoğu, eşlerinin dileğine ve isteklerine dayanmamıştır. Eşlerinden bir kısmı, çaresizlik yüzünden, bir kısmı da buna zorlandıkları için evlenmişlerdir. Örneğin Cüveyriye, el-Müreyysi Gazası’nda ele geçirilen esirlerden olup, ganimet dağıtım sırasında Muhammed’in payına düşmüş ve Muhammed de onu güzelliği nedeniyle almıştır. Safiye, Hayber Savaşı’nda alınan esirlerdendir; Hayber olayı

gününde Muhammed esirleri gözden geçirirken, güzelliğine kapıldığı bu kadının üzerine hırkasını atmış ve onu haremine almıştır. Reyhâne, ganimet malı olarak Muhammed’e “ihsan” edilmiştir. Mariya, İskenderiye’nin sahibi Mukavkis tarafından ona hediye olarak gönderilen bir köledir. Öte yandan Âişe, bilindiği gibi, daha 6 yaşında iken Muhammed ile nişanlanmış ve 9 yaşına bastığında nikâhlanmış bulunduğuna göre ve rıza gösterecek durumda olmadığına göre, onun evliliği de rıza üzerine binâ edilmemiştir. Oğulluğu Zeyd’in karısı Zeyneb ise, Muhammed’in kendisine âşık olduğunun anlaşılıp boş edilmesi üzerine ve Muhammed’in Tanrı’dan geldiğini söylediği ayet gereğince onunla evlenmiştir. Muhammed, ona, “Benimle evlenmek ister misin?” diye sormamıştır bile. Sadece Tanrı’nın böyle istediğini bildirmiş ve Tanrı’dan geldiğini söylediği ayetleri ona okumuş ve onunla evlenmiştir. Bu konuda olmak üzere Kur’an’a koyduğu hükümler arasında, “... *Sonunda Zeyd eşiyle ilgisini kestiğinde (Zeyneb’i) senin-*

le evlendirdik. ... Allah ve Peygamberi bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz.” (33 Ahzâb 36-38), şeklinde olanları vardır ki Zeyneb’in Muhammed ile evlenmesinin kadının rıza ve muvafakatı ile hiçbir ilgisi bulunmadığını gösterir. Câbîr’in kızı Gaziyye de, tıpkı diğerleri gibi, rızası alınmadan Muhammed ile evlendirilenlerdendir.

Hemen ekleyelim ki, kendisini Tanrı elçisi olarak kabul ettiren bir kimseye, “Hayır” demek ya da ona vardikten sonra artık ayrılmak mümkün bulunmadığından bu evlilikler sürüp gitmiştir.

“Kadına yumuşak davranma ki ihanet etmesin!”

Kadına fazla itibar etmemek, değer vermemek ve onu daima aşağı mevkilerde tutmak hususunda Muhammed’in söylediği sözler, Arap atasözleri şeklini almış ve yüzyıllar boyunca kullanılagelmiştir. Bu atasözlerini kitap halinde ya-

Kur'an'da kadının dövülmesine izin vardır.

yınlayan bir Arap yazarının sıraladıkları arasında şunlar vardır:

- "Karılarınızı yer seviyesinden yukarıda oturmaya alıştırmayın";

- "Kızını okutma ve onu taban seviyesinden yukarıda oturtma";

- "Karılarınızı her daim, 'Hayır, olmaz' sözlerine alıştırsın, çünkü onların isteklerini uymak onları küstah kılar";

- "Karılarınızı aşağı yerlerde oturtmaya zorlayın." (41)

Sadece kadını alt seviyelerde oturtmaya zorlamak değil, fakat aynı zamanda sindirmek ve gerektiğinde köteklemek gerekir. Köteklemek için kadının herhangi bir kötü davranışına tanık olmak gerekmez; şüphe etmek bile yeterlidir. Nitekim Kur'an'da bu koşula bağlanmıştı:

"... erkekler kadınlar üzerinde hâkimdirler. İyi kadınlar, gönülden boyun eğenlerdir. ... Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dö-vün. Size itaat ediyorlarsa aleyhlerinde yol aramayın." (4 Nisâ 34).

Görülüyor ki, koca eğer karısının serkeşliğinden, inatçılığından, itaatkârsızlığından endişe(42) edecek olursa, daha doğrusu böyle bir durumun oluşabileceğini sezerse, yukarıdaki usullere başvuru-rabilecek ve karısını kötekleyecektir. Koca için önemli olan şey karısını yıldırmak, korkutmak ve "kadınların düzenlerinin büyük olduğunu" (12 Yûsuf 28-29) düşünüp onların kötülüklerine karşı her şeyi yapmaktır. Yaparken de Muhammed'in, "Kadına karşı yumuşak davranırsak ondan sana ihanet gelir. Sert davranırsan iyilik gelir"(43) şeklindeki sözlerini unutmamaktır.

Sonuç

Kadının kurtuluşu davasının bir ekonomik sorun olduğunu, ekonomik koşulların oluşmasıyla bu kurtuluşun kendiliğinden oluşacağını söyleyenler çoktur. Ancak bunu söyleyenlerin unuttukları şudur ki, ekonomik gelişmeyi sağlamak için Müslüman kişiyi Şeriat'ın "kaderci"liğinden,

insanı miskinleştirici ve sefil yaşamlara mahkûm edici etkilerinden ve yeryüzü nimetleri yerine cennetteki hûrilere erişme hayallerinden kurtarmak gerekir.

Hiç kuşku edilmemelidir ki hak ve özgürlüğe özlem duyan kadınların isyankâr ruhunu canlandırmadan İslâm dünyasında kadının çağdaş ölçülere yatkın şekilde özgürlüğüne ve şahsiyetine erişmesi mümkün olmayacaktır.

(* Bu makale, İlhan Arsel'in "Şeriat ve Kadın" (Kaynak Yay., 2008, 17. baskı) adlı yapıtından özetlenerek derlenmiştir. Ana başlık ve ara başlıklar, "Bilim ve Ütopya" tarafından konulmuştur.

Dipnotlar

(1) İmam Gazali, *İhyâ 'Ulumî'd-Din Tercümesi* (Çeviren: A. Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, Cild II, sh. 60-170).

(2) age, 59-156.

Bütün bu ve buna benzer olarak zikredilecek olan Hâdis'leri T. C. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı *Sahîh-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Tercemesi ve Şerhi* adlı 12 ciltlik seride bulmak mümkündür.

(3) Kasım Emin'ul *Tahrirul-Mer'e* (Kahire, 1928, sh.: 9; kitabın ilk baskısı 1899 tarihlidir).

(4) Fatima Mernissi, *Beyond the Veil: Male-Female Dynamics in a Modern Muslim Society* (Cambridge, Massachusetts, 1975, XII).

(5) *Sahîh-i ...*, XI, sh. 313, H. No.: 1818.

(6) *Sahîh-i ...*, XI, sh. 244. Ayrıca bkz.: *Riyazü's-Salihin Tercemesi* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 4. baskı), I, sh. 105.

(7) Y. Haddad-J. Smith, "Women in the Afterlife: The Islamic View Seen From Qur'an and Tradition" (Journal of American Academy of Religion; 1975), Vol.:43: sh. 47; Gazali, age, sh. 72-73.

(8) al-Kâtib (Khatib), *Mışkat* (1960), Bölüm II, sh. 624; ve ayrıca bkz.: *Husn al-Asva*, sh. 219.

(9) *Husn al-Asva*, sh. 210.

(10) *Sahîh-i ...*, IV, sh. 536.

(11) Müslim'in Enes İbn-i Mâlik'ten rivayetine göre bir gün adamın biri Muhammed'e sormuş: "Ya Resûlallah! Babam nerededir? Cennette mi, yoksa cehennemde mi?" Adamın babası müşriklerden olduğu için Muhammed kendisine "Cehennemdedir" diye cevap vermiş ve hemen arkasından eklemiştir: "Benim babam da, senin baban da müşrik olarak öldükleri için cehennemliklerdir." Her ne kadar Şeriatçı bazı çevreler bu Hâdis'i çürütmeye çalışsalar da, İbn-i Mâlik gibi sağlam bir kaynağı inkâr edemeyecekleri için, zikretmekten geri kalmazlar. Bu hususta bkz.: *Sahîh-i ...*, IV, sh. 537.

(12) Bu Hâdisler için bkz.: Gazali, age, (1975), II, 120.

(13) Başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere tüm din adamları, halkımızı bu tür hükümlerle eğitirler. Örnek olarak bkz.: Ali Rıza Demircan, *İslam'a Göre Cinsel Hayat* (Eymen Yayınları, İstanbul, 1986), I, sh. 114.

(14) Feyzül-Kadir, *Şerhül Cami'us-Sagir*.

(15) Bu hususlar için bkz.: Demircan, age, I, sh. 114.

(16) İki kadının tanıklığının bir erkeğin tanıklığına bedel olduğu konusunda bkz.: *Sahîh-i ...*, c. VI, sh. 339; ve ayrıca c. VIII, sh. 64.

(17)) *Sahîh-i ...*, (1970), I, 222, Hâdis no.: 209.

(18) Gazali, age (1975), sh. 171.

(19) Gazali, *Kimya-yı Saadet* (Bedir Yayınevi, İstanbul, 1979), sh. 178-179.

(20) Gazali, age (1975), II, sh. 117 vd.

(21) Muhammed'i takliden Halife Ömer dahi, "Kadınlara muhalefet edin, onlara muhalefette bereket vardır" der ve her vesile ile "onlarla istişare edin fakat dediklerini yapmayın" öğütünde bulunurdu. Bu konuda bkz.: Gazali, age (1975), II, sh. 116.

(22) age, sh. 83.

(23) Kur'an, 12 Yusuf 109-110; K. 16 Nahl 43-44.

(24) William E. H. Lecky, *History of European Morals* (London, 1899), Vol. II, sh. 337-338.

(25) Din adamlarımızın görüşü için bkz.: Demircan, age, I, sh. 56.

(26) Gazali, age (1975), II, sh. 117.

(27) XV. yüzyılda İslam dünyasının en önemli yapıtlarından sayılan Ahlâk-ı Celâli için bkz.: Fakir Muhammad Asaad, *"The Akhklak-i Jalaly"* (Trans. By W. F. Thompson, Londra 1938), sh. 269.

(28) *Riyazü's-Salihin...*, I, sh. 105.

(29) age, sh. 327; Usâme İbn-i Zeyd'in rivayetine dayalı Buhari'deki bu Hâdis için bkz.: *Sahîh-i ...*, II, sh. 267, Hadis no.: 1795.

(30) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yorumları için bkz.: *Sahîh-i ...*, VIII, sh. 312-313 ve XI, 268.

(31) Asaad, age, sh. 269.

(32) *Sahîh-i ...*, c. I, sh. 41.

(33) Gazali, age, (1975), c. II, sh. 78.

(34) age, sh. 151.

(35) Kur'an'da insanın zayıf iradeli olduğuna dair çok ayet vardır.

(36) Demircan, age, I, sh. 57.

(37) *Sahîh-i ...*, c. XII, sh. 193.

(38) al-Kâtib, age, (1960), II, Kitab III, sh. 88.

(39) *Sahîh-i ...*, (1973), XII, sh. 193.

(40) Bokhari, *Houdas*, (1903), LXVII, Ch. IV, sh. 546.

(41) Muhammed bin Şeneb (Cheneb), *Proverbs Arabes de l'Algérie et du Magreb*, (Paris, 1906), II, 27, 248.

(42) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çevirisinde "endişe" olarak yer alan sözcük, Gölpınarlı çevirisinde "korkunca" olarak görülür.

(43) Gazali, (1975), II, sh. 117.

K a p a k

Çokeşlilikten cinselliğe, giyim-kuşamdan dayağa, eşitlikten ibadete

İslamcılar "kadın"a nasıl bakıyor?

AKP, siyasal kimliğini "muhafazakâr demokrat" olarak tarif ediyor. Parti'nin içerisinde ve yönetiminde, geçmişte çeşitli radikal İslamcı gruplarda yer almış pek çok kadro bulunuyor. Ayrıca Anayasa Mahkemesi, 2008 yılında, AKP'nin "laiklik karşıtı eylemlerin odağı" olduğuna oy çokluğuyla hükmetti.

10 yıllık AKP iktidarı döneminde, kadına yönelik şiddet % 1400, cinsel suçlar ise % 400 arttı. Türkiye'de her gün, ortalama 5 kadın, tanıdığı erkek ya da erkekler tarafından öldürülüyor. Dünya Ekonomik Forumu 2011 raporuna göre, kadın-erkek eşitliğinde Türkiye 135 ülke arasında 132. sırada.

Peki, İslamcı bir iktidarın 10 yıldır iş başında olduğu Türkiye'de, farklı kesimlerden İslamcılar "kadın" sorununa nasıl bakıyor? "Kadın" sorununa bakışta, aralarında ciddi bir ayrım söz konusu mu? Yaptığımız derleme, Türkiye'de kadın haklarının gittikçe içler acısı bir hâl almasının, İslamcı düşünceden hiç de bağımsız olmadığını ortaya koyuyor.

"Kadın-erkek eşitliğine inanmıyorum; yaradılışa ters"

Recep Tayyip ERDOĞAN (Başbakan)

Ben zaten kadın-erkek eşitliğine inanmıyorum. Onun için fırsat eşitliği demeyi tercih ediyorum. Kadın ve erkek farklıdır, birbirinin mütemmimidir (tamamlayıcısıdır).

(20 Temmuz 2010-Cumhuriyet Gazetesi)

İslamcı yazına göre Cumhuriyet kadını "iffetsiz", "çürüme alâmeti"...

Bazı bayanlar ekranlara çıkıyor diyorlar ki; kadın-erkek eşitliği. Ya, bu eşitlik haklar noktasında eyvallah. Ama diğeri yaradılışa ters... Önce bayanlar arasındaki eşitliği bir savunun, bunu halledin. Ya, siz henüz daha kadınlar arasındaki eşitliği savunmadınız. Yanındaki aynı ekranda başka bir bayan arkadaşının hakkını savunmuyorsun. O bayan arkadaş, 'sana mahalle baskısı yaparlarsa ben seni savunacağım' diyor. Ama sen kalkıp 'ben de senin hakkını savunacağım' diyemiyorsun. Başörtülü kızlar Avrupa'da, ABD'de okuma imkânı bulacak ama kendi ülkesinde okuyamayacak. Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya. Olur mu böyle şey?

(17 Ekim 2010-Milliyet Gazetesi)

Son zamanlardaki başlık, kürtaj ve sezaryen olayı. Burada iki yaklaşım tarzı var. Diyorlar ki, bu vücut benimdir, tercih hakkımı kullanırım. Bunun daha çok feminist kesim propagandasını yapıyor. Bunun yanında

yaşam hakkı var. Biz yaşam hakkından hareket ediyoruz. Bir vücutta cenin öldürüldüğünde ha yaşam halinde öldürülen, ha orada... Bizim için aynıdır. Bunu öldürme hakkına kimse sahip değil. Bu tür olaylar insan sağlığını tehdit eden yollardır, bu oyunu da bozacağız. Niye kadın demiyorsunuz da anne diyorsunuz? Bu kesimin mantığı bu. Evet, biz anne diyoruz. Annenin ayaklarının altı öpülür. Gereklisi adımı atacağız. Sezaryen olayı bu ülkede nüfusu dondurmaya yönelik bir adımdır.

(3 Haziran 2012-Aydınlık Gazetesi)

"Çağdaşlaşmış yeni Türk kadını iffetsiz ve hayâsız!"

Ali İLBEY (Habervaktim yazarı)

"Bayram" sıfatına sahip olmayan, bir yönüyle Stalinist ve Hitlervâri totaliter rejimlerin törenlerinden kopya edilen, bir yanıyla Avrupaî kadın modelini telkin eden 29 Ekim Cumhuriyet ve 19 Mayıs törenleri, Millî Mücadele'nin ruhuna aykırı "inkılâpçı Cumhuriyetin" varlığını dayatan ideolojik törenlerdir. Dahası, dekolte kızlar ve "bayanlar" toplumu vücuda getirmenin resmî provasıdır.

(...) Özellikle 19 Mayıs törenleri, Müslümanca giyinen kız öğrenci tipine karşı modern öğrenci tipinin öne çıkarılması gösterileridir. Müslüman anâne ve vecibelerine aykırı bir pornografiye dönüşen bu resmî törenlerle dekolte kıyafeti meşrulaştırmanın yanında, bu kıyafetin zahiriyle birlikte ruh ve fikrinin de verilmesi düşünülmüştür.

Bu şenaaat ve müstehcenlik alâmetleri taşıyan törenlerde kız öğrencilerin bu kıyafetler içinde "çağdaş" Avrupa'dan kopya edilen çeşitli dans ve jimnastik hareketleriyle utanma ve iffet duygularının kırılması da sağlanmaktadır.

Ayrıca 19 Mayıs gösterilerinde şarkıların, dans ve figüratif hareketlerin eşliğinde öğrenciler Yunan ve Roma kültüründeki kadının "cinsel çekicilik" gösterisini de öğrenmiş oluyorlar.

Böylelikle sözde "çağdaşlaşmış yeni Türk kadınının" ruhunda İslâm'a ait zerre iffet ve hayâ duygusunun kalmaması sağlanıyor.

Müslüman millete mugayir laikçi cumhuriyet törenleriyle zuhur ettirilen "yeni Türk kadını" tipinin büyük oranda sivil hayatta da çoğaldığı bir gerçektir.

Asrın en büyük çürüme alâmetlerinden olan dekolte kıyafet yalnızca Müslümanların değil, bütün insanlığın iffetli insan olma hakkına, seciye ve birliğine aykırıdır.

(1 Ocak .2012-Habervaktim)

"Kadınlar erkeğin üstünlüğünü kabul etsin!"

Sema MARAŞLI ("İslâmi evlilik uzmanı"-Kur'an kursu öğretmeni)

Kadınların ellerine "kadın hakları" verip "kadın olma hakkı"nı aldılar. Kadın olmayı unutturdular. Hak hukuk davasına düşen kadın, erkekle mücadeleye girdi. Feminizmin eşitlik davası da alttan alta gaz verince işler iyice çığırından çıktı. Eşit olmak için benzetmek gerekir. Eşit yapıda olmayanları eşitlemeye çalışmak en büyük eşitsizliktir.

Feminizm duyguda kadın, davranışta erkek yeni bir tip ortaya çıkardı. Bu yüzden feminist kadın farkında olmadan hem kendiyi hem erkekle mücadele halinde. Bir türlü sükûna kavuşamaz.

Sevgili peygamberimiz rahmet peygamberidir. Çok az lanet etmiştir. Lanet ettiği şeylerden birisi de bu konu ile alakalıdır."Kadınlaşan erkeklerle ve erkekleşen kadınlara lanet olsun" buyurmuştur.

(11 Mart 2011-Haber 7)

İslamcı yazarlar, kadın-erkek eşitsizliğini "normal"leştiriyor.

Erkek ve kadın doğuştan farklı yaratılmıştır. Allah kadınları şefkatli ve teslimiyetçi yaratmıştır. Erkekler ise güç, iddia ve başarı üzerine yaratılmıştır. Erkeğin hayata bakışı serttir. Kadınlarsa duygusaldır. Zaten normal olan erkeğin kadın gibi olmamasıdır.

Kadınlar, okuyan kız çocuklarını bile elinde mesleğin olsun, kendine güven, eşine muhtaç olma diye yönlendiriyor. Bu bilinçle yetişen kızların ileride evlilikleri yürümüyor. Evliliklerin psikolojiden ziyade inançla yürütülmesi gerekir. Bu noktada, kadınlar erkeklerin üstünlüğünü kabul etsin. Kuran-ı Kerim'de de evin reisi erkek olduğu bildirilir. Kadından otorite olmaz.

(10 Ocak 2012-Milliyet Gazetesi)

"İmtihan unsuru ve 'fitne' olarak kadın"

Fethullah GÜLEN (Cemaat lideri)

İnsan, mal-mülk, makam-mansıp, evlad ü iyal ile sürekli denenip sınındığı gibi kadınla da imtihan olabilir. Zaten, bir imtihan unsuru olması açısından kadına "fitne" de denilmiştir. Bir kısım mü'minlerin sabah akşam dualarında "Allahümme ecir-nâ min şerri'n-nisâ, Allahümme ecir-nâ min belai'n-nisâ, Allahümme ecir-nâ min fitneti'n-nisâ" demeleri; yani, "Allahım, erkekliğin altında kalıp kadınla imtihanı kaybederek bir kötülük işlemekten bizi koru; Allahım, şehvetin arkasında sürüklenip bir felakete uğramaktan bizi muhafaza et; Allahım bir kadının cazibesine kapılıp doğru yoldan sapmaktan bizi hâlâs eyle!" diyerek Allah Teâlâ'ya iltica et-

meleri kadının potansiyel bir iptila vesile olmasındandır.

(4 Ağustos 2008-Fethullah Gülen internet sitesi)

"Kadının yeri evidir!"

Ali BULAÇ

(Zaman Gazetesi yazarı-İlahiyatçı)

Kadının iktisadî ve ticarî hayata katılması aslî değil, arızîdir. Bu yüzden hep "duruma ve yerine göre" ihtirazi kaydını koyuyorum. Evin geçimini üstlenecek erkek yoksa, kadın iş hayatına girmeli, kamu veya özel sektör onu tercihen işe almalı. Ancak kadının asli yeri evidir. "Ev, kadına farz olmayan ibadetlerin camide eda edilmesinden daha hayırlıdır." Erkek ailenin geçimini temin ederken kadın evin iç düzenini yürütür, bir anne olarak çocuklarının hayırlı-faydalı (salih) birer evlat olarak yetişmesini sağlar, ailenin huzur ve mutluluğunda (sekine ve sükûnet) rol oynar.

(...) İslam tasavvurunda kadın perge gibidir; sağ ayağı sabit kadem- evindedir, sol ayağıyla her yere gider, haricî her meşru ve hayırlı maddî, iktisadî, sosyal sivil faaliyete, hadisteki güzel deyimle "Müslümanların hayırlı meclislerine katılır." Ama önce evi ve ailesi! "Ev" kadın için hayatî faaliyetlerin merkezi "ana karargâh"tır (33/Ahzab, 33). Toplumsal hayatın da ana merkezi, her biri mescid hükmünde olan "ev"dir. Ev kıbleye yönlendirilmeli, mekân kullanımı ve hayat tarzı buna göre kurulmalıdır. (10/Yunus, 87)

(12 Aralık 2011-Zaman Gazetesi)

"Örtünmek ibadettir; flört haramdır!"

Ali Rıza DEMİRCAN

(Takvim Gazetesi yazarı-İlahiyatçı)

İslâm Dini ferdî ve sosyal ahlâkî yücelten Hak Din'dir. Bu özelliği sebebiyledir ki O, evlilik dışı cinsel ilişki olan zinayı ve zinaya götürücü fiilleri yasaklamıştır. Çıplaklık, arzulu bakışma ve flört gibi cinsî arzuları tahrik edici ve kalpleri şehvî heyecanlarla karartıcı davranışlar haram kılmıştır.

(...) Çıplaklık tarihi asırlarda olduğu gibi asrımızda da İman Medeniyeti'nden yoksulluğun belirtisidir. İman Medeniyeti'nin düzeni olan İslâm'ın insanlar arası ilişkilerde yasakladığı çıplaklık şüphesiz vücudun tamamının açığa vurulması anlamındaki çıplaklık değildir. İslâm Dini'nin diğer insanların bakışlarından korunmasını; örtülmesini istediği vücut organlarının açığa vurulması çıplaklıktır ve biz müminlere haramdır.

(...) Müslüman kadınların İslâmî şahsiyetlerini korumaları ve toplum ahlâkına katkıda bulunmaları için emredildikleri örtünmenin önemini vurgulayan hadislerin de Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"... Kadın erginlik çağına eriştikten sonra ondan yüz ve ellerinden başka bir yerin görülmesi Helâl değildir."

Dinimizin örtünme emrini uygulamış olmaları için Müslüman kadınların ve kızlarımızın aşağıda özetlediğimiz şekilde giyinmeleri gerekir.

"Eller ve yüzün dışındaki vücudun bütün organlarını örten, vücudun tabu rengini ve çizgilerini göstermeyecek şekilde kalın ve bol olan, gayr-ı Müslim kadınların kendilerine özgü olan giysilerini andırmayan, toplum örfüne göre erkek elbisesine benzemeyen, dikkatleri çekecek şekilde de süslü olmayan..."

İslâm Dini'nin emrettiği şekilde örtünme mümin kadınların hiç şüphesiz yegâne değil fakat ana dürüstlük kriterlerinden biridir. Dinimizin yasalarına uygun olarak örtünmeme anlamında çıplaklık ile dürüstlük ve kalp temizliği arasında orantılı alâkalar vardır. Çıplaklık arttıkça hâyâ azalır, erdemler yitirilir. Vücudun tabii güzelliklerini ve cinsî yönden çekici uzuvlarını açığa vurmak kuşkusuz koşmuş bir toplum geleneğinin ürünüdür.

(10 Ağustos 2012-Takvim Gazetesi)

"Dekolte giydiysen tecavüze de uğrayacaksın!"

Prof. Dr. Orhan ÇEKER (Necmettin Erbakan Üniversitesi İslam Hukuku ABD Başkanı)

Sorunun odağında kim var? Kadın var. Kardeşim sen dekolte giyinirsen bu

tür çirkinliklerle karşılaşman sürpriz olmayacaktır. Tahrik ettikten sonra sonucundan şikâyet etmen makul değildir. Bu konuda suçu işleyenleri savunduğum anlaşılmaz. Elbette işlenen suç son derece iğrençtir. Lakin bu suçun işlenmesinde dekolte ve tahrik edici kıyafetler giyen kadının da etkisi küçümsenmeyecek kadar büyüktür. Bu konuda tabii ki erkek suçludur, ama kadının da suçu göz ardı edilirse meseleyi çözümde yanlış adım atmış oluruz. Bu olayda her iki taraf da suçludur.

(16 Şubat 2011-Gazete Habertürk)

"Açık kadının yaptığı, erkeğe taciz değildir de nedir?"

Prof. Dr. Mustafa ÜNALDI (AKP eski milletvekili)

Evet, tesettür Allah'ın çok açık bir emridir ve açık hikmetleri vardır. Allah Müslüman kadının kimliğini kişiliğini korumak için böyle emretmiştir. Bu emir kadını ezen ve esir alan bir emir değil bilakis kişilik ve kimlik kazandıran onu yücelten bir emirdir.

İnanmayanlar istedikleri şekilde değerlendirebilirler, inananlar için buyledir. Bu emir aynı zamanda her türlü taciz ve tecavüzden muhafaza etmek içindir de.

(...) Dekolte ile karşılaşmak da bir tacizdir; erkekleri değişik derecelerde rahatsız eder... Estrus denilen cinsi aktivite hayvanlarda belli dönemlerde olduğu

halde, insanda daimidir. Herkeste de Yusuf Peygamber sabrı ve ahlaki hâkim olmayabilir. Televizyon tartışmacıları, "Kadınlar bir şey yapmıyor ki suçlu olsun" diyorlar. Hakikaten durumu değerlendiremiyorlar mı; yoksa tecahül görüntüsüne mi sığınıyorlar?.. Durumu kavrayamayanlara uzun uzun cinsiyet fizyolojisinden bahsetmeye gerek yok; önümüz mart; estrus halinde kedileri izlesinler...

Bazıları gerçekleri görmezden veya bilmezden gelseler de durum bundan ibarettir. Bundan dolayı da İslâm büyük bir günah olarak ilan ettiği zina için, "zina etmeyin" diye emretmiyor; "zinaya yaklaşmayın" diyor. Bu emir kadın-erkek bütün Müslümanlar içindir. Dini ve ahlaki telkinlerde bulunanlar erkeklerin yol üzerinde dekolte bir kadın gördüklerinde yüzlerini, en azından gözlerini çevirmelerini tavsiye ederler.

Böylesine bir zorlamaya sebep olmak taciz değil de nedir?!!!

(19 Şubat 2012-Yeni Akit Gazetesi)

"Çokeşlilik yasal olsun; dayak yiyen kadın sussun!"

Sibel ÜRESİN ("İslâmî evlilik uzmanı")

Erkek, bir başkasıyla imam nikâhı yapacağı zaman karısından izin almak zorunda değil. 4'üncü kadına kadar imam nikâhıyla evlenebilir. Ancak 2., 3. ve 4. eşler suiistimal ediliyor. 'Boş ol' dendiği zaman kadın ortada kalıyor. Bu nedenle çokeşlilik yasalaşmalı. Yasanın çıkması

"Açık"san tahrik edersin... Tecavüze uğramak istemeyen kadın çarşafa!

demek, erkeğin malvarlığına ortak gelmesi demek. Çokeşlilik dinimizde var. Herkes yapamaz ama yapana 'Niye yaptın?' diyemezsiniz, şirke girer. Kuran'da var.

Zengin, kariyerli, parası olan ve cinsel gücü fazla olan erkek çokeşliliği seçebiliyor. Hiçbir kadın fakir bir adamın ikinci karısı olmaz. Erkek, daha cilveli, daha çok gülen, cinsel anlamda kendisini mutlu eden kadına koşuyor. Erkek ol-sam, çokeşli olurum.

Bir erkek, kadında arkadaşlık, cinsellik, annelik ve ev kadınlığı arar. Bu özellikleri taşımıyorsanız, eşiniz tarafından aldatılmaya hazır olmalısınız. Erkek için bu haklı bir arayıştır. Bir ayrılık yaşaması durumunda yaşayacaklarının tahlilini sağlıklı yapan bir kadın, bence çokeşliliği kurtuluş olarak görmelidir. Boşandığında kaybedecekleri, kazanacaklarından fazla olan kadın, kalmayı tercih ediyor. Çokeşlilikte asıl ağır fatura erkeğe çıkıyor. Mad-den ve manen zarara uğruyor. Açıkça çokeşli olduğunu itiraf edenleri alkışlıyorum ve kutluyorum.

Erkek, eşleri arasında gerek maddi, gerekse manevi açıdan adaletli davranmalı. Erkek adaletsizlik yaparsa, kendi cehennemini hazırlamış olur. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman, dizide adaleti sağlayamıyor. Çokeşlilik, toplumdaki çarpık ilişkileri ve kızların evde kalma sorunlarının ortadan kalkması noktasında da ciddi rol oynayacaktır.

Dayak ve aldatma bana göre boşanma sebebi değil. Türkiye'deki kadınların yüzde 80'i dilinden dayak yiyor. Yatak odasında mutlu olmayan kadın, her durumda problemlidir. Muhafazakâr kesimde kadın evde daha süslü, daha şık. Ailede mutluluğun sağlanmasının bazı şartları var. Kadın kocasına itaat etmeli. Erkek de karısına Allah'ın emaneti olarak davranmalı.

(24 Mayıs 2011-Gazete Habertürk)

"İkinci eş olmanın gururu"

Hidayet Şefkatli TUKSAL

(Taraf Gazetesi yazarı-"İslamcı feminist")

Türkiye'de kadınların çokeşlilikten,

Mutlu aile tablosu (!)
Bazı İslamcılar, çokeşliliğin kadının lehine olduğunu savunuyor!

en azından gurur ve onurlarının zedelenmesi açısından çok zarar gördüklerini düşünüyorum. Ancak bir erkeğin başka birisiyle birlikte olmasını engellemenin yolu olmadığını da biliyorum. Böyle bir durumla başa çıkabilmeleri için, ben kadınların hem maddi hem de manevi açıdan güçlendirilmesi tezini savunuyorum.

(...) İslâm çokeşliliğe izin verdiği için bazı genç kızlarımızda bir rahatlık var. Hele günümüzün köşe dönmeci zihniyetiyle yetişmiş bir genç kız, niye fakir bir gençle evlenip sıkıntı çeksin. Onun yerine, olgunlaşmış, ruhu ve fiziği güzelleşmiş ve maddi sorunları olmayan erkekleri tercih ediyorlar. Bunlara, ikinci olmanın, tercih edilmiş olmanın gururu da ekleniyor.

(Eylül 2000-Birikim)

"Allah kaşar kadınları, pislik heriflere nasip ediyor"

Adnan OKTAR (Cemaat lideri)

Kaşar kadınlarda, ahlaksız kadınlarda, vicdansız kadınlarda bir pislik oluyor. Çok iticiler. Böyle kavgacı, cadaloz, laf sokan, dedikoducu, hasud, ahlaksız, yamuk yumuk pislik tipler. Allah içlerini de dışlarını da çok pis kılmış. Onları da pis adamlara, pislik heriflere nasip ediyor. Pislik herifleri onlara nasip ediyor. Onlar onlara küfrediyor, onlar onlara küfrediyor, onlar onlara hakaret ediyor, birbirlerini yiyip bitiren böyle bir mikrop savaşı şeklinde oluyor. Yani iki mikrop türü birbirine

musallat oluyor. O onu kırıyor, o onu kırıyor. Müminlerin güzelliği bir nimettir, hoşluktur Allah'ın tecellisi olarak, tecelli olarak görülür.

(26 Ağustos 2012-A9 TV)

"15'inde kız ya erde, ya yerde..."

Prof. Dr. Remzi FINDIKLI

(Polis Akademisi Başkanı)

- Bal arıdan, kavga karıdan olur.
- Kadının cihadı, eşiyle güzel geçinmesidir.
- 15'inde kız ya erde, ya yerde olmalıdır.
- Tarlayı taşlı yerden, kızı gardaşlı yerden al.
- Karısını aldatan adam herkesi aldatır.
- Erkeğin göbeklisi kadının da bebeklisi makbuldür.
- İşin eve, avradın ere, paranın da ele yakını makbuldür.

(8 Temmuz 2012-Milliyet Gazetesi)

"Halk türküleri erotik; kadını aşağılıyor!"

İskender PALA

(Zaman Gazetesi yazarı-"Edebiyatçı")

Türkülerdeki erotizmin kadını aşağılamasından rahatsızım. Kadınları, alınırsatılır bir meta olarak gören türkülerimiz var. Düğmelerin dar geldiğini falan anlatan türküler var. Bir taksiye binseniz, taksi şoförü bu şarkıyı açsa rahatsız olmaz mısınız? Ben toplumda bazı şeylerin normalleşmesi gerektiğini düşünüyorum. Neşet Ertaş'ın türkülerinde de erotizm vardır. "Bir tenhada can cananı bulunca..." diye başladığınızda istediğiniz sahneyi üretebilirsiniz. Erotizmin nezih ve serafete bindirilmiş kısmı başımla beraber, ondan heyecan duyarım, lezzet alırım. Ama kadınları aşağılayan türküler artık radyolarımızdan çalıp söylemeyelim.

(28 Eylül 2012-Habertürk TV)

K a p a k

Arkaik dilde kadın önderler... Kadın erkek rekabeti ve...

Kadınların altı bin yıl süren ikinci sınıf vatandaşlığı!

Erkek toprağı sahiplendiği gibi toprakla özdeş olan kadını da sahiplendi. Erkek (elindeki kil tablete dayanarak) tapusu ve evlilik ahdiyle, mahkeme kararıyla kadını denetledi. Devleti, ordusu, yazılı tarihi, kiralı, tapınağı, yağma ekonomisi ile kadınlara karşı güçlü bir örgütlenme, kurumlaşma ortaya çıktı.

Mitlerde M sesiyle yüceltilen kadınlar: Evlilik ve devlet kurumları öncesinde M sesinin daha çok kadın kodu, B sesinin daha çok erkek kodu olarak yorumlandığını 1996'da basılan '*Kadının Yazısız Tarihi M ve N Sesi*' adlı kitabımda belirtmiştim.(1) M veya B sesbirimiyle başlayan sözcükler (çağrışımlarıyla birlikte) farklı çağlara, farklı toplumsal katmanlara ilişkin ve birbirine karşıt düşünce yapılanmaları (rekabetleri) hakkında bize bilgi vermektedirler. Evrensel anlamda kadın ve erkeğin dil, kültür, uygarlık bağlamında ne yaptıklarını öğrenmek, zihniyetin hangi evrelerden geçtiğini anlamak için yazı-öncesi çağa, konuşma dilinde kökene gitmek zorundayız. Burada bunun için M sözcük-zincirleri üzerinden kadın-erkek ilişkilerini inceleyeceğiz. Çocuktaki konuşma seslerini, ses yitimi ni inceleyen Roman Jakobson M sesinin kadın kodu olduğunu görmüş: Ama çocuktaki ilksel seslerin kategorisi içinde değerlendirmiş: 'içsel' M sesi (çocuk acıktığında anneye yönelmeyi, B sesi karnı doyunca rahatlamayı ve babaya yönelmeyi ifade ediyor). Çocukta en erken başlayan ve en kolay çıkarılan bazı konuşma seslerinden biri M sesi. Roman

Kıbrıs'ta bulunan bu heykelcikte, bütün insanları çocukları sayan bir kadının, onları sütüyle beslediğine inandırmaya çalışan bir tavırla koyun/keçiye öykünerek "Ma, ma, me" biçiminde meler gibi bir şeyler söylediğini tasavvur edebiliriz. Ma, dünyanın pek çok yerinde evrensel anne anlamındadır. Ma/me, hayvancı kadınların anahtar sözcüğüdür: TDK Derleme Sözlüğü'nde ma çağırma ünlemi; ma, al; ma, var, demek. Ma/me, al, buyur, işte, anlamlarına geliyor.

Evrensel anlamda kadın ve erkeğin dil, kültür, uygarlık bağlamında ne yaptıklarını öğrenmek, zihniyetin hangi evrelerden geçtiğini anlamak için yazı-öncesi çağa, konuşma dilinde kökene gitmek zorundayız. Burada bunun için M sözcük-zincirleri üzerinden kadın-erkek ilişkilerini inceleyeceğiz.

Sumer Tanrıçası Belili (tüm ağaçların patronu) ya da Beltis'in semitik karşılığı erkek tanrı Baal. Beltane festivalinin kaynağı olan kuttören. Asur, Nemrud kabartması, MÖ 884.

Jakobson'la benim savım farklı, aynı şeyleri söylemiyoruz, ancak benim savımı destekliyor.

İlksel uygarlaştırıcı kadınların 'Anne' dilini M sesbirimiyle oluşturduğunu; erkekten önce kadının (M koduyla başlayan biçimiyle) men, menem dediğini, bu kavramların 'Anne' dilinde daha derinden sahiplenmeyle söylendiğini savlıyorum. Şöyle ki: 1) Tarihöncesi çağlardan başlayarak koyun, keçi, ineğin (ve hatta geyiğin) sesine öykünme sonucu, o sesler M biçiminde yorumlanarak yansıldı. Evcilleştirme evresinde hem bu hayvanlar hem de onları evcilleştiren kadınlar kut-sallaştırıldı. Onların adları ma, me oldu. 2) Men/men-em ve sahiplik (malik olma) kavramları anne kavramı ile birleştirildi. İnsanla hayvan dünyasının ayrılmadığı dönemlerde, bunun, dişil bedenle ilişkili doğal bir nedeni var: Gebeliği ve doğurması nedeniyle 'üremeyle', bedeninin içinden gelen sütüyle beslediği için 'üretimle' ilişkilendirilen doğal olarak dişiydi (koyun, keçi, ineğin dişisi ve onlarla aynı kümeye konulan kadın). 'Malik' olmayı, 'ben'i ve 'ben-im'i gösteren sözcükler öncelikle anneye işaretlerle 'M' sesiyle başlatıldı. Onlar hem yavruların hem de besleyen sütün sahibiydiler. Üreme ve üretim birbirinden ayrıştırılmadan onun adıyla kodlandı: Giderek ilksel uygarlaştırıcı ka-

dınlar doğada örneği olmayan nesneleri ürettiler: Peynir, yoğurt, kaymak, yağ, tahıldan yapılan ekmek, tuzu yiyeceğe katma, ip, bağ, ağ, örgü, dokuma (örtü, giysi), deri giyecekler, deri torbalar... Bitkisel elyaftan yapılan dokumaların yerini daha sonra hayvan yapağısından yapılanları aldı. Bu olguların sonucu olarak da kadınlar men/men-em, mana ait (ben, benim, bana ait, malikim) kavramlarını M sesiyle başlayan sözcüklerle anlatıldılar. Başka alanlarda da icatlar yaptılar. Kim icat ediyorsa o ad verir. Ürettikleri nesnelere M ile başlayan adlar verdiler.

Topluluğa önderlik eden büyük-anne kimliğini temsil eden Ma artık saygın bir kavramdı: çocuklar ve torunlar da (soyun kaynağını ve aidiyetini göstererek) onun adıyla anıldığı gibi, davar/sığır ve yavruları da Ma ile anıldı: Kadındaki üreme ve (ondan ayrıştırılmayan sütten ötürü) üretim alanında ne varsa sözcüklerde M ile tarif edildi. Süt onun (annenin) sütü, yavru (onun) yavrusudur. Bu hayvanları evcilleştirip insanlara sunan odur; yapağıdan ürettiği onun kilimidir. Dokuduğu kilimin üzerindeki simgecilik, yani kurguladığı ve bereket büyülerinde kullandığı soyut işaretler onundur. (O simgeler ve göstergelerle kadınlar yaşama anlam kattılar ve soyutlamayı başlattılar). Yetiştirdiği sebze/meyve onundur. Men, me-

nem, mana kavramlarını heceleme aşamasına geçmek o çağ için uygarlığa atılan büyük bir adımdır. Başlıca maddeleri hazırlanmış besin ve anlamlı işaretlere sahip giysiler olan kadın üretiminin; o çağlarda üst düzeyde bir refah ölçütü olduğunu, çok az kişide bulunduğunu, farklılık yaratan ve statü sağlayan yenilikler olarak insanları etkilediğini, üreten kadın bunları paylaştığında ona çok saygı ve güven duyulduğunu tasavvur edebiliriz. Bu ilksel uygarlaştırıcı kadınlara avcı erkeğin barınağa getirdiklerinden daha büyük değer kazandırmış olmalı.

Tarımcı kadınların toprağı ekmeye, üretmeye, sığır ve davar beslemeye başladıkları dönem; tarım ürünlerinin sahibi toprak-ana, süt ürünlerinin sahibi kosmik inek, kadın bedenindeki takvimin ve zamanın sahibi Ay-ana; üçü aynı 'ana'dır. M, onun sesidir. M ile gösterilen **men**, **menem**, **mana** (ben, benim, bana) sözcükleri erkeksiz, tek başına doğuran bu ilksel anaya işaret eder. Her şey o en kapsamlı kosmik rahimden çıkmakta ve yine ona dönmektedir. Bundan daha bü-

Öndeki figürün başında şapka olduğu metinde belirtilmiş. Üst soldaki figürün göğüs bantları, üst sağdaki figürün kuyruk biçiminde sarkan aksesuarı ilk örgü giysi denemeleri olarak kabul edilebilir. İspanya – Fransa – Avusturya – Rusya arasında uzanan çizgi üzerinde bu tür arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. (Üst Paleolitik Çağ'ın sonu)

yük sahiplik olamaz, bu sahiplik ilk kez yüce-ana'ya atfedilmiş olmalı. Türkçede men sözcüğünün 'ay' sözcüğünden çok önce Ay'ı gösterdiğini düşünüyorum. Men'deki -n sesi bilgilen(dir)meyle ilişkilidir: Ay'ın hareketinden doğan ay takviminde her bir aya düşen gün sayısı aynı doğrulukta devam eder. Men (Ay) sözcüğündeki -n bu kesinliği ima eder. Ay'ın 28 günlük hareketi kadındaki 28 günlük adet kanaması ritmiyle aynıydı. Sonra ay görünmez olur, ölür, iki gün sonra yenden doğar. Her ay birbirinden bu doğum ve ölümlerle ayrılır. Ben anlamındaki men kelimesinde de -n sesi 'özneyi şeylerden ayıran' ilk temel sınırlamayı göstermektedir. N derken dişlerimiz birleşir; bu görünüm seçme, içerde olanı dışarıdakalandan ayırma anlamlarıyla birleşir: İlk sınır ben'i ayıran sınırdır. Tahsin Yücel "kendini kendi dışındakilerden ayırmayan kişi hiçbir şeyi ayıramaz, değerlendiremez" der. (2) Tıpkı men (=ben), sen sözcüğünde olduğu gibi. Men (ben) sözcüğü ilksel uygarlaştırıcı kadının adı olur, oğluna men (=ben) adını verir: Ana-oğul birliği, baba-oğul birliğinden öncedir. (Ancak baba bilinince, tanımlandıktan sonra baba-oğul birliği başlar. Babanın kıskançlığı Oidipus karmaşasını doğurmuştur.) İnsanlar, hayvanlar, onların yaşadığı ve bu seslerle göğü çınlattığı coğrafya (dağlar, ovalar, sular) Ma'nın adıyla kodlanırlar. Bu adlar (ma, man/men) pek çok mitsel kadının, erkek kahramanın da adı olur.

M harfinin adı Yunancada mu, İrcede muin. (Robert Graves) Bu adlar sığırın bağırma sesinin mu- biçiminde yorumlandığını gösterir ve dilde me evresinden daha sonraki evreye işaret eder. Türkçede 'me'dir: Koyuncu olan Türklerde koyunun melemesinden çıkarıldığı açıkça anlaşılıyor. Koyun ve keçi sığırdan önce evcilleştirilen hayvanlardır. Türkçede melemek koyun/keçinin seslenmesidir. TDK Derleme Sözlüğü'nde meler, keçi dili; meleşmek, yalvarmak; meleştirmek, bekletmek; mer mer meleşmek, yalvarıp yakarmak, ağlaşmak. Derek Bickerton kültürün dile etkilerini anlattığı kitabında yansıma hakkında şunları

Kabartma vazo üzerine fidan diken tanrıça. MÖ 2500

söyler: "Dolayısıyla yansımalar atalarımızın lisana giderken takip ettiği en akla yakın yoldur."(3) Ayrıca kınalı kuzu denilen "Memedcikler" tanımında da anaların sahiplenme algısı, 'markası' sözcüğün derin nişinde sezilmektedir.

1980 sonrasında kendi kadın kimliği mi, içinde yaşadığım toplumun kimliğini ararken yolum kendiliğindenlikle M sesine çıktı: *Kadının Yazısız Tarihi M ve N Sesi* adlı kitabımı, "Neden Türkçede M sesiyle başlayan sözcük bulunmadığını ve bu gerçekliğin toplumsal açıdan ne anlama geldiğini" merak ederek araştırmaya başladım. Lévi-Strauss "...dil ile davranışlar arasında değil, dilsel yapı ile toplumsal yapının türdeş anlatımları arasında bir bağıntı" bulunduğunu söyler. (4) *Anadolu'da Kadının Kültürel Şifreleri*'nde ise "Neden Derleme Sözlüğü'nde M ile başlayan 3352 adet sözcüğün 750'si; insanın, hayvanın ve cansız varlıkların eksik, aşağı, bozuk olanlarını gösterdi" sorusunu sordum. Başlangıcı na asla ulaşamayacağımız arketipsel M sesi kadın erkek ilişkilerinin eski zihniyetlerde nasıl anlaşıldığına dair bilgiler verir. Evrensel anlamda 'Anne' dilinden kalan en güçlü mirastır: 'İçsel M' sesi, içi kan, süt, dölüt, yaratıcı zekâ, bilgi ile dolu ilksel Şaman kadını tarif etmeye uygundu ve oğul onu izledi.

M sesinin yazı göstergesi sütün/suyun dalgalı hareketinin şematik işaretidir. Süt gölleri, süt nehirleri, süt denizleri farklı mitolojilerde karşımıza çıkar. M

sesbiriminin koyun, keçi, inek ve boğanın sesine öykünme, onların sesini M biçiminde yorumlama ile elde edilmesi, konuşma dilinde M sesinin bu hayvanları çağrıştırarak kullanılması; arkeolojik kazılardan çıkarılan 'boynuzlu yüce-ana' veya onun oğlu 'boğa boynuzlu erkek kahraman' betimlerinde karşılığını somut biçimde bulur. Ma Sumer-Akad'da yüce-ana, ana demekti. Koyun, keçi, sığır karşılığı sözcükler birçok dilde M ile gösterilmiştir. M sesbiriminin (fonem) karşılığı olan imge (düş resim) anne ile yavrusu, sütle besleyen anne, koruyan anne'dir; bu resim dipsiz başlangıçlara kadar gider. İnsan anne ve yavrusu en eski ikonografilerde veya tabletlerde koyun ve kuzusu, keçi ve oğlağı, inek ve danası ile temsil edilmiş, güvenli koruma anlamına gelmiştir.(5) Görsel imge, işitsel kod, anlam, gibi üç unsurun kelimeyi oluşturmalarının ilk örneği veya en eski, en güçlü ilk örneklerinden biri M sesiyle başlayan bir sözcük olabilir. Bu ilk sözcük tek heceli ma idi; sığırın, davarın sesini, annenin düş resmini ve besleyici, koruyucu, sorun çözücü anlamlarını bir araya getiriyordu. 'Anne' dilini buradan başlatabiliriz. Dilin içindeki 'Anne' dilinin o çağlarda daima me'lerle hecelendiğini, meler gibi konuşulduğunu varsayabiliriz. Konuşma dilinin içindeki ikna edici düşünce zincirleri de bu kadınların oluşturduğu M kodlu sözcüklerle başlamış olmalı.

DS'nde (Derleme Sözlüğü) M koduyla başlayan sözcüklerin aşağılayıcı anlamlar taşıması: M sesbirimini inceleyen ikinci kitabım ise yazıya geçmemiş Anadolu Türkçesinin derlendiği TDK DS'nün (Derleme Sözlüğü) M bölümünde yaptığım bir araştırmaya dayalıdır.(6) Bu araştırmada M ile başlayan 3352 adet madde başı sözcük saydım. Bunlarda ortak özellikler şunlar: TDK DS'nde (Derleme Sözlüğü) davar-sığır-kadın-yavru ilişkisini gösteren sözcüklerin M ile seslendirilmesi benim savımı doğruluyor: DS'nde M bölümünde hepsi M ile başlayan (madde başı) 3352 adet Türkçe(leşmiş) sözcük saydım. Bir kısmı Altayca, Eski Uygurca sözlüklerde mevcut. Çoğunluğu Türklerden önceki yerli halkların

ve komşuların dillerinden olabilir. Onları sınıflandırdım: Kitabıma aldıklarım şunlar: Sadece 17 sözcük saldırı ve silahla ilişkili. Sığırın davarın seslenmesinin M biçiminde yorumlandığı sözcük sayısı 22. Davar ve sığırın adları 35 adet. Sığır ve davara ilişkin nesneleri, olguları gösteren sözcük sayısı 68. Yavru hayvanları gösteren sözcükler 75 adet. Kediye verilen adlar 12 adet. Kedi ve kadın benzeşimi üzerinden yapılan sözcük 1 adet. İnsan yavrusuna işaret eden sözcükler 26 adet. Çocukla ilişkili nesneler, olgular 18 adet. Çocuk dilinde davarı, sığırını gösteren sözcükler 4 adet. Beni şaşırtan bunlar değil, M ile başlayan 3352 sözcükten 750'sinin aşağılayıcı anlamlar taşımasıdır. Bu oran küçümsenemeyecek ölçüdedir. Anadolu'da Türkçe konuşanların dilinde M sesi kadın kodu olarak bilinçlendiğinde korunmuş, konuşma dilinde M ile başlayan sözcük-zincirlerinde kadınların güvenilmez olduğuna dair ikna çabası yaratılmıştır. Burada dille toplum gerçeği arasındaki ilişki ortaya çıkmakta ve bizi kadın erkek arasında dil/ ifade açısından bir dengesizlik olduğu konusunda uyarmaktadır.

TDK Derleme Sözlüğü'nde M bölümünde üretime ve üretim bağlamındaki şeylere ilişkin sözcükler büyük bir gruba oluşturuyor. Bunlar hayvancılığa, tahıl ekimine, bahçeciliğe, bağcılığa, üzüm-den yapılan yiyecek-içeceklerin üretimine, süt ve sütlü yiyeceklerin üretimine, mutfak eşyalarına, dokumacılığa (ip, çile, yumak, dokuma, tezgaha ilişkin ayrıntılar vb.), ev/ahır/çit yapımına, demirciliğe, bakırcılığa ilişkin nesnelerin, araçların, tekniklerin, kavramların adlarından oluşuyor. Ayrıca neredeyse bütün bitkilerin ve genelde çiftlik hayvanlarının adları da M sesi ile başlıyor. Üretimin içinde en geniş yer tutanlar dokumacılığa ait olanlar. Bunlar toplam 112 sözcük. Mutfakta kullanılan araçları gösteren ve M ile başlayan sözcük sayısı 67. Süt ürünlerini gösteren sözcük sayısı 24. Toprağı kullanma biçimine, boyutlarına ya da fiziksel yapısına göre türlere ayıran M'li sözcükler 28 adet. Bunların dışında kadına ve erkeğe ait cinsel organ adları, kadın süs-

lerinin adları var. Bu kümeler içinde en ilginç olanı aşağılanan insanların öfke, kin, sıkıntı duydukları halde eziklik, korku, baskıdan ötürü dile getiremedikleri tavır ve sinyallerini tarif eden ve M sesiyle başlayan sözcüklerdir. Bunlar 399 adettir ve çoğu 'hayvan iletişim sistemini' yansılayarak/çağırıştırarak ifade edilmişlerdir. Bu kümedeki sözcükleri anlam açısından açayım: Gürültü ederken, gevezelik ederken, ağlarken, yılışırken, yarım yamalak anlatırken, kendi kendine şarkı söylerken, homurdanırken, uyurken, kendi kendine anlaşılabilir şeyler söyler veya söylenirken, çamura basarken, suskunken, kızgın ve öfkeliyken, kızarıp bozarırken insanı, onun anlaşılmayan sözcüklerini tarif eden yansımali sözcüklerdir bunlar. İlgi çekici yanı şu: M sesi, insanın konuşmaya doğru yol aldığı başlangıçlarda sığır ve davarın sesini yansılamaktan çıkmıştı: Yirminci yüzyılın ortalarında Anadolu'da yaşayan halkın M ile

başlayan sözcüklerinden 399 adedi; insanın anlaşılabilir sözcüklerini veya sözcük olmadan homurdanma benzeri çıkardığı sesleri yine sözkonusu hayvanlara öykünmekten doğan, "hayvan iletişim sistemi" yansılanarak M ile başlatılmış sözcüklerle ifade edilmektedir. T.D.K. DS'nde M ile başlayan sözcükler kadın kodunu çağırışlarıyla göstererek devam etti, ama olumsuzlayarak. Aptal, uyuşuk, boş kafa, güçsüz, işe yaramaz olarak değerlendirdiği kategoriyle kadın kategorisini M üzerinden dile getirmekte, aynı çağırışım kümesine atmaktadır. DS'nün bütününde devleti, orduyu, savaşı, devlet görevlilerini, dinsel otoriteyi, dinsel kişi ve kurumları, kuralları, unvanları, rütbeleri hatırlatan izler yok. Fakat M bölümü ayrıca -ve özellikle- kadının algılanışına, dişiliğine, kadınlığına, anneliğine ve kadının çevresinde ne varsa onlara ilişkin pek çok bilgi veriyor. Erkek hakkında bu kadar bilgi veriyor mu? Veriyor

Keçileri evcilleştiren Fenike Tanrıçası. Ugarit, MÖ 13. Yy. Kozmetik kapağı üzerindeki kabartma.

ama çok az. Belki bu sözcüklerin yazılmamış olmasının nedeni de o. Daha çok kadın dili olduğu için. Hiçbir kurum, kurumsal baskı olmaksızın, kadın erkek ilişkilerindeki kadına bakışı, kadının kendisine bakışını DS'nün M bölümünde belki yakalayabileceğimiz en saf halinde buluyoruz. Anadolu kadınına ait kültürel şifrelerin konuşma dilindeki temelini bunlar oluşturuyor.

Kadın kategorisi dediğim M ile başlayan sözcükler bölümünde dikkat çekici durum budur: Hayvanlar, anneler, çocuklar ve hayvan yavruları aynı kümede bir araya getirilmekte; yanı sıra tarım işçileri (marabalar), çalışan kadınlar, çocuklar ve hayvanlar; orada bulunmayan bir (erkek) efendiye hizmet edenler bağlamında aynı zamanda "evcil hayvan iletişim sisteminin" de kodu olan M koduyla 'öteki'leştirilerek M'li seslerle gösterilmektedir. M ile başlayan ve M sesini aşağılayıcı bir koda dönüştüren bu sözcükler kadınlar tarafından da kullanılıyordu. Belki de bu aşağılayıcı sözcüklerin bir bölümü kadınlar tarafından katkı anlamında, kadınlar tarafından yaratılmıştı. Efendi erkeğin dili taklit edilmişti. Bu şekilde erkeğin dilde gizlenen kadına bakışı (ikiyüzlü ve hileci bir bakıştır bu) daha kolay görülr hale getirilmişti. (7)

Ne oldu da binlerce yıl içinde M sesinin anlamı değişti, yüceltilmiş mitsel kadından aşağılanan/değersiz kılınan kadına gelindi: İlk kitabım Kadının Yazısız Tarihi M ve N Sesi'nde karşılaştığım yüceltilmiş mitsel kadınlardan, TDK DS'ndeki M bölümünde tarif edilen aşağılanan, değersiz, gülünç gösterilen varlıklara/kadınlara gelinmişti. Bu olgu nasıl gerçekleşti? Yine arkaik dönemlere gidelim: Kadınlar doğayla özdeş sayılmaktan, bütün varlıkları içine alan yatay bir yapılanmanın içinde evrensel anne olmaktan hoşnut kalarak dünyaya bütünsellik bakmış, dikey büyümeye önem veren erkek zihniyetinden ayrılmışlardı. Madem ki sahip ve sorumlu onlardı, insanlara yararlı olmak için araştırdılar: Otacılık, ateş yakma, temizlik için suyu ısıtıp yıka(n)mada kullanma, sebze/meyve yetiştirme, pişirme, kapları hazırlama

Mısır'da Firavun'u tahta hazırlayan iki tanrıça.

ve onlarda pişirilen yemekler, tahıldan ekmek hazırlama, bira, şarap üretimi vb., Bunlar kadın icatları olarak Ma'ya bağlandı. Onlara verilen adsözcükler kitabın olmadığı dönemde konuşma diline Ma adıyla kodlandı: Konuşma dilinde bu kadınların icatları bir tür tescillenmiş oldu; M ile bir tür 'imza' atıldı. Böylece uygarlaştırıcı kadının adının hatırlanması, gelecek kuşaklara aktarılması, şükran duygularının devam etmesi sağlanmak istendi. Onun üreme ve üretimi ayırtmadan, bu edimlere ilişkin sözcükleri M ile başlatması sözcük-zincirlerini meydana getirdi. O dili konuşanlar, bütün varlıkları üretenin de, doğuranın da aynı kişi (Ma) olduğuna inandılar. Psikolojinin, psikiyat-

Girit'te Hagia Triada'da Tanrıça ritüeline katılan Apollon (koyu renkli figür) MÖ yaklaşık 1400.

rik tedavilerin bilim öncesindeki ilk uygulayıcıları olan bu kadınlar (ilksel kamlar) sorunları çözmek için 'yaratıcı söz büyüsü'nü icat ettiler ve kullandılar.

Ma adını her sözcüğün başına getirmeleri; böylece zincirleme birbirine bağlanan sözcük-bağıntılarını oluşturmaları, giderek dili herkesin anlayamayacağı karmaşık ve gizil mânâları olan, giderek erkekler yabancılaşan bir duruma sokmaları, dille baskı kurmaları kadınları güçlendirdi. Erkekler dilin inceliklerini anlayamıyor, kadınlara sormak zorunda kalıyorlardı.(8) Kurgulama, soyutlama, yorumlama kadınların büyü olduğu inandığı diliyle başladı ve böylece kurgusal dünyanın merkezine kadın önderi, onun üzeri işaretlerle kaplı çıplak gövdesini koymaya hak kazandılar. Kadın heykellerindeki narsistik tavırlar, memele- rindeki sütü ima ederek tılsımlı bir iksir gibi sunmalar, kadının, kendi cinsiyetine ilişkin tinsel bir üstünlüğe inandığını göstermektedir. Kendi gövdesine o kadar hayrandı ki simgelerinin yaptırım (veya etkileme) gücüne sahip olduğuna inandı ve kendi cinsiyetinin simgeciğini büyüde kullandı. Kadın cinsiyet o küçük heykellerde varlığıyla onurlandıran ve üremeye üretimi birlikte içeren tükenmez bir enerji kaynağı olarak algılatılmıştır. Onların yetiştirdiği oğullar bu önder kadınların takipçisi olduklarını, onun oğulları (veya ondan) olduklarını kanıtlamak için ma'dan türetilen **man**, **men** adsözcüklerini alarak 'Anne' dilini, kültürünü devam ettirdiler. **Ma**'nın koyduğu yasalara uydular ve Sumer'de **me yasaları** dediler. Başlangıçta söz, sözcük ya da harf sesi doğayla bir ve bütün kabul edilen yüce yaratıcının ses (**Ma**) olarak kendisiydi, onlar için ses yüceydi; ve kozmik gücün parçası sayılan genç kurbanın yenilip yutulduğu gibi, Ma sözcük sesi de ilahilerde tekrarlandıkça, "kozmetik gücün adını" heceleyenler onu içlerine almış sayılıyorlardı.

Örneğin kadın dili emesal bir Sumer lehçesi olup Sumer'de kadınların konuşup yazdığı (devlet öncesinden kalma) bir dildir. Ama uzun bir dönem ozanlar tarafından da kullanılmıştır. Çünkü kadın-

lar büyü, sihir amacıyla bir şiir ve sihir dili kurdular. Erkek zihniyet hakim olduğunda, genç erkek ozanlar analarından öğrendikleri şiir geleneği ve kalıplarını alıp kullanmak zorunda kaldılar. Kadının şiiri ağıt, ninni; veya hayvanının, bahçesinin verimini artırmak için şiir biçimindeki sihir yırı (türkü, ilahi) ile başlamıştı. Topluma yol gösteren ilksel kadın Şamanların büyüleri önceleri doğum yapan kadınların 'kurtulması', bebeklerin sağlıklı büyümesi, insanların sağlıklı ve mutlu olması, genç erkeklerin kadınların cinsellikte başarılı olmaları, aşkı bulmaları içindi. İlksel uygarlaştırıcı kadınlar toplulukta kadın erkek eşitliğini sağlamışlardı. Herkesin umuda, ihtiyacı vardı: Herkesin tılsıma, büyüye inandığı çağlarda bu ihtiyacı kadınlar sağlıyordu. Büyülerin erkekleri çok etkilediğini düşünüyorum. Dil de koruyucu 'Anne' odaklı dil karakterinde sürüyordu ve anne'ye işaret eden tılsımlı sözlerle konuşuluyordu. Toplum bunlardan rahatsız değildi ta ki kadınlar erkekler için tehdit edici büyüler yapana kadar.

Bu girift olmuş tanımlanamaz inanç yorumları iyice yozlaşmış içinden çıkılmaz bir hale geldiğinde erkekler gizemli kadın argümanlarının içinde kaybolduklarını gördüler. Çeşitli mitlerde labirent diye anlatılan o ortak fenomen gerçekte bu kaotik zihinsel yapılanmanın metaforudur. İçindeki ejder ise artık simgeleşen Ma'nın kendisi veya ona inanan, anneyi savunan oğlundan başkası değildir. Büyü, dil ve üretim arasında kullanılan simgeler/göstergeler ortak ve kadın cinsiyete işaret ediyorlardı. Bu kötü deneylerin birikmesi sonucu kadının elinden büyü ve simgecilik dili silahı alınmak ve toplumdaki etkileri kırılmak istendi. Yerleşik topluma geçişli hiyerarşik sınıflar ortaya çıktığında ilk harcananlar kadınlar ve çocuklar oldu. Bu aşamada genç erkekler kendilerini var etmek için, kadınlara bir daha toplumda söz sahibi olma fırsatını vermemek üzere, bir araya gelip örgütlendiler.

M sesini eril cinsiyete dönüştürmek zor olmadı: Çünkü zaten yüce-ana koyun/keçi ya da inekle; oğlu veya eşi ise koç ya da boğayla özdeşti. Koyun-

Herakles'in on iki kahramanlığından biri Amazon kraliçesini alt etmekte.

da/inekte bedenleşen kadınlar zamanla geriledi ve sonunda tamamen silindi. Devir değişmişti: Ma'nın tasvirlerinin, büyü tabletleriyle başlayan ilk yazı örneklerinin kırıldığını, izlerinin uğursuz sayılıp silindiğini tahmin etmek güç değil. Onların yerini boğa tanrılar aldı ve tarihin sahnesine onlar çıktı (biz sanat tarihinde yalnızca onları tanıdık). Devlet ve görece laikleşmiş yazının ortaya çıkmasıyla birlikte erkeklerin tarihi oluştu. Eski kadın buluşlarının mucitleri de yeniden yazılan mitsel öykülerde erkek cinsiyetli yapıldı. Kadın uygarlaştırıcıların öyküleri erkeklere mal edildi. Kadınların bulduğu diğer simgeler de eril cinsiyete dönüştürüldü. Kadınlar simgesiz kaldı. Simgesiz olmak yok sayılmaktır.

Erkeklerin fizik güçlerini birleştirmeleri devleti kabul ettirmelerinde rol oynadı. Bu geçişin acısız olduğunu düşünmeyelim. Herhalde pek çok kadının canı yandı. Canı yanan kadınları Ortadoğu mitlerinde Lilit temsil eder. Onun devleti kuran erkeklerden nasıl kaçtığı, kutsal simgelerinin nasıl parçalandığı, yok edildiği, Gilgameş Destanı'na eklenen bölümde ve bebekleri yiyen ağız kanlı kötü cine/şeytana dönüştürüldüğü ise Talmut'ta yazılıdır. (*Türk Sanatında Gizli Yüz* adlı kitabımda bu hikayenin Karagöz'e taşındığını belgeledim.) Kadınların söz büyüyle ve dille oluşturdukları tinsel baskıya karşı, erkeklerin, Güney Mezopotamya'da örgütlenmeleri sonucu zamanla devletin

nasıl oluştuğu *Enuma Eliş - Babil Destanı*'nda anlatılır. Devlet öncesi bir toplumsal birliğin başındaki kadın olan (tanrıların anası ve yol göstereni, ilksel uygarlaştırıcı Şaman kadın) Tiamat, ona karşı birleşen erkeklerin isyan etmesi sonucu öldürülür. Destanda buna sebep olarak Tiamat'ın silahları olan kötü büyülerle saldırması gösterilir. Ama destanın yazılmasındaki asıl amaç kadınların toplumun gerisine püskürten Sami erkek görüşüne haklılık kazandırmak ve Sumerlilere özgü kadın erkeğin eşit olduğu daha önceki toplum yapısından, erkeğin tek başına egemen olduğu ve kadınların evlere kapatıldığı, başlarının örtüldüğü toplum yapısına geçişe haklılık kazandırmaktır. Asur'daki katı – sert erkek tavrına gerekçe yapılarak ilksel uygarlaştırıcı Şaman ve 'Anne' dilinin kurucusu, kukla yapıp oynatan tasarımcı, devlete benzer bir yönetim düzeni kurmuş olan, kendine tablete yazarak yardımcı atayan Tiamat kötü ejderha imgesiyle özdeşleşmiştir. Yerine geçen torun Marduk isyancı genç erkekleri temsil eder, tahta oturur; fakat yardımcılarını göreve sözlü olarak atar. Nedeni açıklanmaz, ama olasılıkla yeni ekibin içinde tablete yazı yazmayı bilen biri yoktur. Tiamat'ı (ejderha) öldüren kahraman Marduk'la birlikte "Ejderha'nın (gerçekte dişil gücün) öldürülüşü" ikonografileri ve öyküleri başlar. Genç erkekler kadınların 'Anne' diliyle kurduğu dünyayı yıkar ve erkeklerin dünyasını 'Baba' diliyle yeniden kurarlar. Fakat yeni dünyanın somut varlığının yine Tiamat'ın gövdesiyle kurulduğu aynı destanda anlatılır: Bu, onların kendilerinden önceki kültürel, dilsel birikimleri alıp eril cinsiyete çevirdikleri anlamına gelir. Bana göre Sami dilinde kadın ve erkeği ayrıştıran 'harf-i tarif'lerin olması da bu dönemde –devletin kurulmasıyla- başlamıştır. Kadınlar dilde daha aşağı konumda gösterilsin diye, genç erkekler harf-i tarif icat etme ihtiyacı duydular, zamanlama uygundu. Destanda geçen mücadele 'Anne' dilli dünya görüşüyle 'Baba' dilli dünya görüşü arasındadır ve Tiamat kesin yenilince erkekler kesin biçimde iktidar sahibi olur, dünyayı yeniden adlandırırlar.

Kadınların silahı üreme-üretim sonucu oluşturdukları dil - büyü idi. Devleti örgütleyen erkeklerin üç önemli silahı oldu: Birincisi: Maddi silahlar (savaşta kullandıkları sopa, kılıç, kadınlardan miras aldıkları ip, ağ vb.). İkincisi kadınlardan miras aldıkları ve eril cinsiyete dönüştürdükleri dille oluşturdukları yazı. Üçüncüsü: devlet örgütü. Devlet kurulunca üretimdeki denetim kadınlardan alınıp erkeklerle verildi. Devlet üretim araçlarını, tapınağı, orduyu kendi bünyesinde yeniden oluşturdu. Yazı ve devlet (Sumerlilerde içselleştirilmiş olan) kadın-erkek eşitliğini ve insan haklarını sona erdirdi. Kadınları etkinliklerin, yeniliklerin dışında bıraktılar. Erkek toprağı sahiplendiği gibi toprakla özdeş olan kadını da sahiplendi. Erkek (elindeki kil tablete dayanarak) tapusu ve evlilik ahdiyle, mahkeme kararıyla kadını denetledi. Devleti, ordusu, yazılı tarihi, kiralı, tapınağı, yağma ekonomisi ile kadınlara karşı güçlü bir örgütlenme, kurumlaşma ortaya çıktı. Örgütlü

erkekler devlete eril cinsiyetin damgasını vurdular ve erkek egemenliğini, gücünü bu idealde birleştirdiler. Kadınlar erkeklerin örgütlediği kurumlara (okul, meslek vb.) sokulmadı, eve zorunlu oldular. Asur'da evli kadınların başı kapatıldı. Sumer'de kadınlara bırakılan meslek bira imal etmek ve bira evi işletmekti. Onlar birayı icat ettikleri, bira yapımı, birahane işletme hakkı anadan kızına geçtiği için kadınlar bunu en iyi şekilde biliyordu. Birahanelere bilgili erkeklerin oğulları gitmekteydi. Ama bu bira evlerinin randevu evleri olarak da kullanıldığını Bottéro'dan öğreniyoruz. Sumer döneminde tanrılar panteonunda kadın tanrılar erkeklerin önünde anılırken, Akad ve Asur'da tanrıçalar geriledi. Gelenek böyle dediler! Kültür yanlış düşünceleri doğru gibi gösterebilir. Eğer insanlar sorgulamıyorlarsa aldatılma binlerce yıl sürebilir. Aldananlar, aldatılanlar bunu herkesten daha çok savunabilir.

Dipnotlar

1) Yıldız Cıbroğlu, *Kadının Yazısız Tarihi M ve N Sesi*, Payel Yayınevi, 1996.

2) Tahsin Yücel, *Yapısalcılık*, Ada Yayınları, İstanbul, (tarihsiz), s. 125.

3) Derek Bickerton, *Âdem'in Dili -İnsan Lisanı Nasıl Yarattı, Lisan İnsanı Nasıl Yarattı-*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 60.

4) Tahsin Yücel, *Yapısalcılık*, Ada Yayınları, İstanbul, (tarihsiz), s. 50.

5) Eski Sumer/Akad, Hitit şiirinde kraliçelerin ağlaması, dövünmesi ineğin acıyla dönenmesine, böğürmesine benzetilmiştir. Samuel Noah Kramer Sumerler adlı kitabında iki ağıt örneği verir: Birinci ağıtta ozan, kocası ölen bir kadının duyduğu acıyı tarif ederken onun çaresizce devinmesini ve acı çığlığını, doğurmak üzere olan bir ineğin bedenini döndürmesine ve acıyla böğürmesine benzetiyor: Samuel Noah Kramer, *Sumerler*, Çeviren: Özcan Buze, Kambalçı, 2000, s. 281, 284, 286) İkinci ağıt ise çok sevilen bir annenin ölümü üzerine yakılan bir ağıt: Beşinci ve altıncı dizelerde 'ana', benekleri olan sarı ineğe, bereketli yabani ineğe benzetiliyor. Aynı ağıtın sonuna doğru ölmek üzere olan annenin soluğunun kesilmesi ve son iniltileri yine ineklerin son iniltileriyle açıklanıyor. Bir başka Sumer ilahisinde de tanrıça Ninhursag yitirdiği oğlunu sazlıkta ararken kendisini anne keçiye, koyuna, ineğe; oğlunu oğlağa, kuzuya, buzağıya benzetir: S. Noah Kramer, *Tarih Sumer'de Başlar*, Çeviren Muazzez İ. Çiğ, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 262. (Oğul ve oğlak sözcüğü arasındaki ortak koda dikkat!) Hitit'ten bir örnek: Hitit'te Büyük Kral Hattuşili yazdığı mektupta, karısının inekler gibi bağırıldığını anlatır. Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar, 1988, s. 57.

6) *Derleme Sözlüğü IX*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993 (2. baskı) Derleme Sözlüğü'nün I. cildindeki önsöz şu açıklamayla başlar: "Derleme Sözlüğü, ilk olarak 1932-1934 yılları arasında, ikinci çalışma ise 1952-1959 yılları arasında yapılmıştır. Daha sonra bunlar birleştirilerek on iki cilt halinde basılmıştır. Türk Dil Kurumunun Derleme Sözlüğü'nde "1932 yılına kadar yazı diline girmemiş ve 1932-1960 yılları arasında, halk ağzından derlenmiş olan Türkçe veya türkçeleşmiş sözcükler vardır." Derleme Sözlüğü'nden yaptığım araştırma: Yıldız Cıbroğlu, *Anadolu'da Kadının Kültürel Şifreleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.

7) Judith Butler dil alanında İrigaray'ın burdaki araştırma konusuna açıklık getiren düşüncesini açıklar: "Dolayısıyla bir kadın için mimesisle oynamak, söylem tarafından sömürüldüğü alanı kendinin oraya indirgenmesine izin vermeden, yeniden ele geçirmektir. (...) Ancak bunun amacı, görünmezliğini sürdürdüğü varsayılan ve dişilin dilde olası işleyişinin gizlenip örtbas edilmesini, oyunbaz bir tekrarla 'görünür' hale getirmektir. (...) Dolayısıyla belki de 'dildeki dişil' nosyonu üzerinden özcülüğün kendini gösterdiği yer tam da burasıdır. Ancak İrigaray, taklit etmenin dişilin dildeki operasyonunun ta kendisi olduğunu öne sürer. Taklit etmek tamamen taklit edilene katılmaktır ve taklidin dili fallogosantrizmin diliyse, o zaman bu, dişilin yeniden biçim vermeye çalıştığı fallogosantrizmin içine dahil edildiği ölçüde, spesifik olarak dişil bir dil olabilir." Yukarıdaki alıntı şöyle devam etmekte: "[mimesisle oynamak] kadınların başarılı taklitçiler olmalarının nedeninin sadece bu işi basitçe absorbe etmiş olmaları olmadığı gerçeğini ifşa etmektedir. ... Onlar fallogosantrizmi taklit ederler ama bu söylemin mimetik olarak kendini kopyalayıp örttüğünü de ifşa ederler." Judith Butler, *Maddeleşen/Sorunlaşan Bedenler*, Cogito, YKY, Sayı: 65-66 / Bahar 2011, s. 77-78.

8) Mitsel öykülerde erkekleri bilmeceleriyle (dil oyunlarıyla) imtihan eden kadınlar (sfenks, tanrıça) genç yönetici adayını ya başa getirir ya da yok ederler. Bu bir söylemden ibaret olsa bile genç erkekler üzerinde baskı yaratmış olmalıdır.

Suriye Tanrıçası ile mücadele eden erkek tanrı (veya kral) onun ayağına basmayı da ihmal etmiyor. Nikahta bu adetin sürdüğünü herkes bilir.

Ütopya diyarına teorik yolculuk

Mevcut duruma bir karşı duruş olarak, verili olanın yadsınması olarak ortaya çıkan ütopya, kitlelerin bilinci üzerinde etkide bulunarak, yığınların ideolojik ve ahlaki konumunu temellendirmekte ve onların sisteme karşı hoşnutsuzluklarını güçlendirerek, mevcut düzene yönelik karşı çıkışı kışkırtmaktadır.

Bu özellikleriyle siyasi alana bile müdahil olan ütopya, kimi zaman kitle hareketlerini yönlendirici bir etkide bile bulunabilmektedir.

Sunuş

Ütopya, dinmeyen özlem...

Düş ülkesi... Mutluluğun diyarı...

Gündüz düşü...

Umudun, cesaretin ve tükenmeyen insan enerjisinin kaynağı...

Son yıllarda Türkiye’de, geç kalınmakla birlikte ütopya üzerine araştırma ve incelemeler birbiri ardı sıra yayımlanıyor.

Ütopya yazın tarihimizin kökeni çok eskilere dayandığı düşünüldünce, insan hayıflanmadan edemiyor, ama gene de çok sevindirici bir gelişme...

Gerçek anlamda Türkiye’nin ütopya yazınıyla tanışması, 19. yüzyılın ortalarına denk gelir. Kavramın felsefi, siyasi ve edebi açıdan incelenmesine ve özellikle de akademik çevrelerde tartışılmasına ise ancak elli yıl önce başlamıştır. 1960’lı yıllardaki bu incelemelerse esas olarak Platon, Thomas More ve Campanella’nın ütopyalarıyla sınırlıdır ve bunlar da devlet felsefesi açısından incelenmişlerdir.(1)

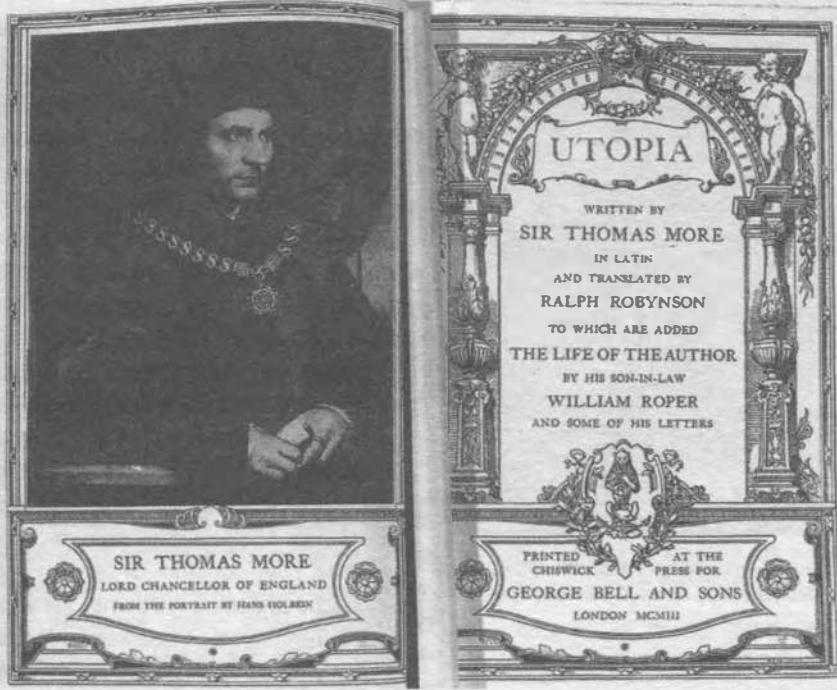
1980’lerden sonra Türkiye’de siyasi ortamın yeniden canlanması, felsefe ve tarih alanına gösterilen ilginin artması; sosyalist hareketin yanı sıra ekolojik ve kadın hareketinin de toplumda daha et-

kin hale gelmesiyle ütopya kavramı düşün alanında daha bir cazip hale geldi.

Türk kökenli yazarların kaleme aldıkları ütopyalarinsa, akademik dünyada ancak 1980’li yılların ortalarından itibaren ve o da sınırlı disiplinler çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.(2) Bu kapsamda Hüseyin Cahid’in ünlü eseri “Hayat-ı Muhayyel” bir ütopya örneği olarak incelenen ilk eser olmuştur.(3) Sevindirici olansa bu incelemelerin 90’lı yıllardan itibaren hem genel yazın dünyamızda(4) hem de akademik dünyada yeni araştırmalarla(5) devam ettirilmiş olmasıdır.

Gerçek anlamda Türkiye’nin ütopya yazınıyla tanışması, 19. yüzyılın ortalarına denk gelir. Kavramın felsefi, siyasi ve edebi açıdan incelenmesine ve özellikle de akademik çevrelerde tartışılmasına ise ancak elli yıl önce başlamıştır.

Ütopya terimi yazın alanına ilk kez Thomas More tarafından sokulmuştu.

Batı'nın akademik çevrelerinin üzerinde mutabık kaldıkları görüşe göre ütopya, salt bir gelecek tasarımıdır ve bu haliyle de hem "mevcut verili duruma yönelik radikal bir eleştiriyi" ifade eder, hem de "mevcut sınırları parçalamayı amaçlayan" bir işlev görür.

Bizde ise ütopyaların, tıpkı roman ve polisiye edebiyatında da olduğu gibi, esas olarak "Batı toplumlarının ürünü olduğu, Doğu toplumlarının onu ancak taklit edebileceği" tezi ve hatta Türklerin ütopya yazamayacakları görüşü, Türk aydınları arasında öteden beri ileri sürülmektedir.(6)

Avrupa-merkezci ideolojinin bir yansıması olarak ortaya çıkan bu tez, ne yazık ki Türkiye'nin akademisyen çevrelerinde de belli oranda etkilidir. Aslında bu görüşün temelinde yatan bir başka ideolojik (neo-liberal ve sivil toplumcu) duruş vardır. Bu görüşe göre "Türk aydını, devletin ve resmi ideolojinin denetiminden kopmamıştır; Türk aydınının siyasi geleneğinde, mevcut toplumsal kurum ve sisteme yönelik radikal eleştiri yöneltilme tavrı geliştirilememiştir; yapılan eleştiriler de verili düzeni parçalayan ve mevcut toplumsal ve siyasi sınırları aşan

pratiklere sahip değildir ve hatta Türk aydını, özgün fikirler ortaya atacak kadar yaratıcı değildir."

Dolayısıyla "Türk aydınları ne radikal eleştiri yapabilirler ne de geleceğe dair bir tasarıya sahip olabilirler." Ernst Bloch'un sözleriyle ifade edersek, gündüz düşü görmek ancak 'demokrasi ve insan haklarının merkezi olan' Batı'ya has bir olgudur... Doğulu toplumlar ve dolayısıyla Türkler "ancak demokrasiyi gerçekleştirmiş dış ülkelerin zorlamasıyla harekete geçebilir ve dönüşümler gerçekleştirebilirler."(7) Bu görüşler öteden beri sivil toplumcu Birikim çevresi ve Kürtçü ideolojinin tipik bir temsilcisi olan İsmail Beşikçi tarafından 1980'li ve 90'lı yıllarda sıklıkla dile getirilmiştir.(8)

Okuyacağınız makale, Türkiye'de uzun bir süredir hakkında çok konuşulan, hakkında hareketli tartışmalar yapılan, ancak ne olduğuna dair doğru dürüst bir inceleme yayınlanmayan ütopya kavramını açıklığa kavuşturmak için kaleme alınmıştır. Ütopya nedir; bu kavramın kökeni nereden gelir; tarihte ütopya yazın türü hangi toplumsal süreçlerin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır; ütopyaların devrimle ilişkisi nedir ve niçin yazılmaktadırlar?

Bu çalışmada amacımız, önce ütopya kavramına ilişkin teorik tartışmaları özetlemek ve sonra kendi geleneğimizdeki ütopya yazın türünü de dikkate alan özgün bir ütopya kavramının oluşturulması için teorik bir çerçeve sunmaktır.

ÜTOPIYA İÇİN TEORİK ÇERÇEVE

Ütopya kavramının kökeni

Ütopya terimi yazın alanına ilk kez, aynı zamanda dönemin İngiliz kralı 8. Henry'ye de başbakanlık yapmış ünlü hümanistlerden Thomas More tarafından sokulmuştu. O Utopia kavramını, 1516 yılında, Latince olarak kaleme aldığı ve başlığı "*De optimo reipublicae statu, deque noua insula Utopia, libellus uere aureus, nec ninus salutaris quam festiuus*"(9) olan eserinde kullanmıştı. More bu kitabında, kurucusu Utopos olan ve dolayısıyla adını da oradan alan düşsel bir adayı betimlemektedir.

Eski Yunancadan basit bir kelime oyunuyla türetilen bu kavram, yani *Utopia*, aslında "yok-ülke", "düş-ülke", "hayali-ülke" anlamına gelir. "Topos" Yunanca da yer ve mekân demektir; "u" öntakısı ise birleştiği kelimeye olumsuzluk manası verir. Fransızcada da kelimelerin başına "a" öneki eklenerek olumsuzlaştırılır. A-sosyal, a-politik gibi... Tıpkı Farsça'da başına eklendiği kelimelere olumsuz anlamı veren "na" öneki gibi. Bu bize de böyle geçmiş: na-mert, na-azad, na-çar (çaresiz), na-çizane (önemsiz bir şey), na-dide (seçkin, eşi az bulunur), na-dan (cahil) vs... Utopos, sonuçta diyar ve memleket olması gerektiği için de Yu-

Ütopya nedir; bu kavramın kökeni nereden gelir; tarihte ütopya yazın türü hangi toplumsal süreçlerin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır; ütopyaların devrimle ilişkisi nedir ve niçin yazılmaktadırlar?

nanca ve Latince'deki "ia" soneki alıyor. Böylece yok-ülke, bilinmeyen ülke, hayali diyar vs. ortaya çıkmaktadır.

Her ne kadar bu kavram, More tarafından türetilmiş olsa da özellikle eski çağ tarihçileri ve dilbilimcileri bu terimin bir benzerinin antikçağda da kullanıldığına dair güçlü iddialar ileri sürmektedirler. Eski dil uzmanları, antikçağ metinlerinde sıklıkla kullanılan "*Aitiopie*" kelimesinin "mutlu ülkenin insanları" anlamına geldiğini belirtiyorlar.(10) Hatta Etiyopya adının da buradan geldiği söylenmektedir. Antikçağın önemli tarihçilerinden biri olan Sicilyalı Diodorus da Yunan Edebiyatı Tarih'inde Etiyopyalılardan bahsederken, onların "en eski halklardan biri" olduğunu, "tufandan sonra uygarlığın yeniden orada baş gösterdiğini" ve "onları onurlandırmak isteyen Tanrıların her yıl deniz seyahatine çıkarak, onlarla birlikte zaman geçirdiklerinden"(11) bahsetmektedir. Diodorus eserlerinde, Mısır'ın güneyinde yaşayan Etiyopyalıların, "ezelden bu yana dostluk, özgürlük ve birlik içinde yaşadıklarına; hiçbir yabancı saldırının dahi onların bu düzenlerini bozmadığına" dair bilgiler aktarmaktadır.(12) Hatta "Mısırlılar bile uygarlıklarını onlara borçludurlar."(13)

Homer, Herodot ve özellikle de Strabon eserlerinde bu terimi sıklıkla kullanır ve güneyde yaşayan "mutlu insanlardan" (Etiyopyalılardan) bahsederler. Hatta Homeros yazdıklarında onların, "erdem ve masumiyetin timsali" olduklarını da belirtir; "Tanrılar onların sofrasına otururlar."(14) Herodot ise onların "herkesten uzun yaşadıklarını ve birçoğunun yüz yirmi yıldan fazla yaşadığını"(15); "yeryüzünde görülmüş en güzel, en uzun ve en endamlı insanlar"(16) olmanın dışında "bütün diğer halklardan farklı gelenek ve göreneklerinin olduğunu", "kentlerin girişine açtıkları sofralardan yolcuların karınlarını doğurduğunu", "kralların en yiğit ve cesur olanların aralarından seçtiklerini" anlatır.(17) Ayrıca onların hem "diğer kavimlerden farklı örf ve adetleri vardır"

Thomas More eserini yazarken, antikçağ edebiyatından oldukça esinlenmiştir.

hem de "kölelerinin zincirleri altın ve gümüştedir."(18)

Thomas More eserini yazarken, antikçağ edebiyatından oldukça esinlenmiştir; nitekim eserde ünlü antikçağ yazarlarından Herodot'un verdiği bilgilerle, Lukianos ve Aristophanes'in hicivleriyle ya da Platon'un felsefi görüşleriyle sık sık karşılaşırız. O gelecekte tasarladığı "mükemmel toplumu" betimlerken, kuşkusuz aynı zamanda bununla edebiyatta yeni bir yazın türünün de babası olacağına düşünememiştir.

Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren, Thomas More'un Ütopya'sını örnek alan bir dizi yeni eserin yazıldığını görüyoruz. Bu yazın türü, yüz yıl gibi bir süre içinde öylesine çoğalmıştır ki edebiyat çevreleri, söz konusu ütöpik eserleri başlı başına bir disiplin altında toplamak ve bunlara ansiklopedilerde yer vermeyi gerekli görmüşlerdir.

Ütopya yazının yeniden ortaya çıkışı

Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren, Thomas More'un Ütopya'sını örnek alan bir dizi yeni eserin yazıldığını görüyoruz. Bu yazın türü, yüz yıl gibi bir süre içinde öylesine çoğalmıştır ki(19) edebiyat çevreleri, söz konusu ütöpik eserleri başlı başına bir disiplin altında toplamak ve bunlara ansiklopedilerde yer vermeyi gerekli görmüşlerdir.(20) 16. yüzyılda yaşamış Fransız hümanisti Rabelais bile ünlü eseri Gargantua'yı yazarken More'un ütopyasından esinlenmiştir;(21) İtalyan asıllı devlet hukukçusu Francesco Sansavino ise 1567 yılında kaleme aldığı eserinde (*Del governo, di regni e delle repubbliche antiche e moderne, Venezia*), devlet biçimlerini sıralarken, More'un Ütopya'sına da özel bir bölüm ayırmayı gerekli görmüş ve bu yazın türünü "hayal edilen devletler" sınıflamasına dahil etmiştir.(22)

İtalyan asıllı bir keşiş olan Thomas Campanella'nın "Güneş Ülkesi"(23) ve İngiliz filozofu Francis Bacon'nın "Yeni Atlantis'i,(24) Rönesans döneminde yazılmış diğer en ünlü ütopyaların başında gelirler.

18. yüzyılın ortalarından itibaren de ütopya kavramı edebiyatta, başlı başına bir yazın türü olarak kabul edilir. Ama sonradan sadece bunlar değil, fakat içinde ütöpik unsur barındıran bütün yazılı metinlerin bu kapsamda değerlendirildiğini görürüz.(25)

More tarihte gelecekte tasarladığı devlet biçimine ütopya adını veren ilk yazar olmuştu, ancak geçmişte de, eğer bunu Ernst Bloch'un kavramıyla ifade edersek, "gündüz düşleri" görmüş ya da en azından eserlerinde ütöpik düşünceye yer vermiş yazarlar yaşamıştı.

Tarihte ütopya örnekleri

İnsanoğlu, ilkel komünal toplumların kendi içinde bozulmaya uğrayarak, yani insanın insan tarafından sömürüldüğü ilk anlardan itibaren sıklıkla cennet olarak ifade ettiği, (aslında cennet kavramının

kökü buradadır) insanların eşit, kardeşçe ve özgür biçimde yaşadıkları (eski) mükemmel toplumu düşlemiştir. Böylesi bir özlemin yazılı olarak dile getirildiğini ilk kez Sümer tabletlerinde görüyoruz. Tevrat'ın da sıklıkla atıfta bulunduğu cennet-mekânın, yani *Eden Bahçesinin* kökü de Sümerlerdedir. Hatta kimi filologlara göre "Eden" terimi doğrudan doğruya Sümerlerden alınmıştır.(26) Sümer mitolojisinde cennet olarak tasvir edilen *Tilmun Adası* da ulaşılamayan bir yerdedir. Orada aslanla kuzu koyun koyunadır. Savaşlar yoktur, çatışma yoktur; dulluk ve yaşlılık da yoktur.(27)

1930'lu yıllarda ülkemizdeki Sümer tabletlerini Muazzez İlimiye Çığ ile birlikte incelemiş ve bunların kayda geçirilmesini sağlamış olan ünlü Sümerolog Kramer, "Sümerlerin, çok eski bir dönemde mutlu yaşadıklarına dair anılara sahip olduklarını" belirtiyor.(28) Ayrıca *Enmerkar* ve *Aratta Beyi* şiirlerinin, insanlığın henüz günahkâr olmadan önceki bolluk ve huzurlu döneminden söz ettiğini belirterek, ne yazık ki bir kısmı kırık olan ve dolayısıyla okunmayı güçleştiren bir tablet kalıntısından alıntılar yapar.

Bu kırık tablette şu beyitler yer almaktadır:

*Eskiden, yılının olmadığı,
Akrebin olmadığı bir devir vardı.
Sırtlan yoktu, aslan yoktu.
Ne vahşi köpek vardı, ne kurt;
Ne korku vardı, ne dehşet:
İnsanın rakibi yoktu.*

Eskiden, Şubur ve Hamazi ülkelerinin,

Bunca(?) dilin konuşulduğu Sümer'in,

Tanrısal yasalı büyük prens ülkesinin,

Uri'nin, gerekli her şeyi sağlanmış ülkenin,

Güvenlik içinde dinlenen Martu ülkesinin,

Bütün evrenin, birlik içindeki(?) halklarının

Enlil'e tek bir dilde saygı sundukları bir devir vardı.

Sümer tabletlerinin de gösterdiği gibi insanoğlu belleğinde, bir zamanlar var olan eşitlikçi bir topluma dair anılarını canlı tutmaktadır.

Ama sonra, Efendi Baba, Prens Baba, Kral Baba,

Enki, Efendi Baba, Prens Baba, Kral Baba,

Öfkelenen(?) Efendi Baba, öfkelenen(?) Prens Baba,

öfkelenen(?) Kral Baba..."(29)

Sümer tabletlerinin de gösterdiği gibi insanoğlu belleğinde, bir zamanlar var olan eşitlikçi bir topluma dair anılarını canlı tutmaktadır. Toplumsal bozulmanın, eşitliksizliğin, sömürünün ve dolayısıyla sınıfların sonradan ortaya çıktığını bu beyitler de göstermektedir. Önceleri halklar arasında "birlik ve dostluk" vardı, sonra ise "kölelikle birlikte kral baba, senyör baba" vs. gelmiştir.

Sümer tabletlerinin de gösterdiği gibi insanoğlu belleğinde, bir zamanlar var olan eşitlikçi bir topluma dair anılarını canlı tutmaktadır. Toplumsal bozulmanın, eşitliksizliğin, sömürünün ve dolayısıyla sınıfların sonradan ortaya çıktığını Sümer beyitleri de göstermektedir.

İnsanlığın yazın tarihinde aynı temayı işleyen başka eserlerle de karşılaşırız. Bu eserlerde hem ahlaki çürümeye ve bozulmaya dikkat çekilir hem de geçmişte yaşandığı düşünülen bir "altın çağdan" bahsedilir.(30) Birçok antikçağ yazarı eserlerinde altın çağ tasvirinde bulunarak, toplumların bozulmasına (sınıfların, sömürünün ve toplumsal hiyerarşinin ortaya çıkışı) dikkat çekerler.(31) Onlara göre insanoğlu bir zamanlar özgür ve mutlu bir hayat sürmekteydi, ama sonradan hem adalet Tanrısının hükmü yok olmuştu hem de huzur kaybolmuştu.

Bu türden eleştiri ve özlemlere sadece Akdeniz havzasında değil, aynı zamanda Hint Vedalarında ve Çin klasiklerinde de rastlıyoruz.(32) Fakat Akdeniz ülkelerinin antikçağ edebiyatı bu açıdan tam bir derya gibidir. Bu eserlerin kaleme alan yazarların başında kuşkusuz, şiirsel yeteneğiyle Homer'i bile geride bıraktığı rivayet edilen Hesiodos gelir.(33) *Günler ve İşler* başlıklı eserinde o, adaletsizliğe başvuran kardeşini (15. yüzyılda bu din kardeşi olur, 18. yüzyılda ise ulusdaş) yerer ve adalet Tanrıçası göreve çağırır. Bu beyitlerden de anlaşıldığı gibi altın çağın sona ermesiyle birlikte insanoğlu bir daha geri gelmemecesine bozulmuştur.(34)

Sonradan bu özlemi, Sparta'nın ünlü lideri Likuros'un hayatını betimleyen yazarlar dile getirirler.(35) Ardından Platon,(36) Hipodamos,(37) Kadıköylü Phaleas,(38) Lukianos, Aristophanes, Jambulos ve diğerleri...(39)

Çok sonraları ise bu özlemlerin, 12. ve 13. yüzyılda ve özellikle de 15. yüzyılda Avrupa'nın birçok yerinde, büyük köylü isyanlarıyla dile getirildiğini görüyoruz. Bunlar 'binyılcı' özlemlerini ya "özgür diyarlarda" ya da "özgür zamanlarda" aramaktaydılar.(40)

Fransız yazarların 12. yüzyıldaki ütopyaları Cognagne'dir. Orası "Ağzının tadını bilenlerle sefahat sürenlerin cennetidir. Cognagne'de ne iş ne de zahmet vardır. Orada aylıklık yapanlar ödüllendirilir. Yollarda ve kamuya açık yerlerde açlar için masalar her an hazır bir halde donatılmıştır. Oranın da bir kralı vardır, ama karısı onu yataktan pataklayarak,

dışarı atar ve savaşa katılmasını söyler. Ama savaşta ok ve mızrak değil, fakat havuç atılır.”(41) Bütün bunları antikçağın ünlü hicivcisi Lukianos’un eserlerinde de görmek mümkündür.(42)

Rönesans ve Aydınlanma ütopyaları

Bir süre sonra da Ütopya’yı diğer ütopyalar ve özellikle de Aydınlanma çağıının laik eserleri, 19. yüzyılın ortalarına kadar takip ederler.(43) Thomas More’u takip eden diğer önemli eserlerin başlıcaları ise şunlardır: Campanella’nın *Güneş Ülkesi* (1602)(44), Bacon’nın *Yeni Atlantis’i* (1627)(45), Winstanley’in *Özgürlüğün Yasaları* (1652)(46), Morelly’nin *Doğanın Yasaları* (1753)(47), Merciers’nin *2440 Senesi* (1771)(48), Cabet’nin *İkarya’ya Yolculuk’u* (1842)(49) ve Bellamy’nin *2000 Yılından Geri Bakış* (1887)(50).

More’un eseri sadece adıyla müstesna değildi, aynı zamanda içerik ve biçim açısından da en ideal olanıydı. Bu ise bir başka soruna, yani diğer eserlerin nasıl adlandırılacağına ve hangi kavram adı altında toplanacağına ilişkin bir soruna neden olmaktaydı. Bütün bu eserleri bir kavram altında toplayarak, bunların tümüne birden ütopya diyebilir miyiz? Bu soru 19. yüzyılın sonlarından itibaren akademisyenler arasında ve özellikle de felsefeciler, sosyologlar ve edebiyat bilimcileri arasında hararetle bir tartışmaya neden olmuştu ki bu tartışma bugün hala devam etmektedir.(51)

Ütopya kavramı üzerine tartışmalar

Peki, antikçağda yazılmış olan bütün eserleri ve ayrıca sonradan ortaçağda binyılcı tarikatların vaaz ettikleri “özgür zamanları” ve sonradan Aydınlanma zamanında tasarlanan ve hemen ardından dünyanın birçok bölgesinde küçük prototipleri de kurulan özgürlükçü komünlerin hepsini Ernst Bloch’un arzuladığı gibi ütopya kavramı altında toplayabilir miyiz?(52)

Güneş Ülkesi’nin yazarı Tommaso Campanella.

Ya da herhangi bir ütöpik düşünce kırtısı barındıran herhangi bir eser hemen öylesine ütopya olarak nitelendirilebilir mi?(53) Veya ünlü Hristiyan sosyalisti Paul Tillich’in de üstüne basa basa vurguladığı gibi, gerçekten de ütopyanın insanın varlıksal temelinde bulunan antropolojik bir kökeni mi vardır?(54) Ya da gerçekten insanoğlu ütöpik bir varlık mıdır? Her davranışımızı, içimizden söküp atamayacağımız ütöpik unsur mu belirlemektedir?

Peki her gelecek tasarısı, her “mutlu bir son vadeden” arzu, hemen ütopya olarak nitelendirilebilir mi?(55) Bütün bu sorulara rağmen Batı’daki ütopya teorisyenleri, en azından 16. yüzyıldan bu yana, yazın dünyamızda gelişmiş bir ütöp-

More’un eseri sadece adıyla müstesna değildi, aynı zamanda içerik ve biçim açısından da en ideal olanıydı. Bu ise bir başka soruna, yani diğer eserlerin nasıl adlandırılacağına ve hangi kavram adı altında toplanacağına ilişkin bir soruna neden olmaktaydı.

ya türünün ortaya çıktığı konusunda hemfikirdir. Nitekim More’un eseri bunu kanıtlamaktadır.(56)

Ütopya ile ilgili yapılan uzun tartışmaların sonucunda bazı olmazsa olmazlar saptanmıştı: buna göre ütopya, “binyılcı” anlayışları dışlayarak “laik bir bilinç içermeli” ve “insanların özlem ve arzularının adresi olarak öte dünyayı göstermemelidir”; “bunlar doğrudan olmamakla birlikte içinden çıktıkları toplumların sorunlarına dair eleştirel unsurlar içermeli; mevcut toplumun çıkmazlarını göstererek, alternatif bir dünya modeli” sunmalıdır; ayrıca bunlar “edebi açıdan keyifli ve mevcut toplumsal ilişkileri parçalayan ve onları aşan bir perspektife” sahip olmalıdır.(57)

Saptamalara göre More’un Ütopya’sı bütün bu koşulları layıkıyla yerine getirmektedir. Ancak ondan önce yazılmış veya çeşitli başka araçlarla ortaya konmuş olan görüşlerse, en iyi durumda ya “binyılcı özelemler” ya “fantastik öyküler” ya da “özdeyiş” kategorisine girmektedir.(58)

Ütopya rönesansının toplumsal nedenleri?

Bu durumda tarihsel eserlerin ortaya çıkmasını sağlayan, önemli aykırı hareketlerin manifestosu olan ve hatta bu hareketlerin kitleselleşmesine neden olan bu düşüncenin, yani ütöpik düşüncenin ve bilincin kaynağı nedir? Rönesans ve Reform hareketi sürecinde Avrupa’nın birçok bölgesinde aydınlar arasında özgür düşüncüyü savunan hümanist bir kültür ortaya çıkmaktaydı.

Bu bilincin tabii ki ekonomik ve sosyal bir temeli vardı: Roma İmparatorluğu’nun çöküşünün nedeni, bilimdeki duraksama ve ekonomik alandaki yetersizlikti; ortaçağ feodalizminin çöküşüyle, bilimsel atılım ve ekonomik canlılık nedeniyle olanaklı hale gelmişti. 14. yüzyıldan itibaren yükselişe geçen kraliyet sistemi, o güne kadar tartışmasız olarak otorite kabul edilen Katolik kilisesiyle iktidar çatışmasına girmek zorundaydı. Bu karşıtlıktan yararlananlarsa halklar ve ulusal devletler oldular.

14. yüzyılda bölgeler arası ticaretin yeniden canlanmasıyla kentler de pazar işlevini yeniden kazanmıştı. Hızla büyüyerek toplumsal açıdan bir çekim merkezi haline gelen bu kentler, yerel iktidarların da siyasi odakları haline gelmişti ve bunlar sadece ekonominin değil, fakat bilimin, edebiyatın ve özellikle de kültür ve sanatın da merkezi durumundaydı.(59)

Bilimin devasa gelişimi, teknolojik atılımlar, kentlerin büyümesi ve yenilerin kurulması, devletler arası ekonomik ilişkilerin canlanması ve yeni pazar alanlarının yaratılması, antikçağ edebiyatına yönelik ilginin artması ve eski eserlerin Yunancadan Latinceye ve oradan da ulusal dillere çevrilmesi, Amerika'nın keşfi ve Kızılderililerin yaşamlarına dair ilginç efsanelerin yayılması, hümanist anlayışın yanı sıra bireyin önemsendiği bilincin de yaygınlaşmasına neden olmuştu. Hümanist düşüncenin yaygınlaşarak, kentlerde yerleşik hale gelmesi az önce bahsedilen ekonomik, siyasi, bilimsel ve toplumsal gelişme sayesinde mümkün olmuştu. Yeniden, "büyük gelişmelerin yaşanacağı", "büyük felsefi atılımların yapılacağı"(60) bir tarihsel sürece girilmişti; insanlık yeniden büyük ütopyaların yazılacağı bir aşamaya adım atmıştı. İşte böyle bir toplumsal atmosfer içindeki Avrupa'da doğal ortamda yaşayan halklar üzerine yazılan notlar, anılar ve mektuplar elden ele do-

Rönesans ve Reform hareketi sürecinde Avrupa'nın birçok bölgesinde hümanist bir kültür ortaya çıkmaktaydı.

laşıyor ve bunlar entelektüellerin fantezilerini kanatlandırarak, cennet arayışlarını kışkırtan yeni ütopyaların yazılmasını sağlıyorlardı.(61)

Düşünceden bilince ütopya

Her ne kadar ütopyanın, toplumsal bir gelecek tasarısı olarak ortaya çıkışı, toplulukların kendi içinde farklılaştığı, üretim faaliyetinin çeşitlenerek iş bölümünü ortaya çıkardığı, kafa ile kol emeğinin birbirinden ayrılarak sınıfları meydana getirdiği ve nitekim toplumsal yaşamı ve sömürüyü kurala bağlamak için devletlerin ortaya çıktığı döneme rastlıyorsa da, ütopyik düşüncenin kökleri daha da eskilere, yani insanın insan olma sürecine kadar geriye gitmelidir.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli faktör, onun yaşamsal faaliyetini önceden zihninde tasarlamasıdır. O alışılmış olduğu üzere, eylemden önce etkinliğinin sonucunu hesaplar, planlar yapar ve olasılıkları önceden zihninde canlandırır. Dolayısıyla o, düşünceyi, içinde

bulunduğu mevcut verileri yadsıyarak, içinde yaşadığı doğal ortamı dönüştürerek ve kurulu toplumsal verilerin sınırlarını parçalayarak ve aşarak oluşturur.

Bir bakıma insanoğlu, verili koşulları yadsıyarak aşmayı, mevcut durumun sınırlarını zorlayarak dönüştürmeyi, ütopyik düşünme özelliği sayesinde başarmaktadır. Bilindiği gibi gelecekteki şey, yani henüz gerçekleşmemiş, ama gerçekleşebilir olan şey, önce insan zihninde yaratılır. İnsanoğlu, yaşadığı her anı, zihninde geçmiş ve gelecek olarak ikiye böler.

Mevcut olan ve artık geçmişe meyletmiş olan insan zihninde eskirken, gelecek, ama henüz var olmayan ise zihinde canlanır. Geçmişe meyletmekte olan mevcut olan, gelişmeyi boğarken, gelecekte var olması beklenen tasarım ise gelişmenin enerjisini sağlar. Çünkü o gelecek tasarısı olarak zihinde çoktan yer edinmiştir. Gelecek henüz yoktur, ancak geçmişin ve mevcut olanın alternatifi olarak zihinde canlanmıştır; sadece bu haliyle bile o, insan enerjisini ateşleyen tarihsel ve yaşamsal bir işlev görür. Yenilik,

14. yüzyılda bölgeler arası ticaretin yeniden canlanmasıyla kentler de pazar işlevini yeniden kazanmıştı. Hızla büyüyerek toplumsal açıdan bir çekim merkezi haline gelen bu kentler, yerel iktidarların da siyasi odakları haline gelmişti ve bunlar sadece ekonominin değil, fakat bilimin, edebiyatın ve özellikle de kültür ve sanatın da merkezi durumundaydı.

hayat ve umut onunla (tasarıyla) birlikte yeşerir, ortaya çıkar ve serpilir.

İnsanoğlu, hem geçmişini kaybetmemek hem de geleceği elde etmek için eylemde bulunur. Ancak her iki nedensellik de aynı kapıya çıkar: insanoğlu her iki sonucu da hem görür hem de göremez, ama her iki durumda da sonucu, çıkışı kapını kafasında önceden yaratır. Zihinlerde yaratılan düş, imaj, tablo ve diyar aynı zamanda insanoğlunun enerjisini ateşleyen yegâne nedendir de. Yani insan enerjisinin kaynağı henüz var olmayan, ama gelecekte zuhur etmesi, yani gerçekleşmesi muhtemel olandır. İnsan enerjisinin bitmez tükenmez kaynağının, aslında zihinlerimizdeki ütopya olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

İnsanoğlunun etkinliğinin nedeni yaşımsal ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik etkinliğin temelinde ise iki farklı toplumsal, sınıfsal ve antropolojik ruh hali yatar; ihtiyacımızı, arzumuzu ve irademizi içinde bulduğumuz durum ve ruh hali belirler. Bu ruh hali yaşımsal süreçte, kaybetme korkusu ve kazanma umudu olarak ortaya çıkar. Korku, kaybetme olasılığından; umut ise kazanma ve elde etme olasılığından kaynaklanır. İnsanoğlu her zaman, birbiriyle diyalektik bir ilişki içinde olan bu iki ruh halini aynı anda yaşar. Korku ve umut hem birbirinin zıddıdır hem de birbirinin varlık nedeni. Mevcut olanı, hem korkuyla koruruz hem de umut içinde yıkarız. Bir bakıma içinde yaşadığımız mevcut durumu ve toplumsal konumları hem koruruz hem de yıkarız. Her iki durumda da zihnimizde olasılıklar yaratır; ve aynı anda ihtiyacımıza yanıt veren, ama henüz gerçekleşmemiş olan olasılıkları gerçekleştirmeye yöneliriz. İşte insanoğlunun davranışını belirleyen ütöpik yanımızın kökeni bu insan olmaktan kaynaklanan bu özelliğimize dayanır.

Ütöpik düşünce, her davranışımıza biz istesek de istemesek de eşlik eder. Bir yönüyle bizi o yönlendirir, tükenmez enerjimizi o üretir, korkumuzu aşmayı ve umudumuza sarılmayı da o sağlar. Ütopyanın olmadığı bir alan, mekân, eylem ve durum, hem mekaniktir hem de ölüdür.

İnsanoğlu, hem geçmişini kaybetmemek hem de geleceği elde etmek için eylemde bulunur.

Dolayısıyla ütopyalar verili, mevcut ve reel dünyanın doğurduğu, meydana getirdiği, peydahladığı "daha iyinin ve daha güzelin olanaksızlığıdır". İhtiyaçtan kaynaklanan 'daha iyinin' ve 'daha güzelin' bilincine varıldığı andan itibaren de bunun gereği yapılmaktadır. Nitekim Rönesans ikliminin belirlediği 16. yüzyılda, mevcut durumun bir eleştirisi olarak ortaya çıkan 'daha iyinin bilinci', kendi estetik biçimine de kavuşmak zorundaydı ki bunun adı da "Ütopya" oldu.

Ütopyanın mevcut ve somut toplumsal yaşamla ilişkisi üzerine kafa yoran Robert Kalivoda estetik konusunda ilginç bir çıkarsama da bulunmaktadır:

Ütöpik düşünce, her davranışımıza biz istesek de istemesek de eşlik eder. Bir yönüyle bizi o yönlendirir, tükenmez enerjimizi o üretir, korkumuzu aşmayı ve umudumuza sarılmayı da o sağlar. Ütopyanın olmadığı bir alan, mekân, eylem ve durum, hem mekaniktir hem de ölüdür.

"Herhangi bir estetik görünüme sahip olmayan somut bir insanı yaşam arzusu, var olabilmek için zihinde kendi estetiğini de yaratmak zorundadır. Somut yaşamı zihinde yeniden yaratan bilinç, bir şey yapma ihtiyacına ütopya yaratarak yanıt verir, çünkü o, bu ihtiyacı ancak bir kurmaca olan ütopyayı yaratarak karşılayabilmektedir."(62)

Sanatın ve edebiyatın, dolayısıyla bütün estetik içeriğe sahip kültürel ürünlerimizin nedeni bu değil midir? İnsanoğlu somut hayatta yaratamadıklarını ve yaşayamadıklarını estetik içerikli ürünlerle ortaya koymaz mı?

Ütopya, "insanoğlunun yarı hayal, yarı düşünsel çabasının ürünü olan özlem ve arzularından kaynaklanmaktadır. Ancak bunlar sonradan başka dinamiklerle de kaynaşarak, insanın oluşmakta olan yeni bilincini, özgürleşme iradesini ve gelişmeye ve ilerlemeye olan inancını meydana getirmektedir."(63)

İnsanoğlu, Sümer tabletlerinde keşfedilen ve o günkü toplumsal eşitsizliğe yönelik güçlü eleştiriler yönelten dizeleri okuyunca, ütopyanın 16. yüzyıldan da önce, yani daha da eskilere dayanan bir kökeninin bulunması gerektiğine hükmetmektedir. Bunun izini önce antikçağın felsefi ve edebi metinlerinde ve sonra da Rönesans ve Aydınlanma döneminde doruğuna varan modern yazın türünün yeni örneklerinde görürüz. Bunlar tarihte, bilge adamların, sanatçıların ve devlet adamlarının devlet ve toplum tasarıları olarak ortaya çıkmışlardır. Onlardan sonra gelen kuşaklar ise bunları birer ütopya örneği olarak, ama en çok da özlemlerini ve arzularını ifade eden manifestolar olarak değerlendirmişlerdi.

Söz konusu metin ve eserlerin çoğalarak edebiyatta yeni bir yazın türünü oluşturması üzerine, bu edebi türün teorisine ilişkin düşünsel çabalar da yoğunlaşmıştı. Bu yöndeki çabaların ilki 19. yüzyılın ortalarına kadar gider. İlk ciddi teorik açılım Friedrich Engels'e aittir. Engels, işçi sınıfının günden güne gelişerek, siyasi alanda bağımsız bir kuvvet olarak etkin hale gelmesinden sonra,

emekçi saflarda görülen ideolojik zaaf-
lara ve özellikle de ütöpik sosyalist etkilere
karşı mücadele etmek durumunda kal-
mıştı. "Ütöpik Sosyalizmden Bilimsel
Sosyalizme"(64) başlıklı kitapçığında En-
gels, "toplumların kendiliğinden evrilme-
diğini; fakat bunların sınıf mücadelesi sü-
recinde, tarihsel bir zorunluluk nedeniyle,
bilinçli ve örgütlü bir müdahaleyle dönüş-
türüldüklerini" vurgulamıştı. "Toplumların
dönüşümü, yani sınıfların baskı ve sö-
mürden kurtuluşu, akıl ve mantık böyle
icap ettiği için değil, fakat tarihsel bir zo-
runluluk olarak gerçekleşmekteydi." Bu
nedenle işçi sınıfı saflarında kendiliğin-
denciliğin bir ifadesi olarak ortaya çıkan
ütöpik sosyalist düşünceyle kıyasıya bir
mücadele yürütölmek durumunda kalın-
mıştı. Ancak hem Marx hem de Engels,
bütün bu haklı eleştirilere rağmen, ütöpik
sosyalizmin ve bu akımın ürünleri olan
ütöpik eserlerin, henüz yeterince geliş-
memiş ve olgunlaşmamış toplumsal ko-
şullarda devrimci bir işlev gördüklerini
saptıyorlardı. Bu nedenle Marx ve En-
gels bu akımın ünlü önderlerine büyük
bir saygı duymuş ve onların eserlerinden
oldukça yararlanmışlardı.(65) Onlar bu-
nu birçok yazılarında ifade etmenin dı-
şında, bu akımın düşünsel ürünü olan bu
şaheserleri, bir ütöpik sosyalizm külliyyatı
kapsamında toplayarak yayımlamayı da
planlamışlardı, ancak mali olanaksızlık-
lar buna elvermemişti.(66)

Engels'in Ütöpya yazınına yaklaşımı-
nın esas nedeni ideolojik ve siyasiydi,
ancak o söz konusu eserinde bu yazın
türünün toplumsal, ekonomik ve siyasi
temellerine ilişkin önemli çıkarsamalarda
bulunarak, gelecek kuşaklara teorik bir
zemin de sunmuştu.

Kavramı akademik açıdan değerklen-
diren Alfred Doren ise ilk kez bu yazın tür-
üne ilişkin teorik bir analizde bulunuyor-
du. Doren "Özlenen Mekanlar" başlıklı
özgün makalesinde, o güne kadar ya-
yımlanmış belli başlı ütöpik eserleri ince-
leyerek, "özlenen dönemler" ile "özlenen
mekanlar" arasındaki farka dikkat çek-
mişti. Ona göre bu iki kavram arasına ka-
lın bir çizgi çekilmeli ve ayrıca "yazılan
bütün öyküler, arzular ve özelemler ütö-
pya olarak kabul edilmemeli" idi.(67)

Friedrich Engels

Ama ondan çok daha önceleri devlet
hukukçusu Robert von Mohl, teorik bir
açılım sunmamakla birlikte ütöpyaları,
19. yüzyılın başlarında incelemiş ve bun-
ları "devlet romanları" başlığı altında sı-
nıflandırmıştı.(68)

Engels'ten sonra ütöpyalara ilgi gös-
teren ve bu yazın türünün tarihsel gelişi-
mine ve toplumsal işlevine yönelik özgün
görüşler ileri süren diğer komünistlerce
şunlardı: Alman Sosyal Demokrasi'sinin
önderlerinden olan Karl Kautsky, ünlü bir
eserinde(69) hem Ortaçağ Avrupa'sında-
ki ütöpyacı (binyılcı) tarikatların toplum-
sal temellerini hem de bunların halk
ayaklanmalarında oynadıkları rolleri in-
celemişti. Ayrıca o, Thomas More'un ha-
yatı ve eserleri üzerine özgün bir eser de
kaleme almıştı.(70)

Aynı şekilde hem Rus devriminin ön-
deri Lenin(71) hem de İtalyan Komünist
Partisi'nin kurucusu ve teorisyeni Antoni-
o Gramsci(72) bu konuya eğilmişler ve
ütöpyanın tarihte siyasi mücadelede oy-

Engels, işçi sınıfının günden
güne gelişerek, siyasi alanda
bağımsız bir kuvvet olarak
etkin hale gelmesinden sonra,
emekçi saflarda görülen
ideolojik zaaf-
lara ve
özellikle de ütöpik sosyalist
etkilere karşı mücadele etmek
durumunda kalmıştı.

nadığı olumlu role dikkat çekmişlerdi. Her
ne kadar Lenin ve Gramsci, teorik açıdan
Engels'ten farklı bir değerkendirmede bu-
lunmasalar da gene de onlar bu yazıla-
rıyla ütöpya kavramının sosyalist saflar-
da canlı kalmasına neden olmuşlardı.

Marksist saflarda ütöpya kavramıyla
hem en çok ilgilenen hem de en derin
teorik analizler sunan kuşkusuz Ernst
Bloch olmuştu. Bu tema neredeyse
Bloch'un temel uğraş alanıydı ve teori
dünyasına "gündüz düşleri" kavramını da
sokarak, ütöpyanın daha da yaygın ola-
rak tanınmasını sağlamıştı. Bloch sonra-
dan, en önemli başyapıtlarını da bu alan-
da verecekti.(73)

"İdeoloji ve Ütöpya"(74) başlıklı baş-
yapıtı ülkemizde de yayımlanan Karl
Mannheim, bu konuyu sosyolojik açıdan
inceleyen ve ütöpya kavramına teorik bir
zemin sunan öncü teorisyenlerden biri-
dir. Bir bakıma, ütöpyanın tarihsel ve top-
lumsal işlevi, Bloch'tan sonra en çok
Mannheim tarafından açıklığa kavuştu-
rulmuştur. Onu sonradan uluslararası
alanda isim yapacak diğer teorisyenler
takip edecekti.

Ütöpya konusunu çeşitli disiplinler
açısından inceleyen ve böylece konunun
hem savaş yıllarında (1939-1945) hem
de daha sonra akademik dünyada canlı
kalmasını sağlayan diğer teorisyenler de
şunlardır: Lewis Mumford(75), Hans Fre-
yer(76), Martin Buber(77), Paul Til-
lich(78), Max Horkheimer(79), Karl R.
Popper(80), Herbert Marcuse(81), David
Riesman(82), Raymond Ruyer(83), Mar-
tin Schwonke(84), Fred L. Polak(85),
Georges Duveau(86) ve Georg Quab-
be(87).

Her ne kadar Alfred Doren, ahiret gü-
nüne yönelik beklentileri ifade eden ve
esas olarak "özlenen dönemler" ile "bin-
yılcı özelemleri" dile getiren ruhani eserle-
ri, ütöpya kapsamında değerkendirmeye
karşı çıksa da, Bloch bu görüşü tüm-
den yadsırmaktaydı. Bloch'a göre bu hareket-
lerin dile getirdiği özelemler, yadsınamaz
ve bunlar özellikle ütöpya kavramı kap-
samında değerkendirilmelidir, çünkü bu
"binyılcı" hareketler, ortaya koydukları ta-
rihsel ayaklanmalarla ve mücadelelerle,

ütöfik düşünce geleneğinin canlı kalmasını sağlamışlardır. Ayrıca bu hareketlerin birçok ütöfistten farklı olarak sınırsız toplumu ifade eden kesin "bir yol haritaları" da vardı.(88) Bloch'a göre ortaçağda etkin olan eşitlikçi tarikatların dini söylemi onların geriliğinin bir ifadesi değil, fakat onların, hem geniş kitleleri aydınlatmaları hem de hakim sınıfların denetiminden kurtarmaları nedeniyle devrimci bir başarılarıydı.(89)

Aydınlanma dönemine girildiğinde, ütopyaya yönelik ilgi de yeniden canlanmıştı. Küçük bazı çevrelerin, "iyi ve güzel bir dönemin geleceğine, kimsenin kimseyi baskı altına almadığı, sömürmediği ve herkesin kardeşçe yaşadığı bir altın çağın yeniden zuhur edeceğine" dair özelemleri, zaman zaman geniş kitleleri kucaklayan mistik bir heyecana da dönüşüyordu. "Her yaşanan hayal kırıklığı, toplumsal umudu yeniden ateşliyordu; özellikle de savaş, ekonomik kriz, zihinsel ve ahlaki çürüme arttıkça, bunların 'Tanrıdan uzaklaşmaktan kaynaklandığı' düşünülüyor ve böylece geleceğe dair beklentilerin mutlaklığı muştulanıyordu."(90)

Ütopya tanımı üzerine tezler

17. yüzyılda yeniden toplumsal zeminin sarsıldığı bir dönemden geçiliyordu. Ütopya yazarlarını duyarlılıkları yüksek olan toplumsal sismograflara benzetebiliriz. Toplamların yaşadıkları ekonomik ve siyasi, ahlaki ve düşünsel yıkımları ilk onlar algılarlar ve bunları "yeni toplumsal tasarılarla" ortaya koyarlar ve böylece toplumlara söz konusu krizlerden çıkış yolunu gösterirler. Bunun böyle olduğu, insanlık tarihi incelendiğinde rahatlıkla görülebilir. Hem MÖ. 5. yüzyılda Akdeniz havzasında, hem 10. yüzyılda İslam coğrafyasında hem de 15. yüzyıldan itibaren Avrupa topraklarında.(91)

Neusüss de aynı görüşleri ifade eden saptamalarda bulunmaktadır: "Kriz ve kırılma dönemlerinde artan roman ve ütopya sayısını, toplumsal ve tarihsel nedenlerle ilişkilendirmeden anlamak olanaklı değildir."(92) Çünkü onun açısından ütopya, "algılanabilen ve dönüşürmek

Hem Lenin hem de Antonio Gramsci ütopyanın tarihte siyasi mücadelede oynadığı olumlu role dikkat çekmişlerdi.

istenen bir mekânın, keyfi olarak özlenen başka bir mekâna ve coğrafyaya yansıtılmış bir tasarısından başka bir şey"(93) değildir.

Genel anlamda insanoğlu davranışlarını, üç aşamalı olarak düzenler: verili düzeni, yani mevcut olanı gözden geçirme (eleştiri), olasılıkları hesaplama ve geleceğe dair tasarılar yapma (antitez)

Aydınlanma dönemine girildiğinde, ütopyaya yönelik ilgi de yeniden canlanmıştı. Küçük bazı çevrelerin, "iyi ve güzel bir dönemin geleceğine, kimsenin kimseyi baskı altına almadığı, sömürmediği ve herkesin kardeşçe yaşadığı bir altın çağın yeniden zuhur edeceğine" dair özelemleri, zaman zaman geniş kitleleri kucaklayan mistik bir heyecana da dönüşüyordu.

ve nitekim kendini var etme ve böylece dünyayı yeniden yaratma (sentez) ya da tersi. Bunu Mannheim, "var olanın aşılması" olarak nitelendirmektedir. Ona göre "ütöfik bilinç, 'varlığı' çevreleyen durumla özdeş olmamaktır". Ayrıca o bir adım daha ileri giderek, "gerçekliği aşmaya yönelik irade beyanında bulunan ve bununla da yetinmeyerek 'var olanın düzenini' kısmen veya tümünden parçalamayı amaç edinen eylemleri ortaya koyan eserleri" ütopya olarak nitelendirmektedir.(94) Demek ki buna göre, mevcut durumla çatışık olan onu kısmen ya da tümünden aşmayı amaçlayan gelecek özelemleri ifade eden eserler ütopya olarak nitelendirilebilir.

Aynı görüşleri Ernst Bloch da "Toplumsal ütopyalardan kesitler"(95) başlıklı derslerinde ortaya koymuştu. Bloch'un görüşlerinin bir başka önemli yanı ise bunların ütopyayı, güçlü bir umut ilkesiyle bağlantılı olarak içermesidir.(96) Ona göre 'binyılcı' özelemler de ütopya olarak görülmelidir, çünkü o dönemin 'aydınlanmış bilinci henüz sislerin arkasındaydı' ve onlar bu nedenle laik hareketler olarak ortaya çıkamazlardı. "Onların arzularının merkezinde ütopya bulunuyordu... diyalektik olmayan hayal ve özelemler devanın sisli yönünü oluşturuyordu; ancak onların dile getirdikleri 'özlenen zamanlar ve özlenen diyarlar' eski ütopyaların özelemlerinin aynısıydı."(97)

Bilim adamları ve teorisyenler arasında ütöfik bilincin ne olduğuna dair geniş bir mutabakat varken, ütopyanın ne olduğu konusunda görüşler hala farklılıklar göstermektedir. Doren, 'özlenen zamanları' ifade eden eserleri kavramın dışında bırakırken, Bloch bunların hepsini birden ütopya olarak görmekteydi. Mannheim ise ütopyayı içerdiği 'var olanı aşma' iradesine bağlamaktan yanaydı.

"Ütöfik bilinç, kendisini çevreleyen mevcut durumla özdeş olmama halidir. Bu özdeş olmama hali kendisini her daim, söz konusu bilincin kendisini yaşamada, düşüncede ve eylemde, var olanı içermeyen faktörlere göre belirlemesiyle gösterir. Ancak her mevcut durumla özdeş olmayan, onu aşan ve kelimenin ger-

çek anlamında 'gerçeğe yabancı' olan da ütopya olarak kabul edilemez. Bizce sadece 'verili gerçekliği aşan', eyleme geçerek mevcut durumu kısmen ya da tümünden parçalama yönelimine sahip olanlar tarafımızca ütopya olarak görülebilir."(98)

Çeşitli farklı anlamlandırmalarda da görüldüğü gibi ütopyanın kesin bir tanımı yapılamamaktadır, ancak buna rağmen farklı teorik itirazları da dikkate alan ortak bir tanım geliştirilebilir:

Birincisi: Ütopyalar çoğunlukla, tarihin belli dönemlerinde de görüldüğü gibi, uzun bir ahlaki, siyasi, düşünsel, toplumsal ve ekonomik krizin ardından zuhur etmektedir. Bu kriz durumu, kimi zaman bir yüzyıl kadar da sürebilmektedir. Bu süreçte krizin mayaladığı ütopyalar, toplumlara 'bir şeylerin düzgün gitmediği' duygusunu verirler. Ütopyalar sadece bir şeyin düzgün gitmediğini göstermezler, aynı zamanda krize temel bir eleştiri olarak da ortaya çıkarlar. Eleştiriler çoğunlukla kişileri ya da sistemin bir yönüne değil, fakat sistemin bütününe yönelik olarak gündeme gelirler. Bir bakıma "ütopya, eleştirel karışıklıktır."(99)

İkincisi: Ütopyaların felsefi ve siyasi boyutları, mevcut düzeni ve gerçekliği yadsıyan alternatif dünyalara işaret ederler. Ütopyanın ufkunda 'alternatif bir uyum ve mutlu dünya portresi' bulunur; bu ufuk, mevcut düzeni ve gerçekliği parçalayan ve onu aşan bir potansiyele sahiptir. Yansıttığı dünya henüz mevcut değildir, ancak okura, onun eninde sonunda gerçekleşeceği hissini yansıtır. Mevcut düzenin eleştirisi üzerine inşa edilen ütopya, okura, gelecekteki muhtemel dünya için mücadele edilmesi veya en azından bu yönde bir çaba gösterilmesi gerektiğini hazırlar. Yani bir bakıma ütopya okura, harekete geçmesi için kılavuzluk görevi de yapar.

Üçüncüsü: Ütopyalar yazarlarının, yaratıcılığını, birikimini, yeteneklerini, fantezisini ve hicvini yansıtan edebi metinlerdir. Ancak bunlar öylesine yapılmış zihinsel jimnastikler de değildir. Ütopyaların estetik biçimi sadece yazarların öncü birikimlerini yansıtmazlar, aynı za-

Ütopyalar çoğunlukla toplumsal krizlere bir yanıt olarak ortaya çıkarak, toplumların dönüşümünü amaçlarlar.

manda insana "böyle olabilir" ya da "böyle olmalıdır" hissini de verirler.

Ütopyanın tarihsel işlevi

Ütopyalar çoğunlukla toplumsal krizlere bir yanıt olarak ortaya çıkarak, toplumların dönüşümünü amaçlarlar. Mevcut düzenin alternatifi olarak yansıtılan karşıt dünya, aynı zamanda yaratıcısının gözünde en iyi dünyadır da. Karşılaştırma yoluyla okur, hangi dünyanın daha iyi olduğuna karar verme olanaklarına sahip olacaktır. Mevcut düzene yönelik güven ve inançları sarsan yazar, aynı zamanda

Ütopyalar çoğunlukla toplumsal krizlere bir yanıt olarak ortaya çıkarak, toplumların dönüşümünü amaçlarlar.

Mevcut düzenin alternatifi olarak yansıtılan karşıt dünya, aynı zamanda yaratıcısının gözünde en iyi dünyadır da. Karşılaştırma yoluyla okur, hangi dünyanın daha iyi olduğuna karar verme olanaklarına sahip olacaktır.

henüz mevcutta olmayan, ancak kurulması muhtemel olan 'daha iyi dünyanın' okurun göz ufkuna girmesini de sağlamıştır.

Gerçi tasarlanmış yeni dünya, sonuçta zihinlerde yaratılmış bir dünyadır, ancak kurmaca öylesine akıllıca işlenmiştir ki o, 'eski ile yeninin kıyasında' zaferini ilan edecektir. Verilmek istenen mesaj çok açıktır: krize yuvarlanmış eski ve köhnemiş dünya artık aşılmalıdır.

Uygarıkların gelişimini toplumbilim açısından inceleyen sosyolog Norbert Elias, "olası fantastik dünyalara ilişkin çizilen resimlerin, toplumların yön bulmasında önemli bir işlev gördüklerini" saptamaktadır. Yazarlar, fantastik dünyalara ilişkin çizdikleri resimlerle toplumların hangi sorunlarının nasıl çözülmesi (özellikler) gerektiğine dair görüşlerini dile getirirler; ve "bunlar bazı grup ve çevrelerin yön bulmasında veya geleceklerini planlamasında önemli roller üstlenirler."(100)

Tarihte görüldüğü gibi ütopyalar, sadece eleştirmekle kalmazlar aynı zamanda fantastik ve masalımsı öykülerle toplumları aydınlatır ve böylece insanların özgürleşmesine önayak olurlar. Ütopyaların bu özelliğini Polak da isabetli bir şekilde saptamaktadır:

"Ütopyalar sanıldığı gibi, sadece insanoğlunun dinmeyen masalımsı özelliklerini dile getirmekten daha fazlasını da yaparlar; hiçbir zaman gerçekleşmemeyle mahkum olmak onu daha fazlasına zorlamaktadır... o dur durak bilmeksizin insanoğluna varlığını ve içinde yaşadığı toplumunu sorgulamayı dayatır."(101)

Ütopyanın sorgulayan, sarsan ve aydınlatan bir işlev gördüğü insanlık tarihinin her önemli dönemecinde yeniden ve yeniden kanıtlanmıştır: MÖ. 5. ve 4. yüzyıllarda bu böyleydi. Aristoteles de Politika başlıklı kitabında antikçağın büyük ütopya yazarlarının bazılarını (Hippodamos, Phaleas, Zenon, Diyojen, Platon vs.) bahsetmektedir. Aynı durumu İslami devrimin ardından gelen krizde de görüyoruz. 10. yüzyıldan itibaren krize giren İslam uygarlığı döneminde, hem önemli

eşitlikçi-ütöpik hareketler doğmuş hem de özgürlük ve eşitlik özlemlerini dile getiren mükemmel toplum tasarıları ortaya atılmıştır. Buna benzer bir durumu gene 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da da görüyoruz. İnsanlık, Rönesans ve Aydınlanma döneminde tarihin en gelişmiş ütöpik eserlerini yaratmıştır.(102)

Hatta ütopyalar sadece eleştirmekle ve alternatif bir dünya sunmakla da kalmazlar, aynı zamanda hem dolaylı olarak kitlelerin örgütlenmesine yol açarlar hem de grupların kolektif etkinlerini biçimlendiren ve düzenleyen bir rol de üstlenirler. Mannheim de buna benzer bir gözlemde bulunur:

"Her yerde görüldüğü gibi ütöpik kurmaca, farklı sosyal grupların ortak ruh ve düşünsel araçlarının bir parçası olmaktadır; gruplar kendi etkinliklerini, ütöpik kurmacanın mevcut gerçekliği aşan kavramlarına göre düzenleyerek, etkinliklerinin farklı bir açıdan gerçekliği kavramasını sağlamaktadırlar.

Yani ütöpik elementin sadece birleştirici bir güç olmadığını, aynı zamanda dipten dibe farklı sosyal grupların gerçekliğe ilişkin tasarılarını da birbiriyle bağlantılı hale getirmektedir."(103)

Demek ki ütopyalar, sadece sosyal analizin bir aracı olmamakta, aynı zamanda düşüncelerin farklılaşmasında da önemli bir rol oynayarak, okuryazar kesimlerin bilinçlerini de oluşturmaktadır. Bunun yaparken de birbirinden farklı yöntemlere başvurmaktadırlar. Bazen eleştiriye, abartarak ve nesneyi ucube şeklinde göstererek yaparken, bazen de doğrudan, toplumsal sorunların yarasına

Ütopyalar sadece eleştirmekle ve alternatif bir dünya sunmakla da kalmazlar, aynı zamanda hem dolaylı olarak kitlelerin örgütlenmesine yol açarlar hem de grupların kolektif etkinlerini biçimlendiren ve düzenleyen bir rol de üstlenirler.

İnsanlık, Rönesans ve Aydınlanma döneminde tarihin en gelişmiş ütöpik eserlerini yaratmıştır.

dokunarak yaparlar; ya da bazen sadece sorular ortaya atarak, toplumsalın vicdanına hitap ederler.

Ütopya ve devrim ilişkisi

Ütopyaların devrimlerle doğrudan bir ilişki içinde olup olmadıkları konusu toplumbilimciler için her daim bir bilmeceydi. Aynı şekilde bu her iki fenomenin birbirine ilişkin duruşunun ne olduğu ve bunların birbirilerinin varlık nedeni olup olmadığı.

Ütopyaların toplumsal grupların özlem ve arzularına yönelik umutlarını dile getirdiklerini Thomas More'un Ütopya'sından beri görüyoruz. Nitekim o da eserini o günkü mevcut İngiliz toplumunu eleştirmek, onun karşıtı olan yeni bir dünya tasarısıyla aşmayı umut etmişti ki bunu en yakın dostu Erasmus, ünlü Alman hümanisti Hutten'e gönderdiği bir mektubunda bildirmişti.(104)

Ayrıca More, Utopia başlıklı eserini şu sözlerle bitirmekteydi:

"Bu arada, onun çok derin ve deneysel bir insan olduğunu bilmekle birlikte, anlattıklarının hepsini kabul ettiğimi söyleyemem. Ama itiraf ederim ki, Ütopyalıların ülkesindeki birçok şeyi bizim ülkemizde de görmeyi, umut edemesem de, dilerim."(105)

Peki, ütopya yazarları eserlerini, umut etmenin dışında başka hangi amaçla yazmaktadırlar? Bu eserler, birçok yerde iddia edildiği gibi sadece eğ-

lencelik olsunlar diye mi yazılmaktadır? Ya da bunlar yazarların gerçekleştirmesini arzuladıkları gizli siyasi programları mıdır?

Her şeye rağmen Platon'dan bu yana, ütopya ile yazarlarının siyasi pratikleri arasında kopmaz bir iç içelik görüyoruz:

> Platon ve öğrencileri, mükemmel toplumu gerçekleştirmek için Sürakuz'a da siyasi bir girişimde bulunmuşlardı ki bu girişim Platon'u neredeyse kellesinden ediyordu.(106)

> MÖ. 130 yılında Bergama'da, hükümdar Attalos'un evlilik dışı doğan oğlu Aristonikos, ülkesini Romalılara karşı cansiperane bir şekilde savunmuştu. Jambulos'un "Güneş Adaları"ndan esinlenen ve yanına köleleri ve zanaatkarları da alan Aristonikos, "Güneş Ülkesi" olarak adlandıracağı ülkesinde bundan böyle köleliğin olmayacağını ve herkesin özgür ve eşit bir yaşam sürecini belirtmişti.(107)

> Herkesin eşit ve özgür olduğu bir düzen amaçladıklarını belirten Basralı Zenciler ve Karmatiler, Ortadoğu'nun eşitlikçi metinlerden esinlenerek, 9. ve 10. yüzyılda Basra ve Yemen'de uzun bir süre hüküm sürmüşlerdi.(108) Özgürlükçü ve eşitlikçi hareketlerin birkaç yüz yıl boyunca Ortadoğu'da karışıklıklara neden oldukları, ünlü Selçuklu veziri Nizam-ül Mülk'ün Siyasetname başlıklı ünlü eserinde de belirtilmektedir.(109)

> Joachim de Fiori'nin görüşleri(110) sadece Rönesans'ın peygamberlerini değil, aynı zamanda Reform döneminde ayaklanan köylüleri de kuvvete etkilemiştir.(111)

> Ünlü "Güneş Ülkesi" ütopyasını yazan Campanella, tasarısında öngördüğü sosyal adaleti Kalabriya'da gerçekleştirmek üzere ayaklanma planlayacak, ancak komplo'nun açığa çıkması üzerine yakalanarak ve 27 yıl zindana atılacaktır.(112)

> 18. ve 19. yüzyılın Fransız ve İngiliz ütöpik sosyalistlerinin hemen hemen hepsi çeşitli eserlerde dile getirdikleri görüş ve tasarılarını hayata geçirmek için birçok girişimde bulunacaklardı. Bunların en başında da Cabet ve Owen Amerikan topraklarında eşitlikçi komünler kuracaklar, ancak bütün bu iyi niyetli girişimler hüsrarla sonuçlanacaktı.(113)

> 17., 18. ve 19. yüzyılda Amerika'da kurulan 1970 eşitlikçi komünün fikir babası Avrupalı ütöapistler ve sosyalist muhaliflerdi.(114)

Ütöpik eserlerle ilgili ilk teorik metinleri kaleme alan Andreas Voigt de ütopyaların devrimci girişimlerle sıkı bir ilişki içinde olduklarını belirtmektedir. Sosyal Ütopyalar başlıklı ünlü eserinde, "tarihte düzenlik aralıklarla ortaya çıkan bu mükemmel tasarılar insanlar üzerinde öylesine etkili olabilirler ki bunlar bir andan sonra siyasi eylemler üzerinden gelişmeleri belirleyebilir"(115) demektedir. Hatta "bunlar öylesine bir işlev görebilirler ki bütün bir çağ bile bunlarla tarafından belirlenebilir." Bu tasarılar sadece tarihte böyle bir etkide bulunmadılar, fakat bugün hala aynı etkiyi sürdürmektedirler:

"Bizim zamanımızda bile bu türden ekonomik, toplumsal ve ahlaki ütopyalar görülmektedir. Her reform hareketinin temelinde ütöpik bir unsur bulunmaktadır; öyle görüyor ki söz konusu reformlar bunsuz yeşerememektedirler."(116)

Ünlü İngiliz tarihçi Arnold Toynbee de ama tersinden olmak kaydıyla, aynı kanaattir:

"Şu söz konusu zihinlerde düşünül-müş ve hiçbir zaman gerçekleşmemiş

Andreas Voigt ütopyaların devrimci girişimlerle sıkı bir ilişki içinde olduklarını belirtmektedir.

olan toplumsal tasarılar, gerçek anlamda toplumsal görünümü eylem programlarıdır. Hayata geçirmek istedikleri eylem programları ise, gerçek ancak parçalanmakta olan bir toplumu belli bir düzeyde 'tutmak' ve onun çöküşünü engellemektir."(117)

Mevcut duruma bir karşı duruş olarak, verili olanın yadsınması olarak ortaya çıkan ütopya, kitlelerin bilinci üzerinde etkide bulunarak, yığınların ideolojik ve ahlaki konumunu temellendirmekte ve onların sisteme karşı hoşnutsuzluklarını güçlendirerek, mevcut düzene yönelik karşı çıkışı kıskırtmaktadır. Bu özellikleriyle siyasi alana bile müdahil olan ütopya, kimi zaman kitle hareketlerini yönlendirici bir etkide bile bulunabilmektedir.

Böylece tarihsel devrimler, "ütopya ile verili düzen arasındaki bir uzlaşma" olmaktadır. Kolakowski'ye göre "ütopya, devrimlerin bir aracı olurken, verili insani dünyanın çehresi de biçimlendirilen madde olmaktadır. Tabii ki burada aracın maddeye, kısmen uyum sağlaması gerekmektedir."(118)

Bu bölümün sonuna gelmişken bir de ütopya ile devrim arasındaki ilişkiyi yoğun bir incelemeye tabi tutan teorisyen Lasky'ye kulak verelim, çünkü ona göre ütöpik düşünce 'diyalektik bir karaktere' sahiptir:

"Ütopyalar varlıklarını, hem umuda hem de çaresizliğe borçludurlar; bunlar- sa çelişmenin doğasından kaynaklanan istikrarlaştırıcı modellerdir. Bunlar bir bakıma, bir zamanlar var olan, ancak ya unutulmuş ya da ihanete uğramış, ama mutlaka yeniden kazanılmak istenen mükemmel dünyalara yönelik 'hayali etkinliklerdir'. Bunlar (ütopyalar) çoğunlukla hem mevcut toplumsal verilerin analizleridir hem de bunların dönüştürülmesinin programıdır. Her ütopya bağrında gizli bir eylem çağrısı barındırır, çünkü her siyasi ideal sonuçta zorunlu olarak devrimciliğe varır: onların eleştirel unsurları, çelişkilere neden olur, sunduğu mükemmel tasarı ise zihinlerde, yeniye ve dönüşüme olan arzuyu kıskırtır."(119)

Türkiye ütopyanın neresinde?

1993 yılında yayın hayatına başlayan *Bilim ve Ütopya* dergisi "Türklerin ütopyası yoktur" tezinin bir antitezi olarak ortaya çıkmış ve "Türkiye'de ve dolayısıyla insanlığın eşitsizliğe karşı mücadele ettiği her yerde ütopyanın da mutlaka olacağı" şeklindeki görüşünü yaygınlaştırmıştı. Ortaya atılan bu iddia sıradan bir slogan olmaktan çıkarılmalı ve tarihsel verilerle kanıtlanmalıydı? Bu alanda ortaya konan önemli çabalar gözlemlenmektedir, ama şimdi bunu hem genel yazın alanında hem de akademik çevrelerde devam ettirmek gerekir.

Lasky: "Her ütopya

bağrında gizli bir eylem

çağrısı barındırır, çünkü her

siyasi ideal sonuçta zorunlu

olarak devrimciliğe varır:

onların eleştirel unsurları,

çelişkilere neden olur,

sunduğu mükemmel tasarı

ise zihinlerde, yeniye ve

dönüşüme olan arzuyu

kıskırtır."

Tarihimizdeki ütopyik tasarımlar, yatağına sığmayan bir çağlayan gibi gürül gürül akmışlar ve en sonunda gelip Cumhuriyet devriminin şelale yatağına dökülmüşlerdir...

Türk ütopyalarının araştırılması ve incelenmesine yönelik en büyük zorluksa kuşkusuz bunların önemli bir kısmının Osmanlıca yazılmış ve dolayısıyla bugün hala günümüz Türkçesine aktarılmamış olmasında yatmaktadır. Gerçi ülkemizde ütopya ile ilgili öncü çalışmalar yok değildir, ancak bunlar henüz kararlı birkaç akademisyenin çabasının ötesine geçememiştir. (120)

Türkiye devrim tarihiyle Türk ütopya-ları tarihi bir sarmaşık gibidir, birbirinden ayrılmamacasına iç içe geçmiştir. Birini diğerinden ayırtamazsınız. Tarihimizdeki her devrimci girişim, kendi özgün ütopyalarını yaratmış, her ütopya da kitlelerin devrimci heyecanını ateşlemiş ve umudunu diri tutmuştur.

Tarihte, ütopyik düşünce barındırmayan herhangi bir devrimci projeden bahsetmek olanaksızdır. Oscar Wilde, "Üzerinde Ütopya adası bulunmayan bir dünya haritası göz atmaya bile değmez" (121) derken tam da buna işaret etmektedir. Her devrimci atılım, barındırdığı ütopyik ufuk çizgisiyle geleceği heyecanlı kılar. Gelecek tasarımların içerdiği ütopyik unsur, o tasarımın bir zaafı değil, fakat kitleleri harekete geçiren devrimci enerjisidir.

Gelecek tasarımlarının ütopyik unsurunu yadsıyan her siyasi girişim, sonuçta

siyaseti sıradan bir aletin kullanım kılavuzuna dönüştürür!...

Bir karşılaştırma yapalım: Osmanlı'da Ziya Paşa ve Namık Kemal'le başlayan ütopya gelenek, İsmail Gaspıralı, Tevfik Fikret, Hüseyin Cahit Yalçın ve Abdullah Cevdet'ten beslenmiş ve en sonunda da Cumhuriyet döneminde Yakup Kadri'nin ünlü Ankara romanıyla doruğa ulaşmış.

Devrim tarihimiz de aynı hattı izlemiş mi? Namık Kemallerle başlayan demokratik devrim hareketi, birinci hamlesini 1876 Meşrutiyeti ile yapmış, ikincisini

Türkiye devrim tarihiyle
Türk ütopyaları tarihi bir sarmaşık gibidir, birbirinden ayrılmamacasına iç içe geçmiştir. Birini diğerinden ayırtamazsınız. Tarihimizdeki her devrimci girişim, kendi özgün ütopyalarını yaratmış, her ütopya da kitlelerin devrimci heyecanını ateşlemiş ve umudunu diri tutmuştur.

halkçı-devrimci Jön-Türk devrimiyle ilerletmiş ve en sonunda bu hareket, bütün halkı sararak, büyük bir modernleşme hamlesi olan Cumhuriyet Devrimi'ni gerçekleştirmiştir.

Tarihimizdeki ütopyik tasarımlar, yatağına sığmayan bir çağlayan gibi gürül gürül akmışlar ve en sonunda gelip Cumhuriyet devriminin şelale yatağına dökülmüşlerdir...

Tarihimizin derinliklerinden gelen özgün ütopyalarımıza ilişkin kapsamlı bir inceleme ise bir başka incelemenin konusu olacaktır.

Dipnotlar

(1) Yunus Emre Kır, "Klasik ve Çağdaş Ütopyalarda Din ve Toplum" başlıklı Yüksek Lisans Tezi kapsamında son 40 yılın ütopya üzerine yapılan tezlerini, Ekler bölümünde sıralamış, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 130.

(2) Işın Ekrem, "Jön Türk İdeolojisinin Türk Romanına Etkileri: Mizancı Murad Bey ve Toplumsal Ütopyası", Sanat Olayı, İstanbul, 1981, Sayı 5.

(3) Metin Kayahan Özgül, "Bir Ütopya Taslağı: Hayat-ı Muhayyel", Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, 1988, Sayı 53.

(4) Birçok edebiyat dergisi, 1990'ların başından itibaren ütopya konusuna ilgi göstermekteydi. Milliyet Sanat Dergisi ise 1990 yılında "Abdi İpekçi Ütopya Yarışması" düzenliyordu. Milliyet Sanat Dergisi, Sayı 238/15 Nisan 1990.

(5) Nurettin Öztürk, "Çağdaş Türk Edebiyatında Ütopya", İnönü Ün. Sos. Bil. Enstitüsü, Yayınlanmamış Yük. Lisans Tezi, Malatya, 1992. Öztürk'ün bu çalışması hem ütopya araştırmaları alanında yapılan ilk çalışmaların başında gelir hem de Türk edebiyatında ütopyanın 150 yıllık birikiminin izini sürerek, "Türkiye'de ve Doğu'da ütopya vardır" tezini güçlü bir şekilde savunmaktadır.

(6) Ayhan Yalçinkaya Türk ütopyaları üzerine yazdığı bir doktora tezinde bu görüşü döne döne dile getirmektedir. Bkz. Ayhan Yalçinkaya, Egerden meğere ütopya karşısında Türk romanı, Phoenix Yay., Ankara, 2004.

(7) Murat Belge "Türk Usulü Ütopya" başlıklı yazısında bunu şöyle ifade ediyor: "Sanırım ütopya insanlarda nesnelerin ilişkilerinden çok, insanların insanlarla ilişkilerinde 'devrimci' değinebilir değişimler tasavvur etmeye bağlı bir şeydir. Bizim ütopyalarda bu pek yok. 'Sınıf farkları korunarak kalkınma' diye özetlenebilecek bir süreç düşünüyorlar; bu da 'ütopya' olmuyor." Tempo, Sayı, 49/2008. Gene aynı tezleri Ayhan Yalçinkaya "Egerden Meğere Ütopya Karşısında Türk Romanı" başlıklı kitabının birçok yerinde dile getirmektedir, Bkz. Aynı eser, s. 14, 15, 177, 178.

(8) 1980'li yılların ortalarından itibaren sivil topluluğa karşı yürütülen tartışmalar için bkz., Doğu

Perinçek, Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet, Sivil Toplumculuğun Eleştirisi, 4. genişletilmiş baskı, Kaynak Yay., İstanbul, 2009.

(9) Thomas More, Utopia, Der Utopische Staat, haz. ve çev. Klaus J. Heinisch, Hamburg, 1987. More'un eseri önce Löwen'de (1516), sonra Paris'te (1517) ve daha sonra Basel'de (1518) yayımlandı. İngilizce çevirisiyle ilk kez 1551 yılında yayımlanmıştı. Felsefe Ansiklopedisine bakılırsa ilk Almanca tercümesiyle 1524 yılında yayımlandı. Bkz., Lexikon der Philosophie, Stuttgart, 1988, s. 136. Ayrıca Türkçesi için bkz., Thomas More, Ütopya, Çev. Sadık Usta, Kaynak Yay., 3. Basım, İstanbul, 2012.

(10) Alexander Demandt "Aithiopen" teriminin Homers'in destanlarında, Herodot'un ve Strabon'un eserlerinde yer aldığını belirtir ve bunun "burada olmayan daha iyi ve güzel insanların diyarı" anlamına geldiğini aktarır, bkz., Der Idealstaat/die politischen Theorien der Antike, Köln, 1993, s. 175 vd.; ayrıca bu konuda Marek Winarczyk de ilginç bulgular saptamıştır, Die Hellenistischen Utopien, Berlin, 2011, Sunuş bölümü.

(11) Diodorus Siculus, Geschichte der Griechischen Literatur Bd. I, Hirsemann Ver., Stuttgart, 1998, s. 200.

(12) Didorus, Age., s. 200.

(13) Diodorus, Age., s. 38.

(14) Alexander Demandt, Der Idealstaat, s. 175; ve ayrıca bkz. Sadık Usta, Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları, Kaynak Yay., İstanbul, 2005, Sunuş bölümü.

(15) Herodot, Historien, Kröner Ver., Stuttgart, 1971, 3. Buch 17-26, s. 191.

(16) Herodot, age., s. 190.

(17) Herodot, age., aynı yerde.

(18) Herodot, age., aynı yerde.

(19) Michael Winter, antikçağdan 18. yüzyılın başına kadar yazılmış olan bütün ütöpik eserler hakkında bilgi veren devasa bir çalışmaya imza atarak, başarılı bir iş ortaya çıkarmıştır. Bkz., Compendium Utopiarum - Typologie und Bibliographie literarischer Utopien, Erster Teilband, Von der Antike bis zur deutschen Frühaufklärung, Stuttgart, 1978.

(20) Werner Krauss, ütopyalar alanında önemli bir başarıya imza atarak, söz konusu ütopyaların büyük bir kısmına eserinde yer vermiştir. Bkz., Werner Krauss (Haz.), Reise nach Utopia/Französische Utopien aus drei Jahrhunderten, Berlin, 1964.

(21) Baba Gargantua oğluna mektuplarını Ütopya'dan göndermektedir, bkz., François Rabelais, Gargantua und Pantagruel, Weltbild Ver., Augsburg, 1994, s. 214 ve 270

(22) Werner Krauss (Haz.), Reise nach Utopia., s. 8.

(23) T. Campanella, Güneş Ülkesi, Kaynak Yayınları, Çev. Sadık Usta, İstanbul, 2005.

(24) F. Bacon, Yeni Atlantis, Bordo Siyah Yay., Çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul, 2004.

(25) Ferdinand Seibt, Utopie als Funktion abendländischen Denkens, Wilhelm Voßkamp (Haz.), Utopieforschung, Cilt 1., içinde s. 260.

(26) E. Phillips, Visionen und Utopie, Eco Ver., Köln, 1999, s.18.

(27) H.Uhlig, Die Sumerer-Ein Volk am Anfang der Geschichte, Gondrom Ver., Bindlach, 1993, s. 37-39.

(28) S.N. Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, Kabalcı Yay., İstanbul 1992, s. 133-134.

(29) S. N. Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, Kabalcı Yay., İstanbul 1992, s. 133-134.

(30) Ovid, Metamorphosen, Das Buch der Mythen und Verwandlung, Albatros Ver., Düsseldorf, 2005; Hesiodos, Günlük ve İşler, Eserleri ve Kaynakları içinde (Haz. Azra Erhat, S. Eyüboğlu), TTK Yay., Ankara, 1977.

(31) Sadık Usta, Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları, Kaynak Yayınları, sunuş bölümü, İstanbul, 2005.

(32) Sadık Usta, Dünyayı Dönüştüren Düşünürler, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

(33) Bkz., Azra Erhat, S. Eyüboğlu (Haz.), Hesiodos, Eseri ve Kaynakları, TTK, Ankara, 1977.

(34) Hesiodos, Sämtliche Werke, Leipzig, 1938, s. 3 vd.

(35) Sadık Usta (Haz. ve çev.), Sparta'da Mükemmel Toplum -Likurgos'un Eşitlikçi Yasaları, Kaynak Yay., İstanbul, 2006.

(36) Platon, Devlet, Kaynak Yay., İstanbul, 2007; Sadık Usta (Der. ve çev.), Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları, Kaynak Yay., İstanbul, 2005.

(37) Aristoteles, Politik, Zürich, 1971, s. 108 vd.

(38) Aristoteles, age., s. 123 vd.

(39) Ayrıca bkz., Sadık Usta (Der. ve çev.), Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları, Kaynak Yay., İstanbul, 2005; Berneri, Marie Louise, Reise durch Utopia, Berlin, 1982; Demandt, Alexander, s. 175 vd.; Schafarewitsch, Igor R., Der Todestrieb in der Geschichte/Erscheinungsformen des Sozialismus, Frankfurt, 1980; v. Pöhlmann, Robert, Geschichte der Sozialen Frage und des Sozialismus in der Antiken Welt Cilt I-II, Darmstadt, 1984.

(40) Özellikle de Rönesans'ın ilk dönemlerinde, yani erken uluslaşma sürecinde birçok halk hareketi özgürlük ve eşitlik davasını, Katolik kilisesinin feodal beylerle birlikte oluşturduğu gerici ittifaka karşı yöneltmişti. Önderleri Jan Hüß'ün öldürülmesine karşı isyan eden Çekoslovaklar, 1425 yılında Taborit'te 10 süren eşitlik bir komün kurmuşlardı; Thomas Müntzer'in önderliğinde Kiliseye ve feodal prenslere karşı isyan eden Alman köylüleri onlarca yıl yöneticilerin korkulu rüyaları olmuşlardı. 1535 yılında Münster'i ele geçiren Yeni Vahitçiler, kadınların bile siyasi haklarına kavuştukları bir yönetim ilan etmişlerdi. 15. yüzyılın başlarında Londra ve Paris'te ayaklanan köylü ve zanaatkarlar, meydanlarda kızıl bayraklar taşımışlar ve aydınlanma döneminde yeniden keşfedilecek olan laik programlar ilan etmişlerdi. Bu hareketlerin ütopya kapsamında değerlendirilip değerlendirilmemesine ilişkin tartışmalar için bkz., Doren, Alfred, Wunschräume und Wunschzeiten, Vorträge der Bibliothek Warburger (1924/25), Leipzig, 1927, s. 158-206.

(41) Krauss, Werner, Reise, s. 9.

(42) Lukianos, Lucius oder der magische Esel, Berlin, 1979.

(43) Jean Servier, Der Traum von der großen Harmonie – eine Geschichte der Utopie, München, 1971; Joachim Walther (Haz.), Der Traum aller Träume – Utopien von Platon bis Morris, Berlin, 1987.

(44) T. Campanella, Güneş Ülkesi, Kaynak Yayınları, Çev. Sadık Usta, İstanbul, 2005.

(45) F. Bacon, Yeni Atlantis, Bordo Siyah Yay., Çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul, 2004.

(46) Winstanley, Gerrard, Die Gesetze der Freiheit, Leipzig, 1986.

(47) Morelly, Gesetzbuch der natürlichen Gesellschaft, Berlin, 1964.

(48) Mercier, Louis-Sebastien, Das Jahr 2440 – ein Traum aller Träume, Frankfurt, 1982.

(49) Cabet, Etienne, Reise nach Ikarien, Berlin, 1979.

(50) Bellamy, Edward, Ein Rückblick aus dem Jahr 2000 auf das Jahr 1887, Berlin, 1978.

(51) Neredeyse her yıl Avrupa'nın herhangi bir kentinde ütopya başlıklı bir uluslararası konferansın düzenlenmesi yok gibidir. Bu konferanslarda ütopya kavramı her açıdan ele alınır ve ütoplar dizisine yeni eserlerde eklenir. Bu konferanslarda sunulan bildiriler sık sık derlenerek, konuyla ilgili olanların bilgisine sunulur. Bkz., Portmann, Adolf (Haz.), Vom Sinn der Utopie, Uranos-Jahrbuch 1963; ayrıca Arnheim Neusüss, olağanüstü bir çalışmaya imza atarak, bugüne kadar bu konuyla ilgilenmiş olan en yetkin teorisyenlerin görüşlerini derleyerek, ilgili okurların bilgisine sunmuştur, Neusüss, Arnheim (Haz.), Utopie - Begriff und Phänomen des Utopischen, Neuwied, 1985; ve gene aynı şekilde temel bir eser olarak kabul edilen yeni bir derleme için bkz., Wilhelm Voßkamp (Haz.), Cilt 1-3, Stuttgart, 1985.

(52) Bloch, Ernst, Freiheit und Ordnung - Abriss der Sozialutopien, Leipzig, 1985.

(53) Günther, R./Müller, R., Das Goldene Zeitalter, Leipzig, 1988.

(54) Tillich, ütopyanın kökenini insanın antropolojik özünde aramakta ve her insan davranışının kökeninde hemen fark edilmeyen fakat süreç içinde görülebilen ütöpik, yani geleceğe dair bir tasarı içerdiğini belirtmektedir. O bunun kaynağını insanın korku ve cesaret dengesinde" görmektedir. Tillich, Paul, Politische Bedeutung der Utopie im Leben der Völker, Schriftenreihe der deutschen Hochschule für Politik Berlin, Berlin, 1951. s. 10 vd.

(55) Chesnaux, J., Geschichte des Sozialismus, Cilt 1 (Die Egalitären und Utopischen Traditionen im Orient), Frankfurt, 1974.

(56) Bkz., Kalivoda, Robert, Emanzipation und Utopie, Voßkamp (1985), içinde s. 304 vd.

(57) Bakınız, Neusüss, Utopie, s. 15, 18, 100, 101.

(58) Bu ayrımı Doren, birçok ütöpik eseri inceleyerek ilk kez ortaya koymuştur, bkz. Doren, Wunschräume, s. 158-206.

(59) Ortaçağda kentlerin kültürel gelişimi için bkz., G. Fülberth, Kapitalizmin Kısa Tarihi, Çev. Sadık Usta,

ta, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 101 vd.; J. Le Goff, Ortaçağ'da Entellektüeller, Çev. M.A. Kılıçbay, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1994, s. 21 vd.

(60) R. Ruyer, Die utopische Methode, Neusüss, Utopie içinde, s. 354.

(61) H. Diwald, Anspruch auf Mündigkeit, 1400-1555, Propylaen, Geschichte Europas, Cilt 1, Ullstein Ver., Berlin, 1982, s. 245 vd.

(62) Robert Kalivoda, Emanzipation und Utopie, Voßkamp içinde, s. 309/310.

(63) Robert Heiß, Utopie und Revolution, München 1973, s. 7.

(64) Friedrich Engels, Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft, MEW, Cilt 35.

(65) J. Höppner, W. Seidel-Höppner: Von Babeuf bis Blanqui – Französischer Sozialismus und Kommunismus vor Marx, Cilt II, Verlag Philipp Reclam jun., Leipzig, 1975, s. 126 vd.

(66) Engels'in Marx'a 7 ve 17 Mart 1845 tarihinde gönderdiği mektuplar için bkz., MEW, Cilt 27, s. 22-24; ayrıca bkz., J. Höppner, W. Seidel-Höppner: Von Babeuf bis Blanqui – Französischer Sozialismus und Kommunismus vor Marx, Cilt I, Verlag Philipp Reclam jun., Leipzig, 1975, s. 7.

(67) Alfred Doren, Wunschräume, Leipzig, 1927, s. 126 vd.

(68) Akt., Neusüss, Utopie, s. 41.

(69) Karl Kautsky, Vorläufer des neueren Sozialismus, Cilt 1-2, Berlin, 1947.

(70) Karl Kautsky, Thomas More und seine Utopie, Berlin, 1947.

(71) Lenin, Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm, Bilim ve Sosyalizm Yay., Ankara, 1995, s. 80 vd.

(72) Antonio Gramsci, Zur Politik, Geschichte und Kultur, Leipzig, 1986, s. 15 vd.

(73) Ernst Bloch, Das Prinzip Hoffnung, 3 Cilt., Suhrkamp Ver., Frankfurt, 1976.

(74) Karl Mannheim, İdeoloji ve Ütopya, Çev. Mehmet Okyayuz, Epos Yay., Ankara, 2004; Mannheim, Ideologie und Utopie*, Verlag Schulte-Bulmke, Frankfurt, 1965.

(75) Lewis Mumford, The Story of Utopias, New York, 1922.

(76) Hans Freyer, Die Politische Insel, Wien, 2000.

(77) Martin Buber, Der Utopische Sozialismus, Köln, 1967.

(78) Paul Tillich, Gesammelten Werke Cilt. 5, Stuttgart, 1963.

(79) Max Horkheimer, Die Utopie, in: Neusüss, Utopie, Frankfurt, 1986, s. 178-93.

(80) Karl R. Popper, Utopie und Gewalt, Neusüss, Utopie içinde, Frankfurt, 1986, s. 313-27

(81) Herbert Marcuse, Phantasie und Utopie, Triebstruktur und Gesellschaft, Frankfurt, 1973, s. 140 vd.

(82) David Riesman, Utopisches Denken in Amerika, Neusüss, Utopie içinde, Frankfurt, 1986, s. 327-39.

(83) Raymond Ruyer, Die utopische Methode, Neusüss, Utopie içinde, Frankfurt, 1986, s. 339-61.

(84) Martin Schwonke, Die Utopie, Neusüss, Utopie içinde, Frankfurt, 1986, s. 235-63.

(85) Fred L. Polak, Die Utopie, Emanuel, Frank, Utopias und Utopian Thought içinde, London, 1973.

(86) Georges Duveau, Die Utopie, Neusüss, Utopie içinde, Frankfurt, 1986, s. 399-425.

(87) Georg Quabbe, Die Utopie, Neusüss, Utopie içinde, Frankfurt, 1986, s. 286-99.

(88) Bloch, Das Prinzip Hoffnung, Cilt 2, s. 555 vd.

(89) Bloch, Freiheit und Ordnung, Abriss der Sozialutopien, Reclam Jun. Ver., Leipzig, 1985 s. 51.

(90) Doren, Wunschräume, Leipzig 1927, s. 196.

(91) Özellikle bkz. Sadık Usta, Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları, Kaynak Yay., İstanbul, 2005, Sunuş bölümü.

(92) Neusüss (Haz.), Utopie - Begriff und Phänomen des Utopischen, Neuwied, 1985, s. 62.

(93) Neusüss (Haz.), Utopie, s. 161.

(94) Mannheim, Karl, Ideologie und Utopie, Frankfurt, 1985, s. 169.

(95) Bloch, Freiheit und Ordnung, Abriss der Sozialutopien, Leipzig, 1985, s. 138.

(96) Sadık Usta, Umut İlkesiyle Sınırları Aşmak, Aydınlik Kitap, Sayı: 25, 17 Ağustos 2012.

(97) Bloch, Zur Originalgeschichte des Dritten Reiches, Neusüss (1985), Utopie içinde, s. 217.

(98) Mannheim, Ideologie, s. 169.

(99) Neusüss, Utopie, s. 108.

(100) Aktaran ve yorumlayan R. Kilminster, Zur Utopiediskussion aus soziologischer Sicht, Voßkamp, Utopie içinde Cilt I., s. 70.

(101) Polak, Wandel und bleibende Aufgabe der Utopie, Neusüss, Utopie içinde, s. 373

(102) Daha ayrıntılı bilgi için bkz., Sadık Usta, Antikçağ ütopyaları, Sunuş bölümü.

(103) Mannheim, Utopie, Neusüss, Utopie içinde, Frankfurt 1986, s. 119.

(104) Erasmus von Hutten'e gönderdiği mektubunda More hakkında şöyle demektedir: "O henüz gençlik yıllarında, Platon'un, kadınların ortaklığını da içeren komünizmi üzerine bir savunma yazmıştı... Utopia'yı ise devletlerin neden böylesi bir sefalet içinde olduklarını ve özellikle de çok ayrıntısına kadar görüp incelediği İngiltere'nin durumunu gözler önüne sermek için yazmıştı." Bkz., Karl Kautsky, Thomas More und seine Utopie, 3. Basım, Dietz Ver., Berlin, 1947, s. 129.

(105) Thomas More, Ütopya*, Çev. Sadık Usta, Kaynak Yay., İstanbul, 2011, s. 152.

(106) Helmut Berve, Antikçağ üzerine altı konferans, İst. Ün. Ed. Fak. Konferansları, İstanbul 1958, s.70.

(107) R. Günther / R.Müller, Das Goldene Zeitalter, Leipzig, 1988, s. 88.; ayrıca bkz. Günther, R., Der Klassencharakter der sozialen Utopie in Rom in den

letzten zwei Jahrhunderten v. u. Z., Leipzig, 1961.

(108) Jacques Droz (Haz.), Gesch. des Sozialismus Bd.1, Frankfurt, 1974, s. 55.

(109) Nizam-ül Mülk, Siyasetname, Dergah Yay., İstanbul, 1987.

(110) 12. ve 13. yüzyıllar arasında yaşamış olan Joachim de Fiori, kilisenin de ortak olduğu baskı ve zulüm düzenine karşı çıkan ilk keşişlerdendi. O İsa'nın ve havarilerinin ilk Hristiyan cemaatine dayanarak, yoksulların eşitlik ve özgürlük özlemlerini haklı bulmuştu. Bunun için Batı dünyasında ilk teorik zemini sunan da o olmuştu. Görüşleri eşitlikçi Hristiyan tarikatlarını güçlü bir şekilde etkilemişti. Özellikle de Asya'nın eşitlikçi Müslüman dervişleri gibi zenginleri lanetleyen, yoksulluk içinde ve kanaatkârlıkla yaşamayı vaaz eden gezgin keşişler, de Fiori'nin militan savunucuları olmuşlardı. Fiori'ye göre insanlık tarihi, üç ana aşamadan ibaretti. Birincisinde Tanrı'nın yasaları olan Eski Ahit, ikincisinde Tanrı'nın oğlunun yasaları olan Yeni Ahit ve üçüncüsündeyse kutsal ruhun yasaları olan eşitlik ve adalet düzeni hüküm sürecekti. İnsanlık bunun arifesinde bulunuyordu. Artık devlet ve kiliseyi kötülüklerinden temizlemek de gerekmezdi, çünkü onlar "Üçüncü Binyıl" düzeninin kurulmasıyla nasıl olsa ortadan kalkacaktı. De Fiori Kalabriyalıydı ve "Güneş Ülkesi" ütopyasının yazarı ve hemşerisi olan keşiş Campanella'yı da çok etkilemişti. Ayrıca Fiori'nin uygarlıkları aşamalara ayıran görüşleri, 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadarki süreçte ortaya çıkan bütün eşitlikçi ve halkçı programlara zemin oluşturunca.

(111) H. Karasek, Die Kommune der Wiedertäufer, Berlin, 1987; Lasky, Melvin, Utopie und Revolution, Hamburg, 1989, s. 38 vd.

(112) Paul Lafargue, T. Camapanella, Eine kritische Studie über sein Leben und über Der Sonnenstaat, Paris, 1895.

(113) Thilo Ramm, Der Frühsozialismus, Quellentexte, 2. genişletilmiş basım, Stuttgart, 1968, Sunuş bölümü; Helmut Swoboda (Haz.), Der Traum vom besten Staat, München, 1987, 291 vd.

(114) Mark Halloway, Utopian Communities in America, 1680-1880, New York, 1966; Peter Boerner, Utopia in der Neuen Welt – Von europäischen Träumen zum American Dream, Utopieforschung Cilt. 2 içinde, s. 358 vd.

(115) Andreas Voigt, Die sozialen Utopien, Fünf Vorträge, Leipzig, 1906, Birinci Konferans.

(116) Aynı yerde, Voigt, Die sozialen Utopien.

(117) Aktaran Lasky, Utopie und Revolution, s. 27 vd. Bkz., Toynbee, A Study of History Cilt. 3.

(118) Leszek Kolakowski, Der Sinn des Begriffes 'Linke', Neusüss, Utopie içinde s. 425.

(119) Lasky, Utopie und Revolution, s. 29.

(120) Bu konudaki bilgiler için bkz. Sadık Usta, Türk Devriminin Ütopyaları, Bilim ve Ütopya, Sayı 187, Ocak 2010.

(121) Oscar Wilde, Der Sozialismus und die Seele des Menschen, Diogenes Verl., Zürich, 1970, s. 35.

Eski Yunan'dan bir mezar taşı

Parthenope'nin mezar taşı adeta Eskiçağda hayvana yaklaşımın bir ironisidir. Kimi kurban törenlerinde bıçak dahi kullanmayan, adak olarak sunulan hayvanı sopalarla döverek kurban eden insanoğlu, kimi yerde çok sevdiği hayvanı için mezar yaptırmış, böylece ancak bir ölüye ait mülk olan, mezar ve mezar taşı bir köpeğe armağan edilmiştir.

Giriş

Geçmişten günümüze ortaya konan bilimsel, teknolojik ve kültürel ürünlerin hemen hepsinde katkısı bulunan hayvanların yaşamımız için önemi açıktır.(1) İnsanoğlunun köpekle olan birlikteliği ise yaklaşık 12.000 yıl önceye uzanmakta, aynı zamanda ilk evcilleştirilen tür olan köpekler, tüm zamanların en uzun süreli iş ve sevgi ortaklığının taraflarından birini oluşturmaktadır.(11) Köpeklerin insanlar için pek çok faydalar sağladığını söyleyen Morris (11), hayvan besleyenlerin diğer insanlara göre daha uzun yaşadıklarını, köpeklerin sakinleştirici varlığının şehir insanı için stresten kurtulma aracı olduğunu da iddia etmektedir.

Materyal ve metot

Çalışmada; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Antik Mermer Kültü Salonunda sergilenen 411 döküm numaralı eser ile konuyla ilgili veteriner hekimliği ve bilim tarihi kaynakları kullanılmıştır. Sergilenen eser temel alınarak hayvan insan ilişkisinin farklı bir örneği veteriner hekimliği tarihi alanında tartışmaya sunulmuştur.

Parthenope'nin mezarı

Ölüm ve sonrasındaki gizliliğin, insanoğlunu geçmişten günümüze etkisi altında bulundurduğu bir gerçektir, Eskiçağ Uygarlıklarında mezarlara büyük bir önem verilmiştir. Mezarlardaki motifler, kitabelerdeki yazılar yapıldıkları çevre-

Ölüm ve sonrasındaki gizliliğin, insanoğlunu geçmişten günümüze etkisi altında bulundurduğu bir gerçektir, Eskiçağ Uygarlıklarında mezarlara büyük bir önem verilmiştir.

Köpek Parthenope'nin Mezar Steli

nin inançlarını, âdetlerini, kültürel yeteneklerini, doğal ve sosyal koşullarını insanoğluna sunan ürünlerdir.(3)

Çalışmanın konusunu oluşturan "Köpek Parthenope'nin Mezar Steli" (Resim-1) İstanbul Arkeoloji Müzeleri Antik Mermer Kültü Salonu'nda sergilenmektedir. Esere ait müze belgesinde (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Envanter No:411) ve Mendel Katalogu'nda (10) şu bilgiler yer almaktadır: Mezar Steli mavimsi mermerden yapılmış olup, arka yüzü yontulmamıştır. Yüksekliği 38,5 cm, eni 56 cm, kalınlığı 9,5 cm, yazıtta yer alan harflerin boyutları ise 0,2–1,5 cm'dir. Mezar taşı Castro (Metelin) Adası'nda bir fabrikanın temeli atılırken işçiler tarafından bulunmuştur. Baltacı Bey tarafından 1890 yılında o zamanki adıyla "Müze-i Hümayun"a (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) gönderilen mezar taşı, dökümde 411, Mendel Katalogu'nda ise 1085 numara ile kayıtlıdır. Genel olarak tüm ve sağlam durumda olan stelin üst bölümü eğik kesilmiş bir kenarla sınırlandırılmıştır.(2, 10) Uzun tüyleriyle Köpek Parthenope, ön ayaklarını, sedirle süslenmiş ve donatılmış, ayaksız bir yatağın kubbeleşmiş bölümüne doğru uzatmış şekilde soldan görünüşüyle tasvir edilmiştir. Katalogda yer alan Fransızca ifadeye göre (*petite chienne*: küçük dişi köpek) Parthenope'nin dişi bir köpek olduğu anlaşılmaktadır.(10)

Rölyefin altındaki altı satırlık Grekçe yazıda aşağıdaki açıklamaya yer verilmiştir:

Παρθενόπην κύναν θάψεν ἀναξ εὐδὲ ἡ συνάθηρον,
ταύτην περὶ πόλιν ἀντιβόους χάριτα
ἔσσι' ἄθλον σπογγῆς ἄρα καὶ χυτὸν ὡς νύ καὶ ἡδε
εὐνους οὐσα τροφεὶ σῆμα λελόνγε τῷδε
ἐς τὸδ' ὄραν χρηστὸν ποιου φίλον ὃς σε προθύμως
καὶ ζῶντα στέργει καὶ νεκρὸν ἀμφέπει

"Köpek Parthenope'yi birlikte oynadığı sahibi gömdü,

Bu mutluluğun teşekkürü olarak,

(Karşılıklı) sevginin ödülü vardır,

Örneğin bu köpek için olduğu gibi:

Sahibimin dostu olup bu mezarı hak ettim:

Rölyefin altındaki Grekçe yazının Mendel Katalogu'ndaki hâli.

Buna bakarak, hem seni hayattayken sevmeye hazır hem de (ölünce) naşına özen gösterecek faydalı bir dost bul."

Yunan Kültürü, daha eski iki kültürün, Minas ve Miken Uygarlıklarının ürünüdür. Girit Adası'nda ve Siklatlar'da (Cyclades) (Yunan Yarımadası'nın güneydoğusundaki adacıklar) yer alan bu toplumlar için MÖ 3000 ile 2200 yıllarında Bronz Çağı başlamıştır. Bu topluluklar ölümlerini gömme konusunda belirgin farklar gösterirler; Giritliler toplu mezarlar yaparken, Siklat Adaları'nda yaşayanlar en fazla altı, genellikle daha az sayıda cesedin yer aldığı mezarlar hazırlamışlardır. Yunan Yarımadası'nın MÖ 2300'den sonra Güney Rusya ve Balkanlar'dan gelen Kurganlar tarafından istilası sonucu yarımada atlardan yararlanma ve ölü gömmeyle ilgili yeni uygulamalar gelişmiştir.(8, 13)

Köpekler; Yunan Mitolojisinde çok yerde karşımıza çıkar. Örneğin köpek, Tanrıça Artemis'in arkadaşıdır. Artemis, tüm buluntularda yanında bir köpek tasvir edilir. Köpek, Homeros'un destanlarında insanların en yakın dostu ve koruyucusu olarak anlatılır.(1) Pandora efsanesinde Zeus, Hermeias'dan kutuya tilki huyu ile beraber bir köpeğin yüreğini koymasını ister.(6) Aesculapius adına yapılan sağlık mabetlerinde tedavi için bulunanlara Aesculapius, geceleri köpek görünümünde yaklaşır, yarasını yalar ve iyileştirir. Homeros'un *İliada* adlı eserinde Apollon, Yunanlıları cezalandırdığı okunu önce katır ve köpeklere, sonra insanlara atar.(4) Prometheus'un tanrılara karşı işlediği ilk suçta da hayvanlar yer alır. Hesiodos'un eseri "*Theogonia*"da

koca bir öküzü ikiye bölerek sofraya getiren Prometheus ak yağlar altına kurnazca sakladığı kemikleri sunar Tanrı Zeus'a. Bu söylence kurban törenlerinin uygulama şekline (tanrılar için kurbanın butları ile diğer organların kemiklerin yağlara sarılıp yakılması) atıftır. Hesiodos, *Theogonia*'nın yanı sıra "*İşler ve Günler*" adlı eserinde de çiftçiye, hırsızlara karşı önlem almak için keskin dişli bir köpeğe sahip olmasını ve ona çok iyi bakmasını öğütler.(6)

Tartışma ve sonuç

Mezarlardaki kitabeler, motifler, yazılar mezarların niteliklerini belirleyen başlıca unsurlardır. Mezar sanatının geçirdiği aşamalar; mimari devirler, diğer tarihi olgular ve sosyal ilişkilere göre nitelik değiştirmiştir. Mezar taşlarına yapılan süslemeler ve üzerlerindeki yazılar o dönemin sanat zevklerini, duygularını dile getirir.(3) Dağlıoğlu (3) mezar taşlarının incelenmesinden elde edilen bilgiler arasında "hayvanlara ait bilgiler" başlığını da sunmaktadır. Bu açıdan mezar taşları veteriner hekimliği tarihi açısından da önemli bir kaynak olarak sınıflandırılabilir ve "*Köpek Parthenope'nin Mezar Steli*" de bu sınıfta değerlendirilebilir.

Köpek, ilk evcilleştiği dönemden günümüze dek dört yüzden fazla tür sayısına ulaşmıştır. İleri 1859'da yapılan köpek sergileri, günümüzde kimi zaman on beş bin köpeğin birbirleriyle yarışmak için bir araya getirildiği özel etkinlikler olmuştur. Bu organizasyonların katılan insanlara çok ciddiye alınması, köpeklerin binlerce yıldır hayatımızdaki yerinin en iyi göstergelerinden biri olmuştur.(11)

Eskiçağ uygarlıklarının bir kısmında hayvanları korumaya özen gösterildiği ve hayvanlara yapılan saldırılara ciddi cezalar verildiği bildirilmektedir.(1, 4) İnsanlık tarihi boyunca, düşünsel ürünlere de kaynak olan hayvanlar; kültürel, biyolojik ve çevre bilimi ilgili zenginliklerin, özenle korunması gereken varlıklarıdır.(1)

İnsanların hayvanlara ve doğaya karşı yaptığı eylemler tarih kadar eski bir sorundur. Hayvan hakları hareketi konusunda geliştirilen tüm düşünceler, insa-

nın kendini bir tür olarak görüp diğer canlı türlerinden ayrı ve üstün saymasını sorunun kaynağı olarak görür. "Türcülük" diye adlandırılan bu yaklaşım, insan-dünya görüşünün, sadece hayvanların değil, tüm canlı-cansız doğanın insanoğlu tarafından sonuna kadar sömürülmesine izin veren temel düşünceyi oluşturmaktadır.(9) İnsanlarla hayvanlar arası ilişkide, "bir" hayvanı sevmenin, insan olmayanın varlığını kabul etme anlamına gelmediği, insan yaşam biçimi açısından etkin olan tutumun, başka olanı reddetme, görmezden gelme ve kayıtsızlık olduğu açıktır.(16)

İnsan olmayan yaşantının, insan merkezilik yüzünden araçsallaştırılıp, insan içinleştirildiğini, böylece bir anlamda yok edildiğini biliyoruz. Hayvanların bağımsız var oluş koşullarını yitirdikleri uzun bir tarihin öznesi olan insanın, hayvanlarla ilişkisini bu yıkıcılığa yol açmayacak biçimde yeniden kurmasının zemininin ne olacağı sorunsallaştırılmaya kalkışıldığında, genellikle bu yıkıcılıktan vazgeçme duyarlılığına sahip olmanın koşulları araştırılır. Hayvanlara yönelik bir duyarlılığın geliştirilmesi için aranan akılsal dayanakların genellikle bir tür materyalist olmayan natüralist temele sahip olmaları bu nedenle kaçınılmazdır.(16) İnsanlarla hayvanlar arasında, hayvanları ahlaki arenadan ya da ahlaki kaygıların kapsamından dışlamamızı haklı gösterebilecek ahlaken geçerli bir kanıt olmadığından, hayvanlara karşı davranışlarımız, toplumsal ahlak mekanizmamızın tamamından soyutlanamaz.(12) Aslında her şey, dönüp dolaşıp nesnel mantığa dayanmaktadır. Başkalarının acılarına karşı doğal bir merhamet taşımak, kendi türünü daha yukarıya yerleştirme istismarından kaçınmak, akılcı ve evrensel bir eşitliği kendiliğinden ortaya koymaktadır.(14)

Parthenope'nin mezar taşı adeta Es-kiçağda hayvana yaklaşımın bir ironisidir. Kimi kurban törenlerinde bıçak dahi kullanmayan, adak olarak sunulan hayvanı sopalarla döverek kurban eden insanoğlu, kimi yerde çok sevdiği hayvanı için mezar yaptırmış, böylece ancak bir ölüye ait mülk olan, mezar ve mezar ta-

şı bir köpeğe armağan edilmiştir. Mezar yasaları da güvence altına alınan Parthenope'nin anısını ölümsüzleştirmiştir.(7, 15)

Bu sevgi ve vefa dolu eylem geçekten "hayvanları sevmek" üzerine mi kurulmuştur? Dünyayı kendi akılsal kavramları aracılığıyla tanımlayan insan, kendi bakış açısından insan olmayan doğanın insansallaştırılması, böylece aslında hayvanın insana benzetilerek ona yönelik davranışının insanların birbirine yönelik davranışlarının temel normlarını içermesi gerektiği şeklinde bir tür insan merkezci değerler dizisinin (paradigma-nın) sürdürülmesi midir?(16)

İnsan-hayvan ilişkisinin başlangıcından bu yana insanoğlunun "efendi", hayvanların "mal" olma konumundan, insan etkinliğinin hayvanların lehine sınırlandırılması, insanların da gerçek özgürlüklerine attıkları büyük bir adımdır.(5) Parthenope sahibinin dostu olarak mezarını "hak etmiştir" insanlar da, "hak verme" konusunda yaşamı paylaştığı diğer tür-lere yaptığı haksızlığa bir **SON** vermeli-dir.(10)

Teşekkürler...

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarından dolayı İstanbul Arkeoloji Müzeleri çalışanları; Epigraf Sayın Feza DEMİRKÖK'e, arkeologlar Sayın Dr. Şehrazat KARAGÖZ ve Sayın Nilüfer ÇOLPAN'a teşekkür ederim.

Kaynaklar

(1) Armutak, A., (2006): Mitolojide Hayvan, I. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempo-

yumu Bildirileri, (Editör: Doç. Dr. Abdullah ÖZEN), s. 441-460, Elazığ.

(2) Cezar, M., (1995): Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi I, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları No:1, s.262, İstanbul.

(3) Dağlıoğlu, H.T., (1976): Mezar Folkloru, 1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt (Halk Edebiyatı), Ankara Üniversitesi Basımevi, s.31-37, Ankara.

(4) Erk, N., (1966): Veteriner Tarihi, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları:195, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.26-27, Ankara.

(5) Genç, S.V., (2007): Derin Ekoloji Penceresinden Hayvana Bakış, Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, Cilt:78, Sayı:2, s. 35-39, Ankara.

(6) Hesiodos, (1977) Hesiodos, Eseri ve Kaynakları, (Çevirenler: Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, Önsöz ve Giriş: Azra Erhat), Türk Tarih Kurumu Yayınları XX. Dizi-Sa.5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.28,90,122,123,144,145,154,161, Ankara.

(7) Karagöz, Ş., (2005): Küçük Asya Tipi Greko-Pers Bir Eser: Bünyan Sunağı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Anadolu Araştırmaları Dergisi, Sayı XVIII/2, s. 141, İstanbul.

(8) Kurtz, D.C. and Boardman J., (1971): Greek Burial Customs, Cornell University Press, 124 Robert Place, Ithaca, ISBN: 0-8014-0643-9, s. 21-40, New York.

(9) Laçiner, Ö., (2005): İnsanlaştıkça..., Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Birikim Yayınları, Temmuz 2005, sayı:195, s.7, İstanbul.

(10) Mendel, G., (1914): Musées Impériaux Ottomans Catalogue Des Sculptures Grecques, Romaines Et Byzantines, Conservateur, Des Musées Impériaux, Constantinople En Vente Au Musée Impérial s.323-324.

(11) Morris, D., (1991): Hayvan İnsan Sözleşmesi, İnkılap Kitapevi, s. 56-119, İstanbul.

(12) Rollin, B., (2005): Hayvan Haklarına Felsefi Bir Yaklaşım, (On the Side of the Animals, Some Contemporary Philosophy's Views, 1996, Çeviren: Serpil Çağlayan), Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Birikim Yayınları, Temmuz 2005, sayı:195, s.12, İstanbul.

(13) Ronan, A.C., (2005): Bilim Tarihi, Dünya Kültürlerinde Bilim Tarihi ve Gelişmesi, TÜBİTAK Yayınları Akademik Dizi 1, s. 65-66, Ankara.

(14) Ryder, R., (2005): Türcülük, (On the Side of the Animals, Some Contemporary Philosophy's Views, 1996, Çeviren: Serpil Çağlayan), Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Birikim Yayınları, Temmuz 2005, sayı:195, s.35, İstanbul.

(15) Taşlıkılıoğlu, Z., (1971): Trakya'da Epigrafi Araştırmaları II (Biga Yarımadasında Bulunan Kitâbelerle Birlikte), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1654, Klasik Diller ve Edebiyatları Bölümü Yayınları No:16, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, s.195 İstanbul.

(16) Toker, N., (2005): İnsan Olmayan Varlıklara Karşı Sorumluluk: Etik mi, Politik mi?, Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Birikim Yayınları, Temmuz 2005, sayı:195, s.11, İstanbul.

Tıpta insana yapılan deneyler

Tüylar ürpertici öyküler

Doktorların hayatı tehdit eden hastalıklara çare bulmak için sağlıklı insanların hastalanmasını sağlamanın hikâyesi uzayıp gider. Deneyleri yapan insanlar çılgın bilim insanları değil, hükümetler tarafından desteklenen ve yönlendirilen insanlardır. Hepsinin akli gayet başındadır ama başarı, şöhret, bilimsel öncüllük gibi hırsların yanı sıra "bilim için bilim yapmak" ve tabii ki ırkçı fikirler akıllarını başlarından almıştır.

NASIL? HABERİNİZ YOK MU YANİ?

Lesley, John ve Louise

Fabrika işçisi Lesley Brown, anestezinin etkisi tam olarak geçmemesine rağmen kendisine uzatılan armağanı büyük bir mutlulukla kucakladı. Kocası John, yanı başında dikilmiş, bu 2.6 kilogram ağırlığındaki armağana sevgiyle bakıyordu.

"Küçük bir mucize" diye düşündü Lesley.

Bu mucizeyi 9 senedir bekliyorlardı. John ile 9 seneden beri çalmadıkları karpı kalmamıştı. Tek istekleri evlerini şenlendirecek bir çocuk sahibi olmaktı. Ancak onca yıldan beri bir türlü çocuk sahibi olmayı başaramamışlardı. Lesley'nin tüpleri tıkalı idi ve normal olarak yumurta üretmesine rağmen bir türlü dölleme gerçekleşmiyordu.

Sene 1976 idi.

Dr. Patrick Steptoe ve Dr. Robert Edwards'a başvurdıklarında, Lesley ve John çiftinin umutları artık iyiden iyiye tükenmişti. Ancak iki doktorun tedavi konusundaki önerileri bilim kurgu filmleri aratmayacak kadar ilgi çekiciydi. Doktorlar

Lesley'nin karnına ince ve kendinden aydınlatmalı bir prob (laparaskop) ile girecekler ve yumurtalığından bir yumurta alacaklardı. Bu yumurta, laboratuvar ortamında John'un spermi ile birleştirilecek ve dölleme sağlanacaktı. Bu işlemin ardından döllemiş ve bölünerek çoğalmış olan yumurta tekrar Lesley'nin rahmine yerleştirilerek normal gebelik sürecinin gelişmesi beklenecekti.

Dr. Steptoe ve Dr. Edwards kendilerine yapılacak tıbbi işlemleri ayrıntıları ile anlatmış ve Brown çiftinden izin de almışlardı. Ancak yine de "küçük" bir ayrıntıdan bahsetmeye "gerek görmemişlerdi": Bu araştırma daha önce deney hayvanlarında başarı ile uygulanmıştı ancak ilk defa bir insan üzerinde yapılacaktı.

Dünyanın ilk tüp bebeği

Dr. Edwards, Lesley Brown, Louise Brown ve oğlu Cameron.

Bilim dünyasının nefesini tutarak takip ettiği süreç 10 Kasım 1977'de başlamıştı. Diğer başka tarzda yapılan araştırmalardaki kadınların aksine, döllen yumurta Lesley'nin rahmine tutunmayı başardı ve 25 Temmuz 1978 saat 11:47'de dünyanın ilk "tüp bebeği" Louise Brown sezaryen ile hayata merhaba dedi.

Her şey harikaydı. "Küçük mucize" çocuğu olmayan çiftler için "büyük bir umut" olmuştu. Bebek Louise Brown büyüydü. Dr. Edwards'ın da katıldığı bir düğünle evlendi ve 2006'da doğal yollardan hamile kalarak sezaryen ile bir de bebek dünyaya getirdi.

Sanırım size söylememiz gereken bir şey var

Her şey harika idi gerçekten. Lesley yeni bir çağı açan kadındı.

Ancak bilmediği bir şey vardı. O da Dr. Patrick Steptoe ve Dr. Robert Edwards'ın doğum gerçekleştikten sonra derin bir nefes aldıkları idi. Çünkü Lesley aslında bilimsel bir çalışmanın deneği idi ve bundan haberi yoktu.

Evet, Dr. Steptoe ve Dr. Edwards kendilerine yapılacak tıbbi işlemleri ayrıntıları ile anlatmış ve çiftten izin de almışlardı. Ancak yine de "küçük" bir ayrıntıdan bahsetmeye "gerek görmemişlerdi": Bu araştırma daha önce deney hayvanlarında başarı ile uygulanmıştı ancak ilk defa bir insan üzerinde yapılacaktı. Başarısızlık, dünyanın zihninde sadece

başarısızlık olarak değil, büyük bir skandal olarak da kazanacaktı. Ancak doktorların korktukları olmadı ve dünya bu büyük "devrimi" alkışlamaya koyuldu.

BAŞARIYA ULAŞIRSA "DEVRİM", ULAŞMAZSA "ANARŞİ" Derin bir "oh" ve Nobel

Dr. Steptoe ve Dr. Edwards büyük bir devrimi gerçekleştirmişlerdi. Dünya milyonlarca çocuksuz çiftte umut olan bu başarıyı alkışlamaya girişince, "küçük" etik problem de ancak akademisyenlerin gündeminde bir süre yer aldı ve unutulup gitti.

Aslında unutulup gitti demek de doğru değil. Çünkü Dr. Edwards 2010'da bu yöntem sayesinde Nobel Tıp Ödülü'nü de aldı.

Cebimdeki sorular

Ama aslında bu büyük "kumar" birçok etik sorunu içinde barındırmaktaydı. Dr. Steptoe ve Dr. Edwards'ın kendi kendine sordukları sorular çok can sıkıcı cevaplara sahip olabiliyorlardı. Bu soruların belki de en önemlisi bebeğin sağlıklı olup olmayacağı idi. Acaba yumurtanın, hem de birkaç gün boyunca "dışarıda" bulunması bir zarara neden olmuş muydu? Ve eğer bebekte tıbbi sorunlar olsaydı, aile ve doktorlar doğaya müdahale etme hakkının kendilerinde görerek, onun dünya-

ya gelmesini sağlayacaklar mıydı? Tahminen her iki doktorun cevabından en çok korktukları soru, bebeğin normal olmaması durumunda suçlanıp suçlanmayacakları idi.

Özellikle bebekte tıbbi sorunlar gelişmesi durumunda bir "rahim tahliyesi" olasılığı, hayatın ne zaman başladığı sorusunu tekrar gündeme getirecekti. Aslına bakılırsa günümüzde rutine giren "tüp bebek" uygulamasının kendi rutinlerinden birisi de, bu uygulama sırasında gerçekleşen çoklu gebeliklerde, potansiyel kardeşlerinin zararına olarak aşırı gelişen fetüslerin tahliyesidir. Bu da hayatın başlangıcı, kişi olma süreci, kürtaj ve cinayet tartışmalarını sürekli gündemde tutmakta.

Ya etraf ne der?

Tüm bu teknik sorunların yanı sıra, çocukların "doğal olmayan" bir yolla dünyaya getirilmesi, onların arkadaşlarının arasında damgalanmasına yol açabileceği olasılığı sosyokültürel bir sorun olabiliyordu. Cinsel ilişki olmaksızın bir çocuğun cam bir kapta "oluşturulmasının" insan onurunu zedeleyeceği fikri de diğer bir sorun idi.

Aldoux Huxley'in "yetiştirme çiftlikleri" fikrine dayanarak yazdığı "Cesur Yeni Dünya"sı bugünü öngörerek yazılmış bir

Sonuç ne olursa olsun, Louise Brown devrimi için aileden alınan izin bazı gerçekler saklanarak elde edilmişti ve bu durum bugün kabul edilemez bir etik sorun. Tahmin edileceği gibi bu, tıbbın araştırma tarihindeki ilk sabıkası da değil. Üstelik bu araştırma mutlu sonla bittiği için görmezden gelinmeye devam edilmekte.

kehanet şaheseri olarak yeniden okunmayı hak ediyor açıkçası.

TIBBIN KIRLETİLMİŞ TARİHİ

Sonuç ne olursa olsun, Louise Brown devrimi için aileden alınan izin bazı gerekler saklanarak elde edilmişti ve bu durum bugün kabul edilemez bir etik sorun. Tahmin edileceği gibi bu, tıbbın araştırma tarihindeki ilk sabıkası da değil. Üstelik bu araştırma mutlu sonla bittiği için görmezden gelinmeye devam edilmekte.

Günümüzde etrafında tartışmalar sürdürülen tıbbi araştırma etiği ve buna bağlı olarak gelişen "aydınlatılmış onam" konusu, bu ve benzeri birçok etik dışı çalışmalar sonucunda bugünlere geldi.

İlk taşı günahsız olan atsin

Tıbbın etik dışı araştırmalarının belki de ilk örneklerinden birisi, daha önce hikâyesini anlattığımız hemşerimiz Khalke-donlu Herophilus ve çalışma(!) arkadaşı "Kea"lı Erastiratus'un M.Ö. 4. yüzyılda İskenderiye'de yaptıkları viviseksiyonlar. Hatırlanacağı üzere Herophilus ve Erastiratus mahkûmlar üzerinde canlı canlı anatomi ve fizyoloji deneyleri yapıyorlardı. Bu çalışmaların dönemin İskenderiye yöneticilerinin onayıyla yapılmış olması da, durumun ne kadar vahim olduğunu gözler önüne sermekte.

İranlı prens ve 14. Louis

Sıradaki hikâye medeniyetin beşiği Perslerden: Rivayet o ki; 2. yüzyılda İranlı bir prens bir tıp öğrencisine insan üzerinde tecrübe yapması için izin verir. Ancak bir de tavsiyede bulunur; bu denekler üst sosyal kesimden olmamalıdır.

Belli ki prensin soyundan gelenler bu coğrafyada varlıklarını devam ettiriyorlar.

Diğer bir hikâye ise zarafetin beşiği Fransa'dan. 17. yüzyılda kral 14. Louis'de rektal kitle saptanır. Kralın ameliyat edilmesi gerekmektedir. Ancak ameliyatı

Japonlar'ın 1930–1945 arasında kıta Çin'inde yaptıkları deneylerin etkisi hala sürüyor.

yapacak olan cerrah (kralın rektumu konusundaki hassasiyetinden olsa gerek) 6 ay boyunca başka insanlar üzerinde bu ameliyatı uygulayarak deneyim kazanır. Evet, bildiriz: Onlara ameliyat konusunda herhangi bir bilgi vermemiştir. Ameliyatların bilgi vermeden yapılması bir yana, tahminen hiçbirinin gereği de yoktur. Neticede deneyler yapılır ve ölenler gizli-

Japonlar 1930–1945 arasında özellikle kıta Çin'inde insanlar üzerinde biyolojik savaş deneyleri yaptılar. Bu insanlık dışı deneyler sırasında en az 11 Çin şehri biyolojik savaş saldırısına maruz bırakıldı. Antraks, kolera, tifo, tifüs, bruselloz gibi hastalık etkenleri deneklerin masum insanlar olduğuna bakılmaksızın acımasızca kullanıldı.

ce gömülür. Cerrah da kralın rektal kitle ameliyatını büyük bir beceriyle tamamlar. Böylece 77 yıl yaşayıp, 72 yıl, 110 gün saltanat süren; 2 kere evlenip 6 resmi, sayısız gayri resmi çocuk sahibi olan; sayısız metresleri arasında Mademoiselle de La Vallière, Madame de Montespan ve Mademoiselle de Fontanges gibi adları bugünlere kadar ulaşanların olduğu Güneş Kral XIV. Louis, kangren olup da ölene kadar bilinen başkaca bir rektal sorunla karşı karşıya kalmaz. Denekler için ise, "kralın rektumu gibi yüksek bir amaç için kendilerini feda etme mertebesine eriştiler ya, daha ne olsun" diyerek konuyu kapatalım.

Belli ki cerrahın soyundan gelenler de dünya üzerinde varlıklarını sürdürüyorlar.

Utanc Doğ'u'dan yükselir

Uzak Doğ'u'ya uzanalım ve sıradaki örneği Japonya'dan verelim: Japonlar 1930–1945 arasında özellikle kıta Çin'inde insanlar üzerinde biyolojik savaş deneyleri yaptılar. Bu insanlık dışı deneyler sırasında en az 11 Çin şehri biyolojik savaş saldırısına maruz bırakıldı. Kullanılan biyolojik etkenler arasında neler yoktu ki? Antraks (şarbon), kolera, tifo, tifüs, bruselloz (Malta humması; Akdeniz humması) gibi hastalık etkenleri deneklerin masum insanlar (daha doğrusu sadece insanlar) olduğuna bakılmaksızın acımasızca kullanıldı.

ANZAC torunları

Üzerinde güneş batmayan imparatorluğun güneydoğudaki serhat ülkesi Avustralya da bu konudaki sabıkalı ülkelerden. Bir zamanlar nereden akıllarına estiyse gelip Çanakkale'ye dayanan ANZAC'ların torunları (tarihlerini bilmemenin verdiği cesaretle olsa gerek) İkinci Dünya Savaşı'nda da rahat durmamışlardı. Ancak savaş genişleyip de yumurta kapıya dayanınca çareyi kimyasal silahlarda arayan Avustralya hükümeti, savaşın son dönemlerinde deneklere tam bir bilgi vermeksizin İperit (hardal) gazı ile ilgili araştırmalar yaptı.

Asılmış mahkûmların testislerini yaşayan mahkûmlara nakleden "Dr." Leo Stanley ve ekibi.

Böylece Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlardan aldığı bayrağı, Halepçe'de kullanması için Saddam Hüseyin'e devreden yarışmacılar olarak tarihteki yerlerini aldılar.

Utanc duruşmaları: Nuremberg

İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman Toplama Kampları'nda 16 Alman doktor tarafından Yahudiler, Çingeneler ve siyaset mahkûmlar üzerinde yapılan deneyler ise ayrı bir yazıyı hak ediyor.

Ancak biz şimdilik sadece savaş sonrası kurulan Nuremberg Mahkemesi'nin davet ettiği ABD'li iki uzman Andrew Ivy ve Teo Alexander'ın, insan denekleri üzerindeki tecrübeye evrensel standartların tavsiyesi için görev aldıklarını hatırlatalım. Böylece Nuremberg kodunda; gönüllü rızası, her bir tecrübenin tehlikelerini belirlemede öncelikle hayvan tecrübesi ve tıbbi sorumlu olarak ehliyetli yönetimin gerekli olduğu yer aldı. Burada rızanın özellikleri de belirlendi: Gönüllü yasal yeterliliğe sahip olmalıydı, tutsak olmamalıydı, denek zorlama ve hile olmaksızın deney hakkında aydınlatılmalıydı.

Yeni Dünya Düzeni

Amerika Birleşik Devletleri'nin dosyası ise öylesine kabarık ki, onların sabıkarlarını tek bir örnekle geçiştirmeye gönül razı olmadı. Sizlere en kötü şöhretli birkaç tanesini sıralamak istiyorum:

İğneyi önce kendimize batıralım
Cerrahlarla başlıyoruz:

1840'larda "jinekolojinin babası" olarak tanımlanan J. Marion Sims, Afrikalı köle kadınları anestezi vermeden ameliyat etti. Hatta kadınlardan birisine bu deneyi tam 30 kez tekrarlamıştı.

1847'de Dr. Roberts Bartholow, kanser tedavisi için kendisine gelen İrlandalı hizmetçi kadının beyin dokusuna ameliyatta elektrot iğneleri yerleştirdi. Dr. Bartholow deneyi şöyle tanımlamıştı: *İğne belye girince kadının boynunda ani bir ağrı meydana geldi. Basiyi artırınca kadında büyük bir stres gelişti ve ağlamaya başladı. Kısa süre içinde sol eli sanki önündeki bir şeyi kavıyormuşçasına gerildi; kol klonik bir spazm geçirerek kasıldı; gözleri sabitlendi, göz bebekleri genişledi; dudakları mavi idi ve ağzı köpükle doldu; nefesi hırıltılı bir hal aldı; bilincini kaybetti ve şiddetle sol tarafına büküldü. Baygınlık beş dakika kadar devam etti ve yerini komaya bıraktı. Atağın başlamasından yirmi dakika kadar sonra bilinci yerine geldi ve güçsüzlük ile vertigo (özellikle iç kulak sorunları sonrası oluşan baş dönmesi) şikâyetleri baş gösterdi.*

Burada St. Quentin Hapishanesi'nin baş cerrahı "Dr." Leo Stanley'yı anmadan geçmek olmaz. "Dr." Stanley 1913-1951 arasında asılmış mahkûmların testislerini çıkararak, onları yaşayan mahkûmlara nakletmişti. Bunun yanı sıra koç, keçi ve

domuzlardan aldığı testisleri de mahkûmlara transplante ediyordu. Bazı öjenik deneyler ve zorla kısırlaştırma operasyonları da gerçekleştiren "Dr." Stanley'e göre bu deneyler yaşlı erkekleri gençleştirecek, suçu kontrol edecek ve elverişsiz çiftleşmelerin önüne geçecekti. Özellikle de yaşlı erkekleri gençleştirme "araştırmalarına" başladığı 1913'de sadece 27 yaşında olan "Dr." Stanley'in kuşkusuz ileriye dönük hedefleri olsa gerek. Ancak "yaşlı erkeklerin gençleştirilmesi" projesinin sona erdiği 1951'de artık 65 yaşında olan "Dr." Stanley'in çalışmalarının kendisine ne derece faydalı olduğunu merak etmiyor değilim.

Biraz da bulaşıcı hastalıklar

Aslında bulaşıcı hastalıkların etkilerinin ve tedavisinin araştırılması konusunda bütün dünya ülkeleri o kadar sabıkalı ki, sadece ABD'yi suçlamak doğru olmaz. Ama yine de 1880'lerde Hawaii'de cüzam hastanesinde çalışan bir doktorun, 12 yaşından küçük 12 kıza sifiliz (frengi) etkeni enjekte etmesi; 1900'lerde Harvard'lı Prof. Dr. Richard Strong'un Filipinlerde tutuklu Filipinlilere kolera bu-

"Dr." Stanley 1913-1951

arasında asılmış mahkûmların testislerini çıkararak, onları yaşayan mahkûmlara nakletmişti. Bunun yanı sıra koç, keçi ve domuzlardan aldığı testisleri de mahkûmlara transplante ediyordu. Bazı öjenik deneyler ve zorla kısırlaştırma operasyonları da gerçekleştiren "Dr." Stanley'e göre bu deneyler yaşlı erkekleri gençleştirecek, suçu kontrol edecek ve elverişsiz çiftleşmelerin önüne geçecekti.

laştırmaları; Philadelphia St. Vincent's House'da 15 çocuk üzerinde yapılan ve kalıcı körlükle sonuçlanan tüberküloz deneyleri; Dr. Joseph Goldberger'in Birleşik Devletler Halk Sağlığı Ofisi'nin emriyle 12 Mississippi'li tutuklu üzerinde başlattığı ve tedavisi bilinmesine rağmen uygulanmayarak milyonlarca Afro-Amerikalının ölümüne yol açan pellegra (vitamin eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkan ve merkezi sinir sisteminde hasarlara yol açan bir hastalık) araştırması bu başlık altında ilk akla gelen örnekler.

ÖZÜR DİLERİZ OLUR BİTER

Bu ve benzeri örnekleri uzatmak mümkün. Ama ben sizlere Alabama Macon County'de yürütülen ve 65 yıl sonra ABD başkanı Bill Clinton'un özür dilemesi ile "kapatılan" Tuskegee Sifiliz Çalışması'ndan bahsetmek istiyorum.

Tuskegee felaketi

1932'de Birleşik Devletler Sağlık Servisi cinsel yolla bulaşan bir hastalık olan sifiliz konusunda bir çalışma başlatır. Çalışmanın kökeni 1928'de Norveç'te yürütülmüş bir araştırmaya dayanmaktadır. Norveç çalışmasında, sifilize yakalanmış ve bir şekilde tedavi görmemiş erkeklerin akıbetleri geriye yönelik olarak dosyalarından araştırılmıştı. Ancak Tuskegee çalışmasının planı, Norveç'teki kadar masum değildi. Çünkü Norveç'te zaten olup bitmiş olayların geriye yönelik bir araştırması yapılmışken, Tuskegee'de hasta olduğu bilinen erkeklere herhangi bir tedavi verilmemesi planlanır. Amaç vücudun tedavi yardımı olmaksızın sifilize nasıl ve ne kadar karşı koyabileceğini öğrenmektir.

Erkeklerde görülen ve sifiliz, anemi ile güçsüzlük için kullanılan bölgesel bir hastalık olan "kötü kan" için özel bir tedavi uygulanacağı vaadinin olduğu ilanlar Alabama Macon Country'de her yere asılır. Projenin yürütücüsü Dr. Taliaferro Clark'ın başlangıçtaki hedefi hastaları 6-9 ay boyunca tedavi etmeksizin takip ederek, hastalığın tedavi edilmediği takdirde doğal gidişatının nasıl olacağını öğ-

Tuskegee çalışmasında doktorlar enjeksiyon yaparken.

renmektir. Daha sonra hastaları tedavi etmeyi planlamaktadır.

Ancak ilerleyen dönemde araştırmanın kötü amaçlar için kullanıldığını fark eden Dr. Clark istifa eder. Dr. Clark'ın yerine geçen Dr. Oliver C. Wenger ise çalışmayı genişletme ve uzatma amacındadır. Böylece ABD tarihinin en organize ve kötü şöhretli tıbbi araştırması 40 yıl boyunca devam eder. Sifilize yakalanmış kişiler 6-9 ay takip edilip, sonra da o dönemde uygulanan tedavi yöntemleri ile tedavi edilirler.

1947'de çalışma hala devam ederken mucize ilaç penisilin keşfedilir ve sifilizde de etkili olduğu ortaya konur. Ancak buna rağmen Tuskegee deneklerine penisilin tedavisi verilmeyerek (haberدار olmaları önlenerek veya haberدار olanlara da penisilin yerine plasebo verilerek) sonuçlar gözlenir.

Böylece başlangıç seviyesindeki şankr adı verilen cilt lezyonlarından;

Başkan Truman zamanında Guatemala hükümeti ile yapılan ikili anlaşmalar uyarınca doktorlar mahkûmları, fahişeleri, askerleri ve akıl hastalarını sifiliz ve cinsel yolla bulaşan diğer hastalıklar ile enfekte edip sonra da antibiyotik deneyleri yapmışlardı.

ateş, kilo kaybı, güçsüzlük, saç dökülmesi, baş ağrısı ve oradan da kalp, karaciğer ve böbrek hastalıkları, görme bozuklukları ve artrite kadar giden; sonuçta merkezi sinir sistemini tutarak menenjit, nöbet geçirmeler ve dayanılmaz ağrılarla ölüme götüren süreçte fakir Afro-Amerikan denekler kaderleriyle baş başa bırakılırlar.

1972'de araştırma sonlandırıldığından 400 erkek denekten sadece 74'ü yaşamaktadır. 28'i sifiliz nedeniyle, 100'ü sifilizin komplikasyonları nedeniyle hayatını kaybetmiştir. 40'ının eşi de sifiliz ile enfekte olmuş ve bunların çocuklarından 19'ü doğumsal olarak sifiliz hastalığına maruz kalmışlardır.

"Affedersiniz" ve Muavenet

1972'ye kadar kamuoyundan saklanan bu gerçek, ABD Sağlık Servisi'nin eski çalışanları tarafından basına sızdırılır ve bu korkunç süreç 1997'de ABD Başkanı Bill Clinton'un halktan özür dilemesiyle (*"What the United States Government did was shameful, and I am sorry; Birleşik Devletler Hükümeti'nin yaptığı çok utanç vericiydi, özür dilerim"*) Amerikanvari mutlu sona ulaşır. Bu da bize 1992'de hem de Ege'de Saratoga Uçak Gemisi'nden "yanlışlıkla" atılan bir füze ile batırılan Muavenet için dilenen özrü hatırlatır.

"Affedersiniz" ve Guatemala

Konu "affedersiniz"e gelince, ABD'nin en başarılı yaptığı şey olan özür dileme konusunda Guatemala deneyinden bahsetmezsem çatlarım. Başkan Truman zamanında Guatemala hükümeti ile yapılan ikili anlaşmalar uyarınca doktorlar mahkûmları, fahişeleri, askerleri ve akıl hastalarını sifiliz ve cinsel yolla bulaşan diğer hastalıklar ile enfekte edip sonra da antibiyotik deneyleri yapmışlardı. 1946-1948 arasında 100'e yakın insanın ölmesine neden olan bu deneyler için de alışılmış olduğu üzere Başkan Obama 2010 Ekim'inde *"a crime against humanity; insanlığa karşı işlenen suç"*tan dolayı özür dilemişti. Vatandaşları da bu

"yüksek yürekli" başkanı tekrar seçerek hakkını teslim ettiler.

GÖSTERİ DEVAM ETME(ME)Lİ Mİ?

Doktorların hayatı tehdit eden hastalıklara çare bulmak için sağlıklı insanların hastalanmasını sağlamanın hikâyesi uzayıp gider.

Yüzyıllar boyunca yapılan araştırmaların ilk hedefi hastalığa sebep olan etkenleri tanımlamaktır. Sonrasında da bu bilgileri kullanarak tedavi yollarını bulmak bilim insanların önde gelen hedefidir. Araştırmacılar laik tıbbın gelişimi süresince hastalığın sınıflandırılması sistemini tespit etmek için sistematik denemelerde insan denekleri kullandılar. Böylece 18. yüzyılda hastalığın vücutta var olduğu varsayılan hıtların dengesizliğinden değil, organlardaki patolojik değişimler sonucu meydana geldiğini bu tecrübeler sonunda anladılar. Deneyleri yapan insanlar çılgın bilim insanları değil, hükümetler tarafından desteklenen ve yönlendirilen insanlardır. Hepsinin akli gayet

İkinci Dünya Savaşı sırasında yine ABD'de mahkûmların kullanıldığı etik dışı bir çalışmada, konudan haberdar olan kamuoyunun deneklerin "savaşmamalarının karşılığı" veya "topluma karşı işledikleri suçların bedeli" olarak kullanılmalarının gayet mantıklı olduğuna inanmaları veya Nazi Almanyası'nda herkesin gözü önünde yapılanları görmezden gelenlerin varlığı işbirlikçilerin ne kadar yaygın olduğunun da açık birer belirtisi.

Doğumsal sifilizli bir hasta.

başındadır ama başarı, şöhret, bilimsel öncüllük gibi hırsların yanı sıra "bilim için bilim yapmak" ve tabii ki ırkçı fikirler akıllarını başlarından almıştır.

Bilimsel araştırma özgürlüğü, bilimin temel taşlarından birisi. Ancak bu özgürlük mutlak olmayıp, belli ölçüler içinde ulusal ve uluslararası sözleşmelerle sınırlandırılmış durumda. Çok eski çağlardan beri herhangi bir ön araştırmaya dayandırılmadan insan üzerinde tecrübeler yapıldı. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar tıpta deneyin tarifi yapılmamış, sınırları çizilmemişti. Tıpta deneyin ahlaki yönlerinin ele alınması Claude Bernard ile başlasa da tıp ahlakı tıbbın kendisi kadar eskidir. Hippokrates'ten beri süregelen önce zarar verme kuralı yüzyıllardır tıp ahlakının güncelliğini daima koruyan bir ilkesi olmuştur.

Bu tüyler ürpertici öykülerin herkes tarafından açıkça bilinmesi gelecekteki etik ihlallerin yaşanmasına engel olacaktır.

Aslında bilim insanların yanı sıra, hükümet görevlileri, ilaç sektörü ve hatta bölgesel olarak toplumun bizzat kendisi çoğunlukla yapılan deneylerden haberdarlar. İkinci Dünya Savaşı sırasında yine ABD'de mahkûmların kullanıldığı etik dışı bir çalışmada, konudan haberdar olan kamuoyunun deneklerin "savaşmamalarının karşılığı" veya "topluma karşı işledikleri suçların bedeli" olarak kullanılmalarının gayet mantıklı olduğuna inan-

maları veya Nazi Almanyası'nda herkesin gözü önünde yapılanları (her ne sebeple olursa olsun) görmezden gelenlerin varlığı işbirlikçilerin ne kadar yaygın olduğunun da açık birer belirtisi.

Yapılanlardan haberdar olduğu halde bazen para kazanmak için, bazen de çaresiz hastalığına çare bulmak umuduyla bu çalışmalara denek olanlar da konunun sosyal yarasını oluşturmakta.

Benzer deneylerin dünyanın birçok köşesinde yapılmaya devam ettiğini tahmin etmek için kâhin olmaya gerek yok. Ancak unutmamak gerekir ki bu suçlar toplumların ortak suçlarıdır. Önce insan olarak dönüp kendimize bakmak ve sonra da insanlığımızdan utanmak, gelecekte bu ve benzeri olayları engellemek için tek şansımız.

akcatamer@hotmail.com

Seçilmiş kaynakça

Dr. Miklos Nyiszli. Çev: Aylin Yengin. *Auschwitz Bir Doktorun Görgü Tanıklığı*. İstanbul: GÖZLEM GAZETECİLİK BASIN VE YAYIN A.Ş. 2006.

Demirhan Erdemir A., Öncel Ö., Aksoy Ş. *Çağdaş Tıp Etiği*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2003.

Demirhan Erdemir A., Oğuz Y., Elçioğlu Ö., Doğan H. *Klinik Etik*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2001.

LaFleur WR, Böhme G, Shimazono S. *Dark Medicine: Rationalizing Unethical Medical Research*. USA: Indiana University Press, 2007.

Huxley A. *Cesur Yeni Dünya*. 8. Baskı. İstanbul: İthaki Yayınları, 2012.

<http://www.und.edu/instruct/wstevens/PROPO-SALCLASS/MARSDEN&MELANDER2.htm>: Son erişim tarihi: 18.10.2012

Felsefe Sosyolojisi neden gereklidir?

“Bizde felsefe neden yoktur?” sorusu, yanlış bir sorudur!

Başka toplumlarda olduğu gibi, Doğu Toplamları'nda ve bu arada Türk Toplumu'nda da yerel koşullar tarafından belirlenmiş ve koşullanmış bir felsefî etkinlik mevcuttur.

“Bizde felsefe neden yoktur?” sorusu çok sık sorulmuştur; ancak verilen yanıtlar, bilimsel araştırmalara dayanmadığı için, umumiyetle çok yüzeyseldir:

“Türkler'in zihnî melekeleri veya Türkçe'nin dil yapısı, felsefe yapmaya müsait değildir.”

“Felsefe, yaratıcı dinî yorumlardan ve bilimsel araştırmalardan beslenmelidir; oysa tarihsel koşullar, bu alanlarda özgün yorumların ve araştırmaların ortaya çıkmasını engellediği için felsefe gıdasız kalmıştır.”

“Geçmişten miras aldığımız güçlü bir felsefe geleneğimiz mevcut değildir veya felsefe geleneğimiz, Cumhuriyet Devrimi sonrasında terk edilmiştir; bu nedenle, filozof adaylarımız, üzerinde fikir yürütebilecekleri kapsamlı bir felsefî birikimden yoksun kalmışlardır.”

“Felsefe Bölümleri'ndeki eğitim ve öğretim etkinlikleri filozof yetiştirmeye müsait değildir; bir an önce “ezberletme sistemi”nden, “sorgulatma sistemi”ne geçmek gerekir.”

“Toplum, filozofları deli olarak, Devlet ise isyankâr olarak algılamakta ve bu yüzden felsefî hareketleri şiddetle bastırmaktadır.”

“Türkler, daha XII. yüzyılda mistisizm bataklığına saplanıp kaldıkları için rasyonel bir biçimde düşünebilme kabiliyetlerini yitirmişlerdir.”

Bu yanıtların sayısını daha da artırmak mümkündür; ancak bunlardan hangisinin veya kaçının gerçek neden veya nedenler olduğunu bize kim ya da ne söyleyecektir?

İşte bu sorunun yanıtı oldukça basittir:

“Felsefe Sosyoloğu” ya da “Felsefe Sosyolojisi”!

Neden?

Çünkü felsefî edim de [diğer düşünsel etkinlikler gibi ferdî bir temele veya açıkça söylemek gerekirse “bi-rey”e dayanmakla birlikte] toplum içinde yürütülen ve biçimlendirilen bir sosyal faaliyettir ve dolayısıyla her türlü toplumsal desteğe ve baskıya açıktır. Bu nedenle meselâ din sosyoloğunun “dinî etkinlik” için, edebiyat sosyoloğunun “edebî etkinlik” için ve bilim sosyoloğunun ise “bilimsel etkinlik” için yaptığını, felsefe sosyoloğunun da “felsefî etkinlik” için yapması gerekir.

Öyleyse bir felsefe sosyoloğu, (a) filozofların, diğer bilgi cemaatleriyle [özellikle de din ve bilim adamlarıyla] ve dolayısıyla diğer bilgi türleriyle olan ilişkilerini ve bağlarını ve (b) felsefî etkinliğe yöneltilen cemaat-îçi ve cemaat-dışı baskıların nedenlerini ve sonuçlarını [elbette hepsinden de önemlisi “Felsefe ve İktidar ilişkileri”ni] tespit ve hatta “nispeten özgür bir felsefe ortamı” yaratacak şekilde tebdil için gerekli olan “sosyolojik bulgular”ı ve “sosyolojik teoriler”i üretmekle görevlidir; çünkü ancak ve ancak bunlar yapıldığında, yukarıda anılan veya anılmayan “yanıt önerileri”, bilimsel bir düzlemde incelenebilir ve tartışılabilir.

Şayet, “Bizde neden felsefe yoktur?” [veya en azından bunun kadar önemli olan “Bizde felsefe nasıl olabilir?”] sorusunu, birkaç yüzeysel göz-

lemle yanıtlamaya kalkışmak istemiyorsak veya böyle bir yaklaşımın bizi “gerçek yanıtlar”a ulaştırmayacağına inanıyorsak [ki aksi, sizin de takdir edeceğiniz üzere, makul olmayacaktır], felsefe sosyolojisinin gelişimi için gerekli olan akademik imkânları hazırlamak mecburiyetindeyiz.

Bu durum, bana göre, Felsefe Bölümleri'yle Sosyoloji Bölümleri'nin sağlıklı bir biçimde işbirliği yapmalarını ve böyle bir ara-alanda çalışarak hem “felsefenin toplum üzerindeki”, hem de tersine “toplumun felsefe üzerindeki” etkilerini belirleyecek araştırmacıları birlikte yetiştirmelerini gerektirmektedir.

Başlangıç için şöyle bir varsayım-dan yola çıkılabilir:

“Bizde felsefe neden yoktur?” sorusu, yanlış bir sorudur!

Başka toplumlarda olduğu gibi, Doğu Toplamları'nda ve bu arada Türk Toplumu'nda da yerel koşullar tarafından belirlenmiş ve koşullanmış bir felsefî etkinlik mevcuttur; ancak “muktedirler”, tarih-öncesi çağlara uzanan yönetim anlayışlarının dolaysız bir sonucu olarak “resmî felsefe”nin [Osmanlılar Dönemi'nde özellikle mistik ve rasyonel teolojilerin] gelişimini desteklemiş, “gayr-ı resmî felsefe”nin gelişimini ise kösteklemiş oldukları için, felsefî faaliyetlerin tabii bir mecrada evrilmesi mümkün olmamış ve toplum, mevcut iktidar'ın uygun bulduğu öğretilerle yetinmeye mahkûm edilmiştir.

Zor, oyunu bozmuştur!

Bir dünya imparatorluğunun matematiğe bakışı

Romalılar matematiği belki Yunanlılarda olduğu gibi teorik olarak geliştiremediler, ama ordu düzenlemede, vergi toplamada, nüfus sayımında matematiği kullandılar. Roma döneminde özellikle İskenderiye'de yaşayan matematikçilerin matematik çalışmaları dikkat çekmektedir.

Romalılarda matematik

Yunan bilimsel kültürünün etkisinin uzun süre hüküm sürdüğü İskenderiye, M.Ö. 30 yılında Romalıların hâkimiyetine geçti. Bu tarihten itibaren dünyanın yükselen gücü haline gelen Romalılar, Yunan kültür ve biliminden etkilenmişlerdir. Yunan ve Romalılar birbirlerine aşina iki toplum olmalarına karşın bu iki toplumun doğaya ve dünyaya bakış açıları farklıydı. Deniz kıyısında kurdukları kent uygarlığı ile ticaret merkezli bir hayat süren Yunanlıların aksine, Romalılar tarım merkezli yaşayan savaşçı bir toplumdur. Yunanlılar, dünyayı anlama galesi ile kuramsal bilgiye önem verirken; Romalılar yarar merkezli bir dünya algısı geliştirdikleri için askerlik, mimari, mühendislik, devlet yönetimi ve hukuk alanında inanılmaz derecede ileri gitmişlerdir. Romalı devlet adamı Cicero döneminin durum tespitini matematikten seçtiği bir örnekle şu şekilde yapmıştı: "Yunanlı matematikçiler kuramsal geometride daima ilerdeler, biz ise hesaplama ve ölçmeden öteye gidemiyoruz". Cicero'nun da belirttiği görüşü modern tarihçilerin çoğu paylaşmaktalar; Yunan matematiği tipik olarak pür ve kuramsal, Roma matematiği ise somut çalışmalar üzerine yoğunlaşmıştır.

Romalılar matematiği belki Yunanlılarda olduğu gibi teorik olarak geliştiremediler, ama ordu düzenlemede, vergi toplamada, nüfus sayımında matematiği kullandılar. Roma döneminde özellikle İskenderiye'de yaşayan matematikçilerin matematik çalışmaları dikkat çekmektedir. Takdir edilir ki Yunanlılarda olduğu gibi matematiğe yeni bir bakış açısı getirmemekle beraber, Yunanlılardan öğrendikleri matematiğe gerek cebir gerekse

Romalı devlet adamı Cicero: "Yunanlı matematikçiler kuramsal geometride daima ilerdeler, biz ise hesaplama ve ölçmeden öteye gidemiyoruz."

Takdir edilir ki Romalıların, Yunanlılarda olduğu gibi matematiğe yeni bir bakış açısı getirmemekle beraber, gerek cebir gerekse geometride katkıları olmuştur. Matematik literatüründe kendi adlarıyla anılan bir sayı sistemleri mevcuttur.

geometride katkıları olmuştur. Matematik literatüründe kendi adlarıyla anılan bir sayı sistemleri mevcuttur.

Roma rakamları

Her türlü yazıdan ve simgeden eski olan bu rakamlar ve değerler, bazı özel durumlara karşı karşıya gelmiş insanın kafasında tamamen doğal olarak kendiliğinden oluşmuşlardır. Başka bir deyişle, Roma rakamlarında kullanılan simgeler birer tarih öncesi fosillerdir; doğrudan doğruya en ilkel sayma işlemi olan kertme işleminden türetilmişlerdir. Romalılar kendi sayı sistemlerini oluştururken önce tıpkı atalarının yaptıkları gibi, bazı sayı sembollerini tekrarlayarak sayıları tasarladılar. Hatta bazı değişik sembol ve harfleri rakam olarak kullanmışlardır. Bu rakamları ilk olarak Romalılar yaygın mada kullandığı için literatürde Roma ya da Romen rakamları olarak adlandırılmaktadır.

Gerçekte Roma rakamları aritmetik işlemler yapmaya yarayan imler değil, sayıları kaydetmeye yarayan ve unutmamayı sağlayan kısaltmalardır. Kaynaklar Roma rakamlarının kertme işlemi sırasında bir elin parmaklarından esinlenerek ortaya konduğunu belirtmektedirler. Romalılar bugün kullandığımız 1, 2, 3, 4 rakamları yerine I, II, III, IV sembollerini ve 5'i belirtmek için de V şeklinde bir el işaretini sembol olarak kullandılar. 10'u belirtmek için de X sembolünü değişik biçimde iki kez kullanarak X sembolünü elde ettiler. (Çaprazlanmış iki düşey çizgi.) Diğer rakamları da alfabeden aldılar. Dikkat edilirse Roma rakamlarında sıfır yoktur.

Dolayısıyla sıfır olmadığı için Roma rakamlarıyla dört işlem yapmak imkânsızdır. Dört işlem yapma zorluğu sebebi ile günümüzde fazla kullanılmamaktadır. Roma rakamlarının dört işlem yapmadaki zorluğundan dolayı, Yunanlılar, Etrüskler ve Romalılar aritmetik işlemler yapmak için rakamları değil çörküleri kullanıyorlardı. Çörküler için eski çağın hesap makinesi demek yerinde olacaktır. Çörkülerdeki basamak sistemi temel alınarak hazırlanan sistem sayesinde Roma rakamları ile kolay yapılamayan toplama, çıkarma ve çarpma işlemleri yapılabiliyordu.

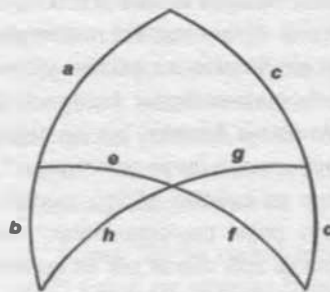
Menelaus

M.S. yaklaşık 70-140 yılları civarında yaşamış olan Menelaus'un İskenderiye ya da Roma'da yaşadığı sanılmaktadır. Yaşamı hakkında neredeyse hiçbir bilgi mevcut değildir. Sadece Roma'da astronomi gözlemleri yaptığı ve yine Roma'da öldüğü bilinmektedir.

Yaşadığı dönem itibarıyla çağdaşları gibi Öklit geometrisi doğrultusunda çalışmalar yürütmesi beklenen Menelaus, aksine Öklit geometrisi içinde yer almayan küresel üçgenleri ilk kez tanımlamış ve tasarlamıştır.

Menelaus'un en önemli yapıtı, altı ciltlik küresel trigonometrinin temellerini konu alan *Sphaerica* (Küreler) adlı eseridir. Bu eser Arapçaya Sabit ibn Kurra tarafından çevrilmiştir. Menelaus'un günümüze ulaşan başka bir eseri yoktur. Menelaus bu eserinde Öklid'in düzlemsel üçgenleri ele almasına benzer şekilde küresel üçgenleri incelemiştir. Bu çalışması küresel trigonometri adına önemli bir dönüm noktasıdır. Kitabın ikinci bölümü astronomiye küresel geometrinin uygulanması konusuna ayrılmıştır. Kitabın üçüncü ve son bölümü ise küresel trigonometri hakkındadır ve Menelaus'un kendi adıyla anılan teoremi de bu bölümde yer almaktadır.

Bu teoreme göre bir üçgenin iki kenarını ve üçüncü kenarının uzantısını kesen bir doğrunun kenarlar üzerinde oluşturduğu altı doğru parçasından birbirine komşu olmayan üçünün çarpımı, öteki üç doğru parçasının çarpımına eşittir. Bu teoremin küresel trigonometride ve astronomik uygulamalarda ve hesaplamalarda çok önemli bir yeri vardır. Bu kitabın

Şekil 1. Küresel Üçgen

dan başka Menelaus'un çemberde giriş ve geometri hakkında da kitapları olduğu bilinmektedir, ancak bu kitaplar günümüze ulaşmamıştır.

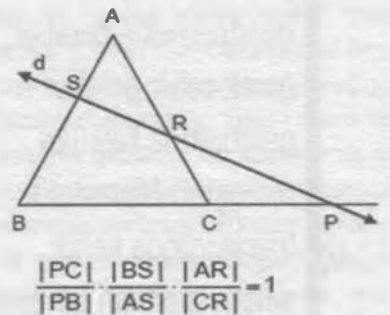
Diophantus

Diophantus İskenderiye'de M.S. 210-294 yılları arasında yaşamıştır. Yaşamı hakkında 11. yy.'de yazılmış bir mektuptan başka ciddi bir bilgi mevcut değildir. Diophantus'un çalışmalarının günümüze ulaşmasını sağlayan ise derisi midye kabuğu ile soyularak öldürülen ilk bayan matematikçi Hypatia'dır. Hypatia Diophantus'un *Aritmetica* adı eserini derlemiştir.

Diophantus'un mezar taşında yaşamı hakkında şu sade ilginç ifadeler yer almıştır; "Yaşamının altıda biri çocukluğu'dur. On ikide birinden sonra sakal bırakmıştır. Yedide birinden sonra evlendi. Bu evliliğinden beş yıl sonra bir oğlu oldu. Ne yazık ki oğlu, babasının yarı yaşında öldü. Baba ancak dört yıl daha yaşayabildi." Bu problem çözüldüğünde Diophantus'un 84 yıl yaşadığı anlaşılabılır.

Cebirin babası olarak anılan Diophantus cebir üzerine yazdığı *Aritmetica* adlı eserinde matematik tarihinde ilk defa cebirsel ifadeleri sembol kullanarak belirtmiştir. Problem çözme aşamalarında önce kullandığı bu simgeleri tanımlamış, kavramları vermiş, varsayımını açık bir şekilde ifade ettikten sonra kendi geliştirdiği bu sembolik sistemle işlem yapmıştır. Denklem çözümündeki bu cebirsel yaklaşım tarzı günümüzde hâlâ kullanılmaktadır.

Denklem ya da problemin içindeki bilinmeyen nicelikler için tek bir sembol kullanan Diophantus, problem içindeki

Şekil 2. Menelaus Teoremi

her yerde problemleri belirli bir cinsten ifade etmeye çalışmıştır. Güncel ortaokul matematik müfredatı cebir öğrenme alanları ve kazanımları düşünüldüğünde aslında Diophantus'un çalışmalarının öğretildiği, öğrenildiği görülmektedir. Yine bu kazanımlar, Diophantus'un bilinmeyen nicelik için tek bir simge kullanması, içinde aynı cinsten pek çok bilinmeyen bulunan problemlerde karışıklığı önlemek amacıyla mümkün yerlerde aynı cinsten simgeleri tercih etmesi ile örtüşmektedir. Yine günümüz ortaokul cebir öğrenme alanındaki problemlerde Diophantus'un birinci dereceden denklemlerin çözümüyle ilgili getirdiği yenilikler ve sıklıkla başvurduğu deneme yanılma yöntemi çözüm yollarından biri olarak önerilmektedir.

Diophantus çalışmalarında ikinci dereceden belirsiz denklemlere yoğunluk vermiştir. İkinci dereceden (x^2 gibi ifadeler içeren) denklemleri çözerken bilinmeye uygun bir değer vererek tek değişkenli denklem biçimine dönüştürmüştür. Ayrıca ikinci derece denklemleri tam kare ifadeye tamamlayarak çözmüştür. Üçüncü ve dördüncü derece denklemlerle ilgili çalışmalarının çok az olmasına rağmen çözümü bulunan altıncı derece denklemleri mevcuttur. $ax+by+c=0$ gibi bugün lise matematik ders kitaplarında yer alan belirsiz denklemler Diophantus denklemleri olarak bilinir. Diophantus ayrıca; cebirsel ifadelerin geometrik yolla çözülmesi hakkında da çalışmalar yapmış, soyut geometri problemlerini cebirsel yöntemle çözmeye uğraşmıştır. Çokgensel sayılar ve sayı kuramı hakkında da önermeleri mevcuttur. Sayı kuramı hakkındaki önermelerinin biri; iki rasyonel sayının küplerinin farkı, başka iki rasyonel sayının küplerinin toplamına eşittir (Yani a,b,c,d rasyonel sayıları için $a^3-b^3 = c^3+d^3$).

Diophantus cebir hakkında özgün çalışmalar yapmakla kalmamış, kendinden sonra gelen matematikçiler için de bir örnek teşkil etmiştir. Diophantus hakkında yazılan bir kitabın Fermat'ın eline geçtiği bilinmektedir. Tarih boyunca Diophantus'un çalışmaları Yunan, Arap, Türk ve Rönesans matematikçileri tarafından kaynak olarak kullanılmış, bu matematikçilerin çalışmalarını da yönlendirmiştir. Özellikle cebirin kurucularından sayılan

Diophantus'un Aritmetica adlı yapıtı.

Viète (1540–1603), ondan çok etkilenmiştir. Diophantus'un matematikte yol gösterici ve aydınlatıcı bu çalışmaları göz önüne alındığında, Romalı düşünür ve devlet adamı Seneca'nın Diophantus hakkında söylediği "Büyük dehaların önünde hiçbir çağ duramaz." sözünün haklılığı aşikârdır.

Pappus

M.S. 3. yüzyıl civarında yaşamış olan Pappus, İskenderiye'de geometri dersleri vermiş, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. *Matematik Koleksiyonu (Synagoge)* adlı eseri, eski dönem matematikçilerinin çalışmalarının günümüze aktarıldığı en kaliteli ve en ünlü eserdir. Matematik koleksiyonunda Pappus eldeki teoremler-

Pappus yaşadığı dönemdeki matematiksel gerilemenin farkındaydı ve bu eserini de bu düşüşü durdurmak için kaleme almış, ancak başarılı olamamıştır. Bu nedenle Pappus'un eseri Yunan-Roma matematiğinin ulaştığı en yüksek noktadır.

den genellemelere varılması, bir açının üçe bölünmesi, spiral, topolojik cisimler, otomatlar gibi değişik konuları incelemiştir. Bu eserin birinci cildi aritmetik konusunda kaleme alınmıştır, ikinci cildi sürekli çarpımlarla ilgili bir sistem geliştirilmesini anlatmaktadır. Eserin üçüncü cildi düzlem ve uzay geometrisi problemlerine ayrılırken, dördüncü ciltte üç çembere teğet olacak şekilde çizilen dış çemberle ilgili teoremler yer almaktadır. Bu dördüncü cilt ile ilgili asıl ilginç olan ise bir eğri ile tabanı arasındaki yüzeyin alanının integrale eş değer bir yöntem olan klasik tüketme yöntemiyle hesaplanmasıdır. Eserin beşinci cildi şekillerin alan ve hacimlerini konu almaktadır, yedinci cilt eski matematikçilerin adlarını ve çalışmalarını içermektedir. Sekizinci ciltinde ise mekanik konuları incelenmiştir.

Bir eğrinin bulunduğu düzlemdeki bir eksen çevresinde dönmesiyle elde edilen cismin hacminin bulunmasına ilişkin yöntem, Pappus'un önemli çalışmalarındandır. Diodoros, Ptolemaios ve Öklit'in çalışmalarını açıklayarak yeniden yazmıştır. Bu çalışması eserin sadece yazılmasından öteye geçip açıklama ve kendi yorumlarını eklemesi, teori ve önermelere ilişkin düzeltmelerin yer alması, içeriğin yeni ispat çeşitleriyle zenginleştirilmesi onun matematik kavrayışının yetkinliğinin göstergesidir.

Pappus yaşadığı dönemdeki matematiksel gerilemenin farkındaydı ve bu eserini de bu düşüşü durdurmak için kaleme almış, ancak başarılı olamamıştır. Bu nedenle Pappus'un eseri Yunan-Roma matematiğinin ulaştığı en yüksek noktadır.

Kaynakça

- Cuomo, S. (2001). *Ancient Mathematic*. Newyork: HWA Text Management.
- Dönmez, A. (2002). *Matematiğin Öyküsü ve Serüveni*. Cilt 3. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Gagarin, M. (2010). *Ancient Greece and Rome*. Oxford University Press.
- Hodgking, L. (2005). *A History of Mathematics from Mesopotamia to Modernity*. Oxford University Press.
- İbrah, G. (1995). *Rakamların Evrensel Tarihi, Akdeniz Kıyılarında Hesap*. Ankara: TÜBİTAK
- Smith, D. E. (1958). *History of Mathematics*. Newyork: Dover Publication.
- Topdemir, H. G., & Unat, Y. (2009). *Bilim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

Doğa Tarihinden Notlar

Jeolojik zaman tüneline insan

Gerek insan, gerekse başka canlılar için başa doğru geri sayım yaptığımızda kozmik öz, Büyük Patlama, organik çorba ve bakteriler düzeninde yaşamın temel başlıklarının aynı olduğunu görürüz.

Jeolojik zamanda insandan başa doğru hızlı bir geri sayım yaparak en önemli satırbaşlarına çok genel olarak bakalım:

-Holosen devrinde (10 bin yıl önce-günümüz):

-İnsanın uzay çağını yaşadığı günümüz,

-Endüstri çağı.

-Tarım çağı.

-Pleistosen devrinde (1.8 milyon yıl önce- 10 bin yıl önce):

-İnsanın evrimi, beynin büyümesi ve soyut kavramlara yönelmesi.

-Arkaik Homo sapiens (50.000 yıl önce).

-Homo neanderthalensis (200.000-35.000 yıl önce).

-40 bin yıl önce Mağara devri.

-Pliyosen devrinde (5-1.8 milyon yıl önce);

-İlk hominidler ve 2 milyon yıl önce insan insan (*Homo*) cinsinin ilk örnekleri

-İlk dik duran *Homo erectus* (1.6 milyon yıl önce- 250 bin yıl önce, Pleyistosen-Holosen);

Gelişmiş erectuslar: *Pithecanthropus*

Klasik erectuslar: *Sinanthropus*

Arkaik erectuslar: *Homo egraster*

-İlk yetenekli, alet yapan, et yiyen: *Ho-*

mo habilis (2.5-1.6 milyon yıl önce-50 bin yıl önce, Geç Pliyosen- Holosen).

-İlk iki ayak üzerinde duran: *Australopithecus* (4 milyon yıl önce-700 bin yıl önce, Erken Pliyosen-Erken Holosen).

-*Ardipithecus ramidus* (5.8-4.4 milyon yıl önce, Erken Pliyosen).

-Miyosen devrinde (25-5 milyon yıl önce) iri primatların yayılması;

-*Orrorin tugenensis* (6 milyon yıl önce, Geç Miyosen).

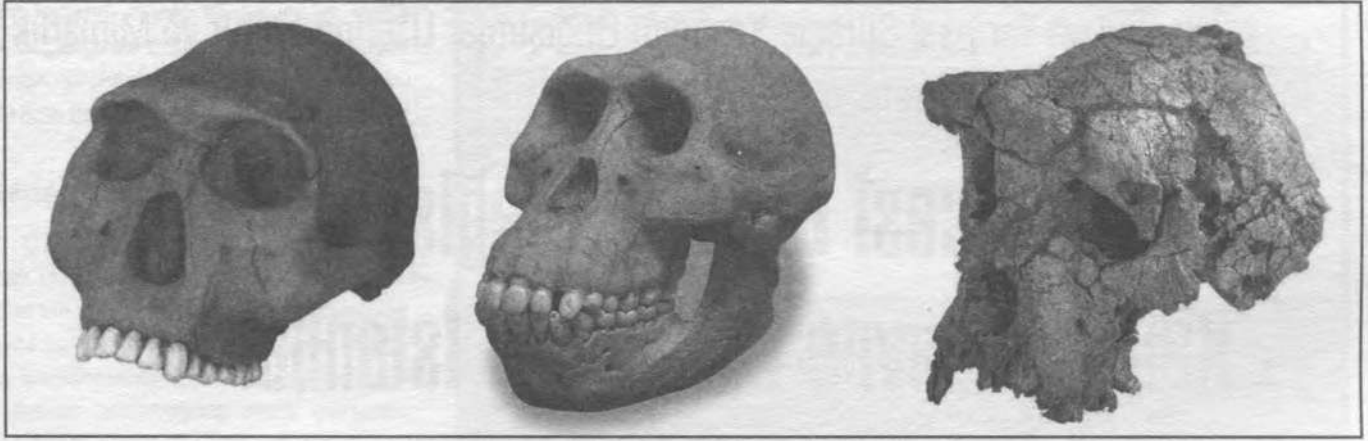
-*Sahelanthropus tchadensis* (7-6 milyon yıl önce, Geç Miyosen).

-İlk yere adapte olan *Sivapithecus* (15-8, Orta, Geç Miyosen).

-Oligosen devrinde (37-25 milyon yıl önce) primatların yayılması.

Homo sapiens, Homo neanderthalensis ve Homo erectus.

Homo habilis, Australopithecus ve Sahelanthropus tchadensis.

-Eosen devrinde (53-37 milyon yıl önce) ilk primatlar;

-İlk insanımsı maymun *Darwinius massillae* (47 milyon yıl önce-Lütesi-yen).

-Paleosen devrinde (65-53 milyon yıl önce) primat benzeri ilk memeliler.

Geri sayımımıza daha genel başlıklarla devam edelim:

-İlk plasentalı memeli *Juramaia sinensis* (160 milyon yıl önce, Orta Jura),

-İlk memeli *Hadrocodium* (195 milyon yıl önce, Erken Jura),

-Sudan-karaya ilk geçen *Ichthyostegida* (374-359, Orta-Geç Devoniyen),

Gogonassus andrewsae (380 milyon yıl önce, Orta Devoniyen),

-İlk balık *Agnatha* (417-354 milyon yıl önce, Devoniyen),

-İlk omurgalı *Arandaspida* (480-440 milyon yıl önce, Ordovisiyen).

Daha gerilere gidelim:

-İlk çok hücreliler: Ediacara topluluğu (635-542 milyon yıl önce, Geç Proterozoyik- Erken Kambriyen sınırı),

-İlk ökaryot (eukaryot=hücre çekirdeği olan) tek hücreliler,

-92 tür kimyasal element ve sadece prokaryot (hücre çekirdeği zarla çevrili olmayan) tek hücreliler siyanobakteriler (3.5 milyar yıl önce),

-İlk moleküller ve Organik çorba (3.5 milyar yıl önce).

Daha da geri gidelim:

-Dünyanın oluşumu 4.6 milyar yıl önce,

-Güneş sisteminin oluşumunu sağlayan süpernova* (4.7 milyar yıl önce),

-Büyük Patlama (Big-Bang) ve evrenin oluşumuyla hidrojen ve helyum ağırlıklı kozmos (13.7 milyar yıl önce),

Daha da geride,

-Sadece atom ve atom altı parçacıklardan oluşan kozmik öz.

İlk insanımsı maymun Darwinius massillae

Herhangi bir canlı için de bu başa doğru geri sayımı yaptığımızda kozmik öz, Büyük Patlama, organik çorba ve bakteriler düzeninde yaşamın temel başlıklarının aynı olduğunu görüyoruz.

Dipnot

* **Süpernova:** Enerjisi biten büyük yıldızların şiddetle patlaması durumuna verilen ad. Güneş Sistemi içindeki tüm gezegenlerle birlikte, Dünya da süpernova patlaması sonucunda ortaya çıkmıştır.

Kaynaklar

Benton, M. J. ve Harper, D. A. T. (2008). *Introduction to paleobiology and the fossil record*. Oxford: Wiley-Blackwell. s. 576.

Bremer, H. (1978). *Paleontoloji ders kitabı*. Ege Üniversitesi Fen Fak. Kitapları Serisi No: 46, s. 450.

Cooper, J. D., Miller, R. H. ve Patterson, J. (1986). *A trip through time: Principles of historical geology*. Ohio: Merrill. s. 469.

Freeman, S., Herron, J. C., (2009). *Evrimsel analiz* (Ç. Battal vd., çev.). s. 838.

İnan, N. ve Taslı, K. (2009). *Tarihsel jeoloji*. Mersin Üniversitesi Yayınları, No.15.

İnan, N. (2009). *Paleontoloji* (2. basım). Ankara: Seçkin.

Ketin, İ. (1977). *Genel jeoloji (Cilt I): Yerbilimlerine giriş*. İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Sayı: 1096. s. 586.

Leakey, R. ve Lewin, R. (1997). *Göl insanları: Evrim sürecinden bir kesit* (F. Baytok, çev.). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları. s. 232.

Luo, Z-X. L., Chen, P., Li, G. ve Chen, M. (2007). *A new eutriconodont mammal and evolutionary development in early mammals*. Nature 446. ss. 288-293.

Palmer, D. (2010). *Evrimsel atlası: Yaşamın öyküsü* (Ç. Sunay ve M. Özgüleş, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Stanley, S. M. (2001). *Historische geologie: 2. Deutsche auflage herausgegeben von Volker Schweizer spektrum akademischer*. Berlin: Verlag-Heidelberg. s. 710.

Teber, S. (1995). *Doğanın insanlaşması*. İstanbul: Sorun. s. 319.

"İstanbul'un Tarihsel Süreçte Yaşadığı Değişimler Üzerine Kültür ve Mimarlık Araştırmaları" konferans dizisinin ilki

"Tarihöncesi Dönemin Değişen Doğal ve Kültürel Çevre Ortamında İstanbul"

Kent yaşayan, canlı bir sistemdir. Bugünü, günün gereği gibi yaşamak ister. Bu nedenle geçmişin öğrenilmesi-korunması ile günün gerekleri arasında hassas bir denge vardır. Koruma ve çağdaş yaşam birbirlerinin uzlaşmaz karşıtları olarak alındığında arkeolojik kalıntılar kenti rahatsız eder, kent bilinci oluşturmaz. Bu noktadan, bizim henüz kent arkeolojimizin olduğu söylenemez.

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından düzenlenen "İstanbul'un Tarihsel Süreçte Yaşadığı Değişimler Üzerine Kültür ve Mimarlık Araştırmaları" konferans dizisinin ilki 20 Ekim 2012 günü Prof. Dr. Mehmet Özdoğan tarafından verildi. Kalabalık bir dinleyici topluluğunun yer aldığı konferansta, kentte yaşayanların, kendi kentlerinin geçmişi ni öğrenmesinde, geçmişi anlayabilme-

sinde arkeolojinin önemi ve sağladığı olanaklar değerlendirildi.

Konuşmasına, "yaşamın doğal çevresi ile bir bütün" olduğunu belirterek başlayan Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, İstanbul'un geçmişinin öğrenilmesinin aslında genel olarak insanlığın geçmişinin öğrenilmesi için büyük önem taşıdığını vurgulayarak şöyle devam etti: Geçmiş kültürler yaşadıkları dönemin doğal çevre koşulları ile birlikte ele alındığında an-

Yenikapı kurtarma kazıları, İstanbul'un geçmiş doğal çevre ortamını daha iyi algılamamızı olanaklı kılan, kent arkeolojisi konusunda öncü bir çalışmadır.

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'ndeki konferansa katılan dinleyiciler.

lam kazanır. Süreç içinde insan, kültür ve doğal çevre ortamı karşılıklı etkileşim içinde sürekli değişim gösterir. Ancak bu süreçte bazı bölgeler daha duyarlıdır.

Geçmiş anlamak

Çağdaş bakış açısı, geçmiş anlamak için soru sorulmasını gerektirir. Sorular ise somut veriler ile yanıtlanmalıdır. Aynı zamanda veriler bir zaman ölçeğine bağlanmalıdır. Bunun için farklı bilim dallarının bütünleşmiş ortak çalışması gereklidir.

Bu noktada arkeoloji bilimi öne çıkar. Çünkü arkeoloji, zaman ölçeği olmayan sığ geçmiş yerine, zaman derinliği olan geçmiş getirmiştir. Çağdaş bakış açısı sonucu arkeoloji, çeşitli bilim dallarının kuramlarının sınıandığı bir tarih/zaman laboratuvarı haline gelmiştir. Sosyal, doğa ve yaşam bilimlerindeki hızlı gelişmeler, bu süreçte yaygın bir şekilde arkeolojik çalışmalara yansımıştır. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan bilgi, geçmiş dönemlere, önceleri hayal edilemeyecek şekilde boyut kazandırmıştır.

Bu gelişmeler özellikle DNA analizleri ile genetik kod çözümlemesi, paleoklimatoloji, moleküler biyoloji, izotop yöntemleri, jeoarkeoloji, jeokimya ve mikromorfoloji, tortu analizleri; insanın yaşadığı çevrenin niteliği, beslenme, iklim salınımları, göç, ticaret, teknoloji gibi alanların kapsamlı öğrenilmesini sağlamıştır. Benzer şekilde çağdaş jeofizik araştırmaları ve uzaydan algılama olanakları, toprağı kazmadan toprak altının okunmasını olanaklı kılmıştır.

Arkeolojik dolgular

Arkeolojik dolgular geçmişin bilgi arşivleridir. Ancak,

- Bunların içerdiği bilgi etkin durumda değildir,
- Sayfaları yırtılmış, bazıları kaybolmuştur,
- Sayfaları karıştırılmıştır,
- İçerdiği bilginin ne olduğu bilinmeyen bir kitaplık gibidir.

↑	2011	"İstanbul", GÜNÜMÜZ
	1923	"İstanbul", TÜRKİYE CUMHURİYETİ
	1720	"İstanbul", KENTE BATILILAŞMA SÜRECİNİN BAŞLANGICI
	1550	"İstanbul", KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN
	1453	"İstanbul", FATİH SULTAN MEHMET
	550	"Constantinopolis", JUSTINIANUS
	330	"Constantinopolis"
	0	
	700	"Byzantion"
	1100	TRAKLAR
	6500	BOLGEDE İLK TARIMCI KÖY TOPLULUĞU, FIKIRTEPE KÜLTÜRÜ
	6600	İSTANBUL BOĞAZI ÜZERİNDEN KARADENİZ BAĞLANTISININ KURULMASI
	9000	ÇANAKKALE BOĞAZI ÜZERİNDEN EGE İLE ÖPNİZSEL BAĞLANTI
	10.000	MEZOLİTİK DÖNEM AĞACLI KÜLTÜRÜ
	45.000	HOMO SAPIENS
	1.110.000	NEANDERTHAL'LERİN GELİŞİ
	1.400.000	İLK İNSANLARIN GELİŞİ HOMO ERECTUS

İstanbul'un 1.400.000 yıllık zamandizini.

Bu arkeolojik dolgular ancak bilimsel müdahale – arkeolojik kazı ile etkin ve kullanılabilir "bilgi" durumuna gelir.

Kentin geçmişi

Her kentin bir geçmişi vardır. Kentte yaşayanların kendi kentlerinin geçmişini öğrenmesi, kendi kentleri ile diğer kentlerin arasındaki farkı algılaması, kent bilinci kazanmalarını sağlar. Tarih, yazılı kaynaklar, sözel anlatım, söylenceler kentin soyut belleğinin verileridir. Yapılar, mekânlar ve arkeolojik kalıntılar ise kentin geçmişinin somut verileridir.

Örneğin İstanbul'daki Yarımburgaz Mağarası'ndaki arkeolojik dolgular, kentin 300-600 bin yıllık bir sürecini günümüze yansıtır. Afrika'dan çıkan atalarımızın ise 1.400.000 yıl öncesinde İstanbul'dan geçmiş olmaları olasıdır. Buradan geçenler arasında Homo Erectus'lar, Neandertal'ler, Homo Sapiens'ler bulunmuş olmalıdır.

Öte yandan İstanbul'un doğal çevre ortamı da, iklim koşullarına bağlı olarak deniz seviyelerinin yükselip (sıcak dönemde) alçalması (soğuk dönemde) ile değişikliğe uğrar. Marmara Denizi, su seviyesi düşünce göle dönüşür. Yüksekince çevre coğrafyalardaki diğer denizlere bağlanır ve tuzlanır. Örneğin Aral, Hazar, Azak, Karadeniz, Marmara ve Ege bir zincir oluşturur.

12.000 öncesinden itibaren İstanbul çevresinde daha fazla insan toplulukları görülmeye başlanır. Yarımburgaz Mağarası'ndaki arkeolojik dolgular, kentin bu uzun geçmişi hakkında bizleri bilgilendirir. Ancak Yarımburgaz üst tabakaları 5.000'lerde sonlanır. Neolitik Çağ'da 7.000'lerde, önce Fikirtepe'de, daha sonra da Pendik'te yerleşim yerleri kurulur. Selimpaşa Höyüğü de kentin geçmişi hakkında önemli bilgiler barındırır.

Yenikapı'daki kurtarma kazıları, kentin geçmişine dar pencereden bakan görüşleri bir kez daha yıkmıştır. Burası, İstanbul'un geçmiş doğal çevre ortamını daha iyi algılamamızı olanaklı kılmıştır.

Kent ve arkeoloji

Kent yaşayan, canlı bir sistemdir. Bu günü, günün gereği gibi yaşamak ister. Bu nedenle geçmişin öğrenilmesi-korunması ile günün gerekleri arasında hassas bir denge vardır. Koruma ve çağdaş yaşam birbirlerinin uzlaşmaz karşıtları olarak alındığında arkeolojik kalıntılar kenti rahatsız eder, kent bilinci oluşmaz. Bu noktadan, bizim henüz kent arkeolojimizin olduğu söylenemez. Ancak Yenikapı bu konuda öncü bir çalışmadır.

Konferans, dinleyicilerin konuya ilişkin sorularının Prof. Dr. Mehmet Özdoğan tarafından cevaplanmasıyla sona erdi.

Kitap Kurdu

Gilles Deleuze: Felsefede Bir Çıraklık

Michael HARDT

Michael Hardt, "Gilles Deleuze: Felsefede Bir Çıraklık"ta Deleuze'ün ilk eserlerini güçlü bir gelişim çizgisini ayırt edebilmek üzere baştan sona gezer: Bergson, Nietzsche, Spinoza. Hardt'ın araştırması, felsefe tarihi içindeki herhangi bir egzersiz değildir. O daha ziyade felsefenin bugün karşı karşıya olduğumuz sorunlar karşısında, Hegelci temelden özgürleşmiş, nasıl güçlü ve radikal alternatifler içerdiğini göstermeye yönelir. Hardt, önce Deleuze'ün Bergson'un ontoloji ve belirlenim eleştirisi üzerine incelemesinden başlar ve Deleuze'ün düşüncesinin farklılaşmanın ve oluşun olumlu hareketinin kavranışına doğru gelişimini izler. Bu aynı zamanda Deleuze'ün kendi felsefi problemini, Nietzsche'nin güçler alanı, anlam, değer, güç ve olumlama tematikleriyle sunduğu etik ufukta yeniden ele almasını sağlayan bir geçiştir. Nietzsche'nin güç kuramı ise, Deleuze'ün Spinoza'daki varlığın etkin ifadesi olarak pratiğe yönelişindeki esas bağlantı olarak ortaya çıkacaktır. Deleuze'ün Bergson'dan Nietzsche'ye ve Spinoza'ya uzanan bu seçici ve dönüştürücü okuması, "Felsefede Bir Çıraklık"ta ontolojiden etiğe ve politikaya doğru bir gelişimle bir kez daha kat edilecektir.

Otonom Yayıncılık, 2012, 216 sayfa.

Yakın Tarihimizde Kitlel Katliamlar

H. Nedim ŞAHHÜSEYİNOĞLU

Ülkemizin sosyal mücadele tarihinde kitlel katliamlar çoktur. Onlarca yıldan beri Ortaca (1966), Kırıkhan (1971), Malatya (1978), K. Maraş (1978), Çorum (1980), Sivas (1993), Gazi (1995) olaylarının acılarını yaşadık.

H. Nedim Şahhüseyinoğlu, birçok kitlel saldırı ve katliamların canlı tanığı. Eğitimci, örgütçü ve araştırmacı özelliğiyle Ortaca, Kırıkhan, Malatya, K. Maraş, Çorum, Sivas ve Gazi olaylarını araştırmış. Olayların canlı tanıklarıyla birebir görüşmüş. O dönemde basında çıkan haberleri, yorumları, mahkeme kararlarını, olayla ilgili istihbarat raporlarını incelemiş ve bu kitapta toplamış.

H. Nedim Şahhüseyinoğlu, adı geçen olay ve katliamların niçin ve nedenlerini, perde arkası güç ve örgütleri, belgelerle gün ışığına çıkarırken, bu tür provokasyonlara gelinmemesini de önermektedir.

Berfin Yayınları, 2012, 384 sayfa.

Aşırılığın Peygamberleri

Allan MEGILL

Aşırılığın peygamberleri, dünyamıza çarpıtıcı bir ayna tutarlar; ama gerektiği şekilde bakıldığında, bize bu dünya hakkında ve onu ya da kendimizi değiştirme imkânları hakkında bir şeyler söyleyebilecek olan bir aynadır bu.

Aşırılığın peygamberleri, her türlü nesnellik iddiasını, her türlü uzlaşım mantığı radikal bir biçimde sorgularlar. İrrasyonel düşüncüler olmadıkları kesin olmakla birlikte, rasyonel düşüncüler de değildirler.

Megill, kitabı hakkında şöyle diyor: "Bu kitapta dört düşünürü dair bir yorum sunuyorum: Nietzsche, Heidegger, Foucault ve Derrida. Bu düşüncüler daha geniş bir bağlama, 20. yüzyıl düşüncesi ve sanatının en özgün ve yaratıcı yönlerinin büyük kısmının kaynağı olmuş olan kriz-odaklı modernizm ve postmodernizm bağlamına yerleştirmeye çalışıyorum. Aslında, bunun her sayfada bariz bir biçimde görüldüğü söylenemeyecekse de, modernizm ve postmodernizm hakkında bir kitap bu."

Say Yayınları, 2012, 584 sayfa.

Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Genel Tarihi

Max BEER

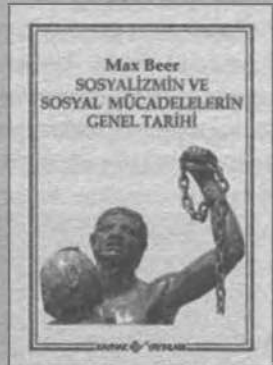
Kendi türünde dünya çapında bir klasik olan "Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Genel Tarihi" kitabı Türkçede ilk kez, 1941 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları tarafından yayımlandı.

"Atatürk, Max W. Beer'in 'Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Genel Tarihi' yapısını Türkçeye çevirtmiş ve okumuştur." (Prof. Dr. M. Tezcan, Atatürk ve Eğitim, Gündoğan Yay., 1992, Ankara)

Kitabın MEB tarafından yayımlanması, Atatürk'ün önerisi üzerine gerçekleştirilmişti. Kitabı, elinizdeki baskı dâhil, bugüne kadar yapılan bütün baskılarında yer alan övücü önsözü ise, Cumhuriyet'in atılım yıllarının İktisat ve Adliye Bakanı, ateşli devrimci Mahmut Esat Bozkurt yazmıştı.

M. Beer'in kitabı, insanlığın, İlkçağ'dan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar olan uzun tarihindeki özgürlük, eşitlik, barış ve refah uğruna yürütülen mücadelelerin eksiksiz bir tarihidir.

Kaynak Yayınları, 2012, 672 sayfa.

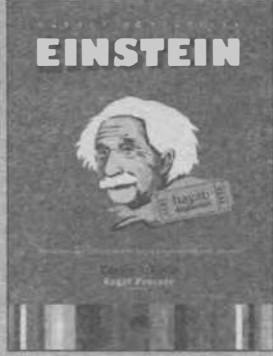
Hayali Söyleşiler: Einstein

Carlos I. CALLE

Bilimin gizemleri sonsuz. Hep böyleydi, böyle olmaya da devam ediyor. Bu gizemlere en fazla yaklaşan insanlardan biri olan Albert Einstein'ın uzay, mekân ve zaman kavramlarımızın algısını tamamen değiştirdi. Hayali Söyleşiler serisinin bu kitabıyla, Nobel Fizik Ödüllü bu olağanüstü zihin, şimdi de geçmişten günümüze sesleniyor.

Dağınık saçları, çorapsız giydiği ayakkabıları ve dil çıkardığı ünlü fotoğrafı ile hafızamıza kazınan Einstein, barış yanlısı politik görüşleri ile olduğu kadar, evrendeki eşsiz uyuma hayranlık duyan özgür ve yaratıcı kişiliği ile de yaşadığımız dünyayı renklendiren eşsiz bir düşünür. Önsözünü, Wolf Vakfı Fizik Ödülü'nü Stephen Hawking'le paylaşan Roger Penrose'un yazdığı bu söyleşi kitabı daha önce okuduğunuz hiçbir bilim kitabına benzemiyor. Einstein'ın çocukluğundan okul hayatına, hayatına giren kadınlardan çocukları ile olan ilişkisine, müzik ve yelkencilik sevdasından, bilim dünyasında çığır açan teorilerine ve din anlayışına kadar Einstein ile yeniden tanışmanın tam zamanı!

Kolektif Kitap, 2012, 125 sayfa.

Bilim (Dört Bin Yıllık Bir Tarih)

Patricia FARA

"Bilim: Dört Bin Yıllık Bir Tarih", adından da anlaşılacağı gibi bir bilim tarihi kitabı. Ama onu ana akım bilim tarihi anlatılarından farklı kılan birçok özelliği var. Patricia Fara kitabın girişinde şöyle diyor:

"Tarih yazmak, olguları düzenli bir şekilde bir araya getirmek ve olayları doğru bir şekilde sıralamaktan ibaret değildir; neyi dâhil edeceğiniz ve kimi hariç tutacağınız gibi konularda seçimler yaparak geçmişten yeniden yorumlamayı, dünyayı yeniden çizmeyi de içerir." Bilim tarihine yönelik Avrupamerkezci yaklaşımın nesnellikten uzak olduğuna dikkat çeken Fara, "dâhi bilim insanı" mitini sarsmayı da ihmal etmiyor. Fara'ya göre bilim tarihi ideal kahramanlarca inşa edilmiş düz ve pürüzsüz bir yol değil; hatalar yapan, rekabet eden, hatta kimi zaman ellerindeki bulguları çarpıtan etten kemikten insanların açtığı dolambaçlı bir patika. Bu patikada kimin öne geçeceği ise iktidar kavramıyla yakından bağlantılı.

Metis Yayıncılık, 2012, 512 sayfa.

öğretmen? dünyası ndan...

Kurtuluş Savaşımızın adsız kahramanlarına 93. yıl selamı...

1950'lerden 2000'lere aydınlanmacı öğretmenlerin mücadelesi...

Necatibey Cad. No:13/13 Sıhhiye/ANKARA www.ogretmendunyasi.org
ogdunyasi@gmail.com Tel: (0312) 229 43 25 Belgeç: (0312) 229 45 26

Altından ev

Yıl, 1931; yer, Eskişehir "İnkılâp İlkokulu"...

Cumhuriyetimizin en genç kızı unvanına sahip olan **Muazzez İlmiye Çığ**, "Bursa Kız Öğretmen Okulu"nu bitirmiş ve Eskişehir'de göreve başlamıştır...

İki talebe

Sınıfta iki talebe vardır ki özellikleriyle öne çıkarlar: meraklı bakışları, seri hareketleri ve sapsarı saçlarıyla akıllarda yer eden Turan (*İlmiye hanımın da kardeşidir*) ve sürekli olarak hocasına "Size altından bir ev alacağım/yaptıracağım!.." diyen çalışkan talebe Orhan... Küçük Orhan, yıl boyunca bu sözünü o kadar sıklıkla tekrarlar ki bu durum ailesinin de dikkatini çeker ve bir akşam ailece İlmiye hanımı ziyarete gelirler... Bu ziyaretten sonra, Muazzez hoca o ailenin bir parçası olmuştur artık; sık sık görüşürler Orhan'ın ailesiyle...

Buraya bir parantez açmalıyım: Orhan Günday, ileriki yıllarda İstanbul Belediyesi'nde avukat olarak hizmet verdi ve hukuk alanında önemli çalışmalar yaptı; Prof. Dr. Turan İtil de *-psikiyatri alanında-* beynimizin o karmaşık yapısı hakkında çok önemli çalışmalarda bulundu.

Devam edelim...

İlmiye hanım bir gün (*'60'lı yılların sonu '70'lerin başı olmalı*) Topkapı Sarayı'ndan çıkarken kendisine doğru hürmetle ilerleyen bir bey görür... İşte o kişi, çalışkan talebe Orhan'dır ve sevgili eğitimcine söz verdiği altından evi hâlâ alamadığı için de çok üzgündür! Ulusunu seven, Atatürkçü bir talebe yetiştirmenin haklı gururunu yaşayan ise, Muazzez hanımdan başkası değildir elbette...

79 yıl sonra

Yıllar yılları kovalar ve 2010'un ilk günlerinde Muazzez İlmiye Çığ'ın kapısı çalınır... Açılan kapıda, yüzünde sevinçli ve gururlu bir ifadeyle Orhan Günday belirir... İçeriye buyur edilen Günday, çayını içtikten sonra cebinden minik bir kutu çıkarır ve sevgili öğretmenine -heyecanını gizleyemeyerek- takdim eder; kütuda, zincire sabitlenmiş ev biçiminde bir kolye vardır ve bu kolye altındandır?!

Bu yazıya, sonlama anlamında bir paragraf ilave etmek istedim; ama verilen bir sözün bu derece üst seviyede uygulanmasının verdiği duygu rüzgârı öyle bir vurdu ki yüzüme, o an beni biri görseydi ağladığımı sanırdı!

Hoş kalın...

Bilmek lazım

İngilizce gerçek zaman için "time" adlandırmasını kullanırken fiil zamanı için "tense" kelimesi kullanılmaktadır. Bu ayrım için Türkçede gerçek ve fiil zamanı arasındaki ayrım da "vakit ve zaman" adlandırmaları kullanılabilir; çünkü "vakit" sözcüğü günün sınırlı, belirli dilimlerini ifade ederken "zaman" sözcüğü daha genel anlamda sınırsız, geçmişten geleceğe uzanan bir süreyi kapsamaktadır.

Üçlemeler

"Üçlemeler"de, kelimelerin *-etimolojik derinliğine girmeden-* üç dilde/coğrafyada ve zamanda, karşılıklarını ve kısaca anlamlarını bulacaksınız: Bugünkü Standart Türkiye Türkçesi (BSTT), Osmanlı Türkçesi ve Batı dilleri...

***İçbükey/Mukaar/Concave:** Yüzeyi düzgün ve pürüzsüz çukur biçiminde olan, bir tasın içi gibi, içe doğru çukurlaşan, huni biçiminde...

***Benzer/Müşabih/Semblable:** Nitelik, görünüş bakımından bir başkasına benzeyen ya da ona eş olan, şey...

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde, eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan 3 okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Yıldırım KOÇ'un "Anayasalarımızda Emekçiler ve Sendikalar" adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Aralık 2012 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çıraklık

İstanbul Dolmabahçe saat kulesinin saatinin çalışması saat 7'de tam 7 saniye sürdüğüne göre saat 12'de kaç dakika sürer? Sonucu virgülden sonar üç hane olarak yazınız.

Kalfalık

Üniversitede matematik bölümü öğrencisi olan Yavuz, kırtasiyeciden alışveriş yapar. Kırtasiyeci, "Kalem, defter ve renkli kartonların toplamı 17 lira 75 kuruş tuttu" der. Yavuz itiraz ederek, "Tanesi 20 kuruştan 2 kalem, tanesi 40 kuruştan 5 kalem, tane fiyatlarını hatırlamadığım 8 tane defter ile 12 tane renkli karton aldım. Toplam fiyat bu olamaz!" der. Yavuz haklı mıdır? Cevabınızı açıklayınız.

Ustalık

Bir öğretmenin para çantası, okulda ders sırasında, çalınmıştı. Hırsız, Lale, Jale, Davut, Temel veya Mine adlı öğrencilerden biriydi.

Çocuklar sorguya çekildiklerinde her birine üçer soru soruldu. Cevapları şöyleydi:

Lale: (1) Çantayı ben çalmadım. (2) Hayatımda hiç bir şey çalmadım. (3) Temel çaldı.

Jale: (4) Çantayı ben çalmadım. (5) Benim kendi çantam var. (6) Mine kimin çaldığını biliyor.

Davut: (7) Çantayı ben çalmadım. (8) Okula kayıt olmadan önce Mine'yi tanımıyordum. (9) Temel çaldı.

Temel: (10) Ben suçsuzum. (11) Mine çaldı. (12) Benim çaldığımı söyleyen Lale yalancıdır.

Mine: (13) Öğretmenin çantasını ben almadım. (14) Jale suçludur. (15) Davut söylediğimi onaylar. Çünkü beni doğduğumdan beri tanır.

Sorgulamaların sonunda her çocuk söylediklerinden yalnızca birinin yanlış olduğunu da itiraf ediyorlar. Bu itirafın doğruluğunu kabul ederek, hırsızın kim olduğunu söyleyebilir misiniz?

Kasım ayı cevapları**Çıraklık**

Cevap: 240 kavun vardır.

Kavun sayısı X olsun. Buna göre, kaliteli ve az kaliteli kavun sayıları $X/2$ 'dir.

Osman Ağan'ın hesabına göre satış geliri:

$$To = (X/2) \times (5/2) + (X/2) \times (5/3) = 50X/24 \text{ TL}$$

Hasan'ın hesabına göre ise: $Th = 2X \text{ TL}$

Her iki hesap arasındaki fark 20 TL olduğundan;

$$To - Th = (50X/24) - 2X = X/12 = 20 \text{ TL}$$

Kalfalık

Cevap: Üçte bir.

A harfi Ahmet'i, B Bora'yı ve C de Cemal'i temsil etsin. Suçun ağırlığına göre 6 değişik diziliş mümkündür: ABC, ACB, BAC, BCA, CBA ve CAB.

Avukat, B'nin ağır suçlu olmadığını belirttiğine göre BAC ve BCA halleri geçerli değildir.

C'nin B'den daha suçlu olması şartından, ABC sıralaması da geçersizdir. Geriye kalan ACB, CAB ve CBA sırala-

malarından yalnızca ACB de A en başta (yani en suçlu = en yüksek ceza) olduğu için Ahmet'e ömür boyu cezası verilmesi olasılığı $1/3$ olarak bulunur.

Ustalık

Cevap: 12121 ve 12122

Küçük olan sayı N olsun. Verilere göre, $N = 23a$ ve $N+1 = 29b$ şeklinde yazılabilir. O halde, $29b = 23a+1$ eşitliğini yazar ve buradan da a'nın $29k+5$ ve b'nin de $23k+4$ şeklinde olacağını çıkarırız. Her iki sayıda 1 ve 2 rakamlarını içediğine göre;

N'nin son rakamı 1 ve dolayısıyla $23a$ 'nın son rakamı 1 olacaktır. Dolayısıyla, a'nın son rakamı 7 olmalıdır. O halde K sayısının son rakamı 8 olmalıdır.

Bu özellikleri haiz sayıları (8, 18, ...) deneyerek:

$$K = 18, a = 527 \text{ ve } b = 418$$

elde edilir. Böylece, aranan iki sayının 12121 ve 12122 olduğu belirlenir.

Ödüllü Sözcük Bulmacası

SOLDAN SAĞA:

1) Doğu Öyküleri isimli betiğinde, "Tanrı'nın bu dağ başında işi ne? Diye yanıtladı ya-nımdaki adını bilmediğim köylü. Biz burada işimizi kendi aramızda görüyoruz. Sustuk." di-yen, "Hakkârî'de Bir Mevsim", "İnsanlık Halle-ri" isimli betikleri de üretmiş 1936 yılında doğ-muş günümüz yazarı./Bir tür bilgisayar oyunu.

2) 1911- 1917 yılları arasında Meksika'da büyük bir köylü ayaklanmasına öncülük eden ünlü Meksikalı devrimci.

3) Yeni mazmunlar bulmada usta bir şair olarak tanınmış XVI. yüzyıl divan şairi./Deniz-den dar bir kıyı kordonuyla ayrılmış kıyı gö-lü./Aynı tiyatrodaki çalışan oyuncular topluluğu.

4) Utanma./Kayak./Hastalık derecesinde alışveriş yapma saplantısı.

5) Yahudilerin gönüllü olarak ya da zorla yerleştirildikleri kent dışındaki yer./Bir şeyin yere bakan yanı./Bir başkasına o anda söyle-yerek yazdırma, yazdırım.

6) Burun iltihabı./Artemitte bir kuvvetin derecesini veren sayı./Hollanda Demiryolla-rı'nın kısa yazılışı.

7) Rubidyum elementinin simgesi./Bir bi-lanço ya da sonuç hesabında, işletmenin yö-netim göstergesi olarak kullanılan iki büyüklük arasındaki oran./Meksika'ya özgü sert bir içki.

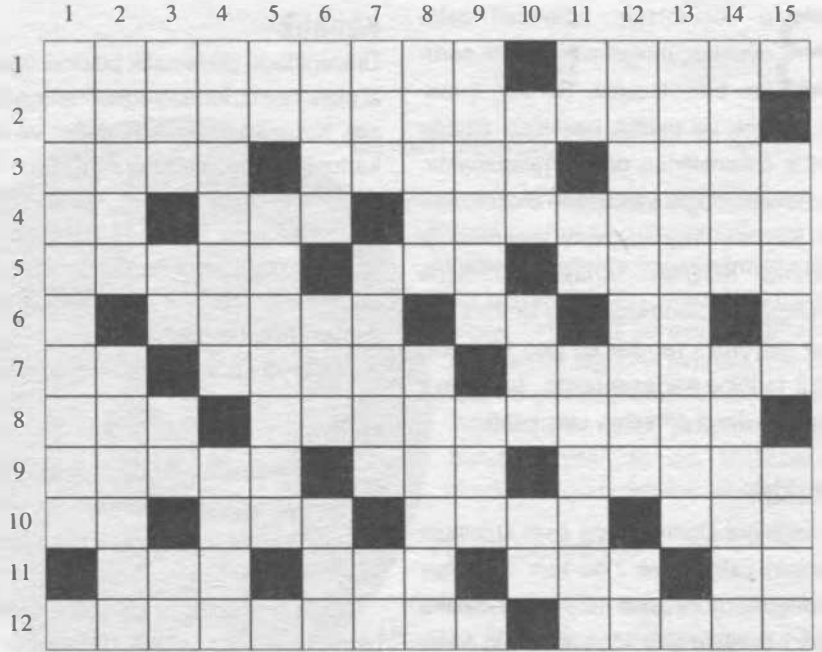
8) Arkadaşı, sevgilisi olmayan erkeğe ar-goda verilen ad./Bolu yakınlarında kayak mer-kezi olan bir dağ.

9) Tropikal Afrika'da yetişen ve odunu doğramacılıkta kullanılan bir ağaç./Yunan mi-tolojisinde şafak tanrıçası./Bitkisel kökenli bir yiyecek ya da içeceğin damakta algılanan hoş kokusu.

10) Şaşma belirten bir ünlem./Başlangıçta yer alan./Aruz ölçüsünde son hecenin kısaltıl-masına verilen ad./İyi, güzel, hoş anlamında eski sözcük.

11) İterbiyum elementinin simgesi./Doğu Karadeniz Bölgesi'ne özgü yelkenli bir tür kıyı teknesi./Yunan abecesinde bir harf./Silisyum elementinin simgesi.

12) Börülceye verilen bir başka ad./Arap abecesinin her harfi bir rakamı karşılayan ve anlamsız sekiz kelimeden oluşan değişik bir düzeni.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) 1979 yılında Einstein Madalyası verilen ve 1921- 1992 yılları arasında yaşayan ulusla-rarası bir üne sahip fizikçimiz.

2) Belirti, iz, ipucu./ "Arta kalanlar, kalıntı-lar" anlamındaki eski sözcük.

3) Dinsel tören ve kuralları. /Türkiye'nin plaka imi./Eski dilde, ayak./Brom elementinin simgesi.

4) Süzgeç, kevgir./Bizmut elementinin simgesi.

5) Boru sesi./Antalya kent merkezinde bir mağara.

6) "Yüceler" anlamındaki eski söz-cük./Verme, ödeme./Yağmur suyunun biriktiği çukur yer.

7) Kalıtımın maddi temeli olan ve kromo-zomları oluşturan maddenin kısa yazılışı./Es-kiden Arapların recep ayında kestikleri kur-ban./Akım şiddeti birimi kiloamperin kısa yazı-lışı.

8) 1809- 1852 yılları arasında yaşamış, "Ölü Canlar", "Palto" isimli betikleri de üretmiş

Rus roman ve oyun yazarı./Toplu geziler için yapılmış büyük otobüs.

9) "Bugün bir ... vardır içimde/ Gene hatırlandı sıra bayramda/ Gurbetin yaşamı başka biçimde/ Bülbüller konmuyor güle bayramda" (Şavşat yöresine ait türkü)./Üstün bir yetkinin gücünü simgeleyen değnek.

10) Kars'ın doğusundaki ünlü eskişehir kenti./Santa Lucia'nın plaka imi./Tavla'da "üç" sayısı.

11) Bir haber ajansının kısa yazılışı./Bes-telenmiş her türlü şiiire batıda verilen ad./Bir kenara atılmış, uzaklaştırılmış.

12) Uygun, doyurucu, tatmin edici özellik-te olan./Evrensel alıcı olan kan grubu.

13) Gazino, bar vb. yerlerde müşteri oya-lamak, eğlendirmek amacıyla yapılan ilgi çeki-ci gösteri, eğlendirir.

14) Boks vb. spor karşılaşmalarında dev-relerden her biri./Dokunma duyusu.

15) Hristiyan sanatında, ölü İsa'nın vücu-dunu kollarında tutan Meryem Ana betimle-mesi./Sözleşme.

Kasım sayımızın bulmaca yanıtları

Kasım ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Merve GÖKER / Ankara, Rahim SERRİCAN / İzmir, Feyzan KARMAN / Antalya, Ergin SAYGUN'un "Balyoz" adlı kitabını kazandılar.

Aralık ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Yıldırım KOÇ'un "Anayasalarımız-da Emekçiler ve Sendikalar" adlı kitabını kazanacaklar.

Bulmaca çözümlerini bilimveutopya@gmail.com adresine de gönderebilirsiniz.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	L	E	Y	L	A	E	R	B	I	L	A	R	A	P
2	E	S	E	M	I	R	A	L	I	E	M	I	R	I
3	Y	A	K	L	E	A	R	P	L	A	K	E	T	
4	L	T	C	E	M	M	A	N	S	U	R	S	O	
5	A	T	A	R	I	F	T	O	L	O	N	R		
6	G	O	L	S	K	O	R	S	A	K	I	Y	E	
7	E	M	I	N	E	R	O	T	Ğ	L	A	S		
8	N	R	A	R	S	A	A	T	I	K	S	K		
9	C	U	K	A	A	I	T	I	R	A	L			
10	E	K	R	E	M	B	O	R	A	A	I	D	A	T
11	R	O	R	I	O	N	M	A	H	K	E	M	E	
12	E	M	E	K	A	L	I	T	E	O	M	A	N	

Bilim ve Ütopya setleri satışta...

İNSAN EVRİMİ SETİ

İnsan Evrimi ve Alet Yapımı • Sosyal Darwinizm
Gözün Evrimi • Evrimsel Psikoloji
Anadolu'nun Jeolojik Evrimi

FİZİK SETİ

Galileo Galilei • Büyük Patlama Teorisi
Karanlık Madde Karanlık Enerji • Antimadde
Çağdaş Türk Fizikçileri

TOPLUMSAL MÜCADELE TARİHİ SETİ

Ütopik Sosyalizm • 21. Yüzyılda Marksizm
Jakobenizm ve Jakoben Devrimler • Mithat Paşa
Doğu'nun Spartaküsleri

DOĞU'DA BİLİM ve TOPLUM SETİ

İslam ve Kapitalizm • İslam Atomculuğu
İSLAM'DA PEYGAMBERLİĞE REDDİYE
el-Ravendî • el-Râzî • el-Maarî

5 DERGİ SET

25 TL

Bilim ve Ütopya

(0312) 418 52 64

iletisim@bilimveutopya.com.tr

facebook.com/bilimveutopyadergisi

twitter.com/bilimveutopya

Doğru sanılan yanlışlar **anti-HURAFE DERSLERİ**

22-23 Aralık 2012 (Cumartesi-Pazar)

ANKARA

Birinci Gün

10.00- 11.30

"Kuantum" her derde deva mı?

Prof. Dr. Namık Kemal PAK

11.30-11.45

Ara

11.45- 13.15

Ara form evrimin zayıf halkası mı?

Prof. Dr. Erksin GÜLEÇ

13.15- 14.15

Yemek Arası

14.15- 15.45

Dilin evrimi:

Başlangıçta söz mü vardı?

Prof. Dr. H. Tuğrul ATASOY

15.45- 16.00

Ara

16.00- 17.30

Kalbimizle mi, beynimizle mi aşık oluruz?

Prof. Dr. Halise Devrimci ÖZGÜVEN

Prof. Dr. Metehan ÇİÇEK

İkinci Gün

10.00- 11.30

Jakobenler katil mi;

devrimler "tepeden inme" mi?

Prof. Dr. Semih KORAY

11.30-11.45

Ara

11.45- 13.15

Marksizm öcü mü?

Yıldırım KOÇ

13.15- 14.15

Yemek Arası

14.15- 15.45

Kapitalizm insan doğasına

en uygun sistem mi?

Prof. Dr. Hüseyin ÖZEL

15.45- 16.00

Ara

16.00- 17.30

Türk sağı hep mazlum ve masum mu?

Yrd. Doç. Dr. Fatih YAŞLI

**KATILIM
SINIRLIDIR,
KAYIT İÇİN
İLETİŞİME
GEÇİNİZ!**

Bilim ve Ütopya

(0531) 348 45 72 ve (0312) 418 52 64

iletisim@bilimveutopya.com.tr

f facebook.com/bilimveutopyadergisi

e twitter.com/bilimveutopya